

**NİYAZİ YILDIRIM GENÇOSMANOĞLU'NUN
ESERLERİNDE SÖZ VARLIĞI VE ARKAİZM**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Programı**

Şenol DEMİRTAŞ

Danışman: Prof. Dr. Mehmet Vefa NALBANT

Ağustos 2019

DENİZLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı öğrencisi Şenol DEMİRTAŞ tarafından Prof. Dr. Mehmet Vefa NALBANT yönetiminde hazırlanan **Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu'nun Eserlerinde Söz Varlığı ve Arkaizm** başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 29.08.2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Abdullah KÖK

Jüri Başkanı

Prof. Dr. Bilge ÖZKAN NALBANT

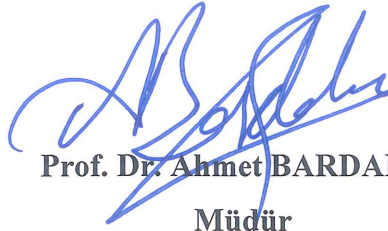
Jüri Üyesi

Prof. Dr. Mehmet Vefa NALBANT (Danışman)

Jüri Üyesi

11/09/2019... tarih ve 16/01... sayılı kararıyla onaylanmıştır.
Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun

Prof. Dr. Ahmet BARDAKCI
Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza

Öğrenci Adı Soyadı Şenol DEMİRTAŞ

ÖN SÖZ

İnsanın varoluşuyla birlikte doğan ve onunla birlikte gelişen dil, insanların temel gereksinimleri arasında yer alan iletişimin de doğal unsuru olmuştur. İnsanlar yaptıkları eylemleri, yaşadıkları duyguları, inandıkları fikirleri ve varoluşunun başlangıcından bitişine kadarki bütün birikimlerini dil vasıtasıyla aktarmaktadır. Haliyle bu aktarımın sağlıklı sürdürülmesi o toplumun söz varlığının gelişimiyle doğru orantılıdır. Dil, insanlar için bu kadar önem arz ederken onun üzerinde araştırma ve geliştirmeye yönelik çalışmaların yapılması da dilimize hak ettiği değerin verilmesi bakımından bir yükümlülüktür. Bütün bu sebeplerle söz varlığı üzerine çalışmalar yapılması ve sürdürülmesi gerekir.

Dünyanın en köklü dillerinden biri olan Türk dili aynı zamanda güçlü bir söz varlığına sahiptir. Elimizde bu kadar sağlam, güçlü ve köklü bir dil varken bu dil varlığının incelenmesi zaruri bir hal almıştır.

Arkaizm denilen eski kelime ve dil kuralları, toplumların en kıymetli kültürel miraslarıdır. İlk yazılı belgelerden başlayarak yüzyıllarca biriktirilen kelimelerin ve oluşturulan dil kurallarının ne kadarının günümüze ulaştığını bilmek köklerimizle olan bağı kuvvetlendirmek açısından önemlidir. Özellikle Türk tarihini, kültürünü ve milli kahramanları ön plana çıkaran destanlar yazan Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu'nun eserleri, bu açıdan mutlaka değerlendirilmelidir.

Bu tez çalışmasında, Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu'nun, Türk Edebiyatı Vakfı tarafından üç cilt olarak derlenen şiir kitapları incelenmiş; şairin şiirlerindeki söz varlığı ortaya konmaya çalışılmış, kullandığı arkaik kelime ve kuralların tespiti yapılmıştır. Bu sayede eserlerdeki söz varlığının ve arkaik izlerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Birinci bölüm şairin hayatı, yazın hayatı, fikir hayatı ve eserleri olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Bu bölüm hazırlanırken öncelikle Gençosmanoğlu'nun hayatı ve eserleri üzerine yapılan akademik çalışmalar tespit edilmiştir. Ardından şair ile ilgili muhtelif dergilerde çıkan yazılar, literatür taramasıyla belirlenerek bir araya getirilmiştir. Gerek akademik çalışmalar yoluyla gerekse kendinin ve onu tanıyanların ifadeleri ile elde edilen bilgiler derlenerek şairin hayatı ve eserleri ortaya konmuştur.

İkinci bölümde, söz varlığının tanımı ve kapsamı üzerinde durulmuş; söz varlığının içerdiği öğelerin neler olduğu çeşitli kaynaklar taranarak belirlenmiştir. Belirlenen yabancı sözcükler, atasözleri, deyimler, kalıp sözler, kalıplaşmış sözler, terimler, ikilemeler ve argo sözler birer başlık halinde sunularak içerikleri hakkında bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise Gençosmanoğlu'nun şiir kitaplarındaki söz varlığı ele alınmıştır. Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları'ndan çıkan ve şairin bütün şiirlerini barındıran üç şiir kitabı taranarak Gençosmanoğlu'nun şiirlerindeki söz varlığı ortaya konmuştur. Tespit edilen öğeler öncelikle kullanım alanlarına göre kendi içerisinde sınıflandırılmış; belirlenen söz varlığı unsurları sayfa numaraları ve kullanıldığı cümleler ile alfabetik sıraya uygun olarak verilmiştir.

Dördüncü bölüm arkaizmin tanımı ve kapsamını içermektedir. Bu bölüm yazılırken arkaizm üzerine yapılmış akademik çalışmalar ve basılmış kitaplar taranmış; elde edilen bilgiler doğrultusunda arkaizmin tanımı ve kapsamı hakkında bilgi verilmiştir.

Beşinci ve son bölüm ise Gençosmanoğlu'nun şiirlerinde belirlenen arkaik unsurları kapsamaktadır. Bu bölümde, tespit edilen arkaik öğeler ses düzeyinde, ek düzeyinde ve sözcük düzeyinde olmak kaydıyla üç başlık halinde verilmiştir. Arkaik unsurların belirlenmesinde çeşitli etimolojik sözlüklerden ve basılmış kitaplardan faydalanılmıştır.

Sonuç ve değerlendirme bölümünde, çalışma süresince saptanmış veriler sayısal verilerle desteklenerek genel olarak değerlendirilmiştir.

Bu tez konusunu seçmemde bana yardımcı olan, yüksek lisans eğitimim ve tezimin yazım sürecinde yoluma ışık tutan, zamanını ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen saygı değer hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Mehmet Vefa Nalbant'a; yine yüksek lisans eğitimimde bilgileriyle beni aydınlatan tüm bölüm hocalarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca eğitimim boyunca benden anlayışını eksik etmeyen Serdivan Kazımpaşa Ortaokulu'nun değerli idarecilerine, tezimin teknik kısmının hazırlanmasında emeği geçen sevgili kardeşim Sercan Bardakçı'ya, içerikle ilgili kısımlarda bilgisine başvurduğum sevgili zümrem Kenan Bozok'a, hem teknik konularda hem de içerikle ilgili hususlarda yardımcı olan değerli dostum Orhan Çakıcı'ya, ders aşamasında yardımını esirgemeyen kıymetli meslektaşım ve dostum

Abdurrahim Aldemir'e, tezimin kırtasiye bölümüyle ilgili bütün yükü üstlenen canım abim Cemil Demirtaş'a, manevi desteğini bir an olsun eksik bırakmayan iş arkadaşlarıma ve vaktinden fedakârlık yaparak anlayış gösteren değerli aileme minnettarım.

Şenol DEMİRTAŞ

Denizli-2019

ÖZET

NİYAZİ YILDIRIM GENÇOSMANOĞLU'NUN ESERLERİNDE SÖZ VARLIĞI VE ARKAİZM

DEMİRTAŞ, Şenol

Yüksek Lisans Tezi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatı ABD

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Programı

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Mehmet Vefa NALBANT

Ağustos 2019, XI+261 sayfa

Bir dilin söz varlığı, o dili konuşan milletlerin dünya görüşlerinden yaşam biçimlerine kadar bütün birikimlerinin yansıtıcısıdır.

Bu çalışmada, destan şairi olarak anılan Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu'nun şiir kitaplarındaki söz varlığının ve arkaik izlerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Çalışma *Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu'nun Hayatı, Sözcük ve Söz Varlığı, Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu'nun Eserlerinde Söz Varlığı, Arkaizm ve Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu'nun Eserlerinde Arkaizm* olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır.

Eser, literatür ve arşiv taraması yöntemleri uygulanan bu çalışmada, yazara ait yayımlanmış şiir kitapları taranmış ve elde edilen bulgular ortaya konulmuştur.

Milli ve kültürel değerlerimizi yaşatmaya yönelik eserler veren Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu'nun tarihi dönemleri anlatırken söz varlığı olarak da o dönemlere sadık kaldığı bu çalışma ile ortaya konulmuştur. Bunun yanı sıra yüzyıllar önce atalarımızın kullandığı fakat bugün unutulmaya yüz tutmuş dil hazinelerimizin bir nebze de olsa hatırlatılması sağlanmıştır. Böylece Türkçenin geniş söz varlığının ortaya konulmasına katkıda bulunacağı ve bu alanda yapılan çalışmalara fayda sağlayarak sonraki çalışmalar için de fikir edinilmesinde etki yaratacağı beklenmektedir.

Anahtar kelimeler: Söz varlığı, Üslup, Arkaizm, Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu

ABSTRACT**REVEAL THE VOCABULARY AND ARCHAISM IN THE WORKS
OF NİYAZİ YILDIRIM GENÇOSMANOĞLU**

DEMİRTAŞ, Şenol

Master Thesis

Contemporary Turkish Dialects and Literature Department

Contemporary Turkish Dialects and Literature Programme

Adviser of Thesis: Prof. Dr. Mehmet Vefa NALBANT

Agust 2019, XI+261 page

The vocabulary of a language reflects a nation's all cultural background, their World view and lifestyle.

The aim of the study is to reveal the vocabulary and archaic words in the poetry books of Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu known as the epic poet.

The study consists of five chapters; the life of Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu, lexical item and vocabulary, the vocabulary in the Works of Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu, and archaism and archaism in the Works of Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu.

In the study, literature review, work review and archive research are used, and the findings are obtained from the published poetry books of Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu.

It is stated in the study that Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu who writes his works to sustain our national and cultural values uses the vocabulary of the period he writes about. Besides the vocabulary that our ancestors have used but today forgotten is reminded. It is expected that the study will present the rich vocabulary of Turkish language, contribute to the studies about the vocabulary of Turkish language and be a source for future researchers.

Key words: Vocabulary, Wording, Archaism, Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar DİZİNİ.....	x
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

NİYAZI YILDIRIM GENÇOSMANOĞLU'NUN HAYATI

1.1. Hayatı	5
1.2. Yazın Hayatı ve Faaliyetler	7
1.3. Fikir Hayatı ve Sanat Anlayışı	8
1.4. Eserleri.....	12
1.4.1. Bozkurtların Ruhu.....	12
1.4.2. Gençosman Destanı	12
1.4.3. Kürşad İhtilali Destanı.....	12
1.4.4. Malazgirt Destanı.....	12
1.4.5. Bozkurtların Destanı.....	12
1.4.6. Kopuzdan Ezgiler.....	13
1.4.7. Salur Kazan Destanı.....	13
1.4.8. Boğaç Han Destanı.....	13
1.4.9. Destanlarda Uyanmak.....	13
1.4.10. Destanlar Burcu.....	13
1.4.11. Alperenler Destanı.....	13

İKİNCİ BÖLÜM

SÖZCÜK VE SÖZ VARLIĞI

2.1. Sözcük.....	15
2.1.1.Sözcüğün Tanımı ve Kapsamı.....	15
2.2. Söz Varlığı.....	17
2.2.1. Söz Varlığının Tanımı ve Kapsamı.....	17
2.2.2. Türkçenin Söz Varlığı ve Zenginliği Üzerine.....	19
2.3. Söz Varlığının İçerdiği Ögeler	22
2.3.1. Temel Söz Varlığı.....	22
2.3.2. Yabancı Sözcükler.....	23
2.3.3. Çeviri Sözcükler.....	26
2.3.4. İlişki Sözleri (Kalıp Sözler)	27
2.3.5. Deyimler.....	36
2.3.6. Atasözleri.....	39
2.3.7. Terimler.....	43
2.3.8. Kalıplaşmış Sözler (Özdeyişler)	46
2.3.9. Tekrar Öbekleri (İkilemeler)	46
2.3.10 Argo	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NİYAZI YILDIRIM GENÇOSMANOĞLU'NUN ESERLERİNDE SÖZ VARLIĞI

3.1. Yabancı Sözcükler.....	55
3.1.1. Arapça Sözcükler.....	55
3.1.2. Farsça Sözcükler.....	72
3.1.3. Rumca Sözcükler.....	79
3.1.4. İtalyanca Sözcükler.....	80
3.1.5. Fransızca Sözcükler.....	80
3.1.6. Moğolca Sözcükler.....	81
3.1.7. İngilizce Sözcükler.....	81
3.1.8. Rusça Sözcükler.....	81
3.1.9. Latince Sözcükler.....	81
3.1.10. Sırpça Sözcükler.....	81
3.1.11. Almanca Sözcükler.....	81
3.1.12. Ermenice Sözcükler.....	81
3.1.13. Soğdca Sözcükler.....	81
3.2. İlişki Sözlere (Kalıp Sözlere).....	82
3.2.1. Hayırdüa ile iyi dilek ve temenni bildirenler.....	82
3.2.2. Dini inançları bildirenler.....	84
3.2.3. Minnet ve teşekkür bildirenler.....	86
3.2.4. Birini yüceltmek için kullanılanlar.....	87
3.2.5. Sembolik olarak ödüllendirme bildirenler.....	88
3.2.6. Takdir ve iltifat bildirenler.....	88
3.2.7. Beddua-ilenç ve küfür bildirenler.....	89
3.2.8. Bir isteği onaylama, kabul veya reddetme bildirenler.....	91
3.2.9. Soru sorup cevap isteyenler.....	92
3.2.10. Duygusal tepkileri dile getirenler.....	93
3.2.11. Selamlaşma bildirenler.....	95
3.2.12. Dinleyeni eleştirme, uyarma, tehdit etme ve meydan okuma bildirenler.....	96
3.2.13. Töre, gelenek ve kültürel değerleri yansıtanlar.....	98
3.2.14. Genel bir davranış veya düşünce bildirenler.....	98
3.2.15. Rica etme, yalvarma ve çaresizlik bildirenler.....	98
3.2.16. Yemin etme ve söz verme bildirenler.....	98
3.2.17. Bir istek bildirenler.....	99
3.2.18. Ayrılık bildirenler.....	99
3.3. Deyimler.....	99
3.4. Atasözleri.....	163
3.5. Terimler.....	167
3.5.1. Askerî terimler.....	167
3.5.2. Dinî terimler.....	176
3.5.3. Gök bilimi, coğrafya ve tarım ile ilgili terimler.....	187
3.5.4. Denizcilik terimleri.....	190
3.5.5. Devlet yönetimi ile ilgili terimler.....	190
3.5.6. Edebiyat terimleri.....	194
3.5.7. Müzik terimleri.....	196
3.5.8. Ölçü birimleri ile ilgili terimler.....	198
3.5.9. İktisat ile ilgili terimler.....	198

3.5.10. Tıp ile ilgili terimler.....	199
3.5.11. Hayvanbilim terimleri	199
3.5.12. Mimarî ile ilgili terimler.....	200
3.5.13. Spor terimleri.....	201
3.6. Kalıplaşmış Sözler (Özdeyişler).....	201
3.7. Tekrar Öbekleri (İkilemeler).....	202
3.7.1. Aynı sözcüğün tekrar edilmesi ile kurulan ikilemeler.....	202
3.7.2. Eş veya yakın anlamlı sözcüklerle kurulan ikilemeler.....	215
3.7.3. Zıt anlamlı sözcükler ile kurulan ikilemeler.....	221
3.7.4. Yansıma sözcükler ile kurulan ikilemeler.....	223
3.7.5. Sayılar ile kurulan ikilemeler.....	224
3.7.6. Biri anlamlı diğeri anlamsız sözcüklerle oluşturulan ikilemeler.....	225
3.7.7. İkisi de anlamsız sözcüklerle oluşturulan ikilemeler.....	225
3.7.8. Farsça /be, â, ender/ ile yapılan ikilemeler.....	226
3.7.9. Ses veya hece ilavesi ile kurulan ikilemeler.....	226
3.8. Argo ve Kaba Sözler.....	228

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM ARKAİZM

4.1. Arkaizm Tanımı ve Kapsamı	238
--------------------------------------	-----

BEŞİNCİ BÖLÜM NİYAZI YILDIRIM GENÇOSMANOĞLU'NUN ESERLERİNDE ARKAİZM

5.1. Ses Düzeyinde.....	241
5.1.1. Sözcük Başı “y-” Düşmesi.....	241
5.1.2. k/h Değişimi.....	241
5.1.3. d- > t- Değişimi.....	242
5.1.4. g-ğ/v Değişimi.....	242
5.1.5. Söz başı b- > m- Değişimi.....	243
5.1.6. e/i Değişimi.....	243
5.2. Ek Düzeyinde.....	244
5.2.1. “+n” Belirtme Hali Eki.....	244
5.2.2. İstek Teklik 1.Şahıs Eki “-m”.....	244
5.2.3. Geniş Zaman Eki“-Ur”.....	245
5.2.4. “-üben/-uban” Zarf-Fiil Eki.....	245
5.2.5. “-dUktA” Zarf-Fiil Eki.....	246
5.2.6. “-ra/-re” Yön Eki.....	246
5.2.7. “-cılayın/-cileyin” Eki.....	247
5.2.8. “-p tUr” Duyulan Geçmiş Zaman Eki.....	247
5.2.9. Teklik 1. Şahıs Eki “-am/-em”.....	248
5.3. Sözcük Düzeyinde.....	248
5.3.1. Manevi hayatla ilgili sözcükler.....	248
5.3.2. Akrabalıkla ilgili kavramları karşılayan sözcükler.....	249
5.3.3. Askerlikle ilgili sözcükler.....	249
5.3.4. Nitelik bildiren sözcükler.....	250

5.3.5. Gündelik yaşamla ilgili kavramları karşılayan sözcükler.....	251
5.3.6. Durum ve hareket bildiren sözcükler.....	252
5.3.7. Hayvan adı olarak kullanılan sözcükler.....	253
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	254
KAYNAKLAR	254
ÖZ GEÇMİŞ.....	261

TABLÖLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 1. Türkçe Sözlük'teki yabancı sözcüklerin sayısı.....	26
---	----

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

AD	Alperenler Destanı
BD	Bozkurtların Destanı
c.	cilt
DB	Destanlar Burcu
Mec.	Mecaz anlam
Hlk.	Halk dilinde
Prof.	Profesör
s.	sayfa
TDK	Türk Dil Kurumu

GİRİŞ

Sosyal bir varlık olan ve topluluklar halinde yaşayan insan, birlikte yaşamının gereği olarak birbiriyle iletişime geçme ihtiyacı duymuştur. Bu ihtiyaç zamanla iletişimin temel unsuru olan dilleri doğurmuş; toplumlar, meydana getirdikleri diller vasıtasıyla yaptıkları eylemleri, yaşadıkları duyguları, inandıkları fikirleri ve varoluşunun başlangıcından bitişine kadarki bütün birikimlerini aktarmışlardır. Haliyle insanlıkla yaşıt olan dil, insanın en önemli parçasıdır.

Diller, milletlerin en aziz, en tılsımlı, en kıymetli servetleridir. Çünkü dillerin bir ses güzelliği ile dalgalanıp bir duyurma, anlatma ve inandırma gücüne ulaşmaları kısa zamanda olmamıştır (Banarlı, 1996: 6).

Dili tanımlarken tek bir kalıba sığdırmak olanaksızdır. Muharrem Ergin dili “*dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimai bir müessesedir*” (Ergin, 2004: 3) şeklinde tanımlar.

Doğan Aksan, dil için şu ifadeleri kullanır: “*Dil, düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgesidir*” (Aksan, 2003: 55).

Dili değerli kılan en önemli vasıflardan bir tanesi, ait olduğu toplumun bir aynası olmasıdır. O toplumun yaşayışı, hayat anlayışı, inançları, duyguları, olaylara olan bakışı, kültürü, gelenek ve görenekleri hakkında bize ipuçları verir. Nitekim Atatürk “Türk dili Türk milletinin kalbidir, zihnidir.” diyerek Türkçenin dolayısıyla dilin ne denli önemli olduğunu ifade etmiştir.

Toplum, bütün birikimlerini hafızasında toplar ve bu hafızanın gelecek kuşaklara aktarımının sağlıklı sürdürülmesi o toplumun söz varlığının gelişimiyle doğru orantılıdır. Söz varlığı, dilin özü, zenginliğidir. “*Sözvarlığı, sadece bir dilde bir takım seslerin bir araya gelmesiyle kurulmuş simgeler, kodlar ya da dilbilimdeki terimiyle göstergeler olarak değil, aynı zamanda o dili konuşan toplumun kavramlar dünyası, maddi ve manevi kültürün yaratıcısı, dünya görüşünün bir kesiti olarak düşünülmelidir*” (Aksan, 2006: 7).

Söz varlığı sadece o dilin sözcüklerinden ibaret değildir. Doğan Aksan (2015), söz varlığının sınırlarını çizirken şu ifadeleri kullanır: “*Bir dilin söz varlığı denince, yalnızca, o dilin sözcüklerini değil, deyimlerin, kalıp sözlerin, kalıplaşmış sözlerin, atasözlerinin, terimlerin ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu bütünü anlıyoruz*” (Aksan, 2015: 15).

Dil mirasının bir diğer kıymetli parçası eskicil söz ve yapılarıdır. Söz konusu terimin diğer adı olan arkaizm Türkçe Sözlük’te (1998) şöyle tanımlanmıştır: “*1. Konuşulan ve yazılan dilde, kullanımdan düşmüş olan eski söz ve deyim. 2. Kullanıldığı çağdan daha eski bir çağdan kalma bir biçimin, bir yapının özelliği.*” (Türkçe Sözlük, 1998: 134).

Zeynep Korkmaz (2003), Gramer Terimleri Sözlüğü’nde arkaizm için, eski kelime ve eskilik başlıkları altında “*Bugün artık kullanılıştan düşmüş bulunan veya eski biçimi ile kullanılan kelime; kalıntı kelime*” (Korkmaz, 2003: 85) tanımını yapmıştır.

Arkaizm (eskicil) denilen eski kelime ve dil kuralları, toplumların en kıymetli kültürel miraslarıdır. İlk yazılı belgelerden başlayarak yüzyıllarca biriktirilen kelimelerin ve oluşturulan dil kurallarının ne kadarının günümüze ulaştığını bilmek köklerimizle olan bağı kuvvetlendirmek açısından önemlidir.

Çalışmanın Amacı

Bir toplumun bütün değerleri dilinde barınır. O dili anlamamanın yolu ise söz varlığını incelemekten geçer. Zira toplumların bütün birikimleri dilinde var olan söz varlığında vücut bulur. Bu açıdan bakıldığında söz varlığı üzerine çalışmalar yapmak, dilimizin saklı kalmış, gün yüzüne çıkmamış değerlerini ortaya çıkarmak açısından oldukça önemlidir.

Destan şairi olarak da anılan Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu, Türk tarihinin efsaneleşmiş hikâyelerini, Türk kültürünün eşsiz örneklerini ve milli kahramanları ön plana çıkaran destanlar yazarak yeni nesle büyük işler başarabilmesi için adeta bir dayanak noktası göstermiştir. O, şiirlerinde özellikle tarihi dönem ve şahsiyetleri ele aldığı için sözcük seçimlerinde de döneme bağlı kalmış; bu sayede dönemin havasını aslına uygun olarak yaşatmayı başarmıştır. Aynı zamanda ilk yazılı kaynaklarda olup da günümüzde unutulmuş bazı sözcükleri ve kuralları kullanarak Türk dilinin zenginliğine atıfta bulunmuştur.

Bu çalışmada, Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu'nun eserlerindeki söz varlığının ve arkaik izlerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu sayede şairin Türk dilinin söz varlığını nasıl ve ne ölçüde kullandığı ortaya konulmuştur. Aynı zamanda hem söz varlığına bir katkı sağlanacak hem de unutulmuş sözcük ve yapılar tekrar hatırlatılacaktır.

Çalışmanın Önemi

Milletler, yüzyıllar boyunca oluşturdukları birikimlerini dillerinin söz varlığında yaşatırlar. Söz varlıkları incelenerek milletler hakkında birçok kanıya varılabilir. Bu açıdan bakıldığında söz varlığı üzerine çalışmalar yapmak dilbilim açısından oldukça önemlidir.

Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu, özellikle İslamiyet öncesi Türk tarihini içeren destanlar yazmış; bu destanlarda dönemin havasını daha iyi yansıtabilmek adına arkaik kelimelere şiirlerinde sıkça yer vermiştir. Türkçenin oldukça zengin olan söz varlığını kullanmaktan geri durmamıştır. Şairin kullandığı bütün söz varlığı unsurları sayfa numaraları ile geçtiği cümleler tespit edilerek gösterilmiştir. Bu çalışma, onun şiirlerinden hareketle Türkçenin kadim ve zengin söz varlığını ortaya koymak, varsa unutulmuş söz, tabir ya da kuralları hatırlatmak ve sonraki dönemlerde yapılacak olan söz varlığı çalışmalarına katkı sağlamak açısından önemlidir.

Çalışmanın Yöntemi

Araştırmaya öncelikle Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu'nun hayatı, sanatı ve eserleri hakkında bilgi veren muhtelif kaynaklar taranarak başlanmıştır. Toplanan belge ve bulgular tasnif edilerek kronolojik sıraya uygun olarak kaleme alınmıştır. Ardından, söz varlığı üzerine daha önce yapılmış çalışmalar incelenmiş; bu konuda kaleme alınan kitap, makale ve bilimsel çalışmalar taranarak söz varlığının içerdiği ögeler başlıklar halinde ortaya konmuştur.

Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu'nun, Türk Edebiyatı Vakfı tarafından derlenen *Destanlar Burcu*, *Bozkurtların Destanı* ve *Alperenler Destanı* adlı şiir kitapları taranarak kitaplardaki söz varlığı tespit edilmiştir. Tespit edilen söz varlığı ögeleri başlıklara ayrılmış; her bir başlığın içerdiği ögeler kendi içerisinde sınıflandırılmış; sayfa numaraları, cümledeki anlamları ve kullanıldığı cümleler belirtilerek alfabetik sıraya göre yazılmıştır. Kaynaklarda yer almayan deyim ve atasözlerinin anlamları,

kullanıldığı cümlelerden hareketle belirlenmiştir. Bu çalışmada nasıl bir yol izlendiğini göstermek açısından birkaç örnek verilmesi uygun görülmüştür. Aşağıdaki örnekte öncelikle tespit edilen söz varlığı koyu ve italik olarak yazılmıştır. Yanında yer alan yay ayracı içerisinde hangi kitabın kaçınıcı sayfasında geçtiği belirtilmiştir. Hemen altındaki kısımda ise ulaşılan söz varlığının kullanıldığı cümle örnek olarak belirtilmiştir.

yudum yudum (BD 110, AD 278)

“Onbaşının yasını **yudum yudum** içtiler!...” (BD, s.110)

Bağrına basmak (DB 170) : “1) *Kucaklamak.* 2) *Biriyle ilgilenerek onu koruyup kayırmak, yetiştirmek.*”

“Ahdettik **bağrımıza basmaya** seni Fırat.” (DB, 170)

Son bölümde ise yine arkaizm üzerine yapılmış akademik çalışmalar ve basılmış kitaplar taranmış; konu üzerindeki farklı görüş ve fikirler de verilerek arkaizmin tanımı, sınırları ve arkaik olma ölçütleri belirlenmiştir. Bu bilgiler ışığında şairin şiir kitaplarında geçen arkaik ögeler, çeşitli etimoloji sözlüklerinden ve basılmış kitaplardan yararlanılarak tespit edilmiş; ses düzeyinde, ek düzeyinde ve sözcük düzeyinde olmak üzere üç alt başlık halinde sunulmuştur. Ses ve ek düzeyinde tespit edilen arkaik unsurlar başlıklarında, bu ses ve eklerin Türk dili tarihindeki seyri muhtelif kaynaklardan alıntılar yapılarak izah edilmeye çalışılmıştır. Arkaik sözcükler ise tarihi seyir içerisinde uğradığı ses ve anlam değişiklikleriyle verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

NİYAZI YILDIRIM GENÇOSMANOĞLU

1.1. Hayatı

Aslen TATARAGAŞIGİL ailesine mensuptur. Bu unvan, soyunun dayandığı Genç Osman'ın oğluna, padişah emri ile verilen “Tataragalığı” görevinden kaynaklanmaktadır. Babası Mehmet Sabit GENÇAYDIN, annesi Zeynep Hanım'dır. Babası tarafından soy silsilesi Ali Efendi, Osman Ağa, Burhan Ağa, Numan Ağa ve Genç Osman şeklinde devam etmektedir. Anne tarafından dedesi olan Mehmet Efendi'nin lakabı da Tatar'dır. Fakat bu lakap posta memurluğu görevi yaptığı için kendisine verilmiştir. Dolayısıyla Tataragasigil sülalesiyle bir bağı bulunmamaktadır. Babasının soyadı olan Gençaydın soyadını bir süre daha kullanan Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu, yedi kardeşinin ortak isteği ve mahkeme kararı ile soy ismini GENÇOSMANOĞLU olarak değiştirmiştir. (Yılmaz, 1996: 12-16).

Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu, 1929 yılında Elazığ'a bağlı Ağın ilçesinde dünyaya geldi. İlkokulu Ağın'da tamamladı (Kabaklı, 1991: 5). Ardından babasının görev yaptığı Malatya ilindeki Akçadağ Köy Enstitüsünde eğitimine devam etti. Mezun olduktan sonra Elazığ merkeze bağlı Bizmişen köyünde öğretmenliğe başladı. Aynı yıl çalıştığı köyde tanıştığı Naciye Hanım ile evlendi. Naciye Hanım ile olan birlikteliklerinden doğan çocuklarına Talat, Nihat ve Mefkûre isimlerini verdi. Bu dönemde, henüz Elazığ il merkezinde dahi şubesi olmayan Türk Milliyetçiler Derneğini Bizmişen'de açtı ve halkın aktif katılımını sağladı. Bu şubede yaptığı başarılı çalışmalar ve Ankara'da genel merkez kongrelerine birkaç katılımı neticesinde Sait BİLGİÇ, Osman Yüksel SERDENGEÇTİ, Fethi TEVETOĞLU, Necdet SANCAR, İsmet TÜMTÜRK gibi dönemin önemli milliyetçi isimleriyle tanıştı. Bu gelişmeler sonraki dönemlerde milletvekilliği adaylığının önünü açtı. Bizmişen'de 7 yıl görev yaptıktan sonra Elazığ'ın Palu ilçesine bağlı Kirve köyüne tayini çıktı. Naciye Hanım'dan olan üç çocuğuna rağmen evliliğini devam ettiremeyen Gençosmanoğlu, Kirve köyünde görev yaparken tanıştığı Kıymet Hanım ile evlendi. Kıymet Hanım'dan da Ayhanım, Aygün, Aybek, Murat ve Gökbörü adlarında çocukları oldu. Burada yaklaşık 4 yıl görev yapan N. Y. Gençosmanoğlu, yeni bir tayin emri ile Keban ilçesine bağlı Nimri köyünde göreve başladı. Nimri köyünde 8 ay kadar görev yapan Gençosmanoğlu, yaşının da

gelmesi ile yedek subay olarak askere gitti. Çok sevdiği askerlik görevini tamamladıktan sonra Elazığ'ın Hüseyin köyüne atandı. Bu köyde önce vekâleten ardından aslen müdürlük vazifesini ifa etti. En verimli yıllarını bu köyde geçiren Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu, Elazığ gazetesi köşe yazarlığı ve köy muhtarlığı yapmasının dışında Elazığ'da kültürel faaliyetlerde de aktif olarak rol aldı. Buradaki başarılı çalışmaları ile köylünün teveccühünü kazanmayı başardı. Son olarak tayin edildiği Aveulu köyünde görev yapan Gençosmanoğlu, 1966 yılında, 18 yıllık öğretmenlik hayatına nokta koydu (Yılmaz, 1996: 18-21).

Öğretmenlik kariyerinin ardından sırasıyla İlköğretim Müfettişliği, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlar Genel Müdürlüğünde Şube Müdür Yardımcılığı, Şube Müdürlüğü, Genel Müdür Yardımcılığı, İstanbul'da Devlet Kitapları Müdürlüğü, Türk Musiki Konservatuvarı Genel Sekreterliği görevlerinde bulundu. 1978 yılında devlet memuriyetinden emekliye ayrıldıktan sonra dört yıl Türk Edebiyatı Vakfı Müdürlüğü, altı yıl Doğu Türkistan Vakfı Müdürlüğü ve Türkiye gazetesinde kültür-sanat yönetmenliği yaptı (Kabaklı, 2004: 348). 1990 yılında, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı başkanı Prof. Dr. Turan Yazgan'ın özel davetlisi olarak Ahmet Kabaklı, Sevinç Çokum, Rıfat Çokum ve birçok yazar ile birlikte Türkistan seyahatine çıktı. Bu dönemde sağlık sorunları yaşayan ve Şua tedavisi gören Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu, 21 Ağustos 1992 tarihinde hayata gözlerini yumdu (Yılmaz, 1996: 22-25).

Dilaver Cebeci (1992), Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu'nun ölümünü onun Malazgirt Marşı şiirine atıfta bulunarak şöyle anlatır:

“ Aylardan Ağustos, günlerden Cuma

Geldi “İrcî” emri açıldı semâ,

Şâir vedâ etti iklim-i Rûm'a,

Döğünsün destanlar, ağlasın şiir,

Allah Kadîm, Allah Bâkî, Allah bir

Ağdı tâ göklere niyâzı, gitti!

Yıldırımlar düştü, Niyâzim gitti!

Hâlim, istikbâlim ve mâzim gitti! ... ”

Osman Zeki Soyyiğit (1992), ise ölümü üzerine yazdığı “Veda Mesajı” adlı şiirinde üzüntüsünü şu şekilde dile getirir:

“ Aylardan Ağustos, günlerden Cuma

Fısıldar gibisin bir sır ruhuma

Yazdığın Malazgirt destanı ama

Sanki veda mesajı, Gençosmanoğlu

Saf durdu arkanda ellibin tuğlu

Aynı ay, aynı gün, bir yağız ata

Suvari oluben uçtun adeta

Yıldırım hızıyla yedinci kata

Varıp sela verdin Gençosmanoğlu

Saf durdu arkanda ellibin tuğlu

... ”

1.2. Yazın Hayatı ve Faaliyetleri

Babası öğretmen okulu mezunu olan Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu, onun sayesinde henüz küçük yaşlarda büyük şairlerin şiirlerini tanıma ve dinleme fırsatı buldu (Ergüzel, 1985: 53). Babasının okuduğu milli duygular ile bezenmiş şiirler onda, ileride büyük bir şair olmasının yolunu açacak derin izler bıraktı. Kendisinin de okumaya olan merakı birçok halk hikâyesini ilkokul çağlarında okuyup ezberlemesine vesile oldu (Yılmaz, 1996: 31-32). Şiir hayatı yine ilkokul sıralarında, 11 yaşındayken Erzincan’da yaşanan deprem üzerine yazdığı ve beğenilerek okulun duvar gazetesine asılan şiiriyle başladı (Yahnici, 1973: 35). 1953 yılında, Elazığ’da yayımlanan Uluova gazetesinin düzenlediği şiir yarışmasına iki şiiri ile katıldı. Şiirlerinden bir tanesi ikincilik ödülüne layık görüldü. Bir yandan da yayım faaliyetlerini sürdüren Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu, 1961 yılından itibaren 4 yıl süre ile Elazığ gazetesinde yer

alan “Kopuzdan Ezgiler” adlı köşesinde fıkralar yazdı. Yine aynı dönemlerde “Orkun” ve “Devlet” dergilerinin yazar kadrosunda bulundu. 1976 yılına gelindiğinde, Tercüman gazetesinin açtığı yarışmaya katılan Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu’na mansiyon ödülü verildi. Yazın hayatının en önemli ödülünü ise “Malazgirt Marşı” adlı şiiriyle kazandı. 1971 yılında Selçuklu Tarih ve Medeniyet Enstitüsü tarafından, Malazgirt zaferinin 900. yıldönümü münasebetiyle açılan yarışmada bu şiiri birincilik ödülü kazandı. Bahri Yüzlüer tarafından bestelenen şiir daha sonra mehter repertuarına alındı.

Çocuklara tarih bilinci aşılmasının gerekliliğini çok iyi bilen Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu, bu amaçla çıkarılan Yavrutürk dergisinde de aktif rol aldı. Dergi 38 sayı yayımlandı.

1983 yılında Diyanet Vakfı himayesinde hazırlanan Büyük İslam Ansiklopedisi’nin yayın müdürlüğü görevini üstlendi. Sonraki yıl, Boğaziçi dergisi tarafından en iyi şair dalında başarı ödülü ile onurlandırıldı. Yine aynı yıllarda Doğu Türkistan’ın Sesi dergisinin yazı işleri müdürlüğünü yürüttü. Üç ayrı dilde ve üç ayda bir çıkarılan bu dergideki görevini 1989 yılına kadar sürdürdü. Son olarak Türkiye gazetesinde kültür-sanat yönetmenliğini üstlenen Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu, 1991 yılında sağlık sorunlarının da etkisiyle yayın ve yayıncılık hayatını sonlandırdı (Yılmaz, 1996: 42-46).

1.3. Fikir Hayatı ve Sanat Anlayışı:

Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu, çalışmalarının büyük çoğunluğunu milliyetçi şiirlere, Türk destanlarındaki zenginliklere ayırmış; onlara İslamî-millî yeni yorumlar katmış ve adeta yeniden can vermiş büyük bir ozandır (Kabaklı, 1991: 5). O, iman ile aşkı, tarih ile zamanı, ayrılık ile buluşmayı bütünleştirmiş bir destan şairidir (Kabaklı, 1992: 5). Adeta çağımızın Dede Korkut’udur. Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu şiirlerinde Dede Korkut Hikâyeleri, Orhun Yazıtları gibi Türk dilinin başyapıtlarındaki güzel ruhu, coşku ve heyecanı günümüze taşır (Özkan, 1992: 14).

Sevinç Çokum (1992), “Kopuz Sustu” adlı yazısında onu şöyle tanımlar:

“Kimi zaman onun alperenler halkasından yanlışlıkla bu çağa atlamış bir ozan olduğunu düşünürdüm.

... Yunus gibi soylu garipler halkasının bu çağdaki halkalarından biriydi o. Yunus gibi garipliği kuşanmış ve benimsemişti.”

Gençosmanoğlu, yaşamı boyunca Türklüğü ve şairliği ile gurur duymuş bir şahsiyettir (Çokum, 1992: 6). Ömrünü Türk birliğine adanmış, İslamiyet’i ve Türklüğü temel almış, şiirlerine bu temleri aksettirmiştir (Karabay, 1992: 22). Birçok kahramanlığı barındıran tarihimizi kendine has sanat ve estetik anlayışıyla yeniden harmanlayıp adeta yaşanır hale getirmiştir (Kukul, 1992: 11).

Hem öğretmen okulu mezunu olan babasının seslendirdiği hem de ilkokul sıralarındayken öğretmenleri tarafından okutulup ezberletilen ve milli duyguları tetikleyen şiirler, Gencosmanoğlu’nda hamasî şiir yazma hevesi doğurur (Ergüzel, 1985: 53). Ayrıca doğduğu yer olan Ağın ve çevresindeki Divan, Tekke, Halk şairlerinin kullandığı dile hakim olması ona dil zenginliği katar. Küçük yaşlardan itibaren aşılana milli duygular, Türk tarihine, Türk tarihindeki kahramanlara ve kahramanlıklara duyduğu ilgi destanlara ilgi duymasına ve sonrasında destan türünde şiirler yazmasına zemin hazırlar (Kabaklı, 1991: 5).

Daha 20’li yaşların başında Basri Gocul’un destanlarıyla tanışır. Onun Oğuzlama ismiyle yayımladığı Dede Korkut hikâyelerini okuması, Gencosmanoğlu’nda destan yazma hevesini perçinler. Kendisi de destan yazma hevesini en çok ondan aldığını ifade etmiştir (Ergüzel, 1985: 55).

Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu’nu destan yazma konusunda etkileyen bir diğer şair Nihal Atsız’dır. Genç bir köy öğretmeni olarak okuduğu “Bozkurtların Ölümü” ve “Bozkurtlar Diriliyor” adlı kitaplarında Türk destanlarına karşı merak uyandırır (Kabaklı, 1991: 7).

Kendisinden önce destan konusunun derinlemesine işlenmediğini düşünen Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu, bunu bir eksiklik olarak görür ve bu eksikliği gidermek adına destan tarzında şiirler yazar (Ergüzel, 1985: 53).

Gençosmanoğlu’na göre milli bilinci canlı ve dinamik tutan en önemli unsurlardan biri destanlardır. Türk tarihi, destanlar açısından oldukça zengindir. Ancak bu zenginlik adeta işlenmemiş bir cevher gibi beklemektedir. Burada sanatçıya düşen görev, bu cevheri işleyerek gençlere milli bilinci aşılmasıdır. Zira millî bilincin olmadığı yerde millî olmak adına hiçbir şey yapılamaz. Gençosmanoğlu da bu gaye ile destanlara yönelmiş ve eserler vermiştir. Kaynağı üç bin yıllık Türk kültürüne dayanmayan sanat anlayışının kurumaya mahkûm olacağına inanmış, kendi de tamamen bu kaynaktan beslenmiştir (Yahnici, 1973: 37-38).

Geçmişini anlatan bir şiir türü olmasından dolayı anlık duygu yoğunluğu ile destan yazılamayacağına inanan şair, öncelikle Türk tarihine hâkim olmaya çalışır (Kabaklı, 1991: 6). Eserlerine malzeme oluşturmak için Dede Korkut Hikâyeleri'ni, Orhun Kitabeleri'ni, tarihi destanları, menkıbeleri ve efsaneleri okumuş; her devrin kahraman tiplerini hayal gücüyle yoğurup destanlarının birer kahramanı haline getirmiştir. Bu kimi zaman bir alperen, kimi zaman bir ozan, bir Rum gazisi, Horasan dervişi ya da büyük zaferlerde görev almış bir komutan olur (Ergüzel, 1985: 53-56). Kürşat'ın Çin Sarayı'nı basmasından Malazgirt Muharebesi'ne, İstanbul'un fethinden Çanakkale destanına kadar Türk tarihine damga vurmuş zaferler, onun şiirlerinde yeniden vücut bulur. Her biri başlı başına bir destan niteliği taşıyan bu zaferlerin kahramanları onun ilham kaynağıdır. Gençosmanoğlu'nun destanlarını özel kılan nitelik ise bu kaynaklardan yararlanırken anlattığı olayların kutsiyetine kendisinin de inanıyor olmasıdır. Adeta o dönemlerde yaşamış bir ozan gibi elinde kopuzuyla destanları dillendirir (Kabaklı, 1991: 5-7).

Gençosmanoğlu, sanatın mutlaka bir gayesinin olması gerektiğini savunmuş, hedefsiz bir sanatın boş bir uğraştan öteye gidemeyeceğine inanmıştır. Sanat toplum için olmalıdır. Sanatçı, eserlerini beslediği toprakların suyu ile yoğurmalı, ortaya çıkardığı ürünlerle milletin ruhunu doyurmalıdır (Yahnici, 1973: 35). Kısacası sanatçı içinden geldiği onu var eden toplumun hislerine kayıtsız kalamaz (Yazıcı, 1984: 7). Toplumun hislerine tercüman olurken de geçmişle bugün arasında köprü olmak gibi bir de misyon üstlenmelidir (Yahnici, 1973: 37).

Destan yazarken dil konusunda oldukça hassas davranan Gençosmanoğlu için şiir, Türkçenin en güzel haliyle vücut bulmalıdır. Sanatçı tarih birikimi kadar dilin inceliklerini de iyi bilmelidir (Ergüzel, 1985: 54). Dili geliştirip zenginleştirmek, güzelliklerini ortaya çıkarmak sanatçı için gereklilikten öte bir görevdir (Yahnici, 1973: 35). Gençosmanoğlu eserlerinde açık ve anlaşılır bir dil kullanmış, destanlarında işlediği dönemin dilinden yararlanmayı da ihmal etmemiştir (Malkoç, 1992: 17). Onun destanlarını okurken halk dilinin zenginliklerine ve arkaik kelimelere rastlamak olağan bir durumdur (Özkan, 1992: 14). Dede Korkut Hikâyeleri'nde yer alan kelimelerden, Göktürk Yazıtları'ndaki dilden, Oğuz Kağan, Alp Er Tunga gibi destanlarda geçen ifadelerden sıkça yararlanır (Kabaklı, 1991: 9).

Gençosmanoğlu'nun destanlarında dikkat ettiği bir diğer husus ölçü ve uyağın kullanımınıdır. Millî bir tarz olarak gördüğü destanların, millî şiirimizin ölçüsü olan hece ölçüsüyle yazılması gerektiğine inanmıştır. Aynı şekilde kafiye'nin de Türk şiirinde önemli bir yere sahip olduğunu belirtmiştir (Ergüzel, 1985: 55). Ona göre ölçü ve kafiye'den yoksun şiirler yazılması halkı şiirden uzaklaştırmış, kendine yakın hissetmediği için halk bu tarzı benimsememiştir (Yazıcı, 1984: 6).

Edebiyat camiasında derin izler bırakmış Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu'nu ve eserlerini onu tanıyanlardan dinlemek gerekir.

Ahmet Kabaklı (1991), Gençosmanoğlu'nun şiirlerini nasıl yazdığını ve hangi kaynaklardan beslendiğini şöyle ifade eder:

“...tıpkı Firdevsî gibi soyunun ve dininin yüceliklerini anarak, gafletlerin, yenilişlerin, küçülüşlerin sebeplerini anlatarak, milletini kendi ruhu içinde diriltmek şevki ve neşesi içinde yazmaktadır...”

“... Yaşadığı Harput çevresinden gelen Selçuklu-Artuklu ruhu üzerine Yahya Kemal, Arif Nihat Asya, Mehmet Akif ve Ziya Gökalp'in fikir, duygu ve sanatlarından derin tesirler eklemiştir. Niyazi Yıldırım'ın düşünce, özleyiş ve şiir dünyası böylece Dede Korkut'tan Arif Nihat Asya'ya, bütün milliyetçi bilgi, duygu ve fikirlerin buluşma yeri halinde oluşmaktadır... ”

Vahap Kabahasanoğlu (1979), onun sanatının gücünü şu şekilde belirtmiştir:

“... Gençosmanoğlu'nu okumadan bir milletin hayatında destanların hazırlayabilecekleri yeni doğuşları hayal etmek cidden zordur.”

Halistin Kukul (1992), onun karakterini ve mizacının yazdıklarına etkisini şu sözlerle ifade eder:

“... Şiirleri kadar asil; şiirlerindeki coşkunluk nisbetinde mütevaziydi. Bir destan kahramanı değildi; destanlar yazan bir şair kahramandı.”

M. Nihat Malkoç (1992), şiirlerindeki milliliği anlatırken beğenisini ortaya koyar:

“ ... Onun şiirleri milli terbiye yolunda atılan sağlam adımlara örnek teşkil eder.”

M. Mehdi Ergüzel (1992), eserlerinde anlattıklarını şöyle belirtir:

“... Bizim insanımızı anlattı, özlediğimiz ve her zaman özleyeceğimiz dünden ve yarından tablolar çizdi.”

Muhsin Karabay (1992), ise onun fiziksel ve karakter özelliklerinin anlattıklarıyla olan uyumunu şu sözlerle dile getirir.

“... O yazdığı destanlardaki kahramanların hayal edilebilecek boyu, posuyla, ses tonuyla, konuşmasıyla, mütevaziliğiyle beni hiç de hayal kırıklığına uğratmamıştı. İçimden “ Zaten bu destanları böyle birisinden başkası da yazamazdı.” diye geçirmiştım.”

1.4. Eserleri

1.4.1. Bozkurtların Ruhı

1952 yılında Elazığ’da basılan bu eser, Gençosmanolu’nun yayımladığı ilk eseri olma özelliğini taşır. O dönemlerde soyadını henüz değiştirmedığı için kitapta GENÇAYDIN soy ismini kullanmıştır. Eser “Bozkurtların Ruhı”, “İkinci Ergenekon-Bir Destana Başlangıç” ve “Beyaz Tepelerin Türküsü” olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır (Yılmaz, 1996: 82).

1.4.2. Gençosman Destanı

Gençosmanoğlu’nun ikinci eseri olan bu kitap, 1959 yılında Ankara’da basılmıştır. Yine bu kitabında da GENÇAYDIN soy ismini kullanır. Toplam 33 sayfadan oluşan bu eserinde, IV. Murat’ın Bağdat seferi sırasında, Gençosman adlı yiğidin gösterdiği başarı ve kahramanlıkları kaleme almıştır (Yılmaz, 1996: 83).

1.4.3. Kürşad İhtilali Destanı

İlk baskısı 1969 yılında yapılan bu kitabın konusu, Nihal Atsız’a ait olan “Bozkurtların Ölümü” adlı romandan alınmıştır (Kabaklı, 1991: 9). Diğer kitaplarının aksine serbest nazımla yazdığı bu kitabında, Çin’de dokuz yıl esaret yaşayan Göktürklerden Kürşad ve 39 arkadaşının Çin sarayını basarak ihtilal yapma girişimini anlatır. Aynı zamanda İsmet Hürmüzlü tarafından tiyatroya da uyarlanan bu destan oldukça ilgi görmüştür (Yılmaz, 1996: 84).

1.4.4. Malazgirt Destanı

Adından da anlaşılacağı üzere, Malazgirt'te kazanılan büyük zaferin 900. yıldönümü sebebiyle kaleme alınan eser, ilk baskısını 1971 yılında yapmıştır (Kabaklı, 1991: 10).

1.4.5. Bozkurtların Destanı

Yine konusunu Nihal Atsız'ın "Bozkurtların Ölümü" isimli kitabından alan eser, 1972 yılında Ötüken Yayınları'ndan çıkmıştır. Genç yaşlarında okuduğu kitaptan oldukça etkilenen Gençosmanoğlu, romanı şiirleştirmeye karar verir. Bunu Nihal Atsız'a da bildirir ve onun desteğini alır. Kitapta Doğu Göktürk Devleti ve o dönemde yaşanan kahramanlıklar destanlaştırılmıştır (Yılmaz, 1996: 81-82).

1.4.6. Kopuzdan Ezgiler

Türk tarihinin çeşitli olaylarına ve kahramanlarına yer verilen kitap, ilk baskısını 1973 yılında yapmıştır (Yılmaz, 1996: 83).

1.4.7. Salur Kazan Destanı

Konusunu Dede Korkut kitabındaki hikâyelerden alan eser, dil ve anlatım olarak da kitaba bağlı kalınarak nazma çekilmiştir (Kabaklı, 1991: 10).

1.4.8. Boğaç Han Destanı

Gençosmanoğlu, Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki ilk destan olan Boğaç Han Destanı'nı Dede Korkut'un ağzından söyler. 109 sayfadan oluşan bu kitap 1977 yılında basılmıştır (Yılmaz, 1996: 81).

1.4.9. Destanlarda Uyanmak

1984 yılında basılan kitapta tek tek şiirlerin yanı sıra grup grup koçaklamalar da bulunmaktadır. Ayrıca Gençosmanoğlu, zaman zaman denediği mizahi şiirlerin bir kısmını da kitaba koymuştur (Kabaklı, 1991: 10).

1.4.10. Destanlar Burcu

Baskı tarihi kitapta belirtilmediği için 1989 yılında yayımlandığı tahmin edilmektedir. Önsözde verilen bilgilerden hareketle eseri, şairin kendi olanaklarıyla bastırıldığı anlaşılmaktadır (Yılmaz, 1996: 82).

1.4.11. Alperenler Destanı

1990 yılında, Kültür Bakanlığının Gençlik ve Halk Kitapları serisi içerisinde yayımlanan bu eser 97 sayfadan oluşmaktadır. Kitapta Dede Korkut'tan başlayarak

Türk-İslam tarihine damga vurmuş şahsiyetler incelenir ve tanıtılır. Ayrıca konu ile ilgili görsellere de yer verilmiştir (Yılmaz, 1996: 80-81).

Türk Edebiyatı Vakfı onun 11 kitaba ulaşan Türk destanı çalışmalarını, 10. ölüm yıldönümü anısına toplamda 900 sayfalık 3 kitap halinde yayımladı. Destanlar Burcu adıyla yayımlanan kitap 296 sayfadan oluşmaktadır. Destanlar Burcu, Destanlarda Uyanmak, Kopuzdan Ezgiler ve Malazgirt Destanı adlı kitapları kapsamaktadır. 304 sayfadan oluşan Bozkurtların Destanı adlı kitapta Bozkurtların Destanı ve Kürşad İhtilali Destanı yer almaktadır. Alperenler Destanı isimli üçüncü kitap ise Alperenler Destanı, Boğaç Han Destanı, Salur Kazan Destanı, Bozkurtların Ruhu ve Gençosman Destanı adlı eserlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Toplamda 292 sayfadır.

İKİNCİ BÖLÜM

SÖZCÜK VE SÖZ VARLIĞI

2.1. Sözcük

2.1.1. Sözcüğün Tanımı ve Kapsamı

İnsan, varoluşunun başlangıcından itibaren konuşma ihtiyacı duymuş, duyduğu bu ihtiyaç dillerin doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu yönüyle dil için, insanlığın ortak ürünlerinden biri denebilir. Yüzyıllardır kesintiye uğramadan yeryüzünü kaplayan dil, insanlığın en büyük başarısıdır. *“Dilsiz olamıyor insanlar. İnsanın öbür adı “konuşan” olmalı ”* (Uygur, 2007: 12-13).

Dil, insanı insan yapan ve diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerden biridir. İnsanın kendini ifade edebilme ve anlaşma aracıdır. *“Dil, insanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisandır”* (Türkçe Sözlük, 1998: 586).

Muharrem Ergin dili şu şekilde tanımlar: *“Dil, gizli bir anlaşmalar sistemidir. Doğadaki canlı ve cansız varlıkları, hareketleri karşılayan sözcükler üzerinde, sözcüklerin sıralanışı üzerinde bir milletin bütün fertleri gizli bir anlaşma yapmış durumdadırlar. Yani bir milletin bütün fertleri bir varlığı aynı sözcük ile karşılamaktadırlar. Aynı zamanda dilin de kendi içerisinde belirli kuralları, anlaşmaları vardır. Çünkü dil kendi kuralları içinde değişme gösteren canlı bir varlıktır”* (Ergin, 2005: 4-5).

İnsanı özel kılan temel iki yetenek düşünebilmesi ve üretebilmesidir. İnsanoğlunun bu yeteneklerini geliştirmesinde dilin önemli bir rolü vardır. Zira dil, bir nevi duygusal ve düşünsel üretim aracıdır. Zaman içerisinde sosyal ve toplumsal yaşam, dili bir zorunluluk haline getirmiş; düşünme ve konuşma yeteneklerinin gelişmesi beraberinde dilin gelişmesine de zemin hazırlamıştır. *“İnsan dilini kullanabildiği ölçüde insandır”* (Bilgin, 2002: 1). Zamanla gelişen dil, bireyin sosyalleşmesindeki ilk ve en etkin araç olmuştur. Kişinin dünyadaki konumunu ve kıymetini belirler. İnsanın hissiyatını bütün ayrıntı ve incelikleriyle ifade etmesini sağlar (Aksan, 2000: 11).

Dili meydana getiren değerler içerisinde en önemli payı sözcükler oluşturur. İnsanoğlu evrendeki tüm varlık ve kavramları ses simgeleriyle şifrelemiş, onların dildeki karşılıkları olarak da sözcükleri türetmiştir (Eker, 2009: 7-8). Sözcük, Türkçe

sözlükte, kelime maddesinde şu şekilde tanımlanmıştır: “*Anlamı olan ses veya ses birliği, söz, sözcük*” (Türkçe Sözlük, 1998: 1264).

Zeynep Korkmaz'ın sözcük (kelime) tanımı şöyledir: “*Bir veya birden çok heceli ses öbeklerinden oluşan, aynı dili konuşan kişiler arasında zihinde tek başına kullanıldığında somut veya soyut bir kavrama karşılık olan yahut da somut ve soyut kavramlar arasında geçici ilişkiler kurmaya yarayan dil birimi*” (Korkmaz, 2003: 144). Buna karşılık Berke Vardar ise sözcüğün tanımını şu şekilde yapmaktadır: “*Bir ya da birden çok sesbiriminin oluşturduğu, yazıda iki boşluk arasında yer alan, çoğu kez anlamsal bir birim oluşturan, söylemde belli bir biçimsel birlik sunan, çeşitli dizimsel kullanımlarında biçimce ya hiç değişmeyen ya da –bükünlerde olduğu gibi- bir bölümüyle değişim gösteren eklemli ses ya da sesler öbeği*” (Vardar 1998: 190). Bu iki tanıma bezer bir tanım yapan Süer Eker sözcüğü: “*Bir veya birden çok heceli ses öbeklerinden oluşan, aynı dili konuşan kişiler arasında, zihinde, tek başına kullanıldığında, belli bir kavrama karşılık olan; belli bir duygu ve düşünceyi yansıtan; somut ya da soyut kavramlar arasında ilişki kuran dil birimidir*” (Eker, 2009: 349) şeklinde ifade etmektedir.

Yusuf Çotuksöken sözcük için şu tanımı yapmaktadır: “*Bir ya da daha çok sesbiriminden kurulu, belli bir anlamı olan, sözdiziminde özel bir görev yüklenen dil ögesi*” (Çotuksöken, 2012: 193).

Tahsin Banguoğlu ise kelimeyi şu şekilde tanımlamıştır: “*Bir dilde bir anlamı (sens) olan tek veya çok heceli ses öbeklerine kelime (mot) deriz: kuş, görmek, umutsuz gibi*” (Banguoğlu, 1990: 10).

Bu tanımlar bize sözcüğün şu dört özelliğini işaret etmektedir:

1. Zihinde bir kavramı karşılması,
2. Hece ya da hecelerden oluşması,
3. Yalnız kullanıldığında da anlamlı olması,
4. Başka anlamlı kelimeler arasında münasebet kurması.

Bir ses dizisinin sözcük sayılıp sayılamayacağı dillere göre farklılık göstermekle birlikte, şu koşullardan birkaç tanesini karşılması gerektiği ileri sürülmüştür:

1. Vurgu,
2. Ögelerinin arasına yabancı bir öge yerleştirilememesi,
3. Ses ahengi,
4. Sözcük sayılamayacak bir unsurun ona bağlanması,
5. Morfoloji bağlamaları (bitiştirme),
6. Yalnız başına da cümle olabilmesi,
7. Bölümlerinin bütünden çok kullanılması,
8. Bölümlerin anlamı, bütünün anlam parçaları olmaması (Gül, 2008: 2).

Sözcükler, nerede kullanılırsa kullanılsın dilin en güçlü ve etkili birimleridir. Öyle ki bazen bir sözcük, uzun bir cümlenin hatta birkaç cümlenin yerini alarak cümle işlevi görebilir. Bununla birlikte sözcüklerin esas görev ve manalarının, cümle içindeki diğer sözcüklerle ilintili olarak kesinlik kazandığı unutulmamalıdır (Aksan, 2000: 61).

2.2. Söz Varlığı

2.2.1. Söz Varlığının Tanımı ve Kapsamı

Temel iletişim aracı olan dil, farklı toplumlarda değişik şekillerde ortaya çıkmış; büyük devletlerden küçük kabilelere kadar insanlık, kendi dilini oluşturmaktan geri durmamıştır. Dünya üzerinde yaklaşık altı bin civarında dil olduğu tahmin edilmektedir. Bu dillerden bazıları –Çince gibi- milyonlar tarafından konuşulurken bazıları ise sadece küçük kabilelerde konuşulmaktadır (Altınörs, 2003: 15).

Bu dillerin bir kısmı daha kapsamlı ve geniş sahada kullanılmaktadır. Bu durumun, bir milletin dilini diğer diller arasında ne kadar üstün kılacağı tartışma konusu olmaktadır. Lakin bir dilin niteliklerini belirlerken en somut bilgilere o dilin söz varlığını inceleyerek ulaşabiliriz (Gül, 2008: 4).

Söz varlığı, bir dilde kullanılan bütün söz ve söz gruplarını içerir. Fakat sadece bununla sınırlı kalmaz. Aynı zamanda o dili kullanan milletin maddi ve manevi kültürünü, hayata bakışını, yaşam şartlarını ve tecrübelerini de yansıtır (Aksan, 2002: 13). Söz varlığı bir dilin en büyük zenginliği, hazinesidir. Asırlar boyunca biriktirilen bu zenginlik, özellikle yazılı kaynaklar yoluyla sonraki nesillere aktarılır. Bu sayede genç

kuşaklar, dillerinin inceliklerine vakıf olurlar ve kendi dönemlerinin dar anlatım olanaklarıyla yetinmek zorunda kalmazlar (Ergüzel, 2007: 118).

Bir dildeki sözlerin bütünü şeklinde de ifade edilen söz varlığı, Fransızca *vocabulaire*, İngilizcede *vocabulary*, Almancada *Wortschatz* ve *Wortbestand* terimleriyle karşılanmaktadır. Dilimizde ise *kelime hazinesi*, *kelime haznesi*, *kelime dağarcığı*, *söz dağarcığı*, *sözcük dağarcığı*, *sözcük gömüsü* ya da *vokabüler* gibi terimlerle belirtilmektedir. Bu terimlerin farklı kaynak ve kişiler tarafından karşılıkları şöyle verilmektedir:

Söz varlığı: “*Bir dildeki sözlerin bütünü, söz hazinesi, sözcük hazinesi, vokabüler, kelime hazinesi.*” (Türkçe Sözlük, 1998: 2027).

Söz varlığı: “*Bir dilde bulunan yerli ve yabancı bütün sözcüklerin oluşturduğu bütünlük.*” (Hengirmen, 1999: 342).

Sözcük dağarcığı: “*Bir bireyin kullandığı ya da bir bütüncede yer alan sözcüklerin tümü.*” (Vardar, 1998: 190).

Kelime hazinesi: “*Bir dilin bütün kelimeleri; bir kişinin veya bir topluluğun söz dağarcığında yer alan kelimeler toplamı.*” (Korkmaz, 2003: 144).

Kelime dağarcığı: “*Bir dilin bütün kelimeleri birden o dilin kelime dağarcığını (vocabulaire) meydana getirir.*” (Banguoğlu, 1990: 10).

Yusuf Çotuksöken (1992) ise söz varlığının tanımının dört şekilde yapılabileceğini ifade etmiştir:

- *Bir dildeki sözcüklerin tümü*
- *Bir bilgi dalına ait terimlerin tümü*
- *Bir sözlükteki sözcüklerin tümü*
- *Bir kimsenin, yazarın, edebiyatçının kullandığı sözcüklerin tümü* (Çotuksöken, 2012: 195-196).

Doğan Aksan (2015), söz varlığının sınırlarını çizerken şu ifadeleri kullanır: “*Bir dilin söz varlığı denince, yalnızca, o dilin sözcüklerini değil, deyimlerin, kalıp sözlerin, kalıplaşmış sözlerin, atasözlerinin, terimlerin ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu bütünü anlıyoruz.*” (Aksan, 2015: 15).

Yusuf Çotuksöken (1989), söz varlığı teriminin üst anlambirim olduğundan hareketle söz varlığının alt anlambirimlerini şöyle tasnif etmektedir: *a) sözcük dağarcığı, b) terim dağarcığı, c) kalıp kullanım (kalıp sözler) dağarcığı, ç) deyim dağarcığı, d) atasözü dağarcığı, e) özel deyişler dağarcığı (telmihler, dualar, beddualar gibi)...*(Çotuksöken 1989: 11).

Söz varlığı yalnızca, o dildeki birtakım seslerin bir araya gelmesiyle oluşturulmuş simgeler, semboller ya da göstergeler olarak değil; aynı zamanda o dili konuşan toplumların kavramlar dünyası, maddi ve manevi birikimi olan kültürünün aynası, hayata bakışının bir kesiti olarak da zihinlerde yer etmelidir. Toplumların hayat tarzlarının yanında dini inançları, diğer uluslarla kurdukları ilişkilerin hangi boyutta olduğu, değer yargıları, hatta nükteye olan eğilimleri söz varlığının incelenip değerlendirilmesiyle ortaya çıkar. O dili konuşan toplumlar, çevresinde olup biteni kendince anlayıp anadilinde var olan kavramlarla anlatmakta, özetle, dünyaya kendi dilinin penceresinden bakmaktadır (Aksan, 2015: 15-16).

Toplumların karakterleri, kullandıkları dilin söz varlığına adeta sinmiş ve bu söz varlığı ile sonraki nesillere ulaşma imkânı bulmuştur. Bir milletin kendine has özellikleri, söz varlığı içerisinde kendini muhafaza ederek ömrünü sürdürmektedir. Bir dilin ve o dili kullanan toplumların ifade gücünü güçlendiren söz varlığı, milletlerin yaşamlarında sonsuza dek etkisini sürdürmektedir; çünkü kullanılan dilin anlatım gücü ile o dile sahip toplumların diğer bütün alanlardaki gücü doğru orantılıdır (Pilav, 2008: 40).

2.2.2. Türkçenin Söz Varlığı ve Zenginliği Üzerine

Yeryüzündeki en eski medeniyetlerden birine sahip olan Türklerin dilinin de köklü ve güçlü olması yadsınamaz bir gerçektir. Türkçe çok güçlü bir dildir. İlk yazıtlardan, günümüzde kullanılan Türkçeye kadar, dilimizin mazisi incelenecek olursa, başka dillerin etkisine rağmen derin bir söz varlığı ile karşılaşılır. İslamiyet'in kabulü ile Arapça ve Farsçanın dilimiz üzerindeki baskısı uzun yıllar sürmüş olmakla birlikte Türkçe, özündeki türetme ve kavramlaştırma kuvvetiyle ömrünü sürdürmeye devam etmiştir. Hatta zaman zaman yabancı dillerin resmi dil olarak belirlenmesi bile halkın dilinin Türkçe kalmasına engel olamamıştır (Aksan, 2002: 14-15).

Türkler dünya üzerinde sınırları üç kıtaya uzanan bir alanı yurt edinmiştir. Kuzeyde Sibiry ve Kazan şehriden, güneyde Lübnan sınırı ve Kıbrıs içlerine; doğuda

Moğolistan ve Çin içlerinden batıda eski adıyla Yugoslavya ‘ya kadar uzanan büyük bir coğrafyaya yayılmışlardır” (Ercilasun, 2007: 67). Dolayısıyla Türkçe de bu kadar büyük bir sahaya yayılıp, buralardan beslenip güçlenmiştir.

Dilimiz, şekil ve yapı özellikleriyle farklı ve yeni kavramların anlatımına, yabancı kavramlara kolaylıkla karşılık bulmaya müsait bir dildir. Türkçede kullanılan çekim ve yapım eklerine farklı görevlerin de yüklenebilmesi, dile kuvvet kazandırmanın yanı sıra doğurganlık özelliği de yüklemiştir. Yine sözcük türlerinin kullanımındaki esneklik yeni anlatımlara imkânı sağlamıştır. Nihayetinde türetme imkânları ve doğurganlık, beraberinde dil zenginliğini de getirmiştir (Aksan, 2000: 42-43).

Türkçenin başlangıç dönemlerinden günümüze kadar olan yazılı eserleri, lehçe ve ağızları henüz tamamıyla araştırılmamıştır. Yalnızca Anadolu sahası için XI’ inci yüzyıldan günümüze değin ortaya konan yazılı eserlerin ve Çağdaş Anadolu ağızlarının bütünüyle incelenmesi halinde, en az birkaç yüz binlik bir söz varlığına ulaşılabilecektir (Eker, 2009: 85).

Süer Eker (2009), Türkçenin hangi özellikleriyle zengin bir dil olduğunun şöyle maddeler:

- *Yaşayan diller arasında en eski yazılı eserlere sahip dillerden biridir.*
- *Çok geniş coğrafyada konuşulan konuşulan bir dildir.*
- *Konuşan insan sayısının çokluğu ile büyük bir dildir.*
- *Sözcük sayısı çoktur (Eker, 2009: 87-91).*

Diller söz varlığını geliştirme, yeni kavramlara ve yabancı sözcüklere yerli karşılıklar bulma hususunda muhtelif yollar geliştirmiştir. Türkçede bu geliştirme ve karşılama yolları şunlardır:

Türetme, dilin kendi yapısına bağlı kalmak kaydıyla yerli kök ve gövdelere getirilen son eklerle yeni sözcükler yaratma yoludur. Dil Devrimi ile birlikte bu yolla çokça sözcük kazandırılmıştır.

Derleme, Anadolu ağızlarında halen yaşayan sözcüklerin uygun kavramları karşılayabilmesi amacıyla genel dile taşınması, genel dilde kullanılma olanağı sağlama yoludur.

Tarama, Türk dilinin eski yazılı metinlerinde geçen Türkçe sözcüklerin tespit edilip o günkü şartlara göre gerekli kavrama karşılık olarak kullanılması olanağını yaratan bir uygulamadır.

Birleştirme, tek bir sözcükle karşılanamayan kavramların birden fazla sözcükle ifade edilmesi yoludur. Söz varlığı geliştirmede sıkça başvurulan yollardandır (Şahin, 2006: 125).

Köklü bir geçmişi olan ve oldukça geniş bir sahada konuşulan Türkçenin bazı temel özellikleri vardır. Bu özellikleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Türkçenin yapısından gelen güçlü türetme ve birleştirme yeteneği, ona ister somut isterse soyut, çeşitli kavramları rahatlıkla oluşturma, ayrıntılara inen kavramlaştırma gücü vermiştir. Bu güç, en köklü ve eski kaynaklarımız olan Köktürk metinlerinden günümüze, hiç eksilmeden süregelmektedir.

2. Türkler, diğer toplumlarla kurdukları münasebetler esnasında yabancı etkiye büyük ölçüde kapılarını açmış, çoğu zaman yabancı öğeleri kendi öz sözcüklerine tercih etmişlerdir. Bu durum birçok yerli ögenin kaybolup unutulmuş yabancıların yerleşmesine zemin hazırlamıştır.

3. Kavramlaştırma sırasında Türkçe en çok somut nesnelere, tabiata dayanmakta, böylece kavramları daha canlı olarak ifade etmektedir.

4. Türkçede anlatıma güç vermek amacıyla sıkça ikilemelere başvurulmuştur. Bu nitelik ona, tek tek sözcüklerin yanı sıra kalıplaşmış öğelerden oluşmuş farklı bir söz varlığı kazandırmıştır. Eş anlamlılarla oluşturulmuş ikilemelerin unutulmuş öğeleri ikilemelerde yaşamaya devam etmektedir.

5. Daha Göktürkçe döneminde Türkçe sözcüklerin geniş bir çokanlamlılık gösterdikleri dikkati çekmekte, bu durum, dilin bir yazı dili olarak çok daha eskilere uzandığına şahitlik etmektedir.

6. En eski belgelerde dahi eş anlamlıların sayı olarak çokluğu dikkati çekmekte, bunların bir kısmını birbirine anlamca çok yakın eş anlamlılar oluşturmaktadır.

7. Günümüzde Türkiye Türkçesi yazı dilinde unutulmuş birçok öge, Türkçenin değişik lehçelerinde ve bugünkü Anadolu ağızlarında varlığını sürdürmektedir (Aksan, 2015: 51-52).

Sonuç olarak söz varlığı sadece sözcüklerden ibaret değildir. O toplumun inanişından hayat tarzına, kültürüne kadar her yönünü yansıtır. Türkçenin söz varlığında da güçlü ve zengin Türk medeniyetinin izlerini görmek mümkündür.

2.3. Söz Varlığının İçerdiği Öğeler

2.3.1. Temel Söz Varlığı

Bir dilin söz varlığını en basit anlamda, yerli ve yabancı sözcükler olarak iki grupta toplayabiliriz. Yerli sözcüklerin bir kısmı “çekirdek sözcükler” ya da “temel söz varlığı” olarak isimlendirilir. Temel söz varlığı, her dilde nesilden nesile aktararak yaşayan, insan hayatında birinci derecede önem arz eden, insan ve çevresine dair önemli kavramları ifade eden sözcüklerdir. En başta *baş, göz, kulak, el, ayak* gibi organ isimleri olmak üzere, temel gıda maddesi sınıfına giren *su, buğday, et, balık* gibi nesnelere, insanın yakın ilişki içinde bulunduğu *at, inek, koyun* gibi hayvanlar, tarım hayvanları, tarım araç-gereçleri, insanların sıkça kullandıkları, somut eylem gösteren *almak, vermek, yemek, içmek, gitmek, gelmek*, gibi sözcüklerle, *bir, iki, beş, on, yüz, bin* gibi sayı adları temel söz varlığı kapsamına giren sözcüklere örnek olarak gösterilebilir. Temel söz varlığı içerisinde yer alan bu sözlerin, bir dilin en az değişen öğeleri olduğu, 1000 yılda bu varlığın yaklaşık %19'unun değiştiği, kalan %81'lik kısmının yaşamını sürdürdüğü ileri sürülmüştür (Aksan, 2000: 17).

Dinle, kutsal kavram ve kişilerle, gelenek, göreneklerle, kısacası manevi kültürle ilgili sözcükler de temel söz varlığı içinde kabul edilmektedir. Köktürkler döneminde Türklerin bağlı buldukları Gök dini’nde (Şamanizm) *yer, gök, su, ateş*, kutsal kavramlardır. O dönemin metinlerinde *teñri* ‘gök, Tanrı’, *kök* ‘gök ve mavi’, *sub* ‘su’, *yir* ‘yer’ ve *ot* ‘ateş’ sözcükleri sık geçer. Yine, yerleşik yaşama geçen Uygurlar döneminde Budizm, Hıristiyanlık, Maniheizm dinlerine ait terimler de dilde yer almıştır. Türklerin İslam’ı kabulünden sonra bu dinin kavramlarından büyük bir kısmı Arapçadan, olduğu gibi alınmış (Allah, Kuran, mümin, hac, ibadet...), bir kısmı ise Farsça yoluyla dile girmiştir. Örneğin *namaz* (Far. /nema:z), *oruç* (<Far./ru: ze/) gibi (Aksan 2015: 35-36).

Bir dilde, herhangi bir sözcüğün temel söz varlığının içerisinde kabul edilmesi için bazı ölçütler bulunmaktadır. Bu ölçütlerden biri, *göz, et, vermek, beş, içmek* kelimelerinde olduğu gibi sözcüğün, insan yaşamında birinci derecede öneme sahip kavramları karşılıyor olmasıdır. İkinci bir ölçüt olarak bazı dilbilimciler, sözcüğün yeni

öğeleri, birleşik sözcükleri türetme değeri, yeni sözcükler türetme gücüne dikkat çekmektedir. Bu bağlamda “dış” ve “alt” sözcüklerini ele alacak olursak, bunların “dışsattım, dışışleri, dış ülke, dış merkez; altgeçit, altyapı, altçene, altyazı, altsınıf” gibi birleşik yapılarla türetme özelliği gösterdiğini görürüz. Temel söz varlığı sayılmada bir diğer kıstas ise sözcüğün anlaşılabilirliği ve kullanımdaki genelliğidir. Bu, bir sözcüğü kullananın niteliğini ortaya koyan bölgesel, yaşa dair, toplumsal ya da meslekle ilgili belirtilere karşı yansız oluşudur.

Bir sözcüğün, çeşitli anlam aktarmalarıyla kullanım alanını genişletme gücü de temel söz varlığı sayılma ölçütlerindedir. Zira anlamlarının sayısı ne kadar fazla olursa, sözcüğün konuşmadaki sıklığı da o denli çok olur. Ayrıca bir sözcüğün çeşitli deyimlere temel olarak kullanılması temel söz varlığı sayılması için bir ölçüttür. Türkçedeki “göz, el, yüz, iç, ekmek vb.” öğeler, her iki ölçüt için de yeterli örnekler olarak verilebilir (Aksan, 2000: 18-19).

2.3.2. Yabancı Sözcükler

Sosyal varlık olan insan ve onun oluşturduğu toplumların arasındaki siyasi, ticari ve kültürel ilişkiler, en fazla o toplumların söz varlıkları üzerinde etkili olmuş; ilişkide buldukları ulusların dillerinden, somut ve soyut kavramları yansıtan sözcükleri alıp vermişlerdir. Hiçbir toplumun diğer toplumlarla bütün bağlarını koparıp kabuğuna çekilme imkânı olmadığına göre her dilde, başka dillerden geçmiş kelimelerin olması da gayet doğaldır (Aksan, 2000: 29-30).

Yeryüzündeki bütün diller ihtiyaç duymaları halinde, kendi dillerinde bulunmayan bazı sözcükleri diğer dillerden almışlardır. Yabancı dillerden sözcüklerin, sözcük çevirilerinin, deyim ve terimlerin alınmasına *ödüncleme*; alınan sözcüklere ise *ödünc sözcük*, *alıntı sözcük*, *misafir sözcük*, *yabancı kökenli sözcük* gibi adlar verilmektedir (Eker, 2009: 175).

Zeynep Korkmaz (2003) yabancı sözcüğü (yabancı kelime) şöyle tanımlar: “*Bir dile yabancı bir dilden girmiş; ancak, o dilde benimsenmemiş olan kelime.*” (Korkmaz, 2003: 235).

Necip Üçok’un (2004) yabancı kelime tanımı ise şöyledir: “*Başka dillerden muayyen bir dilbirliğinin diline girmiş olan kelimelerdir. Yabancı kelimeler de içine girmiş oldukları dilde yabancılıklarını belli ediyorlarsa, sadece **yabancı kelime** o dilin*

yapısına uymuşlarsa **ödünç** veya **ığreti kelime** (*Lehnwort*) adını alır” (Üçok, 2004: 181).

Bütün dillere -az ya da çok- diğer dillerden sözcük geçişi olmuştur. Bu geçiş çeşitli yollarla gerçekleşmektedir. Bu yollardan birkaçını şu şekilde sıralayabiliriz: Bir ülkeden, yeni icat edilen bir nesne alınırken bu icat genellikle o ülkede kullanılan ismiyle alınır ve orijinal ismiyle yaygınlaşır. Ülkelerin birbirleriyle olan ticari ilişkileri ve çeviri eserler de yabancı sözcük geçişine zemin hazırlar. Yine toplumların farklı uygarlık alanlarına geçme çabaları da yabancı sözcük geçişinin nedenlerindedir. Zira Türkiye'nin Batı uygarlığına entegre olması, Türkçeye, Batı dillerinden sözcüklerin geçmesinde etkili olmuştur. Bunların dışında, diğer kültürlerle duyulan ilgi, hatta özentî ve ülkelerin işgal edilmesi yoluyla uygulanan sömürgecilik de yabancı sözcüklerin girişinde rol oynayan faktörlerdendir (Ersoy, 2006: 206).

Bir dilde yabancı sözcüklerin yerli sözcüklere oranı, o dilde iki yönlü etki yaratabilir. Eğer alıntı sözcükler yerli sözcüklerden fazlaysa o dil, ödünçleme yapılan dilin etkisi altına girebilir. Bazı durumlarda ise ödünçleme yapan dil, alıntı sözcük sayısı ne kadar olursa olsun yabancı kökenli sözcüğü içselleştirerek kendi malı haline getirebilir. Fakat her iki durumda da sözcüklerin büyük kısmı farklı ses, anlam ve şekil özellikleri kazanarak yerlileşir (Eker, 2009:175-176).

Sözcük alışverişi sırasında öncelikle ses değişiminin olduğu göze çarpmaktadır. Sözcük, farklı ses dizgesine sahip bir dile geçtiğinde, bazen o sesin karşılığı bulunmadığı için yakın seslerle karşılanır ve ses değişimine uğrar. Geçtiği dilin ses eğilimleri baskın gelir, halk söyleyişi yaygınlaşırsa sözcük yazı diline farklı biçimiyle yerleşir. Yerli öğelerle değiştirilen ve *yerlileştirme* adı verilen bu değişimde sözcükler, halk dilindeki halleriyle genelleşir. Arapçada gırtlak seslerini içeren bir sözcüğün Türkçeye girişinde uğradığı değişimi buna örnek olarak verilebilir.

Yabancı sözcükler, girdikleri dilde ses dışında şekil ve anlam değişikliğine de uğrayabilir. İşte, girdikleri dilin ses, kural ve eğilimlerine riayet eden sözcüklere *yerleşmiş yabancı sözcükler* denmektedir. Yabancılığını, özellikle ses yönünden belli eden sözcükler ise *yerleşmemiş yabancı sözcükler* olarak nitelendirilir. Dilimizde yer alan *stereo*, *lokomotif*, *komünikasyon* gibi ünlü uyumuna uymadığı fark edilen sözcükler bu sınıfa girer.

Yabancı sözcüklerin, girdikleri dillerde kökendeki anlamlarından uzaklaşarak farklı anlamlarda kullanıldıklarına da sıkça rastlanmaktadır. Örneğin, Arapçada *büro*, *yazıhane* anlamında kullanılan *mektep* sözcüğü Türkçede yalnızca *okul* anlamıyla yaşamıştır (Aksan, 2000: 30-33).

Dilimizin yabancı sözcüklerle olan serüvenine bakıldığında, Türkçenin en eski yazılı kaynakları olan Göktürk Yazıtları'nda, alıntı sözcük oranının %1'in altında olduğu görülmektedir. Sonrasında yabancı kültürlerle daha sıkı ilişkilerin kurulduğu Uygur döneminde, dildeki yabancı sözcük oranı %2 ila %5 arasında değişim göstermiş; hatta bazı yerlerde %12'ye kadar çıktığı tespit edilmiştir. İslamiyet'in kabulünden sonra dini terimler başta olmak üzere Arapça ve Farsça kökenli kelimeler dilimize girmeye başlamıştır. İslamiyet sonrası eserlerden biri olan Kutadgu Bilig'de yabancı sözcük oranı ortalama %1,9 iken yaklaşık iki yüz yıl sonra yazılan Atabetü'l-Hakayık'ta bu oran %26 civarlarına ulaşmıştır. Osmanlı döneminde yoğunluğunu arttıran Arapça ve Farsça sözcükler, özellikle Divan şairlerinin şiirlerinde bolca yer almıştır. Sonraki dönemlerde yüzünü Batı'ya dönen Osmanlıda, özellikle Tanzimat Fermanı'ndan sonra Fransızca sözcükler Türkçeye giriş yapmaya başlamıştır (İmer, 2001: 37). Son yirmi otuz yıldır ise dilde sözcük yetersizliği duyulan alanlar genişlemiş; bilim ve teknolojiye dair kelimeler başta olmak üzere İngilizceden yoğun sözcük akışı olmuştur (Eker, 2009: 176).

Günümüzde, Türkçedeki Batı kökenli sözcüklerin yoğunluğu nedeniyle TDK tarafından 2007 yılından itibaren Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü hazırlanmıştır. Ayrıca kurum, yabancı kökenli sözcüklere Türkçe karşılıklar bulmak için çeşitli çalışmalar yapmaktadır.

2005 yılına ait Türkçe Sözlük'te yer alan yabancı sözcük oranı değerlendirildiğinde şu tablo ortaya çıkmaktadır:

Tablo1: Türkçe Sözlük'teki yabancı sözcüklerin sayısı

Dil	Sözcük Sayısı	Dil	Sözcük Sayısı
Arapça	6.463	Macarca	19
Fransızca	4.974	Eski Yunanca	14
Farsça	1.374	Moğolca	13
İtalyanca	632	İbranice	9
İngilizce	538	Bulgarca	8
Yunanca	399	Japonca	7
Latince	147	Portekizce	4
Almanca	85	Norveççe	2
Rusça	40	Fince	2
İspanyolca	36	Arnavutça	1
Slavca	24	Korece	1
Ermenice	23	Soğdca	1

Bu verilere göre, dilimizdeki sözcüklerin toplam % 14,18'i (104.481 sözcüğün 14.816'sı) yabancı dillerden Türkçeye girmiştir (Hassan, 2018: 19).

2.3.3. Çeviri Sözcükler

Toplumlar arasındaki ilişkiler, dili de etkileyerek sözcük alışverişine zemin hazırlamıştır. Ancak bu alışveriş kimi zaman sadece sözcük düzeyinde kalmaz. İlişkinin ölçüsüyle doğru orantılı olarak sözcükler dışındaki bazı öğeleri, hatta kuralları da alabilirler. Sözcüklerin dışında kavramların aktarılması yoluyla dile geçen çeviri sözcükler de vardır (Aksan, 2015: 46).

Berke Vardar (1998), çeviriyi şöyle tarif etmektedir: “*Bir dilde (kaynak dil) düzenlenmiş bildirileri anlam ve biçem bakımından eşdeğerlik sağlayarak bir başka dile (erek dil) aktarma işlemi; bu işlemin gerçekleşmesiyle ortaya çıkan ürün.*” (Vardar, 1998: 63).

Doğan Aksan (2000), çeviri sözcükleri “*bir yabancı dilden, olduğu gibi, ya da bir bölümüyle çevrilen, yabancı dilden örneğine benzetilerek dilde oluşturulan sözleri, sözcük öbeklerini ve benzerlerini içerir.*” (Aksan, 2000: 33) şeklinde ifade etmektedir.

Çeviri sözcükler aşağıdaki biçimlerde karşımıza çıkabilir:

a. Tam Çevirme Sözcükler: Yabancı dildeki sözlerin, aslına sadık kalınarak dildeki karşılıklarıyla birebir tercümesi ile ortaya çıkar. Kapak kızı (İng. cover girl), yuvarlak masa toplantısı (İng. round table meeting), ölü mevsim (Fr.morte saison) örneklerinde olduğu gibi. Çeviri sözcüklerin çoğu bu grupta yer alır. Özellikle terimler içerisinde tam çeviri olanlara sıkça rastlanır.

b. Yarı Çeviri Sözcükler: Sıklıkla, iki öğeden oluşan tamlama, deyim ya da birleşik sözcüklerden sözcüğün birinin çevrilerek, diğerinin olduğu gibi aktarılması ile oluşur. İngilizce “to break record”un “rekor kırmak” şeklinde çevrilmesi gibi.

c. Bağımsız Çeviri Sözcükler: Yabancı sözcüklerin, dilde onları aşağı yukarı karşılayan sözlerle çevrilmesi sonucunda meydana gelir. Fransızca “baş, başkan” manasındaki “chef” sözcüğü ile, “yapıt” anlamındaki “oeuvre” sözcüklerinden doğan “chef d'oeuvre” tamlamasının Türkçede Farsça “şah” ve Arapça “eser” sözcüklerinden yapılan “şaheser” tamlaması ile karşılanması gibi.

ç. Anlam Etkilenmesi: Yabancı bir örneğe göre yerli öğelerdeki anlamın başkalaşması ya da çeşitlenmesi olarak tanımlanabilir. Türkçedeki “yıldız” sözcüğü, İngilizce karşılığı olan “star” sözcüğünden anlamca etkilenerek “tanınmış, parlak sinema sanatçısı” anlamında da kullanılmıştır (Aksan, 2000: 34-35).

Türkçenin geçmişine baktığımızda, en çok çevirinin İslamiyet’in kabulü ile birlikte Arapça ve Farsçadan yapıldığı, bunların arasında terimlerin, deyim ve atasözlerinin bulunduğu görülmektedir. Daha sonraki dönemde özellikle Tanzimat’tan sonra Fransızcadan ve 2. Dünya Savaşı’ndan sonra İngilizceden pek çok çeviri öge dilimize yerleşmiştir. Bugüne geldiğimizde kitle iletişim araçlarının etkisiyle bir ülkede ortaya çıkan bir kavram, anında çeviri yolu ile birçok dile girip yerleşebilmektedir (Aksan, 2015: 46-49).

2.3.4. İlişki Sözleri (Kalıp Sözler)

Kalıp sözler, insan ilişkilerinin bir ürünü olarak günlük hayatta, belli durumlar için söylene söylene adet edinilmiş ve artık kalıp haline gelmiş birtakım sözlerdir.

Sabahleyin söylenen *günaydın* kelimesinden başlayarak *afiyet olsun, güle güle* gibi günün ve hayatın her safhasında kullanılan sözler kalıp sözler kapsamına girmektedir (Aksan, 2015: 42).

Hürriyet Gökdayı, *Türkçede Kalıp Sözler* (2008) adlı çalışmasında kalıp sözleri şöyle tanımlamıştır: “*Bu sözler, önceden belirli bir biçime girip öylece hafızada saklanan, söyleneceği sırada yeniden üretilmeyip olduğu gibi hatırlanarak ve eğer gerekiyorsa bazı ekleme ve çıkarmalar yapılarak kullanılan, tek bir sözcükten, ardışık veya aralı sözcüklerden oluşabilen, belirli durumlarda toplumun benimsendiği sözleri sunarak iletişimin kurulmasına veya devamına yardım eden ve kullanım yerleri çok sınırlı olan kalıplaşmış dil birimleridir.*” (Gökdayı, 2008: 106).

Ömer Asım Aksoy (1997), dualar, beddualar (ilençler), sövgüler, bilmeceler ve tekerlemelerin de belli bir konuya has ifade aracı olan kalıp sözlerden olduğunu belirtmiştir (Aksoy, 1997: 53).

Söylenen sözlerden kullanım zenginliğine kadar toplumdan topluma farklılık gösteren kalıp sözler, Türk insanın çokça başvurduğu, haliyle de Türkçeye bolca yerleşmiş ifadelerdir. Selamlamadan, yapılan iyiliğe karşılık söylenen sözlere; hasta ziyaretlerinde kullanılan ifadelerden, beddua bildiren sözlere kadar günlük ilişkilerin her noktasına nüfuz etmiştir. Adeta toplumların kültürel yansıması olmuştur. Yabancı dil öğreniminde, o dilin gramer kurallarının, kelimelerin okuma kitaplarındaki ve sözlüklerdeki kullanım biçimlerinin öğrenilmesinin yeterli olmayacağı; aynı zamanda o dili konuşan toplumun kültürünü, davranış biçimlerini, olaylar karşısındaki tepkilerini de tanımak gerektiği dilbilimciler tarafından ifade edilmektedir.

Toplumların kültürel özelliklerine ışık tutan kalıp ifadeler, aynı zamanda kültürler arasındaki farkları da gün yüzüne çıkarmaktadır. Zira aynı durumlar için kullanılan sözler ülkeden ülkeye dahi farklılık gösterebilmektedir. Örneğin Türkçeyi dilbilgisi kitaplarından öğrenmiş bir yabancıнын *el öpenlerin çok olsun* kalıbını kavraması ne kadar güçse, Almandada *iki parmağını sıkarım* anlamına gelen fakat Türkçede *size başarılar dilerim* şeklinde karşılanan kalıbı bir Türk’ün anlaması da aynı derecede güçtür (Aksan, 1999: 163-165).

Türkçede sıkça kullanılan kalıp sözler hakkında çalışma yapan Hürriyet Gökdayı (2008) kalıp sözleri, anlamlarına göre şöyle tasnif etmiştir:

Hayırdua ve iyi dilek bildirenler: Güle güle oturun, Allah razı olsun, Allah ne muradın varsa versin, Mutlu yıllar, Doğum günün kutlu olsun, İyi bayramlar.

Küfür, beddua-ilenç bildirenler: Lanet olsun, Allah cezasını versin, Allah kahretsin, Allah bela(sı)nı versin.

Duygusal tepkileri dile getirenler (Korku, sevinç, şaşkınlık, acıma, çağrı, buyruk, yasaklama, vb.): Güler misin ağlar mısın?, Allah aşkına, Aklına şaşayım, Allah çarpsın, Güleriz ağlanacak halimize.

Selamlaşma bildirenler: Günaydın, İyi akşamlar, İyi sabahlar, Selamünaleyküm, İyi günler, Merhaba.

Ayrılık bildirenler: Hoşça kal, Görüşmek üzere, İyi yolculuklar, Görüşürüz, Allah'a ısmarladık, Elveda.

Batıl inançları bildirenler: İyi saatte olsunlar, Şeytan kulağına kurşun, Elemtere fiş kem gözlere şiş, Nazar değmesin.

Bir istek bildirenler: Saatiniz var mı?, Ateşiniz var mı?, Sadede gelemim, Bize de buyurun, Gereğini arz ederim, Durakta inecek var, Bana müsaade.

Konuşanı veya dinleyeni yüceltme bildirenler: Senden (sizden) iyi olmasın, Sözüünü balla kestim, Estağfurullah, Rahatsız ediyorum, Rica ederim.

Bir isteği kabul veya reddetme bildirenler: Baş üstüne, Eyvallah, Amenna, Allah derim, Âmin, Emredersiniz, Maalesef, Maatteessüf.

Dinleyeni eleştirme, uyarma, tehdit etme bildirenler: Ben sana gösteririm, Benden günah gitti, Benden söylemesi, Dikkat, Dikkatli ol, Kendine dikkat et, Ağzına acı biber sürerim, Alacağın olsun, Allah'tan korkmaz kuldandan utanmaz.

Genel bir davranış veya düşünce bildirenler: Korkunun ecele faydası yoktur, Tarih tekerriürden ibarettir, Tebdil-i mekânda ferahlık vardır, Her şey olacağına varır.

Töre, gelenek ve kültürel değerleri yansıtanlar: Elçiye zeval olmaz, Yediğin içtiğin senin olsun gezdiğin gördüğün yerleri anlat, Ölülerin ardından kötü söz söylenmez, Ellerinizden öperim, Küçüklerin gözlerinden öperim, Ayıptır söylemesi.

Dini inançları bildirenler: Allah bilir, Günah, Allah kerim, Kadere meydan okunmaz, Allah'tan geldi, Takdir-i ilahi.

Soru sorup cevap isteyenler: *Eş olarak kabul ediyor musunuz?, Hemşe(h)rim memleket nere?, Merhumu nasıl bilirdiniz?*

Özür dileme bildirenler: *Pardon, Af edersin, Kusura bakma, Kusura kalma, Özür dilerim*

Sembolik olarak ödüllendirme bildirenler: *Aferin, Bravo, Berhudar ol, Su gibi aziz ol, El öpenlerin çok olsun.*

Minnet, teşekkür bildirenler: *Teşekkür ederim, Teşekkürler, Sağ ol(un), Elin(iz)e sağlık, Zahmet oldu* (Gökdayı, 2008: 101-102).

Toklu (1995), Pilz tarafından gündelik kullanımdan hareketle yapılmış olan sınıflandırmayı temel alarak Türkçedeki kalıp sözleri şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. Nezaket bildiren kalıp sözler

1.1. Selamlaşmada kullanılan kalıp sözler

1.2. Tanıştırmada kullanılan kalıp sözler

1.3. Vedalaşmada kullanılan kalıp sözler

1.4. Rıcanın kibarca aktarılması

2. İyi dilekleri ileten kalıp sözler

2.1. Belirli günler için iyi dilekleri iletmede kullanılan kalıp sözler

2.2. Doğumu kutlamada kullanılan kalıp sözler

2.3. Evliliği kutlamada kullanılan kalıp sözler

2.4. İyi dilekleri ileten kalıp sözler

2.4.1 Geçmiş olsun dileklerini ileten kalıp sözler

2.4.2 Hapşırınca kullanılan kalıp sözler

2.5. Türk kültürüne özgü bazı durumlarda kullanılan kalıp sözler

3. Başsağlığı dileklerini ileten kalıp sözler

4. Şükran duygularını ileten kalıp sözler

5. Özür dilemede kullanılan kalıp sözler

6. Yemek yerken ve içki içerken kullanılan kalıp sözler
7. Konuşma sırasında kullanılan kalıp sözler
8. Yönlendirme amaçlı kalıp sözler
  - 8.1. Gözdağı vermeye yönelik kalıp sözler
  - 8.2. Yatıştırmaya yönelik kalıp sözler
9. Yorumlamaya yönelik kalıp sözler
  - 9.1. Şaşkınlığı belirten kalıp sözler
  - 9.2. Yadsımayı ve eleştirmeyi belirten kalıp sözler
  - 9.3. Kuşkuyu belirten kalıp sözler
  - 9.4. Onaylamayı belirten kalıp sözler
  - 9.5. Umursamazlığı belirten kalıp sözler
  - 9.6. Gündelik olayları yorumlamaya yönelik kalıp sözler
  - 9.7. Batıl inançları yansıtan kalıp sözler
10. Olumsuz duyguları yansıtan kalıp sözler
  - 10.1. İlişkinin kesilmek istendiğini belirten kalıp sözler
  - 10.2. Küfür ve ilenmeler
11. Farklı durumlarda kullanılan kalıp sözler (Toklu, 1995: 118-119)

Çiğdem Erol ise (2007) yaptığı çalışmada kalıp sözleri, anlamına göre dört başlık altında toplamıştır:

Hayır dualar;

1. Bir yere gidene veya bir yerden dönene (Güle güle...)
2. Ahirette iyilik dilekleri (Mekânın cennet olsun...)
3. Din bakımından iyi olmakla ilgili olanlar (Allah iman Kur'an vere...)
4. Okula giden çocuğa (Zihnin açık olsun...)
5. Ulu kişiler tarafından korunmak ile ilgili dualar (Ermiş sofrasında bulunasin...)

6. Devretme geleneği üzerine dualar (Sana gelecek belalar dağlara gitsin...)
7. Sevdiğine kavuşma isteği (Allah seni sevdiğine bağışlasın...)
8. İyilik dileme (Hayırlara karışasın...)
9. Bir felakete uğramış kişiye (Canın sağ olsun...)
10. El ile yapılan bir iş için (Ellerin dert görmesin...)
11. Hasta veya yaşlı kişiler için dualar (Geçmiş olsun...)
12. Ölümün ardından (Başımız sağ olsun...)
13. Yemek içmek ile ilgili kalıp sözler (Bereketli olsun...)
14. Nazara karşı dualar (Allah nazardan korusun...)
15. Helal etme (Helal olsun...)
16. Bolluk ve zenginlik dilekleri (Birin bin olsun...)
17. Ev ve aile yaşamıyla ilgili dilekler (Ocağınız sönmesin...)
18. İş üzerine (Kolay gelsin...)
19. Rüya görene (Hayırdır inşallah...)
20. Yeni bir eşya alana (Güle güle eskitin...)
21. Sağlık dileme (Allah can sağlığı versin...)
22. İsteklerin kabulü için dualar (Allah gönlüne göre vere...)
23. Devlet ve millet için dualar (Allah vatana ve millete zeval vermeye...)
24. Evlilik üzerine dualar (Bir yastıkta kocayın...)
25. Kötü kişilerden korunmak için (Allah kötü yüz göstermesin...)
26. Söylenen güzel veya kötü söze karşı dualar (Ağzını öpsünler...)
27. Talih üzerine dualar (Yazın ak ola...)
28. Uzun ömür dilekleri (Allah ömrünü uzun ede...)
30. Kolaylık ve yardım dileme (Yardımcın çok olsun...)

31. Koruyucu dilekler (Allah korusun...)
32. Başkalarına muhtaç olmamak üzerine dualar (Allah kimseye muhtaç etmesin...)
33. Mutlu ve güzel bir yaşam dileği (Ağlamak nasip olmaya...)
34. Çocuğu olanlara edilen dualar (Allah bağışlasın...)
35. Büyüklerin çocuklar için duaları (Oku da paşalar ol...)
36. Sünnet olan çocuklar için dualar
37. Teşekkür etme (Allah razı olsun...)
38. Şükretme anlamı taşıyanlar (Allah eksik etmesin...)
39. Takdir etme ve beğenme (Maşallah...)
40. Tebrik etme amacıyla dualar (Gözün aydın...)

Beddualar;

1. Akli olup da akılsızlık yapana (Akli çıkasınca...)
2. İş üzerine beddualar (İşin rast gitmesin...)
3. Nankör kişiler için (Hakkım helal olmasın...)
4. Kötü talih (Bahtın kapansın...)
5. İstirap çekme (Ah çekersin inşallah...)
6. Konuşmaları sebebiyle kendisine kızılan kişiye (Ağzın eğile...)
7. Rezil rüsva olmak, küçük düşmek ile ilgili olanlar (Rezil kepaze olasın...)
8. Ahiret yaşamı üzerine (Canın cehenneme...)
9. Mal mülk ve para ile ilgili olanlar (Varlıksız kalasın...)
10. Hayvanlar tarafından zarara uğramak üzerine (Kargalara yem ol...)
11. Başkalarına güvenerek kötülük edene (Güvendiği dallar elinde kalsın...)
12. Kurşunla vurulmak üzerine beddualar (Yağlı kurşun önüne...)
13. Huzursuzluk ve mutsuzluk dileyen beddualar (Ak günler görme...)

14. Bayrama yakın söylenen beddualar (Ramazana çıkamayasın...)
15. İsteklerine ulaşamamakla ilgili beddualar (Allah murat vermesin...)
16. Çeşitli belalara uğramakla ilgili olanlar (Lanet olasınca...)
17. Okula giden kişiye (Okuyamaz ol...)
18. Din ile ilgili olanlar (Dininden olasın...)
19. Yok olmak (Yerin dibine batasın...)
20. Tersine beddualar (Susuz göllerde boğulasın...)
21. Duymayan kişiler için beddualar (Kulağına kurşun akasınca...)
22. Ahlaksızlık yapana (Çotu çıkasınca...)
23. Başkalarına muhtaç olmak üzerine (Ellere avuç açarsın inşallah...)
24. Anne-baba ile ilgili olanlar (Anadan yetim olasın...)
25. Çocuklar üzerine beddualar (Yavrusuz kalasın...)
26. Gitmesi istenmediği halde giden kişiler için (Ayacıkların kırılısın...)
27. Çok uyuyana edilen beddualar (Uykuların bölünsün...)
28. Göz üzerine beddualar (Allah gözünü kör ede...)
29. Ettiğini çekmek üzerine beddualar (Ah alasın...)
30. Ölümü dileyen beddualar (Acından geber...)
31. El ile işlenen suç veya kabahatlerde (Elin kırıla...)
32. Etrafı kirletenlere (Çatı patı çıkasınca...)
33. İftiraya uğramakla ilgili olanlar (Kuru iftiraya gelesin...)
34. Kişinin dert sahibi olmasını dileyen beddualar (Dert tuta...)
35. Evlilik üzerine beddualar (Eşin dostun olmaya...)
36. Nazara uğramak üzerine beddualar (Göze gelesicik...)
37. Yüzü görülmek istenmeyen kişiye (Suratına lanet...)

38. Hastalık dileme (Ağular kusasın...)
39. Evsiz barksız ve yalnız kalmak ile ilgili olanlar (Evin barkın yıkılsın...)
40. Yemek üzerine beddualar (Boğazın kapana...)
41. İstenip de verilmeyen şeyler karşısında edilen beddualar (Yoğun yoğun ok...)
42. Bir kişinin kötülük etmeye fırsat bulamaması için beddualar (Allah sana fırsat vermeye...)

Yeminler (Ant) ve Söz Vermeler;

1. Değer verilen bir şey üzerine yeminler (Allah aşkına...)
2. Ölmek üzerine yeminler (Allah canımı alsın...)
3. Anne-baba ve çocuklar üzerine yeminler (Anam babam öle ki...)
4. Göz ve görmek üzerine yeminler (İki gözüm aksın...)
5. Belaya uğramak ile ilgili yeminler (Allah belamı versin...)
6. Dinden çıkma, haram veya günah ile ilgili yeminler (Günahımı çekeyim...)
7. Şahit gösterme yoluyla yeminler (Allah inandırсын...)

Günlük Hayatta Kullanılan Çeşitli Kalıp Sözler;

1. Selamlaşma sözleri (Günaydın...)
2. Uykudan önce söylenenler (Geceniz iyi olsun...)
3. Hal hatır sormalar (Allah iyilik versin...)
4. Kutlamalar (Bayramınız kutlu olsun...)
5. Yıkılan veya tıraş olan kişiler için (Sağlıkla kirlen...) (Erol, 2007: VII-X).

Sonuç olarak kalıp sözler, insan ilişkilerinin sıklığını ve toplum yaşamının bir parçası haline gelmiş gelenekleri yansıtan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Türkiye Türkçesi ve onun ağızları incelenecek olursa Türkçenin kalıp sözler açısından şaşılacak derecede bir zenginliğe sahip olduğu görülecektir (Aksan, 2007: 122-123).

2.3.5. Deyimler

Deyimler, bir dilin anlatım yollarını, o dili konuşan toplumun ifade gücünü ve bundaki başarısını, benzetmeye ve nükteye olan yatkınlığını ortaya koyan unsurlardır. Bütün bu yönleriyle söz varlığı içerisinde önemli bir yere sahiptir (Aksan, 2015: 39). Bir toplumun mazisinden hayat tarzına, geleneklerinden inancına kadar çeşitli özellikleri hakkında bize önemli ipuçları verir (Aksan, 2000: 36). Örneğin “*ortadan kaybolmak*” anlamında kullanılan “*kırklara karışmak*” deyimini Türklerin inançlarını, “*sofrası açık*” ve “*tuz ekmek hakkı*” deyimleri gelenek ve göreneklerini yansıtırken “*kazan kaldırmak*” deyimini Yeniçeri isyanını, “*ye kürküm ye*” deyimini ise Nasrettin Hoca’yı hatırlatmaktadır (Karahana, 1994: 158).

Deyimlerle ilgili literatürümüzde pek çok farklı tanım yapılmıştır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

“*Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış anlatım, tabir*” (Türkçe Sözlük, 1998: 576).

“*Bir kavramı, bi durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce*” (Aksoy, 1997: 52).

“*Deyim, belli bir kavramı, belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan sözdür*” (Aksan, 2000: 35).

“*Gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime veya kelime grubu*” (Korkmaz, 2003: 66).

“*Genellikle gerçek anlamının dışında kullanılan, anlatımı daha güzel ve etkili yapan, toplum tarafından ortak olarak benimsenen kalıplaşmış söz*” (Hengirmen, 1999: 116).

“*Anlatım gücünü artırmak, anlatımı renkli, canlı kılmak için birden çok sözcükle kurulmuş, kiminde de mantık dışı, mecazlı ve kalıplaşmış anlatım birimleri*” (Bolulu, 1998: 17)

“*Genellikle öz anlamından farklı bir anlam içeren, iki ya da daha çok sözcükten oluşmuş, kalıplaşmış söz.*” (Çotuksöken, 2012: 63).

“*Deyimler, bilindiği üzere, özgün anlatım özelliği bulunan, kavramları özgün bir biçimde anlatmada kullanılan, kalıplaşmış söz değerleridir*” (Püsküllüoğlu, 2003: 1)

“*Bir tür sözlüksel birim oluşturan anlambirim toplaşması; genellikle öz anlamından az çok ayrı bir anlam içeren kalıplaşmış söz*” (Vardar, 1998: 74).

Anlatıma kıvraklık katmak amacıyla kullanılan deyimler, genellikle somut benzetmelerden faydalanılarak kurulur. Bu sayede soyut olanı güçlü ve sade bir biçimde kavramamıza yardımcı olurlar. Kısa ve özlü anlatım vasıtalarıdır (Püsküllüoğlu, 2003: 1).

Kimi zaman yüzyıllar boyunca değişime uğramadan yaşarken kimi zaman da sözcüklerindeki yenilenmelerle günümüze ulaşmaktadır. Örneğin yaklaşık 1300 yıl önce Göktürk yazıtlarında geçen (birinin) “*sözünü kırmamak*” anlamındaki deyim o çağda söz demek olan günümüzde *sav* biçiminde geçen *sab* ile kurulmuştur: “Menin sabımın’ sımadı” (benim sözümü kırmadı). Daha sonraki dönemlerde de günümüzde kullanılan deyimlerin ya aynen olduğu gibi ya da çok az değişikliğe uğrayarak geçtiği görülmektedir (Aksan, 2015: 39).

Deyimlerin bir özelliği de atasözleri kadar eskimeden dile yerleşebilmeleridir. Nitekim *derdini Marko Paşaya anlat* sözü, yakın dönemde yaşamış hatta belli yaşın üzerindeki kimselerin tanıdıkları Dr. Marko Paşa’dan beri ortaya çıkmıştır. Ayrıca *Yeşil ışık yakmak* deyimini gibi gelişen teknolojiyle birlikte dile yerleşen yeni deyimler de görülmektedir (Aksoy, 1997: 48).

Her dilin deyimlerinin kendine has özellikleri olmakla birlikte diller arasında deyimler açısından benzerliklere, yakınlıklara hatta eşitliklere rastlamak mümkündür. İnsan, dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın, hangi dili konuşursa konuşsun, bazı durumlar karşısında birbirine yakın ya da ortak tepkiler verir. Evrensel duyguları ya da durumları ifade ederken ortak benzetmelerden yararlanır. Örneğin bir yerde, hemen kalkacakmış gibi huzursuz ve rahatsız oturmayı anlatmak için bir Türk, *diken üstünde oturmak* derken bir Alman aynı şeyi yakın bir benzetme kullanarak “*ein Pfahl im Fleisch*” (etinde kazık) deyimiyse anlatır (Aksan, 2000: 36-37).

Türkçe, bir toplumun kültürüne, geçmişine, ortak dil zevkine ışık tutan deyimler yönünden oldukça zengindir. Bu zenginlik dilimize ayrı bir güzelli katmanın yanı sıra sağlam bir anlatım gücü ve ifade kıvraklığı da sağlamaktadır (Hengirmen, 1999: 116).

Türk insanın doğaya sıkı sıkıya bağlı olmasından dolayı Türkçe deyimlerde; doğadan yararlanıldığına, olay, durum ya da duyguların somut nesnelere ifade edildiğine sıkça rastlarız. Somutlaştırma adını verdiğimiz bu aktarım yolu da Türkçenin anlatım gücünü arttıran etmenlerdendir (Aksan, 2000: 36).

Ömer Asım Aksoy (1997), deyimlere ait özellikleri iki başlıkta toplayarak şu tespitlerde bulunmuştur:

Şekil Özellikleri:

1. Deyimler kalıplaşmış sözlerdir. Bir deyimın sözcükleri -aynı anlamda da olsa- başka sözcüklerle değiştirilemez ve deyimın sözdizimi bozulamaz: “*Ayıkla pirincin taşını.*” deyimini “*Ayıkla bulgurun taşını.*” şeklinde söylenemez. Yine “*tut kelin perçeminden*” deyimini “*kelin perçeminden tut*” şeklide sözdizimi değiştirilerek kullanılamaz.

2. Kısa ve özlü anlatım vasıtalarıdır: “*Dil dökmek.*”, “*Atı alan Üsküdar’ı geçti*” gibi.

3. Deyimler en az iki sözcükten oluşurlar ve şekil yönünden iki bölüğe ayrılabilirler:

a) *Sözcük öbeği şeklindeki deyimler:* Öbeği meydana getiren sözcükler bitişik yazılmaz. Ünlem niteliği taşıyan deyimleri de bu kısma almak uygun olur: “*Ağır başlı.*”, “*İçli dışlı.*”, “*Yok devenin başı!*” gibi.

b) *Cümle halindeki deyimler:* Bir masterla sonlanan deyimler, çekime gireceklerinden, dolayısıyla bir cümle kuracaklarından bu kısım içinde yer alırlar: “*İncir çekirdeğini dolduramaz.*”, “*Dostlar alışverişte görsün*”, “*Gönül almak.*”, “*Damarı tutmak.*” gibi.

Kavram Özellikleri:

1. Deyim, bir kavramı belirtmek amacıyla bulunmuş özel bir anlatım kalıbıdır; genel kural niteliği taşımaz. Bu yönüyle de atasözlerinden ayrılır. Atasözleri ise her biri denenmiş genel kural niteliğindedir.

2. Deyimin amacı, bir kavramı ya özel kalıp içinde ya da etkileyici, hoş bir anlatımla belirtmektir. Atasözleri ise yol göstermeyi, öğüt vermeyi ya da ibret almayı amaçlar.

3. Deyimler şekil bakımından olduğu gibi kavram bakımından da ikiye ayrılırlar:

a) Deyimlerin çoğunda kalıplaşmış ifadeden çıkan anlam, sözcüklerin gerçek anlamları dışındadır: “*Gün görmüş.*”, “*Ömür törpüsü.*” gibi.

b) Kimi deyimlerde kalıplaşmış ifadeden çıkan anlam, sözcüklerin gerçek anlamlarındadır: “Çoğu gitti azı kaldı.”, “Kimi kimsesi yok.”, “İyi gün dostu.” gibi (Aksoy, 1997: 38-43).

Aksoy (1997) ayrıca, deyimleri yer ve zaman etmenlerine göre “1-Yurdun her yerinde kullanılanlar 2- Sadece bir bölgede kullanılanlar 3- Türkiye dışındaki Türk lehçelerinde yaşayanlar 4- Eski zamanlarda kullanılmış iken bugün bırakılmış olanlar” şeklinde dört kısma ayırmıştır (Aksoy, 1997: 48).

Sonuç olarak Türkçe, anlatımı güç, ayrıntı sayılabilecek durumları, çok ince benzetmelerle adeta sahneye koyarak dile getiren deyimler açısından varıl bir dildir. Yazı dilimizdeki yaklaşık 6000 deyimle, bölge ağızlarında yaşayan 5500 civarı deyimimiz, dilimizin ifade gücünü zenginleştirmeye ve güçlendirmeye devam edecektir (Aksan, 2015: 40).

2.3.6. Atasözleri

Dilimizde *atalarsözü*, *atasözü* şeklinde geçen, Osmanlı Türkçesinde *darb-ı mesel* (çoğul haliyle *durûb-ı emsâl*) tamlamasıyla ifade edilen kavram, Batı dillerinde *proverbe*, *proverbs*, *maxim*, *Sprichwort* terimleriyle karşlanır. Her dilde, o dili konuşan milletin deneyimlerini, ulaştığı yargıları, o ulusun bilgeliğini ortaya koyan atasözleri mutlaka vardır (Aksan, 2002: 141). Atasözü, Türkçe Sözlük’te (1998) “*Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka söz, darbimesel*” olarak tanımlanmıştır (Türkçe Sözlük, 1998: 155).

Zeynep Korkmaz (2003), atasözlerini, “*Anonim karakter taşıyan, atalardan kaldığı kabul edilen ve toplumun yüzyıllar boyunca geçirdiği denemelerden, ortak düşünce, tutum ve davranışlarıyla dünya görüşünden oluşan, genel kural niteliğindeki kısa, özlü, kalıplaşmış sözlerdir.*” şeklinde ifade eder (Korkmaz, 2003: 28).

Aksan (2000) ise atasözlerini “*çoğunlukla bir tümce biçiminde oluşarak bir yargı anlatan, kimi zaman ölçü ve uyakla, söyleyiş açısından daha etkili olmaya yönelen sözlerdir*” diye tarif eder (Aksan, 2000: 38).

Aksoy’a göre (1997) atasözleri, “*atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş önsözlerdir*” (Aksoy, 1997: 37).

Özkul Çobanoğlu da (2003) atasözleri için *"atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran, kültürel birliktelik ve sosyal olarak bir arada yaşama ilkelerine dönüştüren ve kalıplaşmış şekilleri bulunan, sosyal ve kültürel olarak benimsenmiş ve meşruiyetleri tartışmasız kabul gören özlü sözlerdir"* (Çobanoğlu, 2003: 160) der.

Atasözleri kökleri çok eskilere uzanan söz varlığının kadim üyelerindedir. *"Mitler nasıl insanoğlunun yeryüzündeki macerasını kaostan kosmosa geçiş aşamasından ele alıp yeryüzündeki kültürel süreçlerin düzenlenmesinde iş gören kutsal ve adeta ilkel toplumların ansiklopedileri mahiyetindeki anlatılarıysa, atasözleri de bu tür bir toplum hayatı içinde yaşayan bireyin okulu ve yeryüzünde yaşama kılavuzu veya el kitabı niteliğinde teknik bir gerekliliğin sonucu olarak oluşmuş sosyal ve kültürel düsturlardır. Bu nedenle de, atasözlerinin, mitlerle eş zamanlı ve belki de onlardan daha önce oluşmuş en eski edebi tür olduğunu söyleyebiliriz."* (Çobanoğlu 2004: 2)

Bir dilin söz varlığı içerisinde değerlendirilen atasözleri, o dile sahip toplumun tecrübelerini, bilgeliğini, hayat görüşünü ve ifade gücünü yansıtan, asırlarca yaşayabilen sözlerdir. Asırlarca değişikliğe uğramadan aktarılabildikleri gibi değişikliğe uğrayıp farklı şekillerde karşımıza çıkabilir. Örneğin XI. yüzyılda, Divan'da(II.53) geçen *"tag tagka kavuşmas, kişi kişiye kavuşur"* atasözü günümüzde *"dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur"* şeklinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Bazı atasözleri ise aynı dilin değişik lehçelerinde yaşamını sürdürür. *"gülme komşuna gelir başına"* şeklinde kullanılan atasözümüz bugün neredeyse hiç değişmeden Kazak lehçesinde *"Külme dosuna, keler basına"* haliyle yaşamaktadır (Aksan, 2015: 41).

Atasözleri tıpkı deyimlerde olduğu gibi bir ulusun kültürü, yaşam koşulları ve yaşadığı ortam hakkında da bize ipuçları verir. Örneğin yüzyıllar boyunca atla haşır neşir olan Türk ulusunun söz hazinesinde *"At sahibine göre kişner"*, *"At ölür, meydan kalır; yiğit ölür, şan kalır"* gibi içinde atın geçtiği atasözleri bulunmaktadır. Yine aynı şekilde çöllerin geniş yer kapladığı Arabistan yarım adasında, deve ile ilgili pek çok Arap atasözü Arapçanın söz varlığı içinde yerini almıştır (Aksan, 2002: 141).

Bazı atasözleri ise bir ülkeden doğup çeşitli ülkelere dolayısıyla dillere yayılmıştır. Pek çok atasözünün tıpkı masallar gibi Doğudan (İran, Hindistan gibi) alınarak Avrupa'ya yayıldığı görülmektedir. Diğer taraftan, komşuluk ilişkilerinin ve kültür akrabalığının da diller arasındaki atasözlerinin geçişine zemin hazırladığı

bilinmektedir. Bunların dışında dinsel metinler, imparatorluk sınırları ve sömürgecilik de atasözü alışverişine etki eden unsurlardandır. Bütün bu etmenler varken bazı atasözlerinin ilk kimler tarafından kullanıldığını ya da hangi dilden çevrildiğini kestirmek güç olabilir. Örneğin İngilizcede “*Time is money.*” biçimindeki atasözü Almandada “*Zeit ist Geld.*”, Türkçede ise “*Vakit nakittir.*” şeklinde kullanılmaktadır (Aksan, 2000: 39-40).

Türkçenin söz varlığında atasözleri çok önemli bir yer tutmaktadır. En eski ürünlerden bugünkü Türkiye Türkçesine, Asya’ya yayılmış lehçelerden Balkanlar’da konuşulan Türkçeye kadar geniş coğrafyada oldukça zengin bir atasözü hazinesi ile karşılaşırız. Bu sözler bir yandan Türk’ün bilgeliğini, düşünce zenginliğini yansıtırken öte yandan söylenişteki şiirli anlatımıyla, etkileyici ve kolay hatırdan kalan ifade biçimiyle dikkat çekmektedir (Aksan, 1999: 147).

Bizim gelenekle yerleşmiş atasözü anlayışımız vardır. Bu anlayışa göre ulusal varlık olan atasözleri, Allah kelamı ya da bir hadis gibi kutsal ve ruha işleyen bir etki taşır. Nitekim “*Atalar sözü Kur’ana girmez, yanınca yelişür*” (Birlikte koşup gider; ondan geri kalmaz) atasözümüz bu kutsiyeti ispat eder özelliğindedir. Doğruluğu herkes tarafından kabul gördüğü için anlaşmazlıklarda adeta yargıç rolü üstlenir (Aksoy, 1997: 15).

Çobanoğlu (2004), atasözlerinin Türkler için önemini “*Dünyanın oldukça geniş bir kesimine dağılmış olarak yaşayan Türk kavimlerine ait atasözleri, taşıdıkları mesajlar ve yönlendirdikleri davranışlar itibarıyla, Türk milletinin temel zihin yapısını gösteren birlik ve bütünlüğü ifade etmeleri bakımından sözlü edebiyat türleri içinde ayrı bir ehemmiyete sahiptir... Türk atasözleri, millî karakterimizi yansıtan, coğrafya, lehçe vb. farklılıkların ötesinde bütün Türkleri birleştiren önemli bir kaynaktır*”(Çobanoğlu 2004: 1) şeklinde anlatır.

Türk diline ait en eski yazılı metinlerindeki atasözleri ve deyimler Köktürk ve Uygur harfli metinlerde geçmektedir. Bununla birlikte Türkçe atasözleri hakkındaki atasözü olarak bilinen en eski metin, Divan-u Lügat it Türk’te bahsedilen “*Yaşlı adamın sözü bırakılmaz, kagıl bağı çözülmez*” (Kal savı kalmas, kagıl bağı yazılmas) atasözüdür (Çobanoğlu 2004: 3-4).

Ömer Asım Aksoy (1997) atasözlerinin özelliklerini şöyle açıklamaktadır:

Şekil Özellikleri:

1) Atasözleri kalıplaşmış sözlerdir. Bir atasözünün sözcükleri -aynı anlama gelse bile-başkalarıyla değiştirilemez, sözcüklerin yeri ile oynanamaz. “*Derdini saklayan derman bulamaz.*” atasözünde “derman yerine “ilaç” sözcüğü kullanılamayacağı gibi. “*Çalma elin kapısını, çalarlar kapını.*” atasözü de “Elin kapısını çalma, kapını çalarlar.” şeklinde söylenemez.

2) Atasözleri az sözcükle çok şey anlatır, özlü ve kısadır: “*Dikensiz gül olmaz.*” gibi.

3) Atasözlerinin çoğu bir, iki cümledir. Daha uzun olanları azdır: “*Balık baştan kokar.*” gibi.

Kavram Özellikleri:

1) Bazı atasözleri, sosyal olayların nasıl olduklarını uzun bir gözlem ve deneme sonucu tarafsızca anlatır: “*Sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer.*”, “*Komşunun tavuğu komşuya kaz görünür.*” gibi.

2) Atasözlerinin bir kısmı tabiat olaylarının nasıl olageldiklerini gözlemlere dayanarak aktarırlar: “*Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır.*” gibi.

3) Deneme ve gözlemlere dayanarak toplumsal olayların nasıl olduklarını bildiren ve üstü kapalı olarak dersler çıkarmamız gerektiğini hatırlatan atasözleri de vardır: “*Öfke ile kalkan ziyan ile oturur.*” gibi.

4) Tecrübeleri veya mantığı esas alarak doğrudan ahlak dersi ve öğüt veren atasözleri vardır: “*Ayağını yorganına göre uzat.*”, “*Çirkefe taş atma, üstüne sıçrar.*” gibi.

5) Birtakım gerçekler, felsefeler, bilgece fikirler bildirerek yol gösteren atasözleri vardır: “*Korkunun ecele faydası yok.*”, “*Taşım su ile değirmen dönmez.*” gibi.

6) Adet, töre ya da gelenekleri bildiren atasözleri vardır: “*Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır.*”, “*Dost başa bakar, düşman ayağa.*”, “*Kızını dövmeyen dizini döver.*” gibi.

7) Bazı inanışları anlatan atasözleri vardır: “*Ananın bahtı kızına.*”, “*Akacak kan damarda durmaz.*”, “*Baykuşun kısmeti ayağına gelir.*” gibi (Aksoy, 1997: 15-19).

2.3.7. Terimler

Söz varlığı içinde yer alan öğelerden biri de terim anlamlı sözcüklerdir. Her dilde, bilim dallarından sahne sanatlarına, edebiyattan kuyumculuk, marangozluk gibi zanaatlara kadar geniş bir kapsamda yer alan, bu dallara ait kavramların meydana getirdiği bir terim söz varlığı bulunmaktadır (Aksan, 2015: 43).

Batı dillerinden Almancada “*Fachausdruck*”; Fransızcada “*terme*”; İngilizcede “*term*” gibi isimlerle karşılanan terim, Osmanlıca Türkçesinde “*istilah*” diye adlandırılır. Terim kelimesinin kökenine bakıldığında Latince “*sınır, son*” anlamına gelen *terminus* kelimesine benzetilerek *derlemek* eyleminin eski biçimi olan *termek* fiilinden *-im* eki getirilerek türetildiği görülmektedir (Zülfikar, 2011: 20). Türkçe Sözlük’te (1998) terim, “*Bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelime, istilah*” (Türkçe Sözlük, 1998: 2198) şeklinde tanımlanmaktadır. Terim ile ilgili diğer tanımlar şöyledir:

“*Bilim, teknik, sanat, spor, zanaat gibi çeşitli uzmanlık alanlarının kavramlarına verilen sınırlı ve özel anlamdaki ad*” (Korkmaz, 2003: 213).

“*Özel bir bilgi ya da etkinlik alanına, bir bilim, uygulama ya da uzmanlık dalına özgü sözcük*” (Vardar, 1998: 200).

“*Dilcilikte bilim, teknik, sanat, zanaat ve spor gibi değişik alanlarla ilgili özel kavramları karşılayan öğelere denir*” (Aksan, 2002: 175).

Terimler, bir alanda derin bilgiye sahip uzmanlaşmış kişiler arasında iletişimi sağlayan öğelerdir. “*Örneğin kimya dalındaki radyum, baryum maddeleri gibi, dilbilim ve yazında geçen öğretilere de (istiare, metafor), ayakkabıcılıkta geçen fiyonta da birer terimdir. Kâğıtçılıkla ilgili bir elkitabında ya da bir sözlükte geçen kâğıt da günlük dilin bir kavramı olduğu halde bir terim sayılabilir.*” (Aksan, 2000: 40).

Terim kavramının kesin sınırlarının olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Zira bazı terimler ilk buldukları zamanlarda alana özgü sınırlı bir kullanıma sahipken süreç içerisinde, günlük yaşamda sıkça kullanılan birer sözcük halini alabilirler. Yaygın bir kullanım alanına ulaşan bu sözcükler kendi alanlarında terim, günlük konuşma dilinde ise sözcük görevini üstlenirler (Hengirmen, 1999: 357). “*Örneğin, radyo, telefon, bugün için günlük yaşamın birer kavramı olarak terim sayılamaz. Ancak elektronik alanını kapsayan bir sözlükte yine terim olarak yer alır.*” (Aksan, 2015: 44).

Gelişen teknoloji ve yapılan buluşlar neticesinde, her gün yeni kavramlar ortaya çıkmaktadır. Bu kavramlar, ya dilin sözcüklerine yeni anlamlar yüklenerek, ya yeni kelimeler türetilerek ya da yabancı dillerden orijinal haliyle alınarak karşılanırlar. Terimler bir ülkeden çıkarak dünyaya yayıldığında özgün halleriyle alınabildikleri gibi yeni bir isim olarak da yerleşebilirler. Bir ülkede bilim, sanat edebiyat geliştikçe o ülkelerin terim söz varlıkları da aynı oranda gelişir ve zenginleşir (Aksan, 2002: 175).

Türkçeye bakıldığında, bazı terimlerin deyimleşerek söz varlığı içerisinde yer aldığını görürüz. Örneğin, Türklerin ata sporu olan güreş terimlerinden bir kısmı deyim şeklinde genel dile yerleşmiştir. Türkçedeki “*kaçak güreşmek, kündeğe gelmek, minderden kaçmak*” deyimleri güreş terimlerinin deyimlere yansımış örnekleri olarak verilebilir (Aksan, 2015: 45).

Hamza Zülfikar (2011), terimlerin genel özellikleri hakkında şu tespitleri yapmıştır:

- Terimler en başta gelen özelliklerinden biri bir bilimsel kavramın tek bir kelimeyle karşılanmasıdır. Yani her kavramın tek bir karşılığı vardır.
- Terim dışında kalan herhangi bir kelime cümle içerisinde, yanında bulunan sözcüğe göre anlam ve görev değişikliğine uğrayabilirken terimler için böyle bir durum söz konusu değildir. Terimlerin anlamları daima sabittir. Cümle içerisinde olsalar bile farklı anlamlarda kullanılamazlar.
- Yaygın kullanımı olan sözcüklerin anlamlarını cümleden çıkarmak mümkün olabilir. Terimlerin anlamları sınırlı ve bir alana özgü oldukları için anlamlarını cümledeki kullanımından çıkarmak mümkün değildir.
- Terimlerin anlamı yoruma açık değildir. Karşıladıkları kavramı açık, anlaşılır ve kesin bir biçimde ifade ederler. Bununla birlikte tanımları ve içeriği tartışmaya açıktır.
- Terimler halkın söz hazinesinde yer almaz ama halk ağzında kullanılıp da sonradan terim niteliği kazanmış sözcükler vardır. Örneğin *böğürtlen* meyvesi bölgelere göre *it üzümü, yer dutu, göğemecik* gibi isimler alır. Bunlar o meyvenin bilimsel adı olmadığı için terim olarak değerlendirilmezler. Fakat bu isimler halk ağzından alınıp terim olarak kullanılabilir. Diğer taraftan halk

arasında çeşitli sanat erbabının (kuyumcu, demirci gibi) kullandığı, o sanata ilişkin sözcükler terim sayılır.

- Gündelik dilde sık kullanılan bir sözcüğün terim olarak kullanılması söz konusu olabilir. Çünkü sözcüklerin temel, mecaz ve yan anlamlarının dışında bir de terim anlamları mevcuttur. “*Bunda benim bir suçum yok.*” cümlesinde “suç” sözcüğü “*kabahat*” anlamındadır. Hukukta “*kanunlara aykırı davranış, cürüm*” diye tanımlanan “suç” ise terimdir.
- Terimlerin bir kısmı herhangi bir alanda uzmanlaşmış kimselerin tanıdığı kelimelerdir. Gündelik dilin söz varlığında yer almazlar. Bu nedenle birtakım terimlerin anlamlarının herkes tarafından bilinmesi beklenemez (Zülfikar, 2011: 20-23).

Doğan Aksan (2000) ise terimlerin genel niteliklerini şöyle açıklar:

1. Terimler genel olarak tekanamlı (monosemique, monosemic, monosemisch) öğelerdir: Bitkibilimdeki çanakyaprak, geometrideki üçgen, dilbilimdeki çekim gibi.
2. Terimler türetilirken, yeni beliren ya da yerlileştirilmek istenen kavramlar karşılanırken şu yollara başvurulur:
  - a) *Dilin kendi öğelerine yeni anlamlar yükleme yoluyla dilden karşılama*: dişçilikteki köprü, marangozluktaki diş, hekimlikteki kasıım(spazm) gibi.
  - b) *Birleştirme*: tekel, bilgisayar, atardamar, doğumöncesi, göstergebilim, dilbilim gibi.
  - c) *Canlandırma*: Dilin unutulmuş, kimi zaman sadece lehçe ve ağızlarda yaşayan öğelerinin tekrar kullanım alanına alınması: nicelik, nitelik, alan, dulda (coğrafya terimi), tanık gibi.
  - ç) *Çevirme*: Bütün dünya dillerinde, çeviri yoluyla kavramların dile aktarıldığı görülmektedir. Fizikötesi, ısıölçer, bilim kurgu vb. örneklerinde olduğu gibi.
  - d) *Türetme*: Yeni ve yabancı kavramlar, dilin kendi kök ve eklerinden türetilen yeni öğelerle karşılanır: saplantı, duyarga, seçenek, asalak, okutman... gibi (Aksan, 2000: 41).

Aksan (2000), Türkçe gibi çok zengin biçimbirimleri olan, bunları farklı görevlerde kullanabilen ve çok değişik anlatım yolları bulunan dillerin bütün alanlarda

kendine yeterli bir kültür diline dönüştürülmesi için en geçerli ve zaruri yolun türetme olduğunu dile getirir (Aksan, 2000: 41).

2.3.8. Kalıplaşmış Sözler (Özdeyişler)

Söz varlığı içerisinde yer alan öğelerden biri de kalıplaşmış sözlerdir. Doğan Aksan (2015) kalıplaşmış sözleri şöyle açıklar:

“Her dilde rastlanan kalıplaşmış sözler, ünlü kişilerin, hükümdarların, düşünürlerin, sanatçıların belli bir durumda, belli bir olay dolayısıyla söyledikleri, evrenselleşmiş sözlerdir. Bir dilin söz varlığında ya özgün biçimiyle, ya da çoğu zaman olduğu gibi çevrilerek yerleşmiş durumda görülür. J. Caesar’ın “Sen de mi Brutus”, Sinoplu Diogenes’in “Gölge etme, başka ihsan istemez (m) ” biçiminde Türkçede de kullanılan kalıplaşmış sözleri çeviri yoluyla aktarılmıştır” (Aksan, 2015: 43).

Aksan (2000) başka bir eserinde, Kanunî Sultan Süleyman’ın “Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi” dizesini ve Osmanlı tarihinde yer etmiş bir olaya dayanan “Vermeyince Mabut neylesin Mahmut” sözünü, Türkçedeki kalıplaşmış sözlere örnek olarak vermiştir (Aksan, 2000: 38).

2.3.9. Tekrar Öbekleri (İkilemeler)

Türkçenin söz varlığının zenginliklerinden birisi de tekrar öbekleridir. Anlamı daha etkili kılmak, pekiştirmek ya da güçlendirmek amacıyla başvurulan ikilemeler, Türkçenin en belirgin ve yaygın kullanım özelliklerindedir. Türkçedeki kullanımı, diğer dillere oranla oldukça fazladır.

“Türkçeye olağanüstü bir anlatım gücü ve zenginliği kazandıran, anadilimizin biçim, sözdizimi, sözcükbilim ve anlambilim bakımından önemli bir özelliğini oluşturan öğeler, ikilemelerdir. Hint- Avrupa dillerinde Türkçeye göre çok az kullanılan, ancak, Korecede ve bir ölçüde Japoncada sık görülen ikilemeler, tarih boyunca, Türkçenin her evresinde, her lehçesinde yaygın olarak kullanılmış, bu eğilim bugüne kadar gelmiştir.” (Aksan, 2002: 81).

“Anlamı güçlendirmek için aynı kelimelerin tekrarlanması, anlamları birbirine yakın, karşıt veya sesleri birbirini andıran kelimelerin yan yana kullanılması” (Türkçe Sözlük, 1998: 1064) şeklinde tanımlanan ikileme için İbrahim Delice (2003), “Ya yakın veya zıt anlamlı aynı cins iki kelimenin arka arkaya getirilmesi ya bir kelimenin ilk sesinin /m/ sesiyle değiştirilerek tekrar edilmesi ya da bir kelimenin ilk hecesinin

üzerine /m, p, r, s/ seslerinden birinin ilave edilerek kelimeyle birlikte söylenmesi yoluyla oluşturulan kelime öbekleridir.” (Delice 2003: 31) tanımını yapar.

Korkmaz (2003), ikilemeyi “aralarında belli bir ses düzeni bulunan, biçim ve anlamca birbiriyle ilişkili olan, aynı, yakın ya da zıt anlamlı iki veya daha çok kelimenin bir tek kelime gibi anlam göstermek üzere yan yana gelmesi ile oluşturulan kelime grubu: birer birer, delik deşik, köşe bucak, yalvarıp yakarmak, vah vah... vb.” (Korkmaz 2003: 123–124) olarak tanımlamıştır.

Vecihe Hatiboğlu ise, *Türk Dilinde İkileme (1981)* adlı eserinin ön sözünde ikilemeyi, “Anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır” (Hatiboğlu, 1981: Önsöz) şeklinde ifade eder.

Berke Vardar (1998), ikilemeler için “Anlama güç katmak amacıyla bir birimi, seslemi yineleme, aralarında benzerlik bulunan birimleri art arda kullanma” (Vardar, 1998: 125) ifadelerini kullanmaktadır.

Yüzyıllar boyunca Türkçenin her evresinde, bütün lehçelerinde yaygın olarak kullanılan ikilemeler, dinleyende diğer anlatım yollarına göre çok daha etkili bir izlenim uyandırır; bir kavramın algılanmasında ve pekiştirilmesinde etkin rol oynar (Aksan, 2002: 81). Temelleri Türkçenin çok eski dönemlerine dayanan ikilemelerin önemini anlatmak için Vecihe Hatiboğlu (1981) “İkileme olayı, yapı bakımından, Türkçenin temellerine kadar inen bir özelliktir. Türkçenin yapısı başlı başına ele alınınca ikileme olayının önemi ortaya çıkar. İkileme, Türkçenin zenginliğidir, yaratma gücüdür. Türk düşüncesindeki anlam bolluğunu kavram inceliğini karşılamak üzere sözcük kurar gibi türlü yönlerden birbiriyle ilgili iki sözcük yan yana getirilir ve yeni bir anlatım yolu yaratılır” (Hatiboğlu, 1981: Önsöz) ifadelerini kullanır.

İkilemelerin Türk dilindeki geçmişine bakıldığında, Göktürk Yazıtları’ndan günümüze kadar Türkçenin her aşamasında sıklıkla kullanıldığına şahit olmaktadır. Orhun yazıtlarında geçen **uguş bodun** (boylar halklar), **yabız yablak** (kötü), **açsık tosık** (açlık tokluk), **yok çigañ** (yok yoksul); Uygur dönemi eserlerinden Altun Yaruk’ta geçen **yıdıg sarsıg** (pis kötü), **kanlıg yirinlig** (kanlı irinli), **aş içkü** (yiyecek içecek); Karahanlı Türkçesi eserlerinden Kutadgu Bilig’de geçen **aş içgü** (yiyecek içecek) gibi örnekler ikilemelerin kullanımları konusunda fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır. Bunlardan **eb**

bark (ev bark), **tünli künli** (gececi gündüzlü), **iş küç** (iş güç) gibi örnekler çok küçük değişimlere uğrayarak günümüze kadar ulaşmıştır (Aksan, 2002: 82-83).

Zeynep Korkmaz (2003), anlamı güçlendirmek amacıyla kullanılan ve cümle içerisinde tür bakımından farklı görevler yüklenen ikilemeleri dört başlık altında toplamıştır:

- a) Aynı sözcüğün tekrar edilmesi ile oluşturulanlar: *birer birer, mışıl mışıl, göre göre...* gibi.
- b) Eş veya yakın anlamlı sözcüklerle kurulanlar: *doğru dürüst, köşe bucak, yalan yanlış...* gibi.
- c) Zıt anlamlı sözcükleri kullanarak oluşturulanlar: *bata çıka, düşe kalka, iyi kötü...* gibi.
- d) Aynı sözcüğün ön sesinin değiştirilerek tekrar edilmesi ile kurulanlar: *ayak mayak, güzel müzel, sandık mandık...* gibi (Korkmaz, 2003: 124).

İkilemelere *kelime koşması* adını veren Ağakay (1954), *Türkçede Kelime Koşmaları* adlı makalesinde ikilemelerin oluşumunda anlamın ne kadar belirleyici olduğuna dikkat çekmiş ve diziliş ilkelerini şöyle sıralamıştır:

- Azdan çoğa: *az çok, bir iki, üç aşağı beş yukarı...*
- Öncekinden sonrakine: önünde *sonunda, bugün yarın...*
- Bir işin ilk evresinden son evresine: *derme çatma, giyim kuşam, satıp savmak...*
- Temel kavramdan yardımcı kavrama: *açık saçı, aslı astarı, az buz, canla başla, iri yarı, selam sabah...*
- Koşuklardan biri yakıştırma olduğu zaman sona alınır: *bakkal çakkal, eski püskü, sıkı fıkı, takım taklavat...*
  - Biri olumlu, biri olumsuz iki koşuk karşılaşıncı olumlusu başa geçer: *yerli yersiz, ister istemez, olur olmaz...* (Ağakay, 1954: 100-101).

Ağakay (1954), anlam ilişkisine göre ise ikilemeleri *eş anlamlı, yakın anlamlı, karşıt anlamlı, anlamca ilişkili, anlamca ilişkisiz, koşuklardan biri anlamsız, her ikisi anlamsız* olmak üzere yedi başlığa ayırmıştır (Ağakay, 1954: 103).

İbrahim Delice (2003), tekrar öbeklerini oluştururken dikkat edilmesi gereken özellikleri şöyle sıralar:

- Ön ve son seslerin benzer olmasına dikkat edilir: *çer çöp, sağ salım; hesap kitap, tuz buz...*
- Tekrar edilecek sözcükte a sesi bulunuyorsa ikinci sözcükte genellikle u sesi tercih edilir: *çatır çatur, abur cubur...*
- Ünlü uyumuna dikkat edilir: *sıkı fıkı, ıvır zıvır...*
- Çok eskiden beri kullanılan ikilemeler kalıplaşarak yalnız başlarına kullanılamaz duruma gelebilir: *tıklım tıklım, mırın kırın...*
- Kalıplaşan tekrar öbeklerinin yerleri değiştirilemez.
- Ünlü ile başlayan sözcük önce gelir: *ara sıra, az buz...*
- Tek heceli sözcük birden fazla hecesi olan sözcükten önce gelir: *don gömlek, kol kanat...*
- Türkçe sözcükler önce gelir: *kış kıyamet, güçlü kuvvetli...*
- b ve p ile başlayan sözcükler sonra gelir: *yırtık pırtık, bölük pörçük...*
- İkilemeler eyleme dönüştürüleceği zaman, ekler üçüncü tekrara getirilir: *çın çın çınladı, zıp zıp zıpladı...* (Delice, 2003: 31-32).

Delice (2003), aynı eserinde ikilemeleri şöyle tasnif eder:

a. *Aynen Tekrar Öbeği*: Bir kelimenin ikinci kez tekrarlanmasıyla yapılan öbeklerdir: *ince ince, sokak sokak* gibi.

b. *Yakın Anlamlı Tekrar Öbeği*: Yakın anlamlı iki sözcüğün tekrarlanmasıyla oluşan öbeklerdir: *eğri büğrü, zarar ziyan* gibi.

c. *Zıt Anlamlı Tekrar Öbeği*: Zıt anlamlı sözcüklerin tekrarlanmasıyla oluşan öbeklerdir: *iyi kötü, büyük küçük* gibi.

ç. *Farsça /be, â, ender/ ile Yapılan Tekrar Öbekleri*: *gün be gün, öz be öz, hiç ender hiç, leb â leb* gibi.

d. *Sayı Tekrar Öbeği*: Sayı ifade eden sözcüklerin küçükten büyüğe sıralanmasıyla oluşanlar: *üç beş kuruş, sekiz on kişi* gibi.

e. *Edatlı Tekrar Öbeği*: Bağlama edatları kullanılarak oluşturulan öbeklerdir: *ancak ve ancak, güzel mi güzel* gibi.

f. *Bir Kelimesi Anlamlı Tekrar Öbeği*: İki kelimedenden sadece birinin anlamlı olduğu öbeklerdir: *eski püskü, incik boncuk* gibi.

g. *Aralıklı Tekrar Öbeği*: Araya başka biçimbirimler alarak tekrarlanan öbeklerdir: “*Gitmek gözlerinde gitmek sürgüne*” örneğinde “*gitmek... gitmek*” gibi.

ğ. *İlaveli Tekrar Öbeği*: Kelimenin başına ilave bir unsur getirilerek yapılan ikilemelerdir. İlaveli tekrar öbeği ikiye ayrılır:

1. *‘M’ İlaveli Tekrar*: Ünsüzle başlayan bir sözcüğün ilk harfinin ‘m’ ünsüzü ile değiştirilmesi ya da ünlü ile başlayan bir sözcüğün başına ‘m’ sesinin eklenmesiyle oluşturulur. Az da olsa bazı tekrarlar farklı seslerle başlayabilir: *kambur zambur, bakkal çakkal, sıkı fıkı* gibi.

2. *Hece İlaveli Tekrar*: Sözcüğün başına bir veya iki hece ilavesiyle yapılır: *çarçabuk, sapsarı* gibi. Hece ilaveli tekrarları bazı dilbilimciler pekiştirmeli sıfatlar olarak nitelemektedir (Delice, 2003: 32-34).

2.3.10. Argo

Eskiden “*tulumbacı ağzı*”, “*külhanbeyi ağzı*”, “*ayak takımı ağzı*” gibi Türkçe kurallara uygun ifadelerle veya “*lisan-ı hezele*” (adi, aşağı olanların dili) yahut “*lisan-ı erazil*” (rezil kişilerin dili) şeklindeki yabancı kurallı tamlamalarla adlandırılan argo, Türkçenin söz varlığında, daha çok dar anlamıyla kendine yer edinmiştir (Ersoylu, 2010: 15).

Argo, Türkçe sözlükte şöyle tanımlanmaktadır: 1. *Kullanılan ortak dilden ayrı olarak aynı meslek veya topluluktaki insanların kullandığı özel dil veya söz dağarcığı.* 2. *mec. Serserilerin, külhanbeylerinin kullandığı söz veya deyim.*” (Türkçe Sözlük, 1998: 129).

Zeynep Korkmaz (2003) argonun tanımını iki şekilde yapar: 1- *Farklı bir anlaşma biçimi sağlamak üzere aynı meslek veya topluluktaki insanların ortak dildeki kelimelere özel anlamlar vermek, bazı kelimelerde değişiklik yapmak, dilin*

lehçelerinden, eskimiş ögelerinden ve yabancı kökenli biçimlerinden de yararlanmak suretiyle oluşturdukları, herkesçe anlaşılmayan kelime ve deyimlerden oluşan, gereğinde mecazlı anlamlara da yer veren özel dil veya söz dağarcığı: asker argosu, öğrenci argosu, kalaycı argosu, hırsız argosu gibi. 2- Külhanbeylerin ve tulumbacıların kullandıkları, özel anlamlı kelime ve deyimlerin yer aldığı kaba dil. (Korkmaz, 2003: 24).

Berke Vardar (1998) argo kavramı için *“Bir toplumdaki genelgeçer dilden ayrı, ama ondan türeme olan, belli çevrelerce kullanılan ve herkesçe anlaşılmayan, eğretilmelerin büyük bir yer tuttuğu, kendine özgü sözcük ve deyimlerden oluşan özel dil”* (Vardar, 1998: 26) der.

Halil Ersoylu (2015) argoyu *“Toplumsal yaşayışta var olagelen değişik kültür tabakalarına, farklı iş kollarına, meslek alanlarına ait bulunan ve kendi aralarında, hayatın veya mesleklerinin vazgeçilmez ihtiyaçları dolayısıyla birbirlerine kaçınılmaz, kopmaz bağlarla bağlı olan insanların oluşturdukları bir tür özel dil”* (Ersoylu, 2010: 15) şeklinde tanımlar.

Hulki Aktunç (2002) ise, alan argosu ve genel argo olmak üzere iki tanım vermektedir: *“Alan argosu: Kendi sosyal çevreleriyle sınırlı yaşayan ve genel olarak toplumun, özel olarak da içinde buldukları topluluğun geri kalan kesiminden ayrılmak ve/ya da korunmak isteyen, yaşama ortam ve biçimleri birbirlerine yakın kişilerce yaratılıp benimsenmiş sözcükler, deyimler bütünü; bu sözcükler bütününe dayalı konuşma biçimi. Argo, genel argo: Alan argolarındaki sözcük dağarcığının, zaman içinde oluşturduğu toplam sözcük ve deyim dağarcığı ile bu dağarcığa dayalı konuşma biçimi”* (Aktunç 2002: 387).

Ferit Devellioğlu (1990) argoyu tanımlarken şu ifadeleri kullanır: *“sosyal bir toplumun malı olan argo, özel diller zümresindedir; genel dilin kelimelerine bazı özellikler vermek ve özel kelimeler katmakla meydana gelmiştir. Özel diller ise, genel dilden ayrılarak, küçük, sosyal gruplara bağlı kimseler arasında, az çok gizli düşüncelerin anlatılmasına yarayan ve canlı dillerin ortak mihrakı üstünde gelişen dillerdir.”* (Devellioğlu, 1990: 21).

Hulki Aktunç (2002), argonun hangi ortamlarda ve ne sebeplerle doğduğu konusundaki düşüncelerini şöyle açıklar: *“Argo, asker toplulukları, okullar, esir kampları, hapishaneler, güçlü bir dayanışma gerektiren kimi meslek grupları (örneğin*

loncalar) gibi, toplumun öteki kesimlerinden az çok kopuk, kapalı çevrelerde doğar. Bir dil oyunu olmasının dışında, argonun işlevi, grup üyelerinin birbirini tanımalarına yardımcı olmak, aynı topluluktan olmayanlara üstünlüklerini kanıtlamak ve bir tür dil bağı ile grubun sürekliliğini sağlamaktır. Sabikalılar çevresi, aşağı tabaka, toplum içindeki davranışları bakımından bir tür azınlık oluşturan gruplar, çeşitli argoların doğuşuna uygun ortamlardır. Çünkü bu çevrelerde yukarıda sayılan etkenlerin yanı sıra bir de şifreyle anlaşma isteği görülür. Böylece, toplumun geri kalanından korunmak için kalkan görevi üstlenecek gizli bir dil oluşur.” (Aktunç, 2002: 375).

Toplumla ters düşen, çatışma halinde olan meslek üyeleri ya da küçük topluluklar, kullandıkları dilde de ortak dilden kaçış yolunu seçerek, kendilerine şifreli veya herkesin anlayamayacağı bir dil oluşturma arayışına girerler. Bu arayış argolaşma sürecinin başlangıcıdır. Grup üyeleri bu süreçte, genel dildeki sözcüklere özel anlamlar yükleyerek, bazı sözlerde kasıtlı değişiklikler yaparak, eskimiş kullanımları tekrar canlandırarak ya da yabancı dillerden alıntılar yaparak argonun sözcük varlığını oluşturur; bu sayede adeta kendilerinden olmayanlara karşı üstünlüklerini kanıtlama ya da hesaplaşma yoluna gitmiş olurlar. Bu topluluk üyeleri ile toplum arasındaki mesafe ne kadar açılırsa, çatlak ne ölçüde büyürse, argolaşma da aynı ölçüde hızlı ve kuvvetli olur (Karaağaç, 2013: 149-150)

Sözdizimi ve dilbilgisel açıdan bazı özellikleri olmakla beraber, argonun farklı denebilecek grameri yoktur. Bu açıdan bakıldığında bir ana dil değil, sonradan ortaya çıkmış yardımcı bir dil olarak düşünülebilir. Argoyu kullananlar, haliyle ana dillerini de bilirler. Esasen argo yazılı bir dil değil, sadece sözlü bir dildir (Devellioğlu, 1990: 21-22).

Aktunç (2002), argonun sözcük üretme yöntemlerini birkaç başlık altında şöyle sıralar:

Anlamsal olarak;

- *Somutla soyutun yer değiştirimi:* fırça yemek (azar işitmek)
- *Eğretileme:* pergeller (bacaklar)
- *Düzdeğişmece:* okşamak (dövmek)
- *Karşıtlama:* bilezik (kelepçe)

- *Örtmece*: temizlemek (öldürmek)
- *Eş anlamlı örneksme*: civciv (acemi, genç kız)

Biçimsel olarak;

- *Ana dilin sözcüklerini budayıp sözcüğe farklı bir ek getirmek*: alız etmek (al-mak'tan al-ız)
- *Sözcüğü daha kolay söylenir duruma getirmek*: adış (A.I.D.S.)
- *İkileme*: püfpüf (esrar içmek)

Diğer;

- *Osmanlı Devleti'nin geniş coğrafyasında yaşayan dillerden sözcük alma ya da sözcüğü bozuşturma*: abazan (çingenece), ampul (Fransızca), kopil (Romence) gibi.
- *Ana dildeki sözcüklere yeni anlam yüklemek*: nonoş
- *Sözcük bozuşturmak*: subiş (sübyan)
- *Daha dar argo öbeklerinden sözcük alıp anlamını genişletmek*: dandig (uyuşturucu argosunda kötü nitelikli uyuşturucu; genel argoda değersiz, kötü) (Aktunç, 2002: 376).

Musa Çiftçi (2006), argo ile ilgili yapılan çeşitli tasniflerden yola çıkarak şu tespitlerde bulunmuştur:

1. Argonun temelinde mecaz anlam vardır. Türetilirken öncelikle mecaza başvurulur.
2. Argoyu kullananlar, sözcük alırken, yeni bir sözcük icat ederken ve mevcut dilin kelimelerini bozarken oldukça serbest davranırlar. Bozarak kullandıkları kelimelerin çok azı genel dile geçer.
3. Argoda deyim aktarmaları bulunmaktadır. Başka bir türe veya cinse benzeşimden yola çıkarak ad verme görülür: yengeç anlamına gelen pavurya, omzu düşük, çarpık yürüyen kişiler için kullanılmaktadır.
4. Argo sözcükler oluşturmada genel dildeki kelimelerin değiştirilmesi ve yabancı dilden kelime alınması olağandır.

5. Bazı kavramlara “iş” kelimesi getirilerek argo sözler meydana getirilir: Çin işi, Japon işi... gibi.
6. Sadece bir yöreye özgü anlam kaymaları da görülmektedir: “Aydın” kelimesi, Muğla’da *eşek*, Burdur’da ise *beygir* anlamında kullanılmaktadır (Çiftçi, 2006: 299).

Argo kavramının çeşitli tanımları yapılsa da net olarak sınırlarını çizmek güçtür. *“Günümüzde argonun sınırlarını çizmek, hangi sözcüğün veya deyimın kesin olarak argo olduğunu tespit etmek mümkün değildir. Argo kavramlar için bazı kıstaslar olmasına ve ilgili kaynaklarda bazı belirleyici ölçüler konulmasına, tanımlar yapılmasına rağmen argo kavramına yakın anlamlar ifade eden şu kavramlar arasında: “Argo (pis argo, yüksek argo, genel argo, özel argo); jargon; mecaz; kinaye; deyim; kaba dil; kaba veya aşağılık dil; özel dil; teklifsiz konuşma; teklifsiz dil; halk dili; alay, şaka ve hakaret yollu ifadeler; apaş dili; külhanbeyi dili (ağzı); tulumbacı ağzı; ayaktakımı ağzı; kayış dili; lisân-ı erâzil; lisân-ı hazele; kaba, küfürlü kelime ve deyim” kesin bir sınır çizmek kolay değildir. Bu kavramların aralarında bariz farklar ve belirli nüanslar olmakla birlikte bunları birbirinden ayırmak da pek mümkün değildir. Çünkü bu sözcük ve kavramlar muhtelif yerlerde hatta bu işin uzmanları tarafından bile birbirlerinin yerine kullanılıyor. Kısaca neyin argo olup, neyin argo olmadığını belirlemek oldukça zordur. Çünkü herkes tarafından kabul edilebilecek kıstaslara sahip değildir”* (Arslan, 2004: 27).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NİYAZI YILDIRIM GENÇOSMANOĞLU'NUN ESERLERİNDE SÖZ VARLIĞI

3.1. Yabancı Sözcükler

3.1.1. Arapça Sözcükler

<i>Abdal</i> (DB 149)	<i>Alevi</i> (DB 184, DB 185, DB 186, DB 187)
<i>Abes</i> (DB 33)	<i>Âlim</i> (DB 46)
<i>Abide</i> (DB 20)	<i>Allah</i> (DB 31, DB 45, DB 49, DB 58, DB 59, DB 78, DB 92, DB 119, DB 136, DB 140, DB 141, DB 153, DB 159, DB 165, DB 187, DB 222, DB 239, DB 243, DB 270, DB 271, DB 272)
<i>Acaba</i> (BD 21, BD 74)	<i>Allahuekber</i> (DB 16, DB 30, DB 38, DB 115, DB 270, DB 271)
<i>Acemi</i> (BD 53, BD 54)	<i>Ama</i> (DB 232, BD 83, BD 109, BD 122, BD 124, BD 131, BD 133, BD 134, BD 137, BD 152, BD 177, BD 212)
<i>Adalet</i> (DB 134, DB 137, DB 142, DB 154)	<i>Âmin</i> (DB 233)
<i>Adam</i> (BD 78, BD 129)	<i>Ani</i> (DB 42)
<i>Adil</i> (DB 66)	<i>Ar</i> (DB 57, DB 65, DB 101, DB 186)
<i>Af</i> (DB 272)	<i>Arif</i> (DB 45, DB 206, AD 30)
<i>Afyon</i> (DB 123)	<i>Arsa</i> (DB 169)
<i>Ahi</i> (DB 152, DB 153, DB 154, DB 155, DB 199)	<i>Arş</i> (DB 30, DB 69, DB 84, DB 93, DB 95, DB 139, DB 142, DB 155, DB 165, DB 172, DB 247)
<i>Ahiret</i> (DB 146, AD 52, AD 167, AD 191)	<i>Arz</i> (DB 212)
<i>Ahit</i> (DB 153, DB 170, DB 225, BD 159)	<i>Asalet</i> (DB 207)
<i>Ahval</i> (DB 121, DB 125)	<i>Asıl</i> (DB 121)
<i>Akil</i> (DB 73, DB 92, DB 145)	<i>Asır</i> (DB 120, DB 141, DB 187, BD 11)
<i>Akis</i> (DB 163)	<i>Asi</i> (BD 189)
<i>Akl-ı selim</i> (DB 81)	
<i>Akraba</i> (AD 23)	
<i>Alamet</i> (DB 17)	
<i>Alem</i> (DB 30, DB 65)	
<i>Âlem</i> (DB 17, DB 46, DB 221, DB 239, DB 240, DB 276)	

Asil (DB 87, DB 127)

Asker (DB 37, DB 38)

Asr-ı Saadet (DB 71)

Âşık (DB 96, DB 206)

Aşk (DB 19, DB 20, DB 33, DB 42, DB 49, DB 148, DB 149, DB 154, DB 163, DB 167, DB 171, DB 174, DB 196, DB 205, DB 207, DB 209, DB 230, DB 246, DB 262, DB 264, BD 171, AD 28)

Avrat (DB 261, BD 274)

Ayet (DB 24, DB 150)

Ayıp (DB 69)

Azim (DB 60)

Aziz (DB 41)

Bahir (DB 81)

Baki (DB 95)

Bani (DB 140, DB 280)

Bâtil (DB 15, DB 144, DB 240, DB 253)

Bazı (BD 126)

Beden (DB 58, DB 66, DB 81, DB 82, DB 118)

Beka (DB 47)

Bela (DB 68, DB 206, BD 79, BD 194, AD 29)

Belde (DB 15)

Beleş (DB 279, BD 122)

Berat (DB 157)

Bereket (DB 53, DB 154)

Berrak (BD 158)

Besmele (DB 21, DB 157, DB 244)

Beyaz (DB 18, DB 21, DB 71, DB 125, DB 167, DB 256, BD 142)

Bez (DB 24, DB 134, DB 157, DB 253)

Bilfarz (DB 235, DB 237)

Bina (DB 169)

Bismillah (DB 38, DB 57, DB 96, DB 159, DB 165, DB 182, DB 199, DB 231, DB 267, DB 270, DB 271)

Burç (DB 20, DB 21, DB 41, DB 66, DB 92, DB 94, DB 134, DB 153, DB 158, DB 166, DB 175, DB 182, DB 225, DB 230, DB 236, DB 242, DB 243, DB 244, AD 30, AD 81)

Cadde (DB 73, DB 149)

Cami (DB 21, DB 31, DB 36, DB 75, DB 115, DB 180)

Casus (DB 52)

Cefa (DB 57, DB 154)

Cemre (DB 84)

Cennet (DB 39, DB 41, DB 45, DB 85, DB 86, DB 93, DB 99, DB 117, DB 125, DB 126, DB 136, DB 145, DB 152, DB 207, BD 65, AD 46, AD 55, AD 65, AD 81, AD 104, AD 269, AD 270)

Cennetmekân (DB 135, DB 146)

Cep (DB 92, DB 121)

Cephe (DB 139, BD 277)

Ceset (DB 243)

Cet (DB 199, DB 243)

Cevap (BD 29, BD 52, BD 56, BD 57, BD 74, BD 78, BD 95, BD 143, BD 213, BD 218)

Cevher (DB 123, DB 169, DB 193, DB 216, DB 254, DB 263, AD 27)

Ceza (DB 66, DB 143)

Cezbe (DB 47)

Cezir (DB 68, DB 82)

Ciddi (BD 54)

Cinnet (DB 29)

Cins (DB 93, DB 275)

Coğrafya (DB 87)

Cuma (DB 27, DB 99, DB 182, DB 241, DB 270, DB 272)

Cumhur (DB 47)

Cümle (DB 28, DB 49, DB 79, DB 92, DB 134, DB 137, DB 140, DB 142, DB 150, DB 182, DB 254)

Cüret (DB 78)

Çift (BD 32)

Dâhi (DB 152)

Daima (DB 119, DB 159, BD 157)

Daire (DB 30)

Dava (DB 92)

Davet (DB 52, DB 150)

Davul (DB 139, DB 167, DB 171, DB 172, DB 244, DB 246, DB 251, DB 255, BD 30, BD 34, BD 50, BD 70, BD 98, BD 165, BD 169, BD 170, BD 173, AD 25, AD 58, AD 102, AD 271)

Defa (DB 23, DB 28, DB 29, DB 154, BD 16, BD 165, BD 227)

Defter (DB 164)

Deha (DB 26, DB 41, DB 207)

Ders (DB 23, DB 206, BD 40, AD 29)

Deva (DB 124)

Devir (DB 28, DB 154)

Devlet (DB 16, DB 24, DB 26, DB 27, DB 40, DB 44, DB 49, DB 52, DB 57, DB 65, DB 69, DB 92, DB 94, DB 95, DB 96, DB 97, DB 101, DB 113, DB 123, DB 125, DB 134, DB 137, DB 139, DB 140, DB 141, DB 152, DB

153, DB 208, DB 210, DB 212, DB 239, DB 248, DB 252, BD 30, BD 82, BD 84, BD 147, BD 154, BD 182, BD 189, BD 208, BD 209, BD 224, BD 228, BD 296, BD 297)

Devran (DB 195, DB 212)

Dikkat (DB 275, BD 129)

Din (DB 36, DB 40, DB 44, DB 64, DB 69, DB 92, DB 94, DB 96, DB 126, DB 137, DB 142, DB 166, DB 180, DB 181, DB 187, DB 196, DB 212, DB 220, DB 221, DB 232, DB 240, DB 246, BD 107, BD 137, BD 147)

Divan (DB 70, DB 139)

Diyar (DB 19, DB 26, DB 85, DB 140, DB 144)

Dua (DB 92, DB 153, DB 233, DB 272)

Dumur (DB 140, DB 276)

Dükkân (DB 36, DB 37)

Dünya (DB 29, DB 37, DB 40, DB 41, DB 42, DB 49, DB 57, DB 80, DB 85, DB 92, DB 94, DB 119, DB 140, DB 146, DB 154, DB 157, DB 181, DB 200, DB 206, DB 211, DB 236, DB 242, DB 246, BD 59, AD 24)

Düvel (DB 166)

Ebabil (DB 94)

Ebedi (DB 243)

Ebet (DB 30, DB 180, DB 192)

Ecdat (DB 28, DB 40, DB 82, DB 92, DB 153, DB 172, DB 180, DB 185, DB 258, DB 276)

Ecel (DB 165, BD 157, BD 190)

Eda (DB 29, DB 115, DB 151)

Edep (DB 133, DB 165)

El aman (DB 182, DB 255, DB 256, BD 77, BD 123, BD 222, BD 252, BD 276)

Elbet (DB 119, DB 143, DB 175, DB 199, DB 237, BD 27, BD 43, BD 82, BD 83, BD 86, BD 88, BD 107, BD 117, BD 120, BD 161, BD 184)

Elem (DB 71)

Elhak (DB 36, DB 166)

Elmas (DB 79)

Elvan (DB 45, DB 84)

Emel (DB 156)

Emin (DB 17, DB 71)

Emir (DB 112)

Erkân (DB 133, DB 152)

Ervah (DB 42, DB 136, DB 152, DB 168)

Esaret (DB 120)

Eser (DB 207)

Esir (DB 66, DB 183)

Esrar (DB 123)

Evla (DB 41)

Evlâ (DB 36, DB 38)

Evliya (DB 31, DB 45)

Evrat (DB 45)

Evvel (DB 26, DB 65, DB 97, DB 98, DB 146, DB 270)

Eyyam (DB 31, DB 135)

Eza (DB 66, DB 142, DB 143, DB 143)

Ezan (DB 28, DB 60, DB 85, DB 96, DB 99, DB 115, DB 145, DB 147, DB 158, DB 166, DB 168, DB 180, DB 205, DB 258, AD 25, AD 28, AD 41, AD 51, AD 53, AD 166)

Ezel (DB 30, DB 98, DB 126, DB 184, DB 240, DB 280)

Ezelî (DB 113, DB 180, DB 230)

Fakat (DB 117, DB 170, DB 222, DB 238, DB 253, DB 272, BD 22, BD 28, BD 32, BD 41, BD 43, BD 44, BD 47, BD 49, BD 52, BD 53, BD 64, BD 66, BD 69, BD 78, BD 81, BD 82, BD 85, BD 86, BD 88, BD 92, BD 97, BD 100, BD 118, BD 122, BD 130, BD 132, BD 133, BD 136, BD 139, BD 144, BD 152, BD 153, BD 156, BD 157, BD 158, BD 173, BD 175, BD 177, BD 183, BD 184, BD 187, BD 191, BD 194, BD 199, BD 209, BD 211, BD 214, BD 222, BD 225, BD 228, BD 229, BD 249, BD 257, BD 259, BD 260, BD 261, BD 263, BD 267, BD 273, BD 275, BD 277, BD 278, BD 279, BD 287, BD 288, BD 298)

Fâni (DB 253)

Fanus (DB 33, DB 77, DB 212)

Fark (DB 226, DB 272, BD 53, BD 64, BD 243)

Farz (DB 29, DB 150, DB 212, DB 245)

Fasıl (DB 121, DB 133, DB 152)

Fatih (DB 231)

Fayda (DB 224)

Fazla (BD 171, BD 191, BD 269, BD 272)

Feda (DB 92, DB 232, BD 195)

Felek (DB 103, DB 117, DB 226, DB 244, DB 267)

Fen (DB 252)

Fena (BD 74)

Ferah (BD 69, BD 213, BD 214)

Fesat (DB 53, DB 145, DB 185)

Fetih (DB 134, DB 152, DB 155, DB 158, DB 183, DB 224, DB 233, DB 242, DB 247, DB 259, BD 227)

Feza (DB 85, DB 143)

Fıkra (DB 80)

Fındık (DB 281)

Fırsat (BD 29, BD 31, BD 38, BD 136, BD 139, BD 183, BD 201, BD 269, BD 270, BD 275)

Fıstık (DB 281)

Fırka (DB 59, DB 153)

Fiil (DB 15)

Fikir (DB 126, BD 131)

Firak (DB 64)

Firavun (DB 65, DB 140)

Firkat (DB 32, DB 275)

Fitne (DB 185)

Fütüvvet (DB 154)

Gaddar (DB 80)

Gafil (DB 29, DB 103, DB 196, DB 232)

Gaflet (DB 121, DB 156, DB 194, DB 195, DB 196, DB 221)

Gaip (DB 150)

Galiba (BD 136)

Gam (DB 15, DB 74, DB 166, DB 177, DB 262, DB 277, BD 24, BD 94, BD 111, BD 197, BD 220, BD 222, BD 261, BD 268)

Gamze (DB 77)

Garip (DB 46, DB 70, DB 279)

Gark (DB 225)

Garp (DB 36, DB 158)

Gaye (DB 142)

Gayet (BD 65)

Gayret (DB 58, BD 145)

Gaza (DB 142)

Gazanfer (DB 27)

Gazi (DB 20, DB 27, DB 35, DB 36, DB 41, DB 59, DB 92, DB 96, DB 97, DB 135, DB 136, DB 138, DB 139, DB 144, DB 145, DB 146, DB 147, DB 148, DB 151, DB 153, DB 180, DB 183, DB 216, DB 243, DB 249, DB 254, AD 24, AD 27, AD 39, AD 50, AD 51, AD 53, AD 58, AD 63, AD 70, AD 87, AD 258, DB 266)

Gına (DB 146)

Gurbet (DB 64, DB 174, DB 199)

Gurur (DB 17, DB 58, DB 139, DB 140, DB 151, DB 235, DB 236, BD 137, AD 27)

Habaset (DB 17)

Haber (DB 22, DB 42, DB 78, DB 83, DB 149, DB 157, DB 182, DB 222, DB 233, DB 237, DB 269, BD 22, BD 28, BD 70, BD 71, BD 74, BD 79, BD 85, BD 98, BD 110, BD 114, BD 141, BD 146, BD 150, BD 161, BD 165, BD 174, BD 195, BD 206, BD 207, BD 216, BD 217, BD 219, BD 220)

Had (DB 16, DB 65, DB 87, DB 120, DB 138, DB 141, DB 149, DB 165, DB 199, BD 79, BD 194)

Hadis (DB 150)

Hafif (DB 275)

Hafifmeşrep (DB 276)

Hain (DB 97, DB 101, DB 188, DB 189, DB 194, DB 196, BD 146, BD 284)

Hak (DB 48, DB 49, DB 60, DB 80, DB 85, DB 94, DB 96, DB 97, DB 126, DB 140, DB 142, DB 143, DB 144, DB

153, DB 154, DB 164, DB 169, DB 179, DB 203, DB 208, DB 212, DB 219, DB 222, DB 239, DB 249, DB 251, DB 252, DB 261, DB 262, DB 263, DB 271, BD 61, BD 167, BD 175, BD 186, AD 29)

Hakem (DB 66)

Hakikat (DB 81)

Hâl (DB 28, DB 43, DB 47, DB 58, DB 121, DB 166, DB 190, DB 216, DB 254, DB 275, BD 34, BD 58, BD 64, BD 70, BD 79, BD 80, BD 81, BD 121, BD 124, BD 145, BD 148, BD 152, BD 156, BD 161, BD 170, BD 174, BD 177, BD 180, BD 186, BD 193, BD 218, BD 222, BD 276, AD 24)

Hala (BD 108)

Hâlâ (DB 21, DB 27, DB 75, DB 78, BD 43, BD 118, BD 121, BD 129, BD 192, BD 194, BD 224, BD 261, BD 289, BD 301)

Halhal (DB 228)

Halk (DB 49, DB 147, DB 149, DB 276, BD 92)

Halka (DB 207, DB 208, DB 237, BD 56, BD 58, B 297)

Halt (BD 124, BD 179)

Hamam (DB 36, DB 37)

Hamaset (DB 145)

Hamle (DB 60, DB 268)

Hamur (DB 138, DB 191, BD 229)

Hançer (DB 99, DB 164, DB 209, BD 22, BD 146, BD 147, BD 228, AD 119, AD 193)

Harabe (DB 21, DB 140)

Haraç (DB 47, DB 260)

Harami (DB 67)

Haramzade (DB 186)

Harap (DB 27, DB 64, DB 125, DB 156)

Harç (DB 20, DB 41, DB 92, DB 113, DB 156, DB 166, DB 225, DB 242, DB 260)

Hareket (DB 154)

Harp (DB 25, DB 36)

Hars (DB 22, DB 194, DB 206, AD 29)

Has (DB 16, DB 84, DB 190, DB 196, BD 71, BD 158)

Hasar (DB 66)

Hasat (DB 171)

Haset (DB 17, DB 139)

Hâsıl (DB 65, DB 121, DB 159)

Hasım (DB 178, DB 265, BD 38, BD 40)

Hasret (DB 117, DB 174, DB 200)

Hassasiyet (DB 276)

Hata (DB 75, DB 178)

Hatır (BD 65, BD 226)

Hatıra (DB 20, DB 102, DB 147, DB 199)

Hatta (BD 64)

Hatt-ı celîl (DB 152)

Hava (DB 73, DB 111, DB 178, DB 186, DB 208, DB 279, BD 13, BD 21, BD 53, BD 54, BD 62, BD 67, BD 80, BD 90, BD 134, BD 142, BD 153, BD 170, BD 187, BD 203, BD 270, BD 271, BD 277, BD 292)

Havuz (DB 85)

Hayal (DB 19, DB 20, DB 38, DB 87, DB 125, DB 129, DB 198, BD 181, BD 273)

Hayat (DB 86, DB 152, DB 210, BD 219, BD 248, BD 286)

Hayır (DB 17, DB 139, BD 16, BD 43, BD 147)

Hayran (DB 39, DB 166)

Hayret (DB 15, DB 16, DB 85, DB 93, DB 154)

Hayvan (BD 132)

Haz (DB 28, DB 168, BD 46, BD 267, AD 27)

Hazır (DB 246, BD 37, BD 44, BD 51, BD 56, BD 86, BD 108, BD 136, BD 142, BD 161, BD 163, BD 164, BD 182)

Hazret (DB 41, DB 152)

Hece (BD 247)

Hedef (DB 92, DB 178, DB 267, BD 51, BD 53, BD 172)

Heder (DB 69)

Hediye (DB 139, DB 191, BD 72)

Helal (DB 97, DB 137, DB 141, DB 254, AD 60, AD 69, AD 102, AD 123, AD 245)

Helecan (DB 118)

Helva (DB 149)

Herif (BD 41, BD 48, BD 84, BD 126, BD 136)

Hesap (DB 242, DB 281)

Heves (DB 74, DB 93, DB 163)

Heybet (DB 21, DB 36, DB 44, DB 71, DB 101, AD 27)

Heyecan (DB 36)

Hırka (DB 59, DB 153)

Hırs (DB 23, DB 206, BD 41, AD 29)

Hiciv (DB 206, AD 30)

Hicret (DB 15)

Hiddet (DB 238)

Hilal (DB 18, DB 21, DB 60, DB 137, DB 147, DB 166, DB 180, DB 221, DB 225, DB 254, DB 262, DB 268)

Hile (DB 242, BD 30, BD 43, BD 87, BD 131, BD 135, BD 137, BD 143, BD 214)

Himmat (DB 49, DB 181)

His (DB 163, AD 25)

Hisar (DB 66)

Hiza (DB 142, BD 157)

Hudut (DB 87, DB 120)

Hukuk (DB 80, DB 143, DB 237)

Humma (DB 73)

Hurç (DB 20, DB 93)

Huri (DB 42, DB 151)

Hususi (DB 275)

Huzur (DB 47, DB 185, DB 272)

Hücre (DB 123)

Hücum (DB 182, DB 263, BD 204)

Hüküm (DB 183, DB 192, BD 85, BD 89, BD 109)

Hülle (DB 47)

Hür (DB 66, DB 125, DB 184, DB 196, DB 199)

Hürmet (DB 96, DB 158, DB 164)

Hürriyet (DB 57, DB 126, DB 175, DB 176, DB 179)

Hüzün (DB 46, BD 108)

İrk (DB 20, DB 176, DB 225, DB 254, DB 272, BD 251, BD 260)

İrz (DB 212, BD 88)

- İbadet** (DB 112, DB 115, DB 142)
- İbret** (DB 16, DB 26, DB 276, BD 84)
- İfrit** (DB 115)
- İftar** (DB 115)
- İhlas** (DB 71, DB 92)
- İhtilal** (BD 249, BD 288)
- İhtiyar** (BD 158)
- İklim** (DB 30, DB 85, DB 133, DB 140, DB 144, DB 153, DB 180, DB 182, DB 194, DB 211, DB 226, DB 231, DB 236, DB 254, DB 257, DB 261, DB 270, DB 281, BD 19, BD 297, AD 27)
- İktisat** (DB 276)
- İlâhî** (DB 16, DB 17)
- İlam** (DB 31)
- İlim** (DB 46, DB 81, DB 159, DB 252)
- İllet** (DB 127)
- İltifat** (DB 79)
- İmam** (DB 36)
- İmame** (DB 78)
- İman** (DB 17, DB 26, DB 36, DB 38, DB 52, DB 58, DB 65, DB 68, DB 69, DB 71, DB 87, DB 96, DB 100, DB 126, DB 133, DB 134, DB 147, DB 159, DB 166, DB 182, DB 205, DB 212, DB 217, DB 225, DB 241, DB 249, DB 255, BD 276, BD 300, AD 28)
- İmkân** (DB 281)
- İmlâ** (DB 81)
- İnat** (DB 133, BD 117)
- İnkâr** (DB 64, DB 150, DB 186)
- İnsafsız** (DB 68, DB 127)
- İnsan** (DB 21, DB 35, DB 58, DB 78, DB 80, DB 142, DB 181, DB 195, DB 199, DB 205, DB 211, DB 219, DB 221, DB 249, DB 260, DB 271, DB 277, DB 279, BD 24, BD 260, AD 28, AD 29)
- İntikam** (DB 124)
- İrfan** (DB 46, DB 115)
- İrtica** (DB 75)
- İslam** (DB 16, DB 58, DB 59, DB 114, DB 137, DB 140, DB 143, DB 145, DB 158, DB 207, DB 221, DB 240, DB 241)
- İsrafil** (DB 203)
- İstikbal** (DB 47)
- İstiklal** (DB 36, DB 126)
- İşaret** (BD 162)
- İştah** (BD 49)
- İtaat** (DB 81, DB 87)
- İtibar** (DB 80, DB 199)
- İzin** (DB 29, DB 136, DB 175, DB 202, DB 225, BD 109, BD 131, BD 133, BD 136, BD 189)
- Kabir** (DB 39, DB 43, DB 45)
- Kabul** (DB 235, DB 237, BD 70)
- Kâbus** (BD 242)
- Kabza** (DB 57, DB 238, DB 244, DB 246, DB 267, BD 43, BD 146, BD 169, BD 259, AD 42, AD 212)
- Kadar** (DB 23, BD 76, BD 93, BD 108, BD 116, BD 123, BD 127, BD 146, BD 163, BD 176, BD 192, BD 212, BD 215, BD 244, BD 259, BD 260, BD 292, AD 30)
- Kader** (DB 66, DB 69, DB 183, BD 152, BD 227, BD 259, BD 260)
- Kadir** (DB 25, DB 41, DB 53, DB 242)
- Kafa** (DB 279, BD 43, BD 44, BD 90)

Kafes (DB 245)

Kâfir (DB 25, DB 35, DB 129, DB 134, DB 158, DB 178, DB 254, DB 265, AD 47, AD 91, AD 113, AD 114, AD 118, AD 120, AD 122, AD 123, AD 124, AD 125, AD 129, AD 134, AD 135, AD 137, AD 140, AD 141, AD 142, AD 143, AD 144, AD 145, AD 147, AD 149, AD 150, AD 152, AD 193, AD 201, AD 259, AD 262)

Kahr (DB 23, DB 154, DB 249, BD 160, BD 188)

Kahpe (DB 103, DB 175, BD 43, BD 44, BD 110, BD 139, BD 230)

Kahve (DB 280)

Kâinat (DB 28, DB 119)

Kalbur (DB 93)

Kale (DB 26, DB 31, DB 38, DB 39, DB 80, DB 147, DB 158, DB 163, DB 166, DB 167, DB 168, DB 177, DB 259, DB 265, BD 76, AD 53, AD 81)

Kalem (DB 28, DB 30, DB 65, DB 81, DB 135, DB 212, DB 217)

Kalles (DB 279)

Kalp (DB 163, DB 169, DB 218)

Kanaat (DB 154)

Karar (DB 279, BD 40, BD 89, BD 90, BD 120)

Karargâh (DB 235)

Kasap (DB 64)

Kati (DB 279)

Katil (DB 99)

Katletmek (DB 79)

Katlîam (DB 276)

Katran (BD 192)

Kavat (BD 179)

Kavi (DB 133)

Kavil (DB 104, DB 133, DB 143)

Kavim (DB 67, DB 70, DB 123)

Kayıp (BD 14, BD 123, BD 131, BD 146, BD 207, BD 208, BD 209, BD 219, BD 226)

Kayıt (DB 155, DB 256)

Kaza (BD 216)

Kefen (DB 157, DB 275)

Kehle (DB 123)

Kelam (DB 31, DB 96)

Kelime (BD 201)

Kelîmetullah (DB 19, DB 142, DB 146)

Kere (DB 39, DB 120, DB 157, BD 127, BD 132, BD 156)

Kesat (DB 53, DB 281)

Kevser (DB 42, DB 47)

Keyif (DB 277, BD 122)

Kible (DB 154, DB 184)

Kına (DB 92, DB 151, DB 203)

Kıraat (DB 87)

Kutlık (BD 160, BD 185, BD 186)

Kıta (DB 27, DB 44, DB 152, DB 202, DB 205, AD 29)

Kıvam (DB 171)

Kıyamet (DB 17, DB 29, DB 42, DB 136, DB 158, BD 245, AD 55, AD 89, AD 90, AD 157, AD 159)

Kimya (DB 277)

Kitap (DB 21, DB 59, DB 71, DB 133, DB 134, DB 156, BD 161)

Kubbe (DB 21, DB 41, DB 75, DB 85, DB 152, DB 212, AD 23, AD 27)

Kudret (DB 16, DB 51, DB 192)

Kule (DB 26, BD 76, BD 150, BD 244)

Kumar (BD 92)

Kumaş (DB 187, BD 75, BD 161, BD 167)

Kur'an (DB 40, DB 85, DB 145, DB 222, AD 51, AD 76, AD 166, AD 212)

Kurban (DB 67, DB 122)

Kusur (DB 75)

Kutsî (DB 150)

Kuvve (DB 15)

Kuvvetli (DB 82, DB 182, DB 239)

Küffar (DB 137, DB 227, DB 267, AD 42, AD 56, AD 92)

Küfür (DB 15, DB 26, DB 85, DB 139, DB 140, DB 144, DB 153, DB 182, DB 236, DB 240, DB 249, BD 246, AD 50, AD 59, AD 67)

Küheylan (DB 49, DB 79, DB 87, DB 203)

Küre (DB 212)

Kürre-i arz (DB 30, DB 72, DB 235, DB 237)

Küsuf (DB 115)

Lahit (DB 243)

Lakin (DB 94, DB 143, DB 145, BD 140)

Lanet (DB 186)

Layık (DB 164, DB 196, BD 281)

Leziz (DB 41)

Lezzet (DB 242)

Lokma (DB 141, BD 111, BD 115, BD 121, BD 185, BD 186, BD 278, BD 281)

Lütuf (DB 240)

Mabet (DB 26, DB 152)

Madde (DB 149, DB 163)

Maden (DB 82)

Mağara (BD 157)

Mağrip (DB 137)

Mahalle (BD 244)

Mahkûm (DB 127)

Mahlûkat (DB 142)

Mahmuz (DB 176, DB 255, DB 266, BD 23, BD 36, BD 115, BD 121, BD 137, BD 143, BD 161, BD 192, BD 220, BD 223, AD 118, AD 120, AD 149, AD 196, AD 201, AD 212, AD 248)

Mahrum (DB 196)

Mahşer (BD 108)

Mahzun (DB 127)

Makale (DB 80)

Makas (DB 47)

Maksat (BD 30, BD 117)

Maksut (DB 143)

Mal (DB 145, DB 191, DB 254, BD 53, BD 69, BD 73, BD 79, BD 111, BD 128, BD 146)

Mamur (DB 140)

Mana (DB 33, DB 35, DB 41, DB 146, DB 149, DB 205, BD 175, AD 28)

Mandal (DB 151, BD 151, BD 152)

Manzara (DB 279)

Maraz (DB 65, DB 73)

Marifet (DB 149)

Masal (DB 33, DB 174, DB 254, DB 260)

- Masat* (DB 266)
- Maşallah* (DB 60)
- Maşrık* (DB 137)
- Matem* (DB 70)
- Mavera* (DB 93)
- Mavi* (DB 18, DB 19, DB 36, DB 128, DB 169, DB 181, DB 212, DB 218, BD 25)
- Maymun* (DB 78)
- Mazi* (DB 27, DB 31, DB 41)
- Mazlum* (DB 49, DB 93, DB 124, DB 127, DB 134, DB 142, DB 165, DB 179, DB 206, DB 217, BD 260, AD 29)
- Mecal* (DB 237)
- Medeni* (DB 80)
- Medeniyet* (DB 207, DB 276)
- Medet* (DB 196)
- Mekân* (DB 32)
- Mektep* (DB 97)
- Mektup* (DB 25)
- Melamet* (DB 17)
- Melek* (DB 59, DB 112, DB 205, DB 225, DB 244, DB 272, BD 298)
- Melhame-i Kübra* (DB 20, DB 84)
- Memleket* (DB 276)
- Memur* (DB 158, DB 239)
- Mendil* (DB 167)
- Menzil* (DB 84, DB 103, DB 146, DB 152, DB 200)
- Merak* (DB 63, DB 64, BD 74, BD 128, BD 177, BD 287)
- Merhale* (DB 163)
- Mermer* (BD 161)
- Mescit* (DB 21)
- Meslek* (DB 53)
- Mesut* (DB 82)
- Meşale* (DB 171, DB 233)
- Meşhur* (DB 281)
- Meşk* (DB 149, DB 172, DB 230)
- Meşrep* (DB 60)
- Mevcut* (DB 115)
- Mevla* (DB 41)
- Mevsim* (DB 125, DB 153, BD 25)
- Meydan* (DB 19, DB 34, DB 37, DB 38, DB 69, DB 82, DB 107, DB 145, DB 157, DB 159, DB 176, DB 178, DB 194, DB 197, DB 198, DB 199, DB 212, DB 226, DB 238, DB 242, DB 263, DB 267, BD 58, BD 76, BD 127, BD 165, BD 213, BD 214, BD 223, BD 224, BD 226)
- Meyil* (DB 258)
- Mezar* (DB 21, DB 25, DB 92, DB 180, DB 238, DB 262, BD 139)
- Mezat* (DB 47)
- Mısra* (DB 26)
- Mızrak* (DB 178, DB 248, DB 251, BD 36, BD 175, AD 80, AD 89, AD 93, AD 102, AD 113, AD 124, AD 135, AD 150, AD 182, AD 207)
- Mızrap* (BD 57)
- Mide* (DB 189)
- Miğfer* (DB 242, BD 77)
- Mihrap* (DB 21, DB 150)
- Milat* (BD 240, BD 242, BD 243, BD 244, BD 282, BD 291, BD 292, BD 296)

Millet (DB 35, DB 44, DB 49, DB 80, DB 94, DB 95, DB 127, DB 136, DB 140, DB 145, DB 153, DB 158, DB 179, DB 181, DB 184, DB 196, DB 203, DB 208, DB 211, DB 217, DB 222, DB 276, DB 279, DB 281)

Millî (DB 181, DB 212)

Mimar (DB 26, DB 41)

Minare (DB 21, DB 30, DB 31, DB 36, DB 75, DB 76, DB 101, DB 180)

Minber (DB 21, DB 150)

Minnet (DB 29, BD 189, BD 207)

Misal (DB 21, DB 33, DB 52, DB 120, DB 178)

Misk-ü amber (DB 150, DB 151)

Mucize (DB 135, DB 207)

Muhabbet (DB 45, DB 47)

Muhafız (BD 259)

Muhannes (DB 49)

Muharrir (DB 277)

Muhkem (DB 20)

Muhteşem (DB 20)

Mukaddes (DB 15, DB 100, DB 115, DB 125, DB 139)

Mukaddim (DB 68)

Mukallit (DB 67)

Murat (DB 28, DB 64, DB 196)

Musiki (DB 41, DB 276)

Mutlak (DB 48)

Muz (DB 169)

Muzaffer (DB 159)

Mübarek (DB 20, DB 23, DB 42, DB 97, DB 99, DB 100, DB 133, DB 139, DB 145)

Mücahit (DB 59, DB 60)

Mülk (DB 155)

Mümin (DB 154, AD 29)

Mümkün (DB 142, BD 18, BD 39, BD 55, BD 109, BD 151, BD 204, BD 212, BD 222, BD 223)

Münafık (DB 185)

Mürüvvet (DB 93, DB 125)

Müslüman (DB 58, DB 71, DB 85, DB 123, DB 126, DB 134, DB 142, DB 149, DB 158, DB 220, DB 221)

Naat (AD 30)

Nabız (DB 85, DB 169, BD 121, BD 294, BD 299)

Nakış (DB 85, DB 116, DB 174)

Nal (DB 111, DB 163, DB 177, DB 178, DB 191, DB 205, DB 206, DB 244, DB 245, DB 248, DB 251, DB 254, DB 266, DB 267, DB 271, BD 12, BD 17, BD 23, BD 116, BD 174, BD 189, AD 28, AD 29, AD 39, AD 42, AD 116, AD 125, AD 152, AD 249, AD 261)

Namaz (DB 29, DB 60, DB 71, DB 168, DB 180, DB 190, DB 212)

Namus (DB 38, DB 57, DB 166, DB 178, BD 99, BD 100, AD 25)

Nara (DB 103, DB 182, DB 263, DB 268, DB 271, DB 278, BD 171, AD 27)

Nâr-ı cehennem (DB 137)

Nasip (DB 69)

Nazar (DB 76)

Nebi (DB 29, DB 47, DB 212)

Nefes (DB 41, DB 111, DB 145, DB 163, DB 196, DB 251, DB 279, BD 68, BD 152, BD 154, BD 192, BD 244, BD 274)

Nefret (DB 124)

Nehir (DB 20, DB 22, DB 23, DB 35, DB 86, DB 144, DB 154, DB 158, DB 181, DB 191, BD 160 BD 188, AD 27)

Nesil (DB 31, DB 92, DB 95, DB 114, DB 121, DB 133, DB 135, DB 143, DB 152, DB 197, DB 207, DB 216, DB 254, DB 269, DB 277, BD 88)

Neşe (DB 36, BD 13, BD 34, BD 126, BD 130, BD 132)

Neşretmek (DB 30)

Nida (DB 115)

Nifak (DB 149)

Nisan (DB 158)

Niyet (BD 158, BD 193, BD 279)

Niza (DB 142)

Nizam (DB 133)

Nokta (BD 28, BD 172)

Nöbet (DB 30, DB 147, DB 180, DB 211, DB 245, BD 216, BD 219, BD 276)

Nur (DB 17, DB 26, DB 30, DB 31, DB 39, DB 47, DB 58, DB 87, DB 93, DB 99, DB 101, DB 149, DB 151, DB 152, DB 154, DB 164, DB 189, DB 195, DB 204, DB 212, DB 218, DB 229, DB 233, DB 235, DB 249, AD 28)

Nübüvvet (DB 15)

Okka (DB 47, BD 41)

Okyanus (DB 33, DB 49, DB 77, DB 81, DB 124, DB 212)

Ömür (DB 46, DB 140, DB 154, DB 223, DB 275)

Örf (DB 81)

Özür (DB 185)

Rab (DB 46, DB 81, DB 97)

Rahat (BD 40, BD 116, BD 126, BD 192)

Rahim (DB 46)

Rahmet (DB 16, DB 42, DB 45, DB 63, DB 136, DB 145, DB 158, DB 166, DB 205, DB 233, DB 249, AD 28, AD 29)

Ramazan (DB 115)

Razı (BD 32, BD 87)

Resul (DB 30, DB 152, DB 269)

Ret (DB 120)

Rezil (DB 198)

Rıza (DB 143)

Rızık (DB 152)

Risalet (DB 15)

Rivayet (DB 150)

Riya (DB 81)

Ruh (DB 21, DB 26, DB 36, DB 39, DB 40, DB 45, DB 46, DB 77, DB 81, DB 82, DB 85, DB 92, DB 93, DB 95, DB 97, DB 99, DB 116, DB 123, DB 124, DB 139, DB 140, DB 190, DB 211, DB 217, DB 228, DB 241, DB 249, BD 32, BD 113, BD 162, BD 193, BD 223, BD 232, BD 289, AD 27)

Rum (DB 133, DB 135, DB 140, DB 144, DB 145, DB 148, DB 149, DB 152, DB 157, DB 181, DB 228, DB 231, DB 233, DB 236, DB 242, DB 243, DB 246, DB 248, DB 256, DB 257, DB 270, DB 272, BD 177, BD 178, BD 180)

Rüya (DB 81, DB 84, DB 87, DB 125, DB 135, DB 152, DB 153, DB 200, DB 219)

Saadet (DB 140)

Saat (DB 133, DB 146)

Sabah (DB 31, DB 57, DB 71, DB 103, DB 122, DB 125, DB 127, DB 138, DB 158, DB 163, DB 235, DB 238, DB 272, DB 278, BD 60, BD 90, BD 122, BD 128, BD 129, BD 133, BD 154, BD 165, BD 177, BD 195, BD 199, BD 207)

Sabır (DB 60, DB 74, DB 165, BD 30, BD 41, BD 74, BD 79, BD 103, BD 178)

Sabi (DB 82, DB 178)

Saf (DB 60, DB 183, DB 239)

Sahabî (DB 60)

Sahip (DB 16, DB 36, DB 153, DB 207, DB 258)

Sahra (DB 195)

Saka (DB 47)

Saki (DB 276)

Salavat (DB 87)

Saltanat (DB 27, DB 170)

Samur (DB 140)

Sam yeli (DB 68, DB 87)

Sanat (DB 26, DB 28, DB 113, DB 152, DB 207, DB 212, BD 162)

Sandık (DB 194, BD 93)

Satih (DB 163)

Satır (DB 80, DB 87)

Savlet (DB 15)

Sebat (DB 60)

Sebep (DB 127, DB 137, BD 24, BD 43, BD 112)

Sebil (DB 263)

Seccade (DB 28, DB 200)

Secde (DB 184, DB 212, DB 239, DB 271)

Seda (DB 115, DB 189)

Sefa (DB 23, DB 28, DB 57, DB 154)

Sefer (DB 22, DB 165, AD 87, AD 89, AD 98, AD 99)

Seferber (DB 250)

Sefil (DB 103)

Seher (DB 144)

Sel (DB 21, DB 36, DB 95, DB 144, DB 164, DB 170, DB 182, DB 225, DB 228, DB 249, DB 256, DB 262, BD 18, BD 19, BD 20, BD 21, BD 26, BD 46, BD 160, BD 190, BD 192, BD 267)

Selam (DB 31, DB 45, DB 71, DB 86, BD 70, BD 73, BD 135, BD 141, BD 159, BD 164, BD 167, BD 168, BD 177, BD 193)

Sema (DB 85, DB 150)

Sermest (DB 85)

Set (DB 65, DB 72, DB 111, DB 114, DB 120, DB 123, DB 128, DB 198, DB 199, BD 150, BD 151, BD 154)

Seyir (BD 147, BD 162, BD 220)

Seyran (DB 166)

Seyyare (DB 33)

Sıdk (DB 165)

Sıfat (DB 46)

Sıla (DB 118, DB 199)

Sır (DB 26, DB 135, DB 150, DB 188, DB 198, BD 116)

Sihir (DB 26, DB 181)

Silah (DB 38, DB 59, DB 149)

Siyaset (DB 82)

Sofra (DB 115, DB 137)

Sohbet (DB 16)

Sokak (DB 17, DB 73, BD 244, BD 246)

Sual (DB 45)

Sulh (DB 212, DB 235, DB 237, DB 238)

Sultan (DB 22, DB 29, DB 32, DB 75, DB 101, DB 139, DB 169, DB 207, DB 208, AD 94, AD 96, AD 98, AD 100, AD 102, AD 103)

Sultanü'l Bahreyn (DB 19)

Suni (DB 85)

Sûr (DB 17)

Sur (DB 198, DB 249, AD 78, AD 94, AD 95, AD 103, AD 104, AD 258)

Surat (DB 196, DB 203, DB 237, DB 276, BD 48, BD 106, BD 115, BD 139, BD 182, BD 279, BD 281, BD 288)

Sure (DB 139)

Suret (DB 78)

Sübyan (DB 178)

Sünnet (DB 29, DB 150)

Sünni (DB 184, DB 185, DB 186, DB 187, DB 188, DB 189)

Sürur (DB 24)

Şafak (DB 16, DB 156, DB 200, DB 230, DB 245, DB 246, DB 268)

Şahadet (DB 99, DB 220)

Şahit (DB 154)

Şair (DB 44, DB 47, DB 80, DB 206)

Şan (DB 20, DB 31, DB 60, DB 99, DB 100, DB 126, DB 133, DB 139, DB 145, DB 146, DB 164, DB 166, DB 180, DB 185, DB 196, DB 208, DB 229, DB 240, DB 243, DB 246, BD 138, BD 286)

Şark (DB 36, DB 225)

Şarkı (DB 181, DB 276)

Şart (DB 129, BD 213)

Şavk (BD 299)

Şefkat (DB 137)

Şehit (DB 25, DB 35, DB 36, DB 41, DB 75, DB 92, DB 96, DB 97, DB 100, DB 104, DB 106, DB 107, DB 114, DB 118, DB 135, DB 142, DB 144, DB 145, DB 147, DB 151, DB 164, DB 216, DB 229, DB 243, DB 254, DB 268, DB 269, BD 154, BD 207, BD 224, BD 258, BD 261, BD 299, BD 300, AD 27, AD 39, AD 43, AD 50, AD 51, AD 53, AD 54, AD 60, AD 61, AD 70, AD 87, AD 96, AD 97, AD 104, AD 125, AD 126, AD 215, AD 223, AD 226, AD 228, AD 237, AD 252, AD 254, AD 258, AD 259, AD 265)

Şek (DB 166)

Şer (DB 198)

Şerbet (DB 25, DB 268, DB 276, BD 157, BD 187)

Şeref (DB 99, DB 142, DB 242)

Şevk (DB 36, DB 270)

Şey (DB 16, DB 46, DB 137, DB 243, DB 256, DB 276, BD 16, BD 43, BD 44, BD 111, BD 116, BD 127, BD 140, BD 161, BD 177, BD 209, BD 222, BD 228, BD 250, BD 267)

Şeyh (DB 141)

Şeytan (DB 68)

Şiddet (BD 146)

Şifu (DB 57)

Şiir (DB 32, DB 41, DB 44, DB 45, DB 47, DB 80, DB 86, DB 113)

Şikâyet (DB 63, BD 204)

Şirk (DB 15, DB 17, DB 59)

Şöhret (DB 45)

Şuur (DB 17, DB 26, DB 39, DB 58, DB 83, DB 181)

Şükran (DB 211)

Şükür (DB 40, DB 137, DB 241)

Tacir (BD 78)

Taç (DB 32, DB 92, DB 173, DB 237, DB 240, BD 173)

Tak (DB 155)

Takat (DB 117)

Takdir (DB 141)

Talih (DB 66, BD 123, BD 209, BD 211, BD 213, BD 265)

Tamam (BD 20, BD 156, BD 178, BD 215)

Tamir (DB 140)

Taraf (BD 40, BD 57, BD 72, BD 136, BD 177, BD 204, BD 211, BD 216, BD 268)

Tarif (BD 84)

Tarih (DB 20, DB 21, DB 22, DB 28, DB 66, DB 117, DB 126, DB 156, DB 199, DB 207, DB 216, DB 254, BD 247)

Tarz (DB 150, DB 212, DB 245)

Tas (DB 42, DB 167, DB 268)

Tayyare (DB 58)

Tebaa (DB 142)

Tebessüm (DB 71)

Tecelli (DB 16, DB 135)

Tecvit (DB 171)

Tefrika (DB 126)

Tefrit (DB 78)

Tehir (DB 142)

Tekbir (DB 71, DB 139, DB 158, DB 204, DB 234, DB 249, DB 267, AD 27, AD 28, AD 42, AD 58, AD 78, AD 79, AD 80, AD 81, AD 95)

Tekfur (DB 137)

Teklif (DB 238, BD 63, BD 127, BD 207, BD 213)

Tekmil (DB 251)

Tekrar (DB 238, BD 128, BD 222)

Telaş (DB 15, DB 138)

Temiz (DB 60, BD 140)

Terk (DB 17, DB 155, DB 167, DB 226, BD 53, BD 71)

Tespîh (DB 45, DB 78)

Tevfik (DB 58)

Tevhit (DB 16, DB 21, DB 26, DB 31, DB 47, DB 249)

Ticaret (BD 92)

Tilavet (DB 139)

Timsal (DB 28)

Tufan (DB 95, DB 204, DB 225, AD 28)

Tuhaf (BD 63)

Türbe (DB 21, DB 168)

Ufuk (DB 17, DB 19, DB 23, DB 28, DB 32, DB 41, DB 73, DB 85, DB 111, DB 114, DB 125, DB 137, DB 146, DB 148, DB 158, DB 164, DB 169, DB 182, DB 195, DB 212, DB 231, DB 246, DB 249, DB 253, DB 272, BD 21, BD 123, BD 126, BD 206, BD 212, BD 225, BD 228, BD 281, BD 292)

Ukde (DB 20)

Umman (DB 93)

Umur (DB 79, DB 139)

Usul (DB 133, DB 152, BD 79)

Ümmet (DB 59, DB 137, DB 143, DB 158, DB 196)

Vade (DB 170)

Vadi (DB 21, DB 136, DB 170, DB 191, AD 27)

Vahşi (DB 68, DB 87)

Vaki (DB 155)

Vakit (DB 15, DB 16, DB 29, DB 57, DB 68, DB 84, DB 86, DB 115, DB 118, DB 122, DB 133, DB 138, DB 146, DB 153, DB 165, DB 203, DB 212, DB 232, BD 116, BD 122, BD 127, BD 131, BD 133, BD 146, BD 184, BD 208)

Varta (DB 156)

Vasıf (DB 29, DB 46, DB 115)

Vatan (DB 19, DB 20, DB 21, DB 23, DB 26, DB 31, DB 36, DB 38, DB 39, DB 49, DB 57, DB 58, DB 60, DB 70, DB 80, DB 87, DB 92, DB 93, DB 94, DB 96, DB 97, DB 100, DB 101, DB 103, DB 112, DB 113, DB 114, DB 126, DB 133, DB 135, DB 144, DB 145, DB 147, DB 154, DB 158, DB 164, DB 166, DB 169, DB 170, DB 178, DB 185, DB 208, DB 242, DB 243, DB 247, DB 253, DB 262, DB 271, BD 274, BD 297)

Vecd (DB 163, DB 168, DB 172)

Vefa (DB 28, DB 57, DB 154, DB 170, AD 24)

Veli (DB 21, DB 152)

Velvele (DB 24, DB 42, DB 263, DB 268, BD 170, BD 220)

Vezir (DB 68, DB 185, AD 88, AD 89, AD 98, AD 100)

Vicdan (DB 81)

Visal (DB 33)

Vuslat (DB 48)

Yeis (DB 17)

Yemin ()

Yetim (DB 71, DB 95, DB 124)

Zafer (DB 117, DB 155, DB 183, DB 243)

Zahmet (DB 75)

Zalim (DB 68, DB 134, DB 165, DB 179, DB 217, DB 249)

Zaman (DB 15, DB 65, DB 72, DB 82, DB 93, DB 99, DB 100, DB 111, DB 115, DB 159, DB 183, DB 202, DB 258, DB 277, BD 53, BD 61, BD 64, BD 65, BD 76, BD 77, BD 87, BD 89, BD 90, BD 114, BD 122, BD 136, BD 139, BD 146, BD 158, BD 161, BD 175, BD 181, BD 192, BD 195, BD 210, BD 212, BD 216, BD 223, BD 225, BD 247, BD 276, AD 29)

Zan (BD 27)

Zanaat (DB 152)

Zarar (BD 76, BD 83, BD 89)

Zaten (BD 64)

Zayıf (DB 178, DB 277)

Zekâ (DB 47)

Zeki (BD 55)

Zelil (DB 165)

Zelzele (DB 263)

Zemheri (BD 176)

Zemzem (DB 249)

Zenci (DB 71, DB 79)

Zeval (DB 40, DB 154)

Zevk (DB 17)

Zeytin (DB 82)
Zifiri (DB 15, BD 246, BD 258)
Ziftlenmek (DB 79)
Zillet (DB 17, DB 127, DB 196)
Ziraat (DB 86)
Zirve (DB 169)
Ziya (DB 126)
Ziyade (DB 25, DB 72)
Zulüm (DB 58, DB 121, DB 126, DB 139, DB 142, DB 170, DB 240, DB 249, DB 260)
Zül (DB 17, DB 93, DB 101)
Zürriyet (B 82)

3.1.2. Farsça Sözcükler

Ab (DB 86)
Abdest (DB 112, DB 146, DB 190, AD 52, AD 162)
Aferin (DB 94)
Ahenk (BD 84)
Ahur (BD 160, BD 187, BD 188, BD 275, BD 276, BD 277)
Arzu (DB 150, DB 212)
Asuman (DB 182)
Aşikâr (DB 126)
Ateş (DB 33, DB 49, DB 67, DB 84, DB 94, DB 99, DB 111, DB 127, DB 140, DB 167, DB 181, DB 220, DB 249, DB 258, BD 12, BD 57, BD 85, BD 87, BD 156, BD 187, BD 215, BD 216, BD 217)
Ayna (DB 48, DB 78, DB 121, DB 168)
Baca (DB 23, DB 70, DB 93, DB 115, DB 122, DB 166, BD 78)
Baç (DB 260, BD 37)

Bade (DB 47)
Badem (DB 121, DB 173)
Bağ (DB 32, DB 72, DB 126, DB 174)
Bahadır (DB 59, BD 34)
Bahar (DB 84, DB 127, DB 139, BD 149, BD 153, BD 194)
Bahçe (DB 21, DB 39, DB 140)
Baht (DB 23, DB 26, DB 66, DB 84, DB 107, DB 122, DB 147, DB 153, DB 157, DB 168, DB 225, DB 275, BD 159, BD 162, BD 220, BD 224, BD 228, BD 239)
Bahtiyar (DB 139, BD 272)
Bed (DB 15, DB 97)
Bent (DB 59, DB 78)
Berber (DB 236, BD 110, BD 151, BD 165, BD 184, BD 206, BD 270)
Berber (DB 276)
Berceste (DB 26)
Berhudar (DB 42)
Beste (DB 171, DB 275, DB 277, BD 170, BD 204)
Beter (DB 189, BD 183, BD 217, BD 222, BD 240)
Bezîrgân (DB 260)
Bezîm (DB 45)
Bostan (DB 72, DB 126, DB 276)
Bülbül (DB 17, DB 51, DB 69, DB 122, DB 125, DB 168, DB 171, DB 202)
Cadı (DB 52)
Can (DB 19, DB 24, DB 25, DB 32, DB 33, DB 52, DB 57, DB 69, DB 75, DB 77, DB 93, DB 95, DB 96, DB 97, DB 98, DB 99, DB 113, DB 114, DB 116, DB 118, DB 119, DB 121, DB

122, DB 124, DB 126, DB 133, DB 145, DB 147, DB 148, DB 150, DB 155, DB 165, DB 176, DB 178, DB 186, DB 187, DB 189, DB 199, DB 207, DB 208, DB 209, DB 231, DB 232, DB 236, DB 242, DB 243, DB 246, DB 247, DB 253, DB 255, DB 260, DB 272, BD 17, BD 28, BD 52, BD 63, BD 64, BD 67, BD 72, BD 73, BD 74, BD 78, BD 101, BD 107, BD 108, BD 109, BD 111, BD 114, BD 110, BD 130, BD 133, BD 134, BD 137, BD 140, BD 145, BD 151, BD 170, BD 175, BD 182, BD 186, BD 189, BD 195, BD 202, BD 205, BD 207, BD 219, BD 223, BD 225, BD 227, BD 229, BD 230, BD 239, BD 261, BD 276, BD 286, BD 290, BD 297)

Canavar (DB 71, DB 73, BD 132)

Cendere (DB 123)

Cenk (DB 142, DB 145, DB 183, DB 221, DB 225, DB 237, DB 241, DB 242, DB 246, DB 261, DB 265, DB 266, BD 17, BD 42, BD 138, BD 169, BD 210, BD 224, AD 25)

Ceylan (DB 125, DB 126, DB 203)

Cıva (DB 111)

Cihan (DB 20, DB 21, DB 26, DB 70, DB 71, DB 126, DB 140, DB 153, DB 155, DB 165, DB 221)

Cihangir (DB 135, DB 212)

Cilve (DB 79, DB 82)

Civan (DB 69, DB 70)

Civanmert (DB 212)

Cömert (DB 53, DB 155, BD 259)

Cümbüş (DB 33, DB 171)

Çabuk (DB 199, DB 242, DB 251, BD 21, BD 103, BD 112, BD 140, BD 199, BD 212, BD 214)

Çadır (DB 40, BD 25, BD 73, BD 87, BD 91, BD 92, BD 94, BD 96, BD 102, BD 104, BD 105, BD 107, BD 110, BD 124, BD 146, BD 161, BD 186, BD 187, BD 212, BD 214, BD 218, BD 282, AD 23)

Çakal (DB 93, DB 94)

Çare (DB 30, DB 58, DB 102, DB 199, BD 40)

Çark (DB 226, BD 240)

Çarmıh (DB 125)

Çarşaf (DB 37, DB 38)

Çarşı (DB 36, DB 152, DB 279)

Çehre (DB 60)

Çember (DB 150)

Çene (BD 131)

Çeşme (DB 152)

Çevik (BD 139)

Çınar (DB 44, DB 95, DB 101, DB 144, DB 152, DB 157, DB 192, DB 211, DB 254, BD 280, BD 281)

Çıra (BD 259)

Çırak (DB 65)

Çift (DB 168, DB 277)

Çile (DB 119, DB 153, DB 163, DB 170, DB 203)

Çirkin (DB 17, DB 67, DB 80, DB 140, DB 155, BD 43, BD 126, BD 260)

Çöp (DB 93)

Çuval (BD 158)

Çünkü (BD 33, BD 77, BD 79, BD 83, BD 88, BD 107, BD 117, BD 134, BD 175, BD 181, BD 190, BD 191, BD 211, BD 212, BD 214, BD 222, BD 257)

Dadı (DB 52)

Dâr (DB 64, DB 123)

Dek (DB 95, BD 122, BD 124, BD 136, BD 141, BD 156, BD 158, BD 205, BD 210, BD 226, BD 255, BD 275, BD 298)

Dem (DB 47, DB 133)

Derman (DB 43, DB 46, DB 84, DB 156, DB 157, DB 201)

Dert (DB 30, DB 64, DB 84, DB 121, DB 122, DB 124, DB 127, DB 168, DB 170, DB 217, DB 235, DB 275, BD 14, BD 31, BD 53, BD 81, BD 127, BD 199)

Derviş (DB 149, DB 152, DB 171, DB 189)

Derya (DB 15, DB 49, DB 78, DB 84, DB 117, DB 153, DB 167, DB 261, DB 276, DB 277)

Destan (DB 22, DB 26, DB 36, DB 44, DB 51, DB 60, DB 92, DB 93, DB 96, DB 113, DB 114, DB 117, DB 126, DB 127, DB 145, DB 155, DB 164, DB 166, DB 171, DB 196, DB 204, DB 207, DB 212, DB 229, DB 234, BD 11, BD 247, BD 280, AD 24, AD 28, AD 51, AD 85, AD 110, AD 166, AD 228, AD 229, AD 260)

Destek (BD 16, BD 81)

Destur (DB 148)

Dev (DB 59, DB 174, DB 205, DB 206, DB 279, BD 161, BD 187, BD 191, BD 210, BD 219, BD 225, BD 226, BD 245, BD 250, BD 260, BD 267, BD 270, BD 277, BD 279, BD 281, AD 29)

Dost (DB 32, DB 79, DB 82, DB 125, DB 154, DB 155, DB 166, DB 172, DB 243, DB 279, BD 21, BD 69, BD 157, BD 226, BD 252)

Dut (DB 167)

Duvar (DB 184, DB 185, DB 186, BD 76, BD 142, BD 150, BD 151, BD 154, BD 157, BD 162, BD 192, BD 202, BD 248, BD 250, BD 263, BD 264)

Dürüst (BD 209)

Düşman (DB 23, DB 24, DB 35, DB 52, DB 60, DB 65, DB 68, DB 69, DB 79, DB 80, DB 82, DB 97, DB 98, DB 100, DB 113, DB 121, DB 126, DB 127, DB 129, DB 139, DB 165, DB 166, DB 172, DB 178, DB 181, DB 183, DB 188, DB 189, DB 196, DB 198, DB 199, DB 241, DB 253, DB 262, DB 266, DB 268, BD 11, BD 13, BD 17, BD 29, BD 32, BD 197, BD 226, BD 249, BD 252, BD 269, BD 271)

Efsane (DB 86, DB 92, DB 260)

Efsunkâr (DB 57)

Eğer (DB 49, DB 235, BD 121)

Ejderha (DB 122, DB 125)

Endam (DB 31)

Eyvah (DB 165)

Ezber (DB 150)

Fâş (DB 26)

Fer (BD 174)

Ferman (DB 93, DB 156, AD 88, AD 89, AD 90, AD 91, AD 99)

Feryat (DB 63, DB 69, DB 95, DB 101, DB 123, DB 129, DB 272, BD 286)

Frenk (DB 18, DB 85, DB 243)

Gâvur (DB 38, DB 182)

Gazanfer (DB 27)

Gerdek (BD 292)

Gergef (DB 173)

Gonca (DB 26, DB 43, DB 84, DB 100, DB 118, DB 127, BD 194, BD 286, AD 27)

Güfte (DB 277)

Gül (DB 19, DB 21, DB 29, DB 30, DB 32, DB 45, DB 69, DB 92, DB 95, DB 101, DB 118, DB 125, DB 148, DB 152, DB 156, DB 167, DB 168, DB 171, DB 173, DB 202, DB 204, DB 229, BD 160, BD 194, BD 197, AD 24)

Gülbank (DB 157)

Gülizar (DB 27, DB 119)

Günah (B 238, DB 241, BD 79)

Güruh (DB 95)

Gürz (DB 153, DB 182, DB 212, DB 245, DB 263, DB 267, BD 35, BD 259, AD 42, AD 67, AD 93, AD 102)

Haç (DB 75, DB 80, DB 180, DB 233, DB 234, DB 238, DB 240, DB 247, DB 258, DB 262, AD 41, AD 122)

Hafta (DB 24, DB 277)

Ham (DB 206, AD 29)

Han (DB 71)

Hane (DB 64, DB 124)

Harman (DB 93, DB 119, DB 164, DB 171)

Hastalık (DB 93)

Hayli (DB 169)

Hazan (DB 115)

Hem (BD 153, BD 164, BD 166, BD 178, BD 179, BD 195, BD 214, BD 215, BD 219, BD 222, BD 227, BD 278, BD 284, BD 285, BD 286)

Hemen (DB 183, BD 17, BD 18, BD 39, BD 41, BD 53, BD 60, BD 65, BD 67, BD 73, BD 74, BD 82, BD 90, BD 112, BD 116, BD 121, BD 128, BD

130, BD 136, BD 138, BD 139, BD 143, BD 144, BD 146, BD 150, BD 175, BD 182, BD 184, BD 192, BD 195, BD 199, BD 207, BD 209, BD 210, BD 213, BD 220, BD 223, BD 229, BD 285)

Henüz (DB 100, BD 12, BD 52, BD 173, BD 184, BD 193, BD 195, BD 266)

Her (DB 197)

Hergele (BD 190)

Herkes (BD 28, BD 51, BD 52, BD 64, BD 68, BD 94, BD 97, BD 116, BD 129, BD 198)

Hercümerç (DB 20)

Hışım (BD 223)

Hıyar (DB 276)

Hızar (DB 81)

Hoca (DB 189)

Hor (DB 97, DB 189)

Horoz (DB 122)

Hoş (DB 35, DB 145, DB 203, DB 212, DB 231, DB 299, BD 29, BD 32, BD 34, BD 35, BD 41, BD 48, BD 62, BD 63, BD 65, BD 67, BD 285)

Hurdahaş (DB 187)

Huy (DB 81, DB 137, DB 185, DB 220, BD 73, BD 78, BD 88, BD 125)

Hüda (DB 29)

Hümayun (DB 19, DB 158)

Hüner (DB 149, DB 211, BD 46, BD 51)

Hünkâr (DB 149)

İşkence (BD 247)

Kâğıt (DB 28, DB 135, DB 212, DB 217, BD 146)

Kâhya (DB 68)

Kahraman (DB 36, DB 39, DB 153, BD 42, BD 210, BD 225)

Kâr (DB 80, DB 186, DB 258)

Kavga (DB 58, DB 227)

Kelle (DB 225, DB 232, DB 242, BD 33, BD 37, BD 46, BD 90, BD 146, BD 193, BD 223, BD 270)

Kem (DB 76, DB 97)

Kemer (BD 18, BD 146, BD 167, BD 193, BD 245, BD 295)

Kenar (BD 26, BD 29, BD 38, BD 114)

Kepaze (DB 37, DB 38)

Kervan (DB 22, DB 170)

Kese (BD 131)

Kilim (DB 32, DB 51, DB 138, BD 161)

Kin (DB 17, DB 44, DB 73, DB 123, DB 124, DB 126, DB 181, DB 187, DB 264, BD 47, BD 147, BD 186, BD 194, BD 214, BD 231, BD 242, BD 250, BD 253, BD 288)

Koza (DB 66, DB 143)

Köfte (DB 277)

Köhne (DB 20, DB 157, DB 254, DB 277)

Kör (DB 37, DB 84, DB 102, DB 185, DB 189, DB 199, DB 210, BD 33, BD 89, BD 173, BD 242)

Kös (DB 22, DB 27, DB 157, DB 177, DB 196, DB 244, DB 245, DB 251, BD 165, BD 170, BD 232, AD 102, AD 113, AD 152)

Köşe (DB 250, DB 280)

Köşk (DB 277)

Köy (DB 185, DB 201)

Kumru (DB 151)

Kurnaz (DB 264, BD 74, BD 131, BD 137)

Külâh (DB 30, DB 149)

Külünk (DB 86)

Kümbet (DB 138, AD 27, AD 45, AD 57)

Künde (BD 110, BD 172)

Laf (DB 147)

Lale (DB 80, DB 140)

Lebalep (DB 117)

Leş (BD 28)

Madrabaz (DB 71)

Maya (DB 60, DB 92, DB 167, DB 168, DB 184, DB 195, DB 201, DB 255, BD 229, BD 260)

Meğer (BD 145, BD 205, BD 215, BD 220, BD 231, BD 240)

Mehter (DB 27, DB 139, DB 180, DB 198, DB 205, DB 246, DB 251, DB 271, AD 28, AD 58, AD 78, AD 79, AD 93)

Menevişli (DB 57)

Merdiven (BD 151)

Mert (DB 58, DB 127, DB 129, BD 31)

Meşin (BD 65)

Mey (DB 150, DB 276)

Meyhane (DB 168)

Meyve (DB 20, BD 176)

Mum (DB 69, DB 167)

Mühür (DB 22, DB 26, DB 85)

Müjde (DB 85, DB 127, DB 149, DB 153, DB 158, DB 183, DB 225, DB 271)

Nam (DB 97, DB 135, DB 142, AD 29)

Namert (DB 58, DB 101, DB 127, DB 165)

Namlu (DB 92, DB 94, DB 165, AD 80, AD 251)

Nankör (DB 67, DB 181)

Nar (DB 65, DB 167)

Narin (DB 31)

Naz (DB 79, DB 229, BD 46, BD 62, BD 93, BD 285)

Neşter (DB 84)

Ney (DB 150)

Nişan (DB 57, BD 54, BD 150, BD 151)

Pafta (DB 277)

Paha (DB 178, BD 151, BD 175, BD 276)

Pamuk (DB 87, DB 277)

Para (DB 45, DB 187)

Parça (DB 195, BD 12, BD 25, BD 26, BD 126, BD 160, BD 161, BD 188, BD 226, BD 267, BD 273, BD 278, BD 279, BD 280, BD 281)

Pare (DB 199)

Pars (BD 139)

Paye (DB 53)

Payidar (DB 137)

Payitaht (DB 26)

Pazar (DB 76, DB 121, DB 152, DB 255, DB 279)

Pencere (DB 32, DB 81, BD 162)

Pençe (DB 231, BD 72, BD 132, BD 157)

Perçin (BD 28)

Perde (DB 42, DB 165, DB 245, BD 173)

Perişan (DB 276)

Pervasız (DB 39)

Pes (DB 245)

Peş (DB 36, DB 37, DB 38, DB 149, DB 158, DB 206, DB 275, BD 18, BD 34, BD 44, BD 53, BD 55, BD 159, BD 167, BD 283, BD 292, AD 29)

Peyam (DB 31)

Peygamber (DB 16, DB 25, DB 31, DB 53, DB 68, DB 83, DB 92, DB 96, DB 97, DB 99, DB 133, DB 135, DB 145, DB 158, DB 190, DB 196, DB 198, DB 225, DB 233, DB 251, DB 269, DB 270, AD 35, AD 46, AD 48, AD 51, AD 54, AD 78, AD 79, AD 92, AD 104, AD 112, AD 125, AD 151, AD 215)

Piç (BD 229)

Pir (DB 44, DB 135, DB 148, DB 198, DB 265, AD 45, AD 54, AD 62, AD 78, AD 218, AD 236,)

Pirinç (DB 71)

Pişmanlık (DB 68, DB 181, BD 19, BD 175, BD 293, BD 296)

Piyale (DB 47)

Poz (DB 80)

Pul (DB 45, DB 103, DB 119, DB 187)

Put (DB 196, DB 201, DB 202, DB 240)

Rengârenk (DB 158, DB 277)

Renk (DB 30, DB 67, DB 78, DB 92, DB 111, DB 128, DB 156, DB 191, DB 200, DB 227, DB 230, DB 246, BD 81, BD 160, BD 161, BD 220, BD 224)

Reva (DB 126)

Revan (DB 279)

Rindane (DB 45)

Rüzgâr (DB 77, DB 82, DB 87, DB 91, DB 111, DB 116, DB 118, DB 121, DB 133, DB 158, DB 164, DB 181, DB 218, DB 263, BD 17, BD 44, BD 232, BD 246, BD 247, BD 248, BD 250, BD 254, BD 292, BD 299)

Sahte (DB 20, DB 71, DB 181, DB 189, BD 42)

Saray (DB 168, BD 160, BD 188, BD 198, BD 246, BD 247, BD 249, BD 250, BD 258, BD 259, BD 260, BD 264, BD 270, BD 275, BD 280, BD 288, AD 239)

Sarhoş (DB 37, DB 38)

Saye (DB 53, DB 276)

Saz (DB 42, DB 82, DB 118, DB 134, DB 146, DB 149, DB 188, DB 206, DB 223, AD 27, AD 30, AD 47, AD 53, AD 63, AD 226)

Sergerde (DB 165)

Serhat (DB 26, DB 128)

Sert (DB 63, DB 127, DB 129, DB 153, DB 217, DB 249, BD 12, BD 37, BD 45, BD 62, BD 75, BD 78, BD 79, BD 93, BD 112, BD 123, BD 2589)

Servi (DB 64)

Seza (DB 143)

Sille (DB 150, DB 165, DB 225, DB 242)

Sine (DB 64, DB 93, DB 145, DB 147)

Sini (DB 53)

Sipahi (AD 98, AD 99)

Siper (AD 221, AD 232, AD 247, AD 277)

Sitem (DB 47, DB 63, DB 70, DB 116, BD 124)

Siyah (DB 71)

Softa (DB 277)

Süvari (DB 93)

Şad (DB 202, DB 228, BD 21, BD 23, BD 24, BD 26, BD 27, BD 28, BD 29, BD 30, BD 31, BD 32, BD 33, BD 51, BD 149)

Şadırvan (DB 21)

Şah (DB 27, DB 28, DB 155, DB 183, DB 194, DB 203, DB 212, DB 251, BD 152)

Şahane (DB 159)

Şahbaz (DB 178, DB 182, DB 235, DB 264)

Şah-ı Merdan (DB 153)

Şahin (DB 18, DB 28)

Şal (DB 32, DB 254, BD 71)

Şayan (DB 39)

Şehir (DB 20, DB 22, DB 23, DB 26, DB 35, DB 125, BD 160, BD 177, BD 188, AD 27)

Şehsuvar (DB 41)

Şive (DB 181)

Şom (DB 93, DB 94)

Tafta (DB 277)

Taht (DB 32, DB 153, DB 225, DB 235, DB 236, DB 237, BD 31, BD 32, BD 44, BD 51, BD 52, BD 71, BD 84, BD 162, BD 220)

Tahta (BD 52, BD 53, BD 55, BD 134, BD 244, BD 245)

Tane (DB 93, DB 156, BD 21, BD 49, BD 114, BD 126, BD 150)

Tarumar (DB 26)

Tav (DB 111, DB 186, DB 206, BD 124, AD 29)

Taze (DB 24, DB 30, DB 37, DB 38, DB 77, DB 124, DB 148, DB 169, BD 154, BD 225)

Teber (DB 149)

Tef (DB 246)

Ten (DB 66, DB 85, DB 208, DB 231)

Terane (DB 277)

Terzi (DB 212)

Testi (DB 93)

Tez (DB 24, DB 92, DB 120, DB 173, BD 17, BD 40, BD 79, BD 82, BD 88, BD 123, BD 124, BD 133, BD 143, BD 182, BD 189, BD 195, BD 220)

Timar (DB 79, DB 80, BD 26)

Tiz (DB 245, BD 17)

Tohum (DB 83, DB 93, BD 88)

Usta (DB 65, DB 260, DB 266, BD 240, BD 51, BD 54)

Ustura (DB 123)

Viran (DB 125)

Yaban (DB 169, DB 196, BD 29, BD 76, BD 147)

Yâd (DB 20, DB 24, DB 52, DB 69, DB 196, BD 58, BD 72, BD 84)

Yadigâr (DB 26, DB 31, DB 180)

Yafta (DB 277)

Yahut (BD 11, BD 16, BD 115, BD 122, BD 131)

Yâr (DB 16, DB 17, DB 57, DB 66, DB 67, DB 96, DB 101, DB 103, DB 124, DB 147, DB 154, DB 167, DB 199, DB 248, BD 34, BD 63, BD 211, BD 228)

Yaren (DB 45, DB 155, DB 199)

Yâr-i Gar (DB 16, DB 17)

Yaver (BD 212)

Yeksan (DB 140)

Zehir (DB 20, DB 69)

Zemberek (DB 124)

Zengin (BD 78)

Zırh (DB 129, DB 134, DB 227, DB 241, DB 242, DB 243, DB 267, BD 37, BD 46, BD 77, BD 262, BD 291, AD 42)

Zil (DB 246)

Zincir (DB 26, DB 126, DB 170, DB 208, DB 237, BD 19, BD 190)

Zindan (DB 126, BD 187)

Zinde (DB 82)

Zor (DB 95, DB 189, DB 199, BD 60)

Zurna (DB 167, DB 246)

3.1.3. Rumca Sözcükler

Alay (BD 52, BD 53, BD 133, BD 136, BD 137, BD 231, BD 253)

Avlu (BD 259, BD 260)

Efendi (DB 82, DB 280)

Fener (DB 211)

Fırın (DB 84)

Fidan (DB 95, DB 97, DB 185)

Filiz (DB 73, DB 83, DB 92, DB 127, DB 135, DB 202, AD 27)

Fiske (BD 46, BD 92)

Fistan (DB 151)

Gönder (DB 133)

Güğüm (DB 91)

Horon (DB 45)

Hoyrat (DB 63, DB 168)

Hristiyan (DB 85)

Liman (DB 93)

Maydanoz (DB 277)

Nodul (DB 281)

Ökse (BD 101)

Papaz (BD 177, BD 178, BD 179, BD 180)

Patik (DB 151)

Paydos (DB 164)

Sınır (DB 134, DB 141, DB 165)

Temel (DB 156, DB 184, DB 185, DB 186, DB 193, DB 208, DB 242, DB 252, DB 260, BD 29, BD 94, AD 29)

Tırpan (DB 19)

Tuğla (DB 191)

Yakamoz (DB 18, DB 85)

Zoka (DB 47)

3.1.4. İtalyanca Sözcükler

Bira (DB 276)

Bora (BD 91)

Fırtına (DB 93, DB 144, DB 146, DB 249, BD 167, BD 174, BD 183, BD 231)

Filo (DB 79)

Firkete (DB 151)

Güverte (DB 18)

İmbat (DB 87)

İmparator (DB 235, DB 238, DB 272)

Kadavra (DB 281)

Kalyon (DB 18, DB 206, AD 29)

Moda (DB 212)

Mola (BD 12, BD 116, BD 129, BD 150, BD 163, BD 198, BD 208, BD 249)

Pala (DB 52, DB 182, DB 268, AD 43, AD 86, AD 90, AD 111)

Piyasa (DB 280)

Pusula (DB 71)

Urba (BD 108)

Üniforma (DB 277)

3.1.5. Fransızca Sözcükler

Apartman (DB 277, DB 280)

Arabesk (DB 275, DB 277)

Baraj (DB 169)

Barbar (DB 276)

Demokrasi (DB 276)

Diskotek (DB 279)

Doz (DB 80)

Ekonomi (DB 276)

Ekran (DB 281)

Ekvator (DB 72)

Estetik (DB 281)

Fermuar (DB 79)

Fobi (DB 82)

Füze (DB 76)

Gitar (DB 279)

Granit (DB 169)

Jeton (DB 276)

Kaset (DB 275)

Komünizm (DB 58, DB 127)

Kriz (DB 82)

Kumandan (DB 235)

Kültür (DB 41)

Labirent (DB 78)

Lav (DB 205, AD 29)

Lobi (DB 82)

Mars (DB 247, DB 271)

Metelik (DB 279)

Milyon (DB 41, DB 82, BD 250)

Müze (DB 76)

Parfüm (DB 280)

Parsel (DB 277)

Psikoz (DB 80)

Repertuvar (DB 275)

Roman (DB 93)

Site (DB 280)

Sosis (DB 280)

Şans (DB 169)

Şoför (DB 275)

Tank (DB 58, DB 60, DB 129)

Transatlantik (DB 279)

Tren (DB 78, DB 125)

Turist (DB 279)

Vitrin (DB 73)

Volkan (DB 165, DB 206, DB 224, BD 35, BD 129, BD 231, BD 298, AD 30)

3.1.6. Moğolca Sözcükler

Ceren (DB 85)

Kurultay (DB 220, DB 224, BD 30, BD 32, BD 69, BD 74, BD 81, BD 82, BD 85, BD 87, BD 89, BD 162, AD 222, AD 224, AD 225)

Şölen (DB 51, DB 53, DB 68, DB 91, DB 113, DB 220, BD 13, BD 33, BD 34, BD 176)

3.1.7. İngilizce Sözcükler

Hobi (DB 82)

Pikap (DB 275)

Tayfun (DB 95)

Yat (DB 79)

3.1.8. Rusça Sözcükler

Çar (DB 80, DB 164)

İzbe (DB 149, DB 203)

3.1.9. Latince Sözcükler

Ağustos (DB 182, DB 183, DB 235, DB 270)

Mart (DB 127)

3.1.10. Sırpça Sözcükler

Kral (DB 164, DB 183, DB 236, DB 260)

Nemçe (DB 164, DB 198)

3.1.11. Almanca Sözcükler

Kayzer (DB 238)

3.1.12. Ermenice Sözcükler

İşmar (BD 91)

Kaban (BD 147)

Murç (DB 260)

3.1.13. Soğdca Sözcükler

Kent (BD 90, BD 165, BD 169, BD 227, BD 239, BD 244, BD 245, BD 247, BD 252, BD 268)

Tamu (BD 230, BD 240, BD 249)

3.2. İlişki Sözleri (Kalıp Sözler)

Şiir kitaplarında yer alan kalıp sözler, anlam özelliklerine göre tasnif edilerek bağlamlarıyla birlikte verilmiştir.

3.2.1. Hayırdua ile iyi dilek ve temenni bildirenler

Bahtın açık olsun (BD 30)

“Açık olsun bahtımız, ince ay, dolunmalı!...” (BD, s.30)

Dirlik göresin (AD 91, AD 101)

“Berhudar olasın, **dirlik göresin.**” (AD, s.91)

Dostlar başına (AD 178)

“Bir de erkek devesi var aman, **dostlar başına...**” (AD, s.178)

Gök Tanrı mutlu kıla! (kılınsın) (BD 163)

“Dilerim hepinizi, **Gök Tanrı mutlu kıla!**” (BD, s.163)

Gözün aydın (olsun) (DB 40)

“Burada baş sağlığı, orada **gözler aydın;**” (DB, s.40)

Hak (Allah) bağışlasın (DB 60)

“Vatanı sana, seni vatana **bağışlasın Hak..**” (DB, s.60)

Hayra alâmet (DB 17)

“Bir ufku kaplarken koyu melamet bir ufukta her an, **hayra alâmet;**” (DB, s.17)

Kabrine nur insin (DB 39)

“**İnsin kabrine nur...**” (DB, s.39)

Kılıcın şaşmasın (AD 154)

“Kara çelik öz **kılıcın şaşmasın!**” (AD, s.154)

Kutlu ola! (olsun) (BD 163, AD 224)

“-Yeni yumuşun buduna **kutlu ola!**” (BD, s.163)

Muradın neyse eresin (AD 91, AD 101)

“-Osman’ım **muradın neyse eresin**,” (AD, s.91)

Nurlar içinde yat (AD 279)

“**Nurlar içinde yat** ilahi hoca!” (AD, s.279)

Ruhuna Fatihalar yağsın (DB 39)

“**Yağsın ruhuna** sayısız **Fatihalar**,” (DB, s.39)

Tanrı bereketli yurt versin (AD 154)

“Kadir **Tanrı bereketli yurt versin**,” (AD, s.154)

Tanrı erlik yolundan ayırmasın (AD 181)

“Dedim: Oğul! **Ayırmasın Tanrı erlik yolundan**,” (AD, s.181)

Tanrı (Allah) korusun (DB 40, BD 212)

“**Tanrı korusun**, sanki Bozkurtluğa kıran var.” (DB, s.40)

Tanrı övsün, budun sevsin gücünü (BD 55)

“**Tanrı övsün, budun sevsin gücünü!**..” (BD, s.55)

Tanrı yüce kutuna daha yücelik versin (BD 167)

“**Daha yücelik versin Tanrı yüce kutuna.**” (BD, s.167)

Tanrı yüksündürmesin (BD 51)

“**Tanrı yüksündürmesin** Ötüken erlerini.” (BD, s.51)

Tanrı (Allah) zeval vermesin (DB 40)

“**Tanrı zeval vermesin**; devlet, din ve Kur’an var.” (DB, s.40)

Tuttuğun altın olsun (AD 153)

“**Tuttuğun taş altın olsun** hey Kazan!” (AD, s.153)

Yarabbi! Düşürme bizi gözden (DB 46)

“Âlimsiz, ilimsiz, irfansız koyup **yarabbi! Düşürme bizleri gözden.**” (DB, s.46)

3.2.2. Dini inançları bildirenler

Allah! (DB 243, AD 229, AD 240, AD 251)

“Zafer olsun sevinciniz... **Allahhh!**.. deyip vurulmalı!” (DB, s.243)

Allah bir! Muhammed hak! (DB 222, DB 251)

“**Allah bir! Muhammed hak!**.. Elinizde gök bayrak...” (DB, s.222)

Allah’ın (tanrının) izniyle (DB 136, DB 175, DB 225, AD 55)

“**Allah’ın izniyle**, bugün cennete ulaştı Ertuğrul Gazi Beyimiz.” (DB, s.136)

Allah’ın takdiri (DB 141, AD 60)

“Onun devletinin hadsizliğine **Allah’ın takdiri** sınır olacak.” (DB, s.141)

Âmin (DB 233)

“Dualar geldi Hint’ten... **Âminler** geldi Fars’tan.” (DB, s.233)

Bismillâh (DB 96, DB 159, DB 182, DB 231, DB 267, DB 270, DB 271, AD 37, AD 42)

“Sevmek nedir?.. Bunu bilen âşıklara **bismillah**...” (DB, s.96)

Cenab-ı Hak (DB 261)

“Tanık olsun **Cenab-ı Hak**,” (DB, s.261)

Dini bütün (DB 36, DB 166)

“Sütçü İmam... Elhak **dini bütün**, imanı tamam...” (DB, s.36)

Gayret bizden, tevfik Allah’tan (DB 58)

“Haydi **gayret bizden, tevfik Allah’tan!!!**” (DB, s.58)

Görelim Tanrı neyler, neylerse güzel eyler (BD 186)

“**Görelim Tanrı neyler, neylerse güzel eyler!...**” (BD, s.186)

Hamdolsun (DB 136, DB 239, AD 55)

“**Hamdolsun** Tanrı’nın birliğine ki,” (DB, s.136)

İman gücüyle (DB 255)

“**İman gücüyle** gerilen yaylar aman dinlemez!” (DB, s.255)

İmanı tamam (DB 36, DB 166)

“Sütçü İmam... Elhak dini bütün, **imanı tamam...**” (DB, s.36)

İlâ-yı kelimetullâh (DB 142, DB 146)

“**İlâ-yı kelimetullâhtan** yüce dünya ve ahiret mana bilmezler.” (DB, s.146)

Kıyamete kadar (DB 136, AD 55)

“Oğuz ervahına günde bin rahmet diler **kıyamete kadar** soyumuz.” (DB, s.136)

La havle ve lâ kuvvete illâ billah (DB 38)

“**La havle ve lâ kuvvete illâ billah...**” (DB, s.38)

Ölüm Tanrı buyruğu (Ölüm Allah'ın emri) (BD 13)

“**Ölüm Tanrı buyruğu**, açlık olmasa, derdi.” (BD, s.13)

Tanrı (Allah) bilir (DB 129, DB 248, BD 218, AD 125)

“**Tanrı bilir**, öcümü komam kızıl kafire...” (DB, s.129)

Tanrı buyruğu (DB 143, DB 179, AD 61)

“**Tanrı buyruğudur** Oğuz nesline hakkı yeryüzünde feza eylemek.” (DB, s.143)

Tanrı (Allah) vergisi (DB 254)

“Erdem, ırkımıza **Tanrı vergisi**,” (DB, s.254)

Ulu Tanrım (DB 129)

“Ey **Ulu Tanrım** neden Taşkentler, Buharalar...” (DB, s.129)

Üçlere, Yedilere, Kırklara karıştı (DB 93)

“**Karıştılar Üçler ile Yedilere, Kırklara...**” (DB, s.93)

Ümmet-i Muhammed (DB 158)

“**Ümmet-i Muhammed**'i peşine takıp gelen...” (DB, s.158)

Ya Allah (DB 270, DB 271, AD 213)

“**Ya Allah**... Bismillah... Allahuekber!...” (DB, s.270)

Ya bismillah (DB 38, DB 165, AD 138)

“**Ya Bismillah** diyerek geçti eşiği...” (DB, s.38)

3.2.3. Minnet ve teşekkür bildirenler

Aç değiliz, açıkta değiliz (DB 137, AD 56)

“**Ne açız, ne açık**, ne yurtsuzlarız...” (DB, s.137)

Başım sana kurban (AD 132, AD 193, AD 197)

“Bir haber ver, **kurban sana başım** hey!” (AD, s.132)

Can kurban (DB 122, AD 130, AD 232)

“**Can kurban** sana Bala Can...” (DB, s.122)

Feda (olsun) (DB 232, BD 195)

“Ne değeri var bu başın? Yurda **feda**... Yüz bin Afşın!” (DB, s.232)

Hamdolsun (DB 136, DB 239, AD 55)

“**Hamdolsun** Tanrı'nın birliğine ki,” (DB, s.136)

Kurban olayım (DB 67)

“Yüce dağına **kurban (olayım)**, al bayrağına **kurban (olayım)**...” (DB, s.67)

Ne mutlu (DB 211, DB 240)

“**Ne mutlu**; Türkleri günde beş nöbet sana şükran borcu sunar yarattın.” (DB, s.211)

Neyimiz eksik (DB 137, AD 56)

“Bizans tekfurundan **eksik neyimiz**.” (DB, s.137)

Sağ ol (DB 136, BD 120, BD 121, AD 55, AD 144)

“Ölenle ölünmez, millet **sağ olsun**...” (DB, s.136)

Şükrolsun (DB 241)

“**Şükrolsun** Ulu Tanrı'ya! Türklüğümüzle mutluyuz!” (DB, s.241)

Şükür (DB 137, AD 56, AD 97, AD 105, AD 136)

“**Şükür** Yaradan’a var her şeyimiz.” (DB, s.137)

Tanrı’ya (Allah’a) şükür (DB 40)

“Ulu **Tanrı’ya şükür**, yine soy var, Turan var.” (DB, s.40)

3.2.4. Birini yüceltmek için kullanılanlar

Ağam (DB 169, DB 187, AD 115)

“**Ağam**... Yol düşerse uğra Keban’a,” (DB, s.169)

Ağızına sağlık (DB 42)

“Türk’ün **ağızına sağlık**, diline bal, dediler.” (DB, s.42)

Arslanım (DB 171)

“**Arslanım!** Tecvid üzre tokmağı davula vur!”

Beyim (DB 101, DB 102)

“Bu kaçınıcı gelin kaldı dul, **beyim?**” (DB, s.101)

Cennetmekân (DB 135, DB 146, AD 52)

“Derler ki, **cennetmekân** olunca Ertuğrul Bey...” (DB, s.135)

Diline bal (DB 42)

“Türk’ün ağızına sağlık, **diline bal**, dediler.” (DB, s.42)

Koçum (DB 202, DB 248, AD 142, AD 197)

“Seyrelme, sıklaş **koçum!** Gevşeme, pekleş **koçum!**” (DB, s.202)

Koç yiğit (DB 178)

“Şahbazım! **Koç yiğit**, er meydanında...” (DB, s.178)

Kurdum (AD 142, AD 197)

“Oğul! oğul!.. Koçum, **kurdum!** Ay oğul!” (AD, s.142)

Maşallah (DB 60)

“Ne denli yiğitsin... **Maşallah..**” (DB, s.60)

Paşam (DB 102)

“Söyle **paşam**, nedir bu işin aslı?” (DB, s.102)

Saygıyla eğilirim (BD 63)

“-**Saygıyla eğilirim** beyimin eteğine!” (BD, s.63)

Şahbazım (DB 178, DB 235, AD 93)

“**Şahbazım!** Koç yiğit, er meydanında...” (DB, s.178)

Yiğidim (Yiğit) (BD 111, BD 118, BD 119, BD 120, BD 136, AD 170, AD 172)

“-Dedi: -**Yiğidim**, yazık...” (BD, s.111)

3.2.5. Sembolik olarak ödüllendirme bildirenler

Aferin (DB 94)

“Ne dünyalık istediler, ne **aferin** umdular,” (DB, s.94)

Berhudar ol (DB 42, AD 91, AD 101)

“Ervah hep bir ağızdan: **Berhudar ol...** dediler.” (DB, s.42)

3.2.6. Takdir ve iltifat bildirenler

Aferin (DB 94)

“Ne dünyalık istediler, ne **aferin** umdular,” (DB, s.94)

Ağzına sağlık (DB 42)

“Türk’ün **ağzına sağlık**, diline bal, dediler.” (DB, s.42)

Ananın ak sütü gibi helal (DB 254)

“Erlik, **öz ananın sütünce helal!**” (DB, s.254)

Diline bal (DB 42)

“Türk’ün ağzına sağlık, **diline bal**, dediler.” (DB, s.42)

Maşallah (DB 60)

“Ne denli yiğitsin... **Maşallah..**” (DB, s.60)

Ne hoş (DB 279, BD 67)

“**Ne hoştur** gitarlarla Eğin türküsü çalmak...” (DB, s.279)

Tebrik ederim (AD 227)

“Demek çıktın kodesten? Seni **tebrik ederim!**” (AD, s.227)

Üstüne yok (BD 252)

“Kılıç sallamada, kargı sançmada **yok üstüne...**” (BD, s.252)

Yaşa! (BD 55)

“-**Yaşa** Kür Şad! Yiğit Kür Şad, er Kür Şad!..” (BD, s.55)

3.2.7. Beddua-ilenç ve küfür bildirenler

Ağu girsin aşına (AD 125)

“Dedi: Çoban, **ağu girsin aşına!**” (AD, s.125)

Ağzın kurusun (AD 134)

“Der: A çoban! Yeter, **ağzın kurusun.**” (AD, s.134)

Albız (Şeytan) alsın (BD 18, BD 130)

“**Albız alsın**, tutsak mı olmalıydı ecele...” (BD, s.18)

Azgın atlar kuyruğunda git (AD 142)

“**Azgın atlar kuyruğunda git** ana!” (AD, s.142)

Börklü başı boynu üzre durmasın (AD 125)

“**Börklü başı, boynu üzre durmasın...**” (AD, s.125)

Defol git! (BD 79)

“Ya söyle ya **defol git!**... Bela mı var ne sende!..” (BD, s.79)

Dilin kopsun (AD 134, AD 142)

“**Dilin kopsun**, dudakların çürüsün!” (AD, s.134)

Dirlik yüzü görmesin (AD 185)

“Senin oğlun kötü çıktı **dirlik yüzü görmesin.**” (AD, s.185)

Dudakların çürüsün (AD 134)

“Dilin kopsun, **dudakların çürüsün!**” (AD, s.134)

Evin yıkılsın (DB 43)

“Ağama nasıl kıydın? Ölüm, **evin yıkılsın!**” (DB, s.43)

Gözü çıksın (AD 219)

“Ölen ölsün, **gözü çıksın** pişmanın!” (AD, s.219)

Kaderin gözü kör olsun (AD 278)

“**Kör olsun kaderin gözü...** Kör olsun!” (AD, s.278)

Kahrolsun (AD 262)

“Vur Mehmet'im kâfirin kellesine **kahrolsun!**” (AD, s.262)

Katır tepsin (AD 142)

“Göğsün üzre **katır tepsin** anam oy!” (AD, s.142)

Lanet (olsun) (DB 186, AD 222)

“Koş birlik andı içene... **Lanet**, birlikten kaçana...” (DB, s.186)

Muradına, maksuduna ermesin (AD 125, AD 185)

“**Muradına, maksuduna ermesin,**” (AD, s.125)

Olmaz olsun (DB 193)

“**Olmaz olsun** ayrılık... Senlik, benlik, gayrılık...” (DB, s.193)

Rahat yüzü görmesin (AD 125)

“Dirliğince **rahat yüzü görmesin,**” (AD, s.125)

Sütün irin olsun göğsünde (AD 142)

“**İrin olsun** ak **göğsünde süt** ana!” (AD, s.142)

Ulan (BD 41, BD 131, BD 229)

“-**Ulan** kancık dölü! Ne dedin söyle!” (BD, s.41)

Yazıklar olsun! (BD 229)

“Bunlara mı yenildik? **Yazıklar olsun** bize!...” (BD, s.229)

3.2.8. Bir isteği onaylama, kabul veya reddetme bildirenler

Amenna (AD 98)

“Murat Han kükremiş; **Amenna**... Evet!” (AD, s.98)

Âmin (DB 233)

“Dualar geldi Hint’ten... **Âminler** geldi Fars’tan.” (DB, s.233)

Bana ne (BD 79, BD 127)

“-Bu işten **bana ne** be!.. Sen şu nesneyi söyle!..” (BD, s.79)

Baş üstüne (BD 97)

“-**Başüstüne** Binbaşım! Yüce buyruk senindir!” (BD, s.97)

Bilmez miyim (BD 108)

“-**Bilmez miyim** nicedir el kızının geçimi?” (BD, s.108)

Bugünden tezi yok (BD 88)

“-**Bugünden tezi yoktur.** Uygunsuz karıları tutup, tabanlarına kat kat sopa çekilmeli!” (BD, s.88)

Buyruk senindir (BD 36, BD 45, BD 97, BD 139, BD 140, BD 141, BD 163, BD 204, BD 210, BD 216, BD 221, BD 222, BD 275)

“-Kağan, **buyruk senindir!**” (BD, s.36)

Buyur! (BD 16, BD 20, BD 97, BD 182, BD 221, BD 275)

“Çalık yere diz vurdu, dedi: -Yüzbaşım! **Buyur!**...” (BD, s.16)

Canıma minnet (BD 207)

“-**Minnet canımıza,** şehit olursak!..” (BD, s.207)

Dediğın olsun (BD 210)

“-Dediğın olsun peki,” (BD, s.210)

Elbette (BD 27, BD 28, BD 88, BD 107)

“-Elbette o olacak, Şu Tiğın pek küçüktür.” (BD, s.27)

Gereğı yapılacak (BD 108, BD 109)

“-Gereğı yapılacak Kara Kağın ne derse!...” (BD, s.108)

Nasıl istersen (BD 86)

“-Nasıl istersen söyle, öyle yapalım biz!” (BD, s.86)

Ne gerek (DB 65)

“-Gelmeye niyetlensem buna **ne gerek** derler!” (DB, s.65)

Ne mümkün (BD 204)

“-Ok vınlamasını duymak **ne mümkün**,” (BD, s.204)

Ne yazık ki (BD 16, BD 111, BD 112, BD 146, BD 181)

“-Ne yazık ki uçan ok amaca varamadı;” (BD, s.16)

Peki (BD 20, BD 96, BD 107, BD 110, BD 117, BD 136, BD 177, BD 178, BD 179, BD 210, BD 212, BD 219)

“-Peki, sayıp bakınız tamam mıdır çerisi?” (BD, s.20)

Peki ama (BD 69, BD 76)

“-Peki ama, Batıdan niye gelmişti elçi?” (BD, s.69)

Yok canım (BD 48, BD 79)

“-Yok canım, onlar subay. Gezmek onların işi.” (BD, s.48)

3.2.9. Soru sorup cevap isteyenler

Adını bağışla? (AD 101)

“-Adını bağışla, duyalım oğul,” (AD, s.101)

Kimse yok mu? (DB 154)

“**Kimseler yok** mudur bu Kırşehir’nde...” (DB, s.154)

Kimsin (sen)? (BD 107, BD 140, BD 143)

“-**Kimsin sen?**” (BD, s.107)

Ne dersin? (BD 14, BD 49)

“İşbara Alp çok bunlu. **Ne dersin** bu duruma?” (BD, s.14)

Ne duruyorsun? (BD 96)

“Ne kötülük yapmışsam söyle! **Ne duruyorsun?**” (BD, s.96)

Ne işin var? (DB 76)

“**Ne işiniz vardı** beyim orada?” (DB, s.76)

Son sözün nedir? (BD 110)

“**Son sözün nedir?** diye, bir kez daha sordular.” (BD, s.110)

3.2.10. Duygusal tepkileri dile getirenler

Anlayamadık gitti (DB 278)

“**Anlayamadık gitti** nice olasılıktır...” (DB, s.278)

Başımıza neler geldi (AD 142, AD 173)

“**Başımıza neler geldi** duy oğul!..” (AD, s.142)

Bir de ne görsün! (BD 19, BD 43, BD 127, BD 136)

“**Bir de ne görsün** kayış git gide incelmede,” (BD, s.19)

Bir halt yedim ki sorma! (BD 124)

“-Avı yemedim ama bir halt yedim ki sorma!” (BD, s.124)

Deli misin be! (BD 80)

“-**Deli misin be!**.. Usunu mu kaçırdın?” (BD, s.80)

Dile kolay (BD 208, BD 241)

“Ne kılıç, ne ok, ne yay... On yıl bu, dile kolay...” (BD, s.241)

Heyhat! (DB 82)

“**Heyhat** ki, ecdadımın Adalar Denizi’nde güzelim adacıklar, bubiye dönmüş meğer!”
(DB, s.82)

İşe bak! (BD 145)

“-Binbaşım! **İşe bakın**... ve kısaca anlattı, geçmişteki olayı...” (BD, s.145)

Keyfine bak! (DB 277)

“**Keyfine bak**; dolaşma beste güfte içinde.” (DB, s.277)

Müjdeler olsun (DB 153, AD 66)

“**Müjdeler olsun** ki, çile sarıldı...” (DB, s.153)

Nasıl olduysa oldu (BD 39)

“**Nasıl olduysa oldu**... Birden.. Tunga Teğın’in kesildi başındaki tolganın kayışları!...”
(BD, s.39)

Nasıl olur? (BD 130, BD 212)

“-**Nasıl olur**, tamamdı!” (BD, s.130)

Ne dedin! (BD 33, BD 178)

“-İki koyun buduyla on bıldırcın!

-**Ne dedin!**...

-Şaştın mı? İki budla on da bıldırcın dedim.” (BD, s.33)

Ne görse iyi? (BD 132)

“Çalık **ne görse iyi?** Kan içinde bir Çinli,” (BD, s.132)

Nereden bilirim ben? (BD 76)

“-**Nereden bilirim ben?**” (BD, s.76)

Neydi o (BD 154, AD 79)

“**Neydi o**, Ötügen’de akın öncesi günler,” (BD, s.154)

Oh! (BD 41)

“**Oh!**... Ne hoş bakıyordu, vuruşan iki ere.” (BD, s.41)

Olacak iş mi bu! (BD 78)

“**Olacak iş miydi bu!** Başından gitti usu...” (BD, s.78)

Oy beni (DB 103)

“Yâr beni hey... Dil beni hey... **Oy beni!**...” (DB, s.103)

Ölsem de gam yemem (BD 261)

“**Ölse de gam yemezdi** artık, ermişti mutluluğa...” (BD, s.261)

Rüyamda görsem inanmam (BD 24)

“-Bir sebep olmalı, ağu işinde; insan **inanmaz, görse düşünde!**...” (BD, s.24)

Şu işe bak! (BD 228)

“-**Şu işe bak!**... Tavşanlar tutsak etmiş götürür Bozkurtları...” (BD, s.228)

Tanrı'nın (Allah'ın) işini görüyor musun? (BD 272)

“**Tanrı'nın işini görüyor musun?**” (BD, s.272)

Yakıştır mı! (BD 73)

“**Yakıştır mı!** Aç dursun koyun yanında börü?..” (BD, s.73)

Yazık (DB 185, BD 206, BD 214, BD 215, BD 218, AD 247, AD 270)

“Gönlüm küskün bağrım ezik, ne fidanlar düştü **yazık!**” (DB, s.185)

3.2.11. Selamlaşma bildirenler

Selâm (DB 86, BD 193, AD 248)

“**Selâm** nehirlerin Köroğlusuna!..” (DB, s.86)

Selam sana (BD 159)

“**Selam sana;** yurdumun en yüce yerlerinden!” (BD, s.159)

Kolay gelsin (BD 78)

“-**Kolay gelsin** Onbaşı! Burda ne yapıyorsun?” (BD, s.78)

3.2.12. Dinleyeni eleştirme, uyarma, tehdit etme ve meydan okuma bildirenler

Âleme ibret (DB 276)

“Vur ki... **Âleme ibret**, millete yarlık olur.” (DB, s.276)

Allah’tan korkmaz, kuldandan utanmaz (DB 187)

“Sensin bizi ayrı tutan, **Allah’tan kork, kuldandan utan...**” (DB, s.187)

Aman ha! (DB 275)

“**Aman ha...** Dikkatli sür, yarıdan uçurma bizi...” (DB, s.275)

Ayıp değil mi? (BD 78)

“**Ayıp değil mi?** Bir Türk, bir Çinliye söz diye!...” (BD, s.78)

Bana bak (BD 42, BD 130, BD 178, BD 180)

“Ve subay konuştu: -**Bana bak** çeri! Bizimle uğraşma, çekil git geri.” (BD, s.42)

Benden günah gitti (DB 238)

“Barış teklifimizle **gitti bizlerden günah...**” (DB, s.238)

Beni günaha sokma (BD 79)

“-Ne ise tez deyiver! **Sokma beni günaha!..**” (BD, s.79)

Bize sökmez (AD 216)

“Sökmez ağam **sökmez** palavra **bizde!..**” (AD, s.216)

Böyle biline (AD 99)

“Bıyiksız gençlerle Bağdat iline varamam... buyruğum **böyle biline.**” (AD, s.99)

Ettiği yanına kalmaz (BD 25)

“Katun’un **ettiği yanına kalmaz,**” (BD, s.25)

Haydi bakalım (BD 42)

“-**Haydi bakalım,** attım kılıcımı, gördünüz.” (BD, s.42)

Hiç yakışmıyor (BD 138)

“-Bana **hiç yakışmıyor**, üç kişiyle vuruşmak..” (BD, s.138)

Ne haddine (DB 87)

“Esmek **ne haddine** sam yellerinin..” (DB, s.87)

Ne olursan ol (BD 42)

“-**Ne olursan ol** be! Çinlisin işte!” (BD, s.42)

Ocağımı yıktın (DB 126)

“Evimi, **ocağımı**, barkımı **yıktın**...” (DB, s.126)

Sağ bırakmam (BD 24)

“Gelecek yıl Çin’e akın olursa, **sağ bırakmam**, Çinli diye bir kişi!...” (DB, s.24)

Sağır mısın? (BD 104)

“-**Sağır mısınız?** Girmedim!...” (BD, s.104)

Sonun geldi artık (DB 238)

“**Sonunuz geldi artık**, açın ölüme kucak...” (DB, s.238)

Söylememiş ol (BD 189)

“Demin dediklerini, **söylememiş ol** bana!...” (BD, s.189)

Sözünü geri al (BD 112, BD 130)

“-Beni korkak mı sandın? **Geriye al sözünü!**” (BD, s.112)

Tek dur (BD 229)

“-**Tek dur!** Bir yaralıya, kargı sançılır mı, hiç;” (BD, s.229)

Var mısın? (BD 122)

“Beni yenersen, bu da senin olur? **Var mısın?**” (BD, s.122)

Yeter artık! (BD 183)

“-Binbaşı! **Artık yeter!**” (BD, s.183)

3.2.13. Töre, gelenek ve kültürel değerleri yansıtanlar

Şehitler ölmez (DB 100)

“Bir daha ölmek üzere dirildi... **Şehitler ölmez** imanında,” (DB, s.100)

Ya gazidir ya şehit (DB 243)

“Savaşa giren her yiğit, **ya gazi olur ya şehit!**” (DB, s.243)

3.2.14. Genel bir davranış veya düşünce bildirenler

Allah'tan ümit kesilmez (DB 119)

“Kesilmez Allah'tan ümit...” (DB, s.119)

Adalet gecikmez (DB 134)

“Devlete baş bulmak gecikebilir, **adalet gecikmez** tez verilmeli!” (DB, s.134)

Elbet bulunur bir kolayı (BD 184)

“Babası dedi: **Elbet bulunur bir kolayı!**” (BD, s.184)

Ha bir gün önce ha bir gün sonra (BD 184)

“**Ha bir gün sonra** olmuş, **ha bir iki gün önce!**” (BD, s.184)

3.2.15. Rica etme, yalvarma ve çaresizlik bildirenler

Bağışlayın (BD 216)

“Kür Şad'a dönüp dedi: **Bağışlayın** bizleri!” (BD, s.216)

El aman (DB 182)

“Dediler: **El aman...** Sümme **el aman!**” (DB, s.182)

3.2.16. Yemin etme ve söz verme bildirenler

Allah şahit ki (AD 238)

“**Allah da şahit ki** bulunmaz dengin.” (AD, s.238)

And hançerler üstüne (BD 22)

“Bir ağızdan dediler: -**And hançerler üstüne!...**” (BD, s.22)

Ant (olsun) (DB 190, DB 201, DB 217, DB 246, BD 170, BD 206, BD 224, AD 129)

“**Ant!** Ekmeğe ve tuza! **Ant!** Tuğa ve kopuza!” (DB, s.190)

Pusat hakkı için (DB 261)

“Gürleyen gök, çakan şimşek ve **pusat hakkı için...**” (DB, s.261)

3.2.17. Bir istek bildirenler

Davacıyım (AD 264)

“**Davacıyım**, verdiğin ruhu eritenlerden...” (AD, s.264)

Şikâyetim var (AD 264)

“**Şikâyetim var** Tanrı’m, Türk’ü çürütenlerden,” (AD, s.264)

Yol açın (DB 229)

“**Yol açın** hey!... **Yol açın...**” (DB, s.229)

3.2.18. Ayrılık bildirenler

Hoşça kal (BD 61)

“-**Hoşça kal!** dedi, döndü!..” (BD, s.61)

Uğurun açık olsun (BD 61)

“**Açık olsun uğurun!**” (BD, s.61)

3.3. Deyimler

Bu bölümde, şairin şiir kitaplarındaki deyimler, başta Türk Dil Kurumunun deyimler sözlüğü ve Ömer Asım Aksoy’a ait deyimler sözlüğü olmak üzere diğer deyim sözlüklerinden yararlanılarak tespit edilmiş ve anlamlandırılmıştır. Deyimlerin geçtiği cümleler sayfalarıyla birlikte belirlenerek tanık cümleler yazılmıştır. Bazı deyimler, şiirde anlatılan dönemi daha etkili yansıtması açısından değişikliğe uğramıştır. Bu deyimlerdeki kimi sözcüklerin daha eski halleri kullanılırken kimi deyimlerde, sözcüklerin yerleriyle oynanmıştır. Bütün bu deyimler, sözlüklerde yer alan halleriyle yazılmış; tanık cümlelerdeki halleri ise aynen verilmiştir. Son olarak kaynaklarda yer almayan deyimler ise, kullanıldıkları cümleler dikkate alınarak anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Abdest almak (DB 112, DB 146, AD 52) : “1) Müslümanlar, belli ibadetleri yapabilmek için bir düzen içerisinde bazı organları yıkayıp bazılarını mesh ederek arınmak. 2) Boy abdesti almak.”

“Sularında meleklerle **abdest alıp** yunduğumuz,” (DB, s.112)

Acı çekmek (duymak) (BD 141, BD 224, AD 234) : “1) Ağrı, sızı duymak. 2) Mec. Üzülmek, üzüntü içinde kalmak.”

“Şu anda, dayanılmaz **acılar çekiyordu.**” (BD, s.224)

Acun kararmak (BD 226, BD 295) : “Ölmek.”

“Çok kan kaybedenlere **acun kararıyordu.**” (BD, s.226)

Adak vermek (adamak) (AD 194) : “Bir dileğin gerçekleşmesi amacıyla kurban kesip yoksullara dağıtmak veya kutsal olduğuna inanılan bir güce niyette bulunmak.”

“**Adak verdim** kara donlu dervişlere bin gece,” (AD, s.194)

Adam (er) yerine (hesabına) koymak (BD 211) : “Adamdan saymak, varlığını kabul etmek.”

“Şen King’i **er yerine koymadıkları** için,” (BD, s.211)

Adım (adımını) atmak (BD 163) : “1) Yürümek için ayağını öne doğru uzatıp basmak.”

“öylesine bir otağ içre **adım atıldı!**” (BD, s.163)

Adını bağışlamak (AD 101) : “Hlk. Kendi adını başka bir kimseye söylemek.”

“- **Adımı bağışla**, duyalım oğul,” (AD, s.101)

Ad vermek (DB 237, AD 181) : “Adlandırmak.”

“**Adımız Türk verildi** Ötüken durağında,” (DB, s.237)

Ağır gelmek (BD 105) : “1) Gücüne gitmek, onuruna dokunmak. 2) Yapılması güç gelmek.”

“Fu’lin düşündü bir ara, bu **ağır geldi** Sançar’a!” (BD, s.105)

Ağına düşürmek (BD 100) : “Tuzağına düşürmek.”

“Baksana şu yığına, **düşen** var mı **ağına?**” (BD, s.100)

Ağızına fermuar çekmek (DB 79) : “Susmak, konuşmasını engellemek.”

“Çekmezsen ağızına fermuarını al AT’ını istemem tımarını.” (DB, s.79)

Ağızına lokma koymamak (BD 185) : “Hiçbir şey yememek.”

“Tam üç gündür ağızına tek lokma koymamıştı.” (BD, s.185)

Ağızına sağlık (DB 42) : “1) Bir sözü yerinde söyleyen kişilere söylenen bir beğenme sözü; 2) Yapılan konuşmanın beğenildiğini belirtmek için söylenen söz.”

“Türk’ün ağızına sağlık, dili ne bal, dediler.” (DB, s.42)

Ağzının suyu akmak (BD 124) : “Çok beğenip istemek, imrenmek.”

“Ağzının suyu aktı, olanları görünce!” (BD, s.124)

Ah çekmek (DB 65, AD 126, AD 140) : “Derin bir keder veya özlemle içten gelerek ah demek.”

“Kara Çoban bir ah çeker derinden,” (AD, s.126)

Aht vermek (AD 184, AD 192) : “Yemin etmek.”

“Kara polat çelik üzre el bastırıp aht verdi...” (AD, s.184)

Akil (us) danışmak (BD 69) : “Bir konuda birinin görüşünü sormak.”

“Bölünme konusunda onlardan us danışmış...” (BD, s.69)

Akil erdirememek (ermemek) (DB 281, BD 18, AD 93, AD178) : “1) Ne olduğunu anlayamamak, sırrını çözememek. 2) Kabul edememek.”

“Akıl sır ermiyordu Gök Tanrı’nın işine!” (BD, s.18)

Akıllılık (usluluk) etmek (BD 33) : “1) Yerinde ve uygun davranmak. 2) Uyanık davranmak.”

“-Kara Kağan, usluluk etti bu işte, bence,” (BD, s.33)

Akıl vermek (AD 259) : “Akıl öğretmek.”

“Süngünle akıl verdin putlara tapanlara...” (AD, s.259)

Akıp gitmek (DB 277) : “Çabuk geçmek.”

“Akıp gitmede zaman sonsuzluk deryasına...” (DB, s.277)

Aklı başından gitmek (DB 275, BD 49, BD 65, BD 78, BD 91, BD 227, BD 228) :

“Çok sevinçten veya çok korkudan ne yapacağını şaşırarak.”

“**Aklım başımdan gitsin**, halim harabesk olsun.” (DB, s.275)

Aklı ermek (BD 82, BD 91) : “1) Anlayabilmek. 2) Akılca olgunlaşmak.”

“Görmek yeterli değil, **usları da ermeli!**..” (BD, s.82)

Aklına (usuna) sığmamak (BD 84) : “1) Anlayamamak, kavrayamamak. 2) Olabileceğine inanmamak.”

“**Sığmaz** böyle bir olay hiçbir Türk’ün **usuna!**...” (BD, s.84)

Aklına (usuna) yatmamak (BD 35) : “Doğru olduğunu kabul etmemek.”

“Onun azıcık sözü, hiç **usuma yatmadı!**” (BD, s.35)

Aklını başından almak (DB 73) : “Bir şey birini düşünemeyecek bir duruma getirmek, çok şaşırtmak.”

“Ne ki caddeleri çatlatan sızı **alır aklımızı?**...” (DB, s.73)

Aklını kaçırmak (BD 57, BD 80, BD 96) : “1) Delirmek. 2) Gereksiz, yersiz iş yapmak.”

“Katun küplere bindi, Şen King’in **usu yitti.**” (BD, s.57)

Aklını yormak (BD 69) : “Hatırlamaya çalışmak, zihnini zorlamak.”

“Bunu çözmek için de, **usunu epey yordu,**” (BD, s.69)

Aklı uçmak (AD 134) : “Aklını yitirmek, delirmek.”

“Canım yandı, **aklım uçtu** bil Kazan!...”(AD, s.134)

Albıza (şeytana) uymak (BD 140, BD 186, AD 202) : “Kötü bir şey yapma isteğine kapılmak.”

“Bir lokma azık için **albıza uymamıştı.**” (BD, s186)

Aldırış etmemek (BD 78) : “1) İlgi göstermemek, ilgilenmemek, ilgisiz kalmak. 2) Önem vermemek, aldırılmamak, umursamamak.”

“Onun için Fu’lin’e, hiç **aldırış etmedi;**” (BD, s.78)

Alını açık yüzü ak (BD 109) : “Çekinecek hiçbir durumu veya ayıbı olmayan.”

“Zorla ilişmemişse, bu erin **yüzü aktır!**...” (BD, s.109)

Alından öpmek (BD 172) : “Beğenmek, takdir etmek.”

“Sonunda Böğü Alp’in **alından öpülmüştü!**” (BD, s.172)

Alında yazılmış olmak (DB 248) : “Bir olayın, kişinin başına gelmesini Allah yazmış olmak.”

“Ulu Tanrı, ne **yazmış ki alnıma...**” (DB, 248)

Alınının kara yazısı (AD 216) : “Kötü kaderi, kötü talihi.”

“**Alnımızdan kara yazı** silinmez;” (AD, s.216)

Altüst olmak (BD 42, AD 220) : “1) Çok karışık duruma gelmek. 2) Üzülmek, tedirgin olmak, yıkılmak. 3) Rahatsızlanmak.”

“**Alt üst** oluyor dağlar, ölüm yağıyor gökten,” (AD, s.220)

Aman dilemek (AD 203, AD 259) : “Önce direnirken zor karşısında boyun eğip canının bağışlanmasını istemek, galip gelenin merhametine sığınmak.”

“**Aman dilerse** verme kızıl Moskof’a sakın...” (AD, s.259)

Aman vermemek (BD 77, BD 276, AD 94) : “1) Rahat bırakmamak, göz açtırmamak. 2) Acımayıp öldürmek.”

“Vermeyin, **vermeyin aman** kardaşlar!...” (AD, s.94)

Ananın (anasının) ak sütü gibi (helal olsun) (AD 39) : “Ananın sütü bana nasıl helal ise bu da sana öyle helal olsun, anlamında kullanılan bir söz.”

“Erlik, **öz ananın sütünce helal...**” (AD, s.39)

Anasından doğduğuna pişman etmek (BD 19, AD 137) : “Çok eziyet etmek, çok üzmemek, bezdirmek.”

“Kişiyi **doğduğuna pişman edici** değil...” (BD, s.19)

Ant içmek (DB 59, DB 186, DB 238, DB 240, DB 262, BD 82) : “Bir şeyi yapmaya veya yapmamaya söz vermek, yemin etmek.”

“**Ant içtik** batılı ezmeye: Ne mutlu böyle bir gün verdin!!!” (DB, s.240)

Apışıp kalmak (BD 83) : “*Ne yapacağını bilemez duruma gelmek.*”

“Beyler **apışıp kaldı**...” (BD, s.83)

Araya girmek (BD 120, BD 215) : “*1) İki kişinin arasındaki bir işe karışmak. 2) İki kişiyi uzlaştırmaya çalışmak. 3) Bir iş yapılırken ona engel olacak başka bir şey çıkmak.*”

“Savaş başlayacaktı, elçi **girdi araya**...” (BD, s.215)

Ar damarı çatlamış (DB 80) : “*Utanç duyulacak şeyleri sıkılmadan yapan, utanmaz.*”

“Tamir et, **çatlayan ar damarını**... Al AT’ını istemem tımarını.” (DB, s.80)

Ardına (arkasına) düşmek (DB 166, BD 80, BD 195, BD 203, AD 135) : “*Arkasından gitmek, peşini bırakmamak.*”

“Yedi düvel birden **düştü ardına**..” (DB, s.166)

Ardından gitmek (BD 44) : “*1) Peşine takılmak. 2) Mec. Aynı düşünceye sahip olmak.*”

“Onun **ardından gidip** iyi bir yer bulacak,” (BD, s.44)

Ar etmek (AD 92) : “*Utanmak.*”

“- Söylediklerimden ben **ar eyledim**,” (AD, s.92)

Aşık atmak (BD 56) : “*1) Yarış etmek, yarışmak. 2) Boy ölçüşmek.*”

“Kara Ozan seninle **aşık atan** Çuçu mu?” (BD, s.56)

At çatlatmak (DB 222, DB 232, AD 38, AD 194) : “*Atı çatlayana kadar koşturup sürmek.*”

“Ulaklar **at çatlatıp** dolaştılar Turan’ı...” (DB, s.222)

Ateşle oynamak (AD 86) : “*Pek tehlikeli bir işle uğraşmak.*”

“Haddini bilmeyen ol İran Şahı **oynamak** nicedir görsün **od ile!**” (AD, s.86)

Atıp tutmak (BD 195) : “*1) Bir kimse veya bir şey için kötü konuşmak. 2) Abartmalı konuşmak.*”

“- Hey! Binbaşı Böğü Alp! Yeter **atıp tuttuğun!**” (BD, s.195)

At oynatmak (AD 211) : “1) Atla hüner göstermek. 2) Mec. Yarışmak. 3) Mec. Bildiği ve istediği gibi davranmak.”

“Celadettele şahlandım, gururla **at oynattım...**” (AD, s.211)

Ayağına ökse olmak (etmek) (BD 101) : “Başa gelen bir durumdan alınan dersi unutmamak.”

“Küpe olur kulağına, **ökse olur ayağına...**” (BD, s.101)

Ayak basmak (DB 111, DB 230, AD 53, AD 241) : “1) Bir yere varmak, ulaşmak. 2) Girmek, gelmek, uğramak. 3) Mesleğe girmek. 4) Bir yere bağlanmak.”

“Bizans’a **ayak bastım**, burcuna bayrak astım.” (DB, s.230)

Ayaklarına (ayağına) kara su (sular) inmek (DB 37) : “Çok yorulmak, güçsüz, dermansız kalmak.”

“**Karasular yürüdü dizlerine**, bir anda bütün Maraş kan göründü gözlerine” (DB, s.37)

Ayrı düşmek (AD 213, AD 253) : “1) Birbirinden uzakta kalmak. 2) Mec. Uyuşmamak.”

“Bir gün **ayrı düşmek**, bir ömür gibi...” (AD, s.213)

Azad etmek (AD 153) : “Serbest bırakmak.”

“Kırk cariye **azad etti** Bey Kazan,” (AD, s.153)

Bağrı (yüreği) kanamak (BD 293) : “Aşırı üzüntüden sarsılmak.”

“Sanki göğün **bağrı kanardı!!!**” (BD, s.293)

Bağrına basmak (DB 170, AD 123, AD 170, AD 181) : “1) Kucaklamak. 2) Biriyle ilgilenerek onu koruyup kayırmak, yetiştirmek”.

“Ahdettik **bağrımıza basmaya** seni Fırat.” (DB, 170)

Bağrına taş basmak (DB 66, AD 134) : “Sesini çıkarmaksızın her türlü acıya katlanmak.”

“Burla Hatun, **bağrına taş basılı...**” (AD, s.134)

Bağrını delmek (BD 224) : “Çok dokunmak, içine işlemek.”

“Yalnız gelip geçmedi, **bağrımı deldi** geçti!” (BD, s.224)

Bağrı yanmak (DB 43, BD 156, BD 198, AD 128, AD 140) : “Üzüntü çekmek, çok acı duymak.”

“Su gibi akıp gittin, **bağrımı yakıp** gittin;” (DB, s.43)

Bahtı açılmak (DB 107) : “Talihi dönüp uygun duruma veya arzulanan sonuca gelmek.”

“Bitsin bu kızıl oyun!... **Açılsın bahtı** ayın!...” (DB, s.107)

Bahtına küsmek (DB 66, DB 122) : “Talihsizliğinden yakınmak.”

“Gah umutlarla dolar gah **bahtıma küserem.**” (DB, s.66)

Bahtı sönmek (BD 228) : “Talihi kapanmak.”

“Türk’ün **bahtı sönmüştü**, Ne yer kalmıştı, ne yar!...” (BD, s.228)

Başa çıkmak (BD 209) : “Bir şeye gücü yetmek.”

“-Hayır! Bin kez denesek, yine **başaya çıkılmaz!**” (BD, s.209)

Başaya gelmek (BD 145) : “Kötü bir durumla karşı karşıya kalmak.”

“-**Başaya gelenler**, bu olaydan dolayı!...” (BD, s.145)

Baş eğdirmek (DB 223, DB 258, AD 41, AD 67) : “Buyruğu altına almak.”

“Bana kim **baş eğdire!**” (DB, s.223)

Baş eğmek (DB 240, DB 254, AD 92, AD 101, AD 211, AD 258, AD 263) : “1) Saygı göstermek için baş eğerek selamlamak. 2) Direnmekten vazgeçip buyruk altına girmek.”

“Ne zulme **baş eğdik**, ne küfre,” (DB, s.240)

Başına ateş yağmak (BD 179) : “Öfkelenmek, kızmak.”

“Tanrı, hangi katunla evlendi ki o doğdu? Bu soruyla papazın **başına ateş yağdı...**” (BD, s.179)

Başına dikmek (BD 130) : “1) Birini veya bir şeyi korumak için bir kimseyi görevlendirmek. 2) Bir içeceği kabı yukarı kaldırarak sonuna dek içmek.”

“Beğenmişti,, Çamçağı hemen **dikti başına,**” (BD, s.130)

Başına vurmak (AD 114) : “1) İçki, gaz veya sıcak baş ağrısı yapmak. 2) Dayanamaz olmak. 3) Ne yapacağını bilemez hâle gelmek.”

“Keskin şarap kötü **vurdu başına.**” (AD, s.114)

Başında kavak yeli esmek (DB 75) : “1) Genç sorumluluk duygusundan uzak, zevk, eğlence peşinde koşmak. 2) Gerçekleşmeyecek şeyler düşünerek vakit geçirmek.”

“Her delikanlının senin yaşında **kavak yelleri eserken başında**” (DB, s.70)

Başından savmak (BD 34) : “Bir istekte bulunana sözde bir sebeple uzaklaştırmak.”

“-Böylelikle **başından savmış** olmasın onu?” (BD, s.34)

Başını ezmek (AD 225, AD 261) : “Bir daha kötülük edemeyecek duruma getirmek.”

“Yağının **başını ezecek** demdir.” (AD, s.225)

Başkaldırmak (BD 147, BD 189) : “Ayaklanmak, isyan etmek.”

“Bir gün **başkaldırdılar**, ağır vergi yüzünden;” (BD, s.189)

(bir yola) **Baş koymak** (DB 243, AD 257) : “Bir şey uğruna ölümü göze almak.”

“Bu yola canla **baş koyun...**” (DB, s.243)

Baş tacı etmek (DB 240, AD 276) : “Çok sevmek ve saymak, el üstünde tutmak.”

“**Baş tacı eyledik** İslam’ı...” (DB, s.240)

Baştan çıkarmak (BD 93) : “1) Kötü yola sürüklemek, doğru yoldan saptırmak. 2) Karşı cinsi bir ilişkiye ikna etmek.”

“Ama bir daha **baştan çıkaramazsın** onu!” (BD, s.93)

Bayram havası esmek (BD 67) : “Ortam neşeli, sevinçli bir duruma gelmek.”

“Ötüken’de bir **bayram havası estirmişti;**” (BD, s.67)

Belasını bulmak (AD 124) : “Hak ettiği cezayı görmek.”

“Gel, **belanı bulma** benden sür de geç;” (AD, s.124)

Bel bağlamak (DB 170, BD 191, BD 192) : “Birisinin kendisine yardımcı olacağına inanmak, güvenmek.”

“Biz sana **bel bağladık**; sen bize çile verdin...” (DB, s.170)

Beleşe konmak (BD 122) : “Bir şeyi emek harcamadan, para vermeden elde etmek.”

“Kim alırsa tavşanı **konacaktı beleşe..**” (BD, s.122)

Belini bükme (BD 75, BD 198) : “Yaşlılık yüzünden güçsüz kalmak, bir iş yapamayacak duruma düşmek.”

“Sanma, savaşta yalnız Çin’in **beli bükülür,**” (BD, s.75)

Belini kırmak (DB 146, AD 52) : “Birini bir şeyi yapamaz duruma getirmek.”

“**Kırarlar belini** Ehl-i Salib’in,” (DB, s.146)

Berabere kalmak (BD 49) : “1) Aynı sayıyı almak. 2) Başa baş gelmek.”

“Fakat yenişemeyip **kaldılar berabere,**” (BD, s.49)

Beti benzi atmak (solmak, uçmak, kül kesilmek, kireç kesilmek) (BD 53, BD 91, BD 105, BD 210, BD 219) : “Herhangi bir sebeple kanı çekilip yüzü solmak, korkmak.”

“Çinli konuk, Şen King’in **beti benzi kaçırmıştı!**” (BD, s.53)

Bıyığı (bıyıkları) terlemek (DB 92) : “Bıyığı yeni yeni çıkmaya başlamak.”

“**Bıyıkları terlememiş** genç irisi şehitler...” (DB, s.92)

Bin dereden su getirmek (DB 81) : “Birini kandırmak için birçok sebep ileri sürmek, dil dökmek.”

“Bir dilim, konuşsa örften töreden.. Biri **su getirir bin bir dereden..**” (DB, s.81)

Birbirine girmek (BD 203) : “1) Karışmak. 2) İplik vb. dolaşmak, çözülmeyecek duruma gelmek. 3) Mec. Kavga etmek, dövüşmek.”

“**Birbirine girdi** şimdi bütün ordular!...” (BD, s.203)

Birbirine katmak (DB 104) : “1) Aralarını açmak, aralarını bozmak, olay çıkarmak; 2) Karıştırmak.”

“Oraları **birbirine kattı** bil!...” (DB, s.104)

Birlik olmak (etmek) (AD 182) : “Bir işi yapmak için anlaşmak.”

“Erlüğünde bütün Oğuz, bugün **birlik etmiştir...**” (AD, s.182)

(birini) Bir pula satmak (DB 119, DB 103) : “Bir kimseyi bir çıkar uğruna harcamak.”

“Vatanını **iki pula sattı** bil!..” (DB, s.103)

Borusu ötmek (BD 83, BD 92) : “*Hlk. Sözü geçmek, yetkisi olmak.*”

“**Boruları da öter**, bizim borumuz kadar!..” (BD, s.83)

Boşa gitmek (BD 33, BD 53, BD 130) : “*Harcanan emek, para hiçbir işe yaramamak, olumlu bir sonuca ulaşmamak.*”

“**Boşa mı gitti** sanki: yaptığımız akında...” (BD, s.33)

Boş durmak (AD 190) : “*İşsiz kalmak, çalışmamak.*”

“Böyle iken, o kırk namert sanmayınız **boş durur**...” (AD, s.190)

Boş durmamak (BD 12) : “*1) Her zaman bir işle uğraşmak. 2) Birinin yaptığına karşılık olarak bir harekette bulunmak.*”

“Çeriler **boş durmuyor**, her birisi bir işte...” (BD, s.12)

Boş vermek (AD 169, AD 174) : “*Argo. Aldırmamak.*”

“Kalkıp gitsin, **boş verin**.” (AD, s.169)

Boynu kıldan ince olmak (BD 102, BD 243) : “*Haksız olduğu anlaşıldığında verilecek her türlü cezaya razı olmak.*”

“- Türk töresi önünde **boynum kıldan incedir!**...” (BD, s.102)

Boynunu bükmek (DB 155, BD 114, BD 225, AD 27) : “*1) Acındırıcı, çaresiz bir durumda kalmak. 2) Bir durumu, bir işi ister istemez kabul etmek.3) Bitki canlılığını yitirmek.*”

“Ettiler kaydını terkin, **büktüler boynunu** Türk’ün...” (DB, s.155)

Boynunu vurmak (AD 100) : “*Başını keserek öldürmek.*”

“Gerekirse hemen **boynunu vurayım**,” (AD, s.100)

Boy ölçüşmek (BD 36) : “*Yarışmak.*”

“- Erlerin hangisiyle **boy ölçüşürsün!** dedi.” (BD, s.36)

Boyun eğmek (DB 198, BD 251, BD 285, AD 56, AD 215) : “*İsteyerek veya istemeyerek uymak, katlanmak.*”

“**Eğme boyun**, öpme etek!” (DB, s.198)

Boyun kırmak (BD 158, AD 135) : “Saygı duyulan bir kimse karşısında, ayaktayken başı öne bükmek.”

“Kıraç Ata’ya doğru dönerek **boyun kırdı.**” (BD, s.158)

Bozguna uğramak (vermek) (BD 190) : “Yenilip perişan olmak, dağılmak, hezimete uğramak.”

“**Bozguna uğrayan** Gök Türk ordusu,” (BD, s.190)

Cana (canına) can katmak (AD 142) : “Yaşama gücünü artırmak.”

“Kanına kan, **canına can kattığım...**” (AD, s.142)

Cana kıymak (BD 28, AD 94) : “Öldürmek.”

“Yoksa, Çinli de olsa, boş yere **kıymam cana!**...” (BD, s.28)

Can borcunu ödemek (DB 242, DB 260) : “Ölmek.”

“**Ödenerek bir can borcu**, fethedilir şeref burcu!” (DB, s.242)

Can bulmak (DB 253, BD 140) : “Dirilmek, canlanmak.”

“Ölürüz. Fakat, yeniden, **can bulmuşluğumuz** vardır!” (DB, s.253)

Can çekişmek (BD 72, AD 127, AD 219) : “1) Ölmek üzere bulunmak. 2) Sona ermek, tükenmek, bitmek.”

“Kartallar **can çekişir** pençeleri ucunda!...” (BD, s.72)

Can dayanmamak (DB 210) : “Bir şey karşısında insanın dayanıklılığı elden gitmek.”

“Vur çomağını köse **can dayanmaz** bu sese...” (DB, s.210)

Can gelmek (DB 119, AD 144) : “Canlanmak, güçlenmek.”

“İçiverin, gövdemize **can gele...**” (AD, s.144)

Canına kıymak (DB 75) : “1) Acımadan öldürmek. 2) Kendini öldürmek. 3) Gücünden fazla iş görerek aşırı derecede kendini yormak.”

“Kubbedeki haçın **kıydım canına..**” (DB, s.75)

Canına minnet (olmak) (BD 189, BD 207) : “Beklenilmeyen iyi bir durumla karşılaşıldığında duyulan memnunluğu anlatmak için söylenen bir söz.”

“**Minnet canımıza**, şehit olursak!..” (BD, s.207)

Canına od (ateş) yayılmak (AD 201) : “Büyük bir acı ve üzüntünün etkisi altına girmek.”

“Varup dedi: Kalk ay oğul! **canıma od yayıldı.**” (AD, s.201)

Canına okumak (BD 219) : “Tkz. Berbat ve perişan etmek.”

“Baktım nöbetçilerin **okunmuş canlarına!**” (BD, s.219)

Canına yetmek (DB 189, BD 52) : “Katlanamayacak duruma gelmek, bezmek, bıkmak.”

“Beter bu ayrılık, **yetti canıma...**” (DB, s.189)

Canından geçmek (BD 111, AD 219) : “Ölmek için hazır olmak.”

“Vatan için **geçer tatlı canından...**” (AD, s.219)

Canından olmak (BD 101) : “Ölmek.”

“Kimseyi ayartma gayrı, **olursun canından** ayrı!...” (BD, s.101)

Canını almak (DB 236, BD 64, BD 229, AD 135) : “1) Öldürmek. 2) Canını verdirecek kadar memnun etmek. 3) Sıkıntıya sokmak.”

“**Almak** istercesine elçilerin **canını!**..” (DB, s.236)

Canını dişine almak (takmak) (AD 93) : “1) Her tehlikeyi göze alarak işe girişmek. 2) Bütün gücünü harcayarak yapmak.”

“Besbelli **canını takmış dişine...**” (AD, s.93)

Canını sıkmak (BD 67, BD 74, AD 98) : “Sözlerle veya davranışlarla kişinin neşesini kaçırmak, huzurunu bozmak.”

“Bu tatsız konuşmalar beyin **canını sıktı,**” (BD, s.67)

Canı pahasına (BD 151, BD 175) : “Canını kaybetmeyi göze alarak.”

“**Can ve kan pahasına** açmamız gerek!” (BD, s.151)

Canı sıkılmak (BD 74) : “1) İçi sıkılmak, yapacak bir işi olmamaktan tedirginlik duymak. 2) Öfkelenmek. 3) Üzülmek.”

“Kağan’ın yüzü asık, **sıkılıyordu canı...**” (BD, s.74)

Canı yanmak (AD 134) : “1) Çok acı duymak. 2) Acı bir deneme geçirmek. 3) Bir işte zarar görmek.”

“**Canım yandı**, aklım uçtu bil Kazan!...” (AD, s.134)

Can karmak (AD 219) : “Can vermek, hayat vermek.”

“Toprağa **can karıyor** Gültekin’im” (AD, s.219)

Can pazarı (DB 121, DB 255, AD 104) : “Herkesin kendi canının kaygısına düştüğü ve kendini kurtarmaya çalıştığı bir durum.”

“**Can pazarı** asıl şimdi...” (DB, s.121)

Can sermek (AD 246) : “Öldürmek.”

“Bir Kemal **can serdi** hürriyet diye,” (AD, s.246)

Can vermek (DB 93, DB 145, DB 176, DB 247, BD 25, BD 72, BD 182, BD 227, BD 261, AD 51, AD 85, AD 94, AD 95, AD 104, AD 221, AD 228, AD 245, AD 246, AD 258, AD 262) : “1) Ölmek. 2) Ruha güç vermek. 3) Canlanmasına yol açmak. 4) Bir şeyi çok istemek.”

“**Can verenler** cennet içre kanatlanıp uçtular...” (DB, s.93)

Can yakmak (DB 116, AD 119) : “1) Zulmetmek, eziyet etmek. 2) Bir kimseyi büyük zarar ve ziyana sokmak. 3) Üzmek, acı vermek.”

“Ev yıkmaya, **can yakmaya** kanmışsınız...” (AD, s.119)

Ciğerini (delip) delmek (geçmek) (DB 117) : “Acıklı bir durum, kişiye dayanılmaz bir üzüntü vermek.”

“Zaferler, bayramlar, toylar... Fakat hasret **delip geçti.**” (DB, s.117)

Çam devirmek (DB 75) : “Karşısındakine dokunacak veya kötü bir sonuç doğuracak söz söylemek.”

“Bilmiş ol ki, büyük bir **çam devirdin...**” (DB, s.75)

Çene yarıştırmak (AD 281) : “Karşılıklı gevezelik etmek, çok konuşmak.”

“Kaç dedikoducu başı **çene yarıştırmış**...” (AD, s.281)

Çene yormak (BD 131) : “Boşuna söyleyip durmak.”

“Burda deminden beri, boşuna **çene yordu**.” (BD, s.131)

Çileden çıkmak (AD 275) : “1) Olup bitenler karşısında sabrı ve dayanıklılığı kalmayıp taşkınlık göstermek. 2) Çile süresini bitirmek.”

“Sesini duyanlar **çileden çıkar!**” (AD, s.275)

(bir şeyi birine) Çok görmek (DB 97) : “Yadırgamak.”

“Seni yüksek mekteplere **çok gördüler** hey oğul...” (DB, s.97)

Çöle dönmek (DB 119, AD 263) : “Harap olmak, bozulmak.”

“Gülzarım **dönmüş çöle**... Can!...” (DB, s.119)

Dal budak salmak (DB 83, DB 135, AD 54) : “Karmaşık bir biçimde yayılıp genişlemek.”

“Şuur üzere yüklenen **dal budak salıp** köklenen...” (DB, s.83)

Davet etmek (AD 245) : “1) Çağırarak. 2) Birinin bir şeye uymasını istemek. 3) Mec. Yol açmak.”

“**Davet ediverdik** dostu bostana...” (AD, s.245)

Değer vermek (BD 111) : “Değerli saymak, önem vermek.”

“Bir oğlum olursa eğer, **veririm** çok büyük **değer!**” (BD, s.111)

Dehşet saçmak (salmak) (AD 214) : “Ortalığa korku vermek.”

“Yine **dehşet salıyor** dünyalara adımız...” (AD, s.214)

Delik deşik etmek (BD 263) : “1) Bir canlının vücudunda bir araçla birçok yara, kesik açmak. 2) Bir şeyin her yanında delikler açmak.”

“Oklar **delik deşik etti** göğsünü!” (BD, s.263)

Deliliği tutmak (BD 253) : “Delice davranmak.”

“Gök Börü’nün **deliliği tuttu**.” (BD, s.253)

(bir şey için veya bir şeye) Deli olmak (AD 260) : Tkz. 1) Çok sevmek. 2) Çok sinirlenmek. 3) Delirmek.”

“Derdinle **deli oldum**, ah Türkistan, Türkistan.” (AD, s.260)

Deliye dönmek (DB 231, BD 114, AD 38, AD 234) : “1) Çok sevinmek. 2) Çok üzölmek. 3) Çok kızmak.”

“Sevdikçe **döndüm deliye...**” (DB, s.231)

Derde (derdine) derman olmak (DB 156, DB 201, AD 142) : “Soruna çözüm bulmak, sıkıntıyı geçirmeye çare göstermek.”

“**Derman olur** ağrıya kulak tut bu çağrıya...” (DB, s.201)

Derdine deva (em) bulmak (DB 235, DB 237) : “Sıkıntıyı çözümlmek, atlatmak, çaresizliği yenmek.”

“Savaştan özge bir **em bulalım derdimize...**” (DB, s.235)

Derdine deva olmak (AD 133) : “Sıkıntısına çare olmak, derdinin çözümü olmak.”

“**Derde deva olur** isen, de bana,” (AD, s.133)

Derdine yanmak (AD 131) : “Kendi durumuna üzölmek.”

“Su ne desin! Sen **derdine yan** Kazan.” (AD, s.131)

Derdini dökmek (BD 81) : “Derdini, sıkıntılarını ayrıntılı olarak anlatmak, dile getirmek.”

“**Dertlerimizi dökelim** hep ortaya..” (BD, s.81)

Dere tepe düz gitmek (AD 218) : “Engelleri aşarak gitmek.”

“Ata binse **dere tepe düz olur...**” (AD, s.218)

Derisini yüzmek (BD 187) : “1) Derisini soyarak, sıyırmak. 2) İşkence ederek öldürmek. 3) Mec. Birinin bütün varlığını elinden almak.”

“Çok düşünmeden atın **derisini yüzdüler**,” (BD, s.187)

Dermanı kesilmek (dermandan kesilmek) (DB 43, DB 46) : “Yorgunluktan güçsüzleşmek.”

“Bir garip yalnızlık hüznüyle dolar ruhlarımız.. **derman kesilir** dizden.” (DB, s.46)

Ders almak (AD 220) : “1) Bir konu üzerinde bir öğrenci yetkili bir kimseden bilgi edinmek. 2) Mec. Bir olaydan deneyim kazanmak, ibret almak.”

“Milyonlar **ders alıyor** yine, bir avuç Türk’ten!” (AD, s.220)

Ders vermek (BD 40, AD 221, AD 264) : “1) Öğretmek, yetiştirmek. 2) Azarlamak, sert davranmak, sert bir karşılıkla yola getirmek.”

“Başı açık olanın **dersini tez verirdim**,” (BD, s.40)

Dert yanmak (BD 44, BD 53) : “Derdini sızlanarak anlatmak.”

“Kür Şad’a **dert yanacak** oldu bir aralıktan,” (BD, s.44)

Destan yazmak (AD 85) : “Olağanüstü kahramanlık, yararlık veya başarı göstermek.”

“Bu **destan yazıldı** erlik aşkına...” (AD, s.85)

Destur almak (DB 148) : “İzin almak.”

“Pir elinden **destur alıp**...” (DB, s.148)

Destur vermek (AD 90) : “İzin vermek.”

“Cenge katılmama **destur veriniz**...” (AD, s.90)

Dik dik bakmak (BD 118, BD 158) : “Çok sert bir biçimde, sert sert, öfkeli öfkeli bakmak.”

“İki oku da çekip **bakıverdiler dik dik**...” (BD, s.118)

Dil (diller) dökmek (BD 107) : “Kandırmak, inandırmak veya yararlanmak için tatlı sözler söylemek.”

“- Ne **diller döktü** bana, orda olup göreydin!” (BD, s.107)

Dile gelmek (DB 119, DB 202, BD 59, AD 216, AD 251, AD 254, AD 264, AD 270) : “1) Dile düşmek; 2) Konuşma kudreti, yeteneği, olmayan varlık konuşmak, dillenmek, lisana gelmek.”

“Sen konuş **gelsin dile** can...” (DB, s.119)

Dileğe ermek (DB 33) : “Dileğine kavuşmak.”

“Türk Yunus, Derviş Yunus... **Dileğe ermiş** Yunus,” (DB, s.33)

Dili dönmemek (BD 222) : “1) Bir sözü doğru, düzgün söylemeyi becerememek. 2) Amacını iyi anlatamamak.”

“**Dilleri dönmüyordu** Kara Kağan demeye,” (BD, s.222)

Dilinden anlamak (AD 130) : “1) Bir canlının çıkardığı seslerden veya onun davranışlarından ne anlatmak istediğini anlamak. 2) Mec. Söz konusu olan şeyin özelliğini bilmek.”

“Gerektir ki **anlar** ola **dilinden**.” (AD, s.130)

Dili tutulmak (BD 25, BD 83, BD 267) : “Sevinç, korku, şaşkınlık vb. sebeplerle birdenbire söz söyleyemez olmak.”

“Konuşan yoktu... Sanki **dilleri tutulmuştu!**” (BD, s.25)

Dili varmak (BD 180) : “Bir sözü söylemeye gönlü razı olmak.”

“Oğlu vardır demeye nasıl **varır diliniz?**” (BD, s.180)

Dillerde dolaşmak (gezmek) (BD 181) : “Her yerde kendisinden söz edilmek.”

“Güzelliği **dillerde dolaşan** Almla’nın,” (BD, s.181)

Dil uzatmak (AD 212) : “Bir kimse veya bir şey için kötü söylemek.”

“Çekiçler var, örse **dil uzatmamış...**” (AD, s.212)

Diş bilemek (birine) (DB 82, BD 78) : “Kötülük yapmak için fırsat beklemek, hıncını gösterir bir durum almak.”

“Bende barış sevdası, onda **bilenen dişler...**” (DB, s.82)

Dişinin kovuğunu doldurmamak (BD 122) : “Yiyecek çok az gelmek.”

“Bir tavşan **doldurur** mu **dişimin kovuğunu?**” (BD, s.122)

Dişini sıkmak (BD 138, BD 225) : “Darlığa, sıkıntıya dayanmak, katlanmak.”

“Hem saldırmamak için **dişlerini sıkıyor...**” (BD, s.138)

Dişini sökmek (AD 229) : “Kötülük edemeyecek duruma getirmek.”

“Moskofları sapır sapır dökende. Köpeklerin **dişlerini sökende,**” (AD, s.229)

Diz çökmek (DB 180, DB 227, DB 249) : “1) Dizlerini yere koyarak oturmak. 2) Dize gelmek.”

“Hilalin önünde **diz çöküp** yere...” (DB, s.180)

Dize gelmek (AD 89, AD 93) : “Baş eğmek, boyun eğmek.”

“Mızrak gölgesinde, çöl **dize gelmiş**,” (AD, s.89)

Dize getirmek (DB 243) : “Kendisine karşı geleni yenerek buyruğuna uyacak duruma getirmek.”

“Bizans’ı **getirip dize**, kapı açın üç denize!” (DB, s.243)

Dizini (dizlerini) dövmek : (AD 122) : “Pişmanlık duymak.”

“Karacık’ın şom düşünüy bildiler, **ellerini dizlerine çaldılar**...” (AD, s.122)

Dolanıp durmak (BD 40) : “Sürekli olarak aynı yerde gezinmek.”

“Otağın arkasında **dolanıp duruyorlar**.” (BD, s.40)

Dolup taşmak (AD 139) : “1) Gereğinden çok olmak, gereğinden çok kaplamak. 2) Çok kalabalık olmak.”

“Coşmak da ne, **dolup taşı** Han Kazan...” (AD, s.139)

Dostlar başına (AD 178) : “Bir şeyi dostları için de dilemek amacıyla kullanılan bir iyi dilek sözü.”

“Bir de erkek devesi var aman, **dostlar başına**...” (AD, s.178)

Dönüp dolaşmak (AD 98) : “1) Uzun süre gezmek. 2) Mec. Arayış içinde olmak, her çareye başvurmak.”

“Haber şimşek gibi **dönüp dolaşmış**,” (AD, s.98)

Dört bir taraf (yan) (DB 126, BD 22, AD 119) : “Her yan, bütün çevre.”

“Bu yıl Çin’e akın yok, **dört bir yana** duyurdu...” (BD, s.22)

Dörtnala kalkmak (BD 67, BD 113, BD 142, BD 201) : “Dörtnal koşmak.”

“Kız, önünde **dörtnala uçtu** iki yüz erin!...” (BD, s.67)

Dudak (dudağını) bükme (BD 111): “1) Bir şeyi beğenmediğini, küçümsediğini belli etmek, umursamamak, pek aldırmaz olmak. 2) Ağlayacak gibi olmak.”

“Haydi söyle, **bükme dudak?**” (BD, s.111)

Dumura uğramak (DB 276) : “Körelmek.”

“**Dumura uğrayınca** hassasiyetler bir gün...” (DB, s.276)

Dünyayı toz pembe görmek (AD 234) : “Üzücü durumlara bile iyimser gözle bakmak.”

“**Alemi toz pembe sanmışım** dostlar!” (AD, s.234)

(birine) **Dünyayı zindan (zehir) etmek (dünyayı başına dar etmek)** (BD 28) : “Bir kimseyi çok sıkıntılı bir duruma sokmak.”

“İki Çinli uşağa, ben **ettim acunu dar!**...” (BD, s.28)

Düşman olmak (AD 178) : “Kin beslemeye başlamak.”

“Nice dostlar **düşman oldu,**” (AD, s.178)

Düşünceye dalmak (BD 11, BD 73) : “Derin derin düşünmek.”

“Sonra bugüne dönüp **dalalım düşünceye...**” (BD, s.11)

Düşünüp (düşünmek) taşınmak (BD 213) : “Konuyu bütün yönleriyle inceleyip ona göre davranmak, iyice düşünmek.”

“**Düşünüp taşınalım** biz kendi aramızda.” (BD, s.213)

Düşüp kalkmak (BD 88) : “1) Erkek kadınla veya kadın erkekle yasa ve töre dışı yakın ilişki kurmak. 2) Biriyle çok yakın arkadaşlık etmek.”

“Çinliyle **düşüp kalkan** her budun soysuzlaşır!..” (BD, s.88)

Düzen kurmak (DB 239) : “1) İşler duruma getirmek. 2) Düzenlemek. 3) Mec. Hileye başvurmak.”

“Âlemde **düzen kurmaya,** sen memur eyledin Türkleri!” (DB, s.239)

Düzen vermek (düzene koymak, düzene sokmak) (BD 56, BD 116, BD 178) : “1) Düzenlemek, dağınıklıktan kurtarmak. 2) Akort etmek.”

“Kara Ozan kopuza, **düzen verip** başladı,” (BD, s.56)

Ebedî (son) uykuya dalmak (BD 19) : “Ölmek.”

“Sellerin kucağında, **daldılar son uykuya!**...” (BD, s.19)

Ecel şerbeti içmek (BD 157) : “Ölmek.”

“Dışarı çıktı **ecel şerbetini içmeden!**” (BD, s.157)

Ecel terleri dökmek (DB 165) : “Çok korkmak, çok sıkılmak, bunalım geçirmek, ölüm duygusuna kapılmak.”

“Yürüyende Koç Köroğlu erleri **döktürür** düşmana **ecel terleri.**” (DB, s.165)

Ekip biçmek (BD 77) : “Tarım yapmak.”

“**Ekip biçmek** kolaydı ama sıkıcı işti.” (BD, s.77)

El açmak (DB 42, DB 257, AD 40) : “1) Dilenmek. 2) Başkasının yardımını isteyecek durumda olmak. 3) Kâğıt açmak.”

“Murat sularında yundum, **el açıp** Tanrı’ya döndüm.” (DB, s.257)

El basmak (AD 184) : “Kutsal bir şey üzerine *el koyarak yemin etmek.*”

“Kara polat çelik üzre **el bastırıp** aht verdi...” (AD, s.184)

El çekmek (DB 253) : “Vazgeçmek.”

“Ölüm **el çekmez** faniden,” (DB, s.253)

Ele avuca sığmamak (AD 275) : “1) Söz dinlememek, baskı altına alınmamak, zapt edilememek. 2) Şımarık davranmak.”

“Ne **ele sığarsın ne de avuca,**” (AD, s.275)

El etek öpmek (DB 198, AD 92, AD 101, AD 183) : “1) Bir işi yaptırmak için çok yalvarmak; 2) Yaltaklanmak.”

“Eğme boyun, **öpme etek!**” (DB, s.198)

El etmek (DB 223, AD 206) : “1) Bir kimseyi *el işaretiyle çağırarak.* 2) Uzaktan *el sallamak.*”

“**El ettim** On Uygur’a Dokuz Oğuz’a doğru!” (DB, s.223)

Eli ayağı titremek (DB 15) : “Korku, sinir vb. sebeplerle heyecanlanmak.”

“Ağızlar bir karış, **el ayak titrer...**” (DB, s.15)

Eli boş dönmek (çevrilmek veya geri gelmek) (BD 123) : “Umduğunu alamadan dönmek.”

“**Elleri boş döndü** eve!” (BD, s.123)

Elinden bir kaza (sakatlık) çıkmak (BD 216) : “İstemeyerek birini yaralamak veya öldürmek.”

“Neredeyse **bir kaza çıkıyordu elimden!**” (BD, s.216)

Elinden kurtulmak (AD 88) : “Birinden kaçmayı başarmak.”

“Uçan kuşlar **kurtulamaz elinden...**” (AD, s.88)

Elinden tutmak (AD 216) : “1) Yardım etmek. 2) Kayırmak.”

“Gözlerde ümitler yaş dizi dizi; düşenin **elinden tutulmayınca...**” (AD, s.216)

Eline fırsat geçmek (AD 214) : “İmkân bulmak.”

“Beklenen **fırsatı geçirdik elimize...**” (AD, s.214)

Eline geçmek (BD 90, AD 181) : “1) Kazanmak, edinmek, elde etmek. 2) Rastlamak, bulmak: Eline geçen her kitabı okur. 3) Yakalamak.”

“**Ellerine geçerse** yoldan aykırı giden,” (BD, s.90)

(**bir yerden, bir şeyden**) **Elini ayağını (eteğini) kesmek (çekmek)** (AD 159) : “1) Uğramaz olmak. 2) Uğraşmamak, ilgilenmemek. 3) O şeyle ilgisini kesmek.”

“Sazdan, sözden **çekme etek,**” (AD, s.159)

Elini çabuk tutmak (BD 212) : “Gerekli önlemi zamanında almak.”

“Mümkün olduğu kadar **eli çabuk tutmaktı.**” (BD, s.212)

Elini uzatmak (BD 46) : “Yardım etmek.”

“Yoksula yardımliyım, **el atarım düşene,**” (BD, s.46)

El koymak (DB 223) : “1) Bir yolsuzluğu ortaya çıkarmak, incelemek, vaziyet etmek. 2) Üstüne konmak. 3) Zorla almak. 4) İşi üzerine almak, sorumluluğu üstlenmek.”

“Kuraklık **el koyunca,** sürdü ömür boyunca...” (DB, s.223)

El pençe divan (AD 78, AD 89, AD 100) : “1) Saygı gösterilen kimse karşısında el kavuşturmuş bir biçimde. 2) Aşırı saygı göstererek.”

“Önünde **el pençe divan** durun...” (AD, s.78)

El sıkılmak (DB 76) : “Selamlaşmak için birinin elini tutmak.”

“Bulgar’ın **elini sıkılmaz** olduk,” (DB, s.76)

El sürmemek (BD 104) : “1) Dokunmamak, değmemek. 2) Bir işi yapmamak, ilgilenmemek.”

“Kimselere **el sürmedim!**...” (BD, s.104)

El uzatmak (DB 129, DB 240) : “1) Birinden bir hakkı almaya kalkışmak. 2) Yardım etmek.”

“Yedi kez yabancıya **el uzatırken**, neden...” (DB, s.129)

Emek çekmek (BD 136) : “Bir işte çok çalışarak yorulmak.”

“Sen yarışa girip de **çekme** boşuna **emek!**” (BD, s.136)

Ensesinde boza pişirmek (DB 142, AD 61) : “1) Isıtmak, kızgın duruma getirmek. 2) Birini çok üzme, tedirgin etmek. 3) birini bir işi yapıp bitirmesi için sürekli sıkıştırmak.”

“Hem de alıp yerden mazlumun ahını zulmün **ensesinde boza eylemek.**” (DB, s.142)

Esir etmek (AD 123) : “1) Tutsak durumuna getirmek. 2) Mec. Alıkoymak, meşgul etmek.”

“Kızlarını **esir edip** almışız,” (AD, s.123)

Etkisini göstermek (BD 79) : “Etkisini ortaya koymak, belli etmek.”

“**Etkisini gösterdi** kadının bu sözleri,” (BD, s.79)

Eza (eziyet) etmek (DB 142, AD 61) : “Zahmet ve sıkıntı vermek, canını yakmak.”

“Yoktur töremizde, hem dinimizde, canlı bir nesneye **eza eylemek.**” (DB, s.142)

Farkına varmak (BD 53) : “Gözüne çarpmak, fark etmek, anlamak.”

“Nasıl oldu, hiç kimse **varamadı farkına,**” (BD, s.53)

Feda etmek (DB 92, AD 46) : “Kıymak, gözden çıkarmak.”

“**Feda ettik** en sevgili, al kınalı koçları...” (DB, s.92)

Feryat etmek (DB 123, AD 143) : “1) Yüksek sesle haykırmak. 2) Mec. Büyük bir yokluk, zarar ve sıkıntı içinde bulunmak.”

“Türk’üm: Müslüman’ım men!.. diye **ettikçe feryat**” (DB, s.123)

Fırsat bilmek (BD 183) : “Bir şeyden belli bir amaçla hemen yararlanmak.”

“Pars bunu **fırsat bilip** atlamıştı atına,” (BD, s.183)

Fırsat bulmak (BD 29, AD 124, AD 227) : “Uygun, elverişli zaman bulmak.”

“Yüzbaşı, **bulamıyor** cevap vermeye **fırsat!**” (BD, s.29)

Fırsat kollamak (gözlemek) (BD 139, AD 190) : “Yapmak istediği iş için uygun bir zaman veya bir durum beklemek.”

“- Yürekli er kişiler **kollamaz** böyle **fırsat!**” (BD, s.139)

Fırsat vermek (BD 38, AD 232) : “Bir işi yapmak için uygun, elverişli şartı sağlamak.”

“Tutunmasına **fırsat vermeden** saldırarak, onu kenara doğru epeyce gerilettil!” (BD, s.38)

Fırtına kopmak (patlamak) (BD 183) : “1) Şiddetli fırtına çıkmak: □Fırtına kopmadan epey önce köpek balıkları açık denizlere kaçarlar. 2) Mec. Bir yerde kavga ve gürültü çıkmak.

“Kılıçlar sıyrılnca, **koptu** kanlı **fırtına!**” (BD, s.183)

Gam yememek (BD 111, BD 197, BD 261, BD 268) : “Tasa etmemek, kaygılanmamak, üzülmemek.”

“Ölse de **gam yemezdi** artık, ermişti mutluluğa...” (BD, s.261)

Gark olmak (DB 225) : “1) Gömülmek, batmak. 2) Mec. Boğulmak.”

“Urum, sele **gark olacak!**” (DB, s.225)

Gayrete gelmek (AD 91) : “Bir işi yapmaya veya bitirmeye özenmek; canlanmak.”

“Coştı birdenbire **gelip gayrete...**” (AD, s.91)

Geceyi (gecesini) gündüze (gündüzüne) katmak (AD 233) : “Aralıksız, gece gündüz çalışmak, büyük çaba göstermek.

“Dua et; **gecenı kat da gündüze (!)**” (AD, s.233)

Geçit vermek (BD 190) : “Çay, ırmak, dağ vb.nin geçilecek bir yeri olmak.”

“**Geçit vermez** oldu en küçük dere,” (BD, s.190)

Gedik açmak (AD 78, AD 95) : “Ask. Düşman mevzilerindeki zayıf bir noktadan giriş yeri açmak.”

“Surlarda **gedikler açılmış** yer yer,” (AD, s.78)

Gelip çatmak (dayanmak) (DB 15, DB 122, BD 62, AD 252) : “Vakti gelmek, kaçınılmaz olmak.”

“**Zaman gelip çattı** ve emrolundu; kuvveden fiile hicret vaktidir.” (DB, s.15)

Gem vurmak (AD 115) : “1) Hayvanın ağzına gem takmak. 2) Mec. Her türlü taşkınlığı, isteği, hevesi vb.ni engellemek.”

“Dedi: Beyler! Rüzgara **gem vurulmaz**,” (AD, s.115)

Gereğine (icabına) bakmak (BD 95) : “1) Gereğini yerine getirmek. 2) Mec. Bir kimseyi yok etmek, ortadan kaldırmak.”

“-Şunu yere yıkınız, **gereğine bakınız!**..” (BD, s.95)

Geri durmak (BD 186) : “Bir iş yapmaktan kaçınmak.”

“Bir an **geri durmamıştı** ve bir kez caymamıştı.” (BD, s.186)

Geri kalmak (BD 285) : “1) Arkada kalmak. 2) Gecikmek. 3) Çağdaşlarının ve yaşlılarının düzeyine gelememek veya düzeyinde olmamak.”

“**Geri kalmazdı** akınlardan, her savaşta bir tutam tuzu vardı.” (BD, s.285)

Girtlağına sarılmak (BD 139) : “Peşini bırakmamak, musallat olmak.”

“Son gücüyle **yapıştı**, Çinlinin **girtlağına**,” (BD, s.139)

Gidiş o gidiş (DB 194) : “Konuşmaya konu olan kimsenin bir daha dönmediğini anlatan bir söz.”

“**Gidiş o gidiş...** Gelebilmedin...” (DB, s.194)

Göğsünü gere gere (AD 272) : “1) Kendine güvenerek. 2) Övünerek.”

“Güvey, **göğsünü gere gere** oynuyor; kına gecesi.” (AD s.272)

Göğüs germek (DB 60, DB 199, BD 192, AD 139) : “Bir güçlüğe karşı koymak, dayanmak.”

“Moskof tanklarına **göğüs gerende** Ali duruşlu.” (DB, s.60)

Göğüs vermek (AD 115) : “Eziyete, sıkıntıya katlanmak, tahammül etmek.”

“**Göğüs versin**, kanat gersin evime,” (AD, s.115)

Gök delinmek (BD 190) : “Birdenbire çok ve hızlı yağmur yağmak.”

“Sanki **gökyüzünün bağı delindi!**” (BD, s.190)

Gökte ararken yerde bulmak (AD 189) : “Çok güçlükle ele geçirebileceğini sandığı şeyi veya kimseyi birdenbire bulmak.”

“Derler: **Gökte arar iken yerde bulduk**, dur hele...” (AD, s.189)

Gönlü farılamak (AD 144) : “Gönlü yıpranmak, eskimek, yorgun düşmek.”

“Soldu yüzü, yüce **gönlü farıdı**,” (AD, s.144)

Gönlünü eğlemek (BD 35, BD 78) : “Mutlu, neşeli vakit geçirmek.”

“Kılıç şakırdatıp **gönül eğlerim!**” (BD, s.35)

Gönül koymak (AD 202) : “Gücenmek, alınmak, darılmak.”

“El sözüyle baban sana **gönül koymuş**, koyma sen.” (AD, s.202)

Gönül vermek (DB 204, DB 248, BD 80, BD 88, BD 105, AD 28, AD 139) : “1) Sevmek, âşık olmak . 2) Bir şeyi sevmeye, istemeye veya yapmaya içten yönelmek, eğinmek, meyletmek.”

“Aydınlığa **gönül verip** yıldızları sağdılar.” (DB, s.204)

Göz açıp kapayıncaya dek (BD 112, AD 180) : “Kısa zamanda, hemen.”

“**Göz yumup açana dek**, oklar geçti kırışel!” (BD, s.112)

Göz atmak (BD 78, BD 108) : “Kısa bir süre, fazla dikkat etmeden bakıvermek.”

“Toprağa bir **göz atıp** uzun uzun gerindi...” (BD, s.78)

Gözdağı vermek (BD 32, BD 209) : “*Sonradan verilecek bir ceza ile korkutmak, yıldırım, tehdit etmek, caydırmaya çalışmak.*”

“Bu demektir ki, Çinli Türk’e **gözdağı verdi!**” (BD, s.32)

Gözden (gözünden) düşmek (BD 23, DB 46, DB 76, BD 209) : “*Bir kişi veya şey değerini yitirmek, rağbet görmemek.*”

“Yarabbi! **Düşürme bizleri gözden.**” (DB, s.46)

Göze almak (BD 209, BD 219) : “*Gelebilecek her türlü zararı ve tehlikeyi önceden kabul etmek.*”

“Yoksa **göze alırsız** kanlı bir denemeyi!” (BD, s.209)

Göz gezdirmek (BD 35, BD 44, AD 168) : “*1) Derinlemesine incelemeyi. 2) Bir yeri, bir şeyi çabucak incelemek.*”

“Bayındır Han taşra çıkıp **göz gezdirir** alana...” (AD, s.168)

Göz göze gelmek (BD 128, BD 191, BD 229) : “*Her iki tarafın bakışları karşılaşmak.*”

“Bu ara, Gök Börü’yle Yamtar **geldi göz göze...**” (BD, s.229)

Göz kesilmek (BD 142) : “*Bütün dikkatiyle bakmak.*”

“Erler, **göz kesilerek:** ne var? diye sordular,” (BD, s.142)

Göz kırpmadan (BD 147) : “*1) Acımadan, merhamet etmeden. 2) Duraksamadan, çekinmeden.*”

“Kızıl hançeri böğrüne, **göz kırpmadan** daldırdılar...” (BD, s.147)

Göz kırpmak (BD 37) : “*1) Göz kapağını kapayıp açmak. 2) Başkasına söylediklerinin doğru olmadığını işaretle anlatmak için, benimsediği kimseye bakarak gözünü kapayıp açmak.*”

“İki erin kılıcı kınlarında **göz kırptı!**” (BD, s.37)

Göz koymak (AD 38) : “*Bir kimseyi veya bir şeyi ele geçirmeyi istemek.*”

“**Göz koydum** Anadolu’ya,” (AD, s.38)

Göz kulak olmak (BD 90) : “1) Görme, işitme yoluyla bilgi edinmeye çalışmak. 2) Mec. Gözetmek, korumak, bakmak.”

“Çinli çadırlarına **göz kulak olunacak**” (BD, s.90)

Gözleri buğulanmak (bulutlanmak) (BD 22) : “Gözleri yaşararak çevreyi bulanık görmek.”

“Yüzbaşının, erlerin, **gözleri buğulandı..**” (BD, s.22)

Gözleri kan çanağına dönmek (kanlanmak) (DB 275, BD 133, AD 119) : “1) Uykusuzluk, yorgunluk, ağlama vb. sebeplerle gözleri çok kızarmak. 2) Sinirden, öfkeden, hiddetten gözleri irileşmek ve kızarmak.”

“**Gözlerim kan çanağı**, bağrım yarabesk olsun.” (DB, s.275)

Gözlerinden okumak (BD 35) : “Düşüncelerini bakışlarından sezmek.”

“**Gözlerinden okudu** hepsinin özlerini!” (BD, s.35)

Gözlerine karanlık inmek (BD 140) : “Bilincini kaybetmek.”

“Çinli beyin **karanlık inmişti gözlerine!**” (BD, s.140)

Gözleri yalazlanmak (BD 129, BD 154, BD 228) : “Gözleri parlamak.”

“Bir anda, Bozkurtların **gözleri yalazlandı**,” (BD, s.228)

Göz süzmek (BD 86) : “Baygın ve anlamlı bakmak.”

“Evli Çin güzellerinin **gözlerini süzdüğü** var!” (BD, s.86)

Göz (gözünün) ucuyla bakmak (DB 279, BD 145, BD 221, BD 269) : “Fark ettirmeden gözlemek, belli etmemeye çalışarak başını çevirmeden yandan bakmak.”

“Onbaşı, **göz ucuyla bakıyordu** Çalık’a.” (BD, s.145)

Gözü bulanmak (BD 42) : “Bulanık görmeye başlamak.”

“**Gözleri bulanmıştı**. Bir şey göremiyordu.” (BD, s.42)

Gözü (gözleri) dönmek (DB 277, BD 96, BD 229, AD 118) : “Aşırı bir isteğin, öfkenin etkisiyle ne yaptığını bilmez duruma gelmek.”

“Bu kadar **gözü dönmüş** kızıl softa içinde.” (DB, s.277)

Gözü (gözleri) kamaşmak (DB 152, BD 204, AD 66) : “1) Güçlü bir ışık sebebiyle göz bakamaz olmak. 2) Mec. Çok etkilenmek.”

“Gözleri kamaşır ışığımızdan...” (DB, s.152)

Gözü (gözleri) kararmak (AD 138) : “1) Başı dönmek, hafif baygınlık geçirmek. 2) Mec. Umutsuzluğun veya aşırı bir isteğin etkisi altında ne yaptığını bilmez duruma gelmek.”

“Acıkıp da kararmadan gözlerin,” (AD, s.138)

Gözü kesmek (BD 135) : “Bir işi yapabilme konusunda kendisine veya başkalarına güvenmek.”

“Gözünüz kesiyorsa, üçümüz yarışalım!” (BD, s.135)

Gözünde canlanmak (DB 38) : “Anlatılan ya da düşünülen bir şeyi gerçekten görüyormuş gibi hayal etmek.”

“Anasının hayali **canlandı gözlerinde**,” (DB, s.38)

Gözünden (gözlerinden) yaş (yaşlar) boşanmak (BD 22) : “Çok ağlamak.”

“Gözlerden yaş boşandı, soğuk terler üstüne!” (BD, s.22)

Gözünde (gözlerinde) şimşek (şimşekler) çakmak (BD 103, BD 224, AD 89) : “1) Sert ve şiddetli darbe yüzünden göz önünde yıldızlar oluşmak. 2) Çok sevindiğini belli etmek. 3) Çok kızmak, öfkelenmek. 4) Çok üzücü bir sebeple sarsılmak.”

“- Kan kalmamıştı yüzümde, **şimşekler çaktı gözümde!**...” (BD, s.103)

Gözünü (gözlerini) (bir şeye) dikmek (DB 35, BD 36, BD 47, BD 78, BD 214, BD 225) : “Dikkatle bakmak, gözünü ayırmadan bir yere veya bir kimseye bakmak.”

“Uykusuz **gözlerini tavana dikmiş**,” (DB, s.35)

Gözünü (gözlerini) duman bürümek (AD 135) : “1) Hayale dalmak, dalgınlaşmak. 2) Hüzünlenmek.”

“Salur Kazan tasalandı, eridi, **gözlerini kara duman bürüdü**,” (AD, s.135)

Gözünü (gözlerini) kan bürümek (BD 47, AD 190, AD 213) : “Adam öldürecek kadar öfkelenmek.”

“Öz babanın **gözünü kan bürüdüğün** ne bilsin?” (AD, s.190)

Gözünü (gözlerini) kırpmadan (BD 147) : “Çekinmeden, korkusuzca.”

“Kızıl hançeri böğrüne, **göz kırpmadan** daldırdılar...” (BD, s.147)

Gözünün bebeği gibi sevmek (DB 26, DB 235) : “Çok sevmek.”

“Vatan **göz bebeğim**, İstanbul nurum.” (DB, s.26)

Gözünü (gözlerini) oymak (BD 78) : “Çok kötülük etmek.”

“Kumarda Çinlilerin **gözünü oyuyordu!**...” (BD, s.78)

Gözünü yummak (DB 208, BD 295) : “1) Gözünü kapamak; 2) Mec. Ölmek.”

“Batıdan gün doğmaz, **yum gözlerini!**...” (DB, s.208)

(bir şeyde) **Gözü olmamak** (AD 276) : “1) Bir şeye sahip olmayı istememek. 2) heves beslememek, fazla önem vermemek.”

“**Gözüm yok** parada, pulda, kuruşta.” (AD, s.276)

Gözü (gözleri) takılmak (BD 192) : “Dikkati çeken bir şeyden bakışlarını ayıramamak.”

“Birden, **gözü takıldı** bir yiğit soydaşına...” (BD, s.192)

Gözyaşı dökmek (DB 66) : “Ağlamak.”

“Sen **gözyaşı dökende** men kızıl kan kusaram.” (DB, s.66)

Gözyaşına boğulmak (DB 43) : “Çok ağlamak.”

“Çıktım Kayabaşı’na **boğuldum gözyaşına;**” (DB, s.43)

Göz yummak (DB 137, BD 57) : “Görmezlikten gelmek.”

“Ancak, zalime **göz yumuldukta** nar-ı cehennemdir ağız payımız.” (DB, s.137)

Gücü kesilmek (BD 263, BD 295) : “Kuvveti, takati azalmak.”

“**Gücü kesilmişti İL KAYA’nın!**” (BD, s.263)

Gücüne gitmek (BD 52, AD 184) : “Gönlü kırılmak, onuruna dokunmak.”

“Onun bu yaptıkları **gücümüze gidiyor.**” (BD, s.52)

Gücü yetmek (DB 238) : “Eldeki imkânlarla ancak altından kalkabilmek, üstesinden gelebilmek.”

“Ordumuzun önünde dayanmaya **gücü yetmez!**” (DB, s.238)

Gülüp geçmek (DB 118) : “Umursamamak, aldırış etmemek, üzerinde durmamak.”

“Dövündüler Fuzuliler, Nasreddinler **gülüp geçti..**” (DB, s.118)

Günaha sokmak (BD 79) : “Günah işlemesine yol açmak.”

“- Ne ise tez deyiver! **Sokma** beni **günaha!**..” (BD, s.79)

Günah işlemek (AD 235) : “Günah sayılan davranışta bulunmak.”

“Fazilettir bende silah çok **işledimse** de **günah,**” (AD, s.235)

Gün görmemek (AD 119) : “Sıkıntı içinde yaşamak.”

“Taşa değdi **gün görmemiş** dizleri...” (AD, s.119)

Güreş etmek (tutmak) (BD 122) : “Güreşmek.”

“- Tavşanına benimle bir **güreş tutar mısın?**” (BD, s.122)

Güven vermek (AD 181) : “Güven duygusu uyandırmak, itimat telkin etmek.”

“Der: Bu oğlan, hünerlidir **güven verir** özüme...” (AD, s.181)

Haber almak (AD 200) : “Kendisine bildirilmek, öğrenmek, bilgi edinmek.”

“Boğaç Bey’in yarası **haber aldı** o kırk namert...” (AD, s.200)

Haber göndermek (BD 141) : “Herhangi bir araçla bildirmek.”

“-**Haber gönder** Çalık’a,” (BD, s.141)

Haber salmak (yollamak) (BD 70) : “Haber göndermek.”

“Elçilerin girmesi için **haber salındı.**” (BD, s.70)

Haddini aşmak (BD 79, BD 194) : “Ölçüyü kaçırmak, aşırı gitmek.”

“Çünkü: Fu’lin şakanın **haddini aşmıştı!**” (BD, s.79)

Haddini bildirmek (DB 120, AD 98) : “Sert bir karşılıkla uslandırmak, yola getirmek, cezalandırmak.”

“Düşmana **haddini bildirsin** devlet!...” (AD, s.98)

Haddini bilmek (DB 165, AD 86, AD 93) : “Kendi değer ve yeteneğini olduğundan üstün görmemek.”

“**Haddini bilmeli** arsız, uğursuz,” (DB, s.165)

Hâk ile yeksan etmek (olmak) (AD 59, AD 93, AD 102) : “1) Yapı, şehir vb. için temelinden yıkıp harap etmek, bütünüyle ortadan kaldırmak veya kalkmak. 2) Yapı, şehir vb. için temelinden yıkıp harap olmak, bütünüyle ortadan kaldırmak veya kalkmak.”

“Firavun gururu **hâk ile yeksan**, Nemrut ateşleri kömür **olacak**...” (AD, s.59)

Hakkını helal etmek (DB 97, AD 97, AD 105) : “Hakkını, emeğini bağışlamak.”

“**Helal ettim**... Helal ettim... Helal ettim... Duy oğul.” (DB, s.97)

Hakkını vermek (DB 164) : “1) Gereğini bütün olarak yerine getirmek. 2) Birinin çalışmasının karşılığını gereğince değerlendirmek.”

“Vereceksen **ver** gayri dadaşlığın **hakkını**...” (DB, s.164)

Hakk'ın rahmetine kavuşmak (Hakk'a kavuşmak, Hakk'a yürümek) (DB 48) : “Ölmek.”

“Değişmez töredir: Hak'tan gelmişti, **Hakk'a yürüdü**.” (DB, s.48)

Hâlden anlamak (bilmek) (DB 166) : “Bir kimsenin içinde bulunduğu güç durumu anlayarak sezip anlayış göstermek.”

“Dost yok... Düşman ise, **halden anlamaz**.” (DB, s.166)

Hâl hatır (hâlini hatırını) sormak (AD 187) : “Bir kimseye 'nasılsınız, ne durumdasınız' anlamında nezaket sorusu yöneltmek.”

“**Hatır gönül sual edip** hoşbeş etsen gerektir.” (AD, s.187)

Hâli harap olmak (DB 157) : “Bitkin, perişan olmak, kötü duruma düşmek”

“**Harap oldu** iki dünyam...” (DB, s.157)

Halt etmek (yemek) (BD 124, BD 179) : “Uygunsuz bir söz söylemek, uygunsuz davranmak, uygunsuz bir iş yapmak.”

“Bir **halt yedim** ki, sorma!” (BD, s.124)

Haşır neşir olmak (AD 258) : “*Kaynaşmak, bir arada bulunup uğraşmak.*”

“**Haşır neşir** olacak atisi mazisiyle...” (AD, s.258)

Hatırına gelmek (BD 65) : “*Hatırlamak, aklına gelmek.*”

“İşte şimdi bu olay **hatırına gelmişti!**..” (BD, s.65)

Hatırı sayılır (BD 226) : “*1) Oldukça çok. 2) Önemli, saygın, saygıdeğer.*”

“Dost düşman arasında **sayılırdı hatırı!**” (BD, s.226)

Hayal kurmak (BD 181) : “*Gerçekleşmesi istenen, özlenen şeyi düşünmek.*”

“Kara kara düşünüp **hayaller kuruyordu,**” (BD, s.181)

Hayra yormak (DB 139, BD 16, AD 58, AD 236) : “*Rüya veya olayı iyi bir durumun belirtisi saymak.*”

“İşbara Alp bu işi pek **hayıra yormadı,**” (BD, s.16)

Hayrete (hayretlere) düşmek (AD 91) : “*Şaşakalmak, şaşırarak.*”

“Hakan bu olaydan **düştü hayrete,**” (AD, s.91)

Hayrette (hayretler içinde) kalmak (AD 68) : “*Şaşakalmak, şaşırarak.*”

“Aşk ile **hayrette kaldı** gönlümüz,” (AD, s.68)

Hedef olmak (AD 263) : “*Hoş olmayan herhangi bir davranışa uğramak.*”

“Anası **hedef olmuş** kızıl düşman okuna.” (AD, s.263)

Hesap görmek (DB 242) : “*Alacakla vereceği karşılaştırıp ödeşmek.*”

“Düşürüp yüz bin kelleyi, öç **hesabı görülmeli!**” (DB, s.242)

Hesap sormak (AD 100, AD 275) : “*1) Bir konuda açıklama ve savunma istemek, sorumlu tutmak. 2) Birini, birilerini yöntem veya yasa dışı davranışlarından dolayı sorguya çekmek. 3) Tehdit ederek uyarmak.*”

“O söz dinlemezden **hesap sorayım,**” (AD 100)

Hınç (hıncını) almak (BD 43, BD 229, BD 263) : “*Öç (öcünü) almak.*”

“İL KAYA **hıncını alamamıştı...**” (BD, s.263)

Hızını alamamak (BD 294) : “1) Hızla gidişini yavaşlatamamak. 2) Mec. Öfkesini yenememek, yatışamamak.”

“Yüzbaşı YAĞMUR **alamamıştı hızını.**” (BD, s.294)

Hız vermek (AD 47) : “1) Hızını artırmak, hızlandırmak.”

“Bidevi atlara rüzgarca soluk, ve yıldırımlarca **hız verilmeli...**” (AD, s.47)

Hızaya getirmek (DB 142, AD 61) : “Birinin davranışlarını düzeltmek, yola getirmek.”

“Müslim, gayrimüslim tebaamızı adaletle dizip **hiza eylemek.**” (DB, s.142)

Hor bakmak (DB 97) : “Değersiz saymak, değer vermemek.”

“Bet yüzlüler, kem gözlüler **hor bakarmış** vatana...” (DB, s.97)

Hor görmek (DB 281) : “Bir kimseye ya da bir şeye değersiz gözle bakmak.”

“Bir zamanlar er bakıp, **hor gören** biri vardı.” (DB, s.281)

Hoşbeş etmek (AD 187) : “Sohbet etmek.”

“Hatır gönül sual edip **hoşbeş etsen** gerektir.” (AD, s.187)

Hoşuna gitmek (DB 203, BD 29, BD 48, AD 114) : “Beğenmek.”

“Kazan Beyin **gittiyse** de **hoşuna** keskin şarap kötü vurdu başına.” (AD, s.114)

Hüküm vermek (BD 89, BD 109) : “1) İyice düşündükten sonra bir karara varmak. 2) Bir suçluyu mahkûm etme.”

“Ey Bozkurt oğulları!.. Düşünün, **hüküm verin!**” (BD, s.89)

Hüzün çökmek (BD 108) : “Hüzünlenmek.”

“**Hüzün çöktü** herkese...” (BD, s.108)

Izdırıp çekmek (AD 260) : “Ağrı ve acı içinde kıvranmak, aşırı derecede üzülme.”

“**Istırap çekenlerin** kurtuluş düğünüdür.” (AD, s.260)

İbret almak (BD 84, AD 206) : “Ders almak.”

“**İbret alınız** şundan.” (BD, s.84)

İç çekmek (BD 228) : “Üzüntüyle derinden soluk almak.”

“İçlerini çekerek ufuklara baktılar...” (BD, s.228)

İçi ferahlamak (BD 69) : “Yüreği ferahlamak, rahatlamak.”

“Hem de, hatırlayınca, **ferahlamıştı içi**...” (BD, s.69)

İçine ateş düşmek (DB 230, BD 34) : “Büyük bir acı ve üzüntünün etkisi altına girmek.”

“Yol verince göçümüze... **Od düştü içimize**...” (DB, s.230)

İçini kemirmek (BD 57) : “Bir üzüntüden rahatsızlık duymak, tedirgin olmak.”

“İçing Katun’un hırsı **içini kemiriyor**,” (BD, s.57)

İçi yanmak (BD 41) : “1) Çok susamak. 2) Büyük bir acı, sıkıntı vb. nedenlerle çok üzülme. 3) Bir şeye karşı büyük bir özlem duymak.”

“Çalık’ın **içi yanmış**, yapamaz mı bu işi!” (BD, s.41)

İki yakası bir araya gelmek (DB 47) : “1) Geçim sıkıntısından kurtulmak, borçtan kurtulmak. 2) Mec. İşleri yoluna koymak, düzelmek.”

“Onda **geldi bir araya** şiirin **iki yakası**...” (DB, s.47)

İleri gitmek (BD 138) : “1) Söz ve davranışta ölçü dışına çıkmak, gereksiz, aşırı davranışta bulunmak. 2) İlerlemek, gelişmek.”

“-Çokça **ileri gittin!**” (BD, s.138)

İleri götürmek (BD 74) : “Bir durum veya davranışta ölçüyü aşmak.”

“Arsızlığı **ileri götürse** fena olmaz...” (BD, s.74)

İnce eleyip (eğirip) sık dokumak (BD 77) : “Bir şeyi en küçük ayrıntılarına kadar araştırmak, gözden veya elden geçirmek.”

“Çünkü: **işi sıkı dokur, hem de ince elerdi**.” (BD, s.77)

İşaret vermek (BD 162) : “Bir araç kullanarak bir şeyi belli etmek.”

“Kağan dinilmek için bir **işaret verirse**,” (BD, s.162)

İş edinmek (BD 128) : “1) Bir şeyi görev, meslek olarak kabul etmek. 2) Bir şeyi kendi uğraşı, sorunu durumuna getirmek.”

Alışveriş yapmayı, bunlar **iş edinmişler**.” (BD, s.128)

İşe yaramak (BD 251) : “Elverişli olmak.”

“Çin’de tutsaklığa dayandım on yıl, **işe yarar** diye başım!!!” (BD, s.251)

İş görmek (AD 149) : “1) İş yapmak. 2) İş yapmaya uygun olmak.”

“Bir kez olsun erce bir **iş gör** bana!” (AD, s.149)

İşine koyulmak (DB 133) : “İşini yapmayı sürdürmek.”

“Gazi Alperenler! **İşe koyulun**,” (DB, s.133)

İşmar etmek (BD 91) : “Hlk. İşaret etmek.”

“Sonra **işmar eyleyip** Çince bilen çeriye...” (BD, s.91)

İş sarpa sarmak (BD 194) : “İş, içinden çıkılması zor bir duruma girmek.”

“Anladı bu **işlerin** çok **sarpa sardığını**...” (BD, s.194)

İştahı kapanmak (kesilmek) (BD 49) : “Yemek isteği yok olmak.”

“**İştahın kesilir** de belki biraz az yersin!” (BD, s.49)

İş tutmak (BD 88) : “1) İş yapmak, çalışmak.”

“Töresiz **iş tutulmaz**,” (BD, s.88)

Kabına sığmamak (BD 291) : “Duygularına engel olamayıp taşkın davranışlarda bulunmak.”

“**Kabına sığmıyordu** dokuz yiğit...” (BD, s.291)

Kadrini bilmek (DB 53, DB 242, AD 34, AD 231) : “Değerini bilmek, yararlanmak.”

“Türklük **kadrini bilmenin**, Türk yaşayıp, Türk ölmenin,” (DB, s.242)

Kafayı bulmak (DB 279) : “Sarhoş olmak.”

“Beleşten hem **kafayı**, hem yolunu **bulmalı**.” (DB, s.279)

Karanlık basmak (çökmek) (DB 122) : “Hava kararmak.”

“Hey Bala Can, gün dolanıp **karanlık bastığında**,” (DB, s.122)

Kana boyamak (bulamak) (BD 72, BD 189, BD 205, BD 260, AD 97, AD 105) : “*Kan içinde bırakmak.*”

“Yağının ülkesini **boyayacağım kana!**” (BD, s.72)

Kan ağlamak (DB 121) : “*Büyük bir üzüntü içinde bulunmak.*”

“Badem gözleri yine mi **kan ağlar** çisil çisil şimdi...” (DB, s.121)

Kana susamak (DB 68) : “*Öldürme hırsı duymak.*”

“Her **kana susayıpta** meni şölen ederler!” (DB, s.68)

Kanat germek (AD 115) : “*Koruması altına almak, himaye etmek.*”

“Göğüs versin, **kanat gersin** evime,” (AD, s.115)

Kan beynine sıçramak (çıkmaq) (BD 91) : “*Çok sinirlenmek, hiddetlenmek, kontrolü yitirmek.*”

“Yasavul çevirince Gök Türkçeye bunları, Tarkan’ın **kafasına akın etti kanları!**” (BD, s.91)

Kan dökmek (DB 114, DB 121, DB 271, BD 75, BD 112, BD 120, BD 138, BD 213, BD 248, BD 270, AD 102, AD 122, AD 218, AD 258, AD 259) : “*Ölüme yol açmak, cana kıymak.*”

“Yiğitler **kan döker**, bayrak solmaya,” (DB, s.271)

Kan gövdeyi götürmek (BD 160, BD 188) : “*Çok kan dökülmek.*”

“**Kan gövdeyi götürür** saray ve ahır içre!...” (BD, s.160)

(birinin) Kanı kaynamak (AD 131) : “*Coşkun ve kıpırdak olmak.*”

“Kurt görünce **kaynar oldu kanım** hey!” (AD, s.131)

Kanı kızmak (AD 186) : “*Öfkelenmek.*”

“**Kanı kızar**, öfkelenmiş kurt ününce bağırır.” (AD, s.186)

Kanı kurumak (AD 193) : “*1) Çok usanmak, çok bıkmak. 2) Mec. Bitkin, yorgun, cansız duruma düşmek.*”

“Oğul oğul oğul... Diye **kurur oldu kanım** oy!..” (AD, s.193)

Kanına girmek (AD 88) : “*Birini öldürmek veya öldürtmek.*”

“**Giremeyiz** bir çocuğun **kanına!**...” (AD, s.88)

Kanına susamak (BD 183) : “*Belasını aramak.*”

“- Gelsin hele, kim **susamışsa kanına!**...” (BD, 183)

Kanını emmek (DB 71) : “*İnsafsızca sömürmek.*”

“**Kanını emerken** beyaz canavar ihlasın ne güzel ey siyah inci!” (DB, s.71)

Kan kusmak (DB 66) : “*Çok eziyet çekmek*”

“Sen gözyaşı dökende men kızıl **kan kusaram.**” (DB, s.66)

Kan kusturmak (AD 150) : “*Çok eziyet çektirmek.*”

“Üç yirmi bin kâfire **kan kusturan,**” (AD, s.150)

Kanlı bıçaklı olmak (DB 181) : “*Aralarında herhangi bir nedenden dolayı birbirini öldürecek kadar düşmanlık bulunmak.*”

“O olmuş her zaman **kanlı bıçaklı...**” (DB, s.181)

Kanlı yaş (yaşlar) dökmek (AD 204) : “*Büyük üzüntüyle ağlamak.*”

“Kaynar **kanlı yaş dökülür,** iki gözüm, od dolu...” (AD, s.204)

(*vücudun bir yerine*) **Kan oturmak** (AD 140) : “*Bir damarın çatlamasıyla sızan kan, dokular arasına akıp kalmak.*”

“**Kan oturdu** iri badem **gözlerine...**” (AD, s.140)

Kan ter içinde (BD 146) : “*Çok terli, yorgun ve perişan bir durumda.*”

“Sançar, **kan ter içinde** gün batımına yakın,” (BD, s.146)

Kara kara düşünmek (BD 181) : “*Çok üzüntülü olmak, düşünceye dalmak.*”

“**Kara kara düşünüp** hayaller kuruyordu,” (BD, s.181)

Karalar bağlamak (giymek) (AD 143) : “*Yas tutmak.*”

“Ak alınına ne **karalar bağlarsın?**” (AD, s.143)

Karanlık basmak (çökmek) (DB 166, BD 181, BD 252, AD 131) : “Hava kararmak.”

“Koyu bir **karanlık çöktü** yurduma.” (DB, s.166)

Karara varmak (BD 40) : “Bir konuda anlaşmak, bir şeyi kararlaştırmak.”

“Ve -buluş- üzerinde **karara varıyorlar.**” (BD, s.40)

Karar kılmak (DB 279) : “Birçok şeyi deneyip birini seçmek.”

“Kalleşlik üzerinde kat’i **karar kılmalı.**” (DB, s.279)

Karar vermek (BD 74, BD 120) : “Bir sorunu karara bağlamak, kararlaştırmak.”

“Cevap yazmaya sen de **verdin mi karar?**” (BD, s.74)

Karşı çıkmak (AD 185) : “1) Dışarıdan gelenleri karşılamaya gitmek. 2) Bir düşünceye katılmamak, cephe almak.”

“Boğaç oğlun er toplayıp **karşı çıktı** Oğuz’a...” (AD, s.185)

Karşı durmak (AD 125, AD 152, AD 194) : “Direnmek, dayanmak.”

“Sanki dağ taş **karşı durdu** kâfire;” (AD, s.152)

Karşı gelmek (BD 182, BD 183) : “Başkaldırmak.”

“- İçing Katun’a **karşı, gelmenin** sonucunu göreceksin Onbaşı!” (BD, s.183)

Karşı koymak (BD 92, BD 151) : “Boyun eğmemek.”

“Bu idi, sinsi sinsi töreye **karşı koyan!**” (BD, s.92)

Karşılık vermek (BD 20, BD 29, BD 38, BD 145, AD 194) : “1) Küçük büyüğüne karşı gelmek. 2) Cevap vermek, yanıt vermek.”

“Yamtar, **karşılık verdi**, inler gibi derinden.” (BD, s.20)

Karşısına dikilmek (BD 106) : “1) Birinin karşısında durmak. 2) Karşıt olmak. 3) Engel olmak.”

“Gidip Başyargıcının **karşısına dikildi,**” (BD, s.106)

Kasıp kavurmak (BD 185) : “1) Baskı yaparak veya kıyıcı davranışlarla bir topluluğu ezmek, zulmetmek. 2) Çok zarar vermek, mahvetmek. 3) Çok etkilemek, hüküm sürmek.”

“Her yıl Ötüken’de esen yel, bu yıl ortalığı **kastı kavurdu.**” (BD, s.185)

Kaşla göz arasında (BD 28, BD 139) : “Kimsenin sezmesine imkân vermeyecek kadar kısa bir zaman içinde, çok çabuk.”

“**Kaşla göz arasında** uçtu ikinci ok da,” (BD, s.28)

Kaşlarını çatmak (DB 104, BD 122) : “Kızmak, öfkelenmek.”

“Ağlar olsan **kaşlarını çattı** bil!..” (DB, s.104)

Kaza eylemek (kazaya bırakmak) (AD 60) : “Din b. 1) Namazı vaktinde kılmayarak daha sonra kılmak için ertelemek. 2) Orucu vaktinde tutmayarak daha sonra tutmak için ertelemek.”

“Mümkün mü gazayı **kaza eylemek**?...” (AD, s.60)

Kellesini uçurmak (BD 270) : “Kafasını keserek koparmak.”

“Ustaca vuruşlarla **kelle uçuruyordu**...” (BD, s.270)

Kendinden geçmek (BD 58, BD 63) : “1) Bilinci işlemez olmak, kendini kaybetmek, bayılmak. 2) Bir şey karşısında coşkuya kapılmak, duygulanmak. 3) Uykuya dalmak, uyuyakalmak.”

“Çinli Şen King, **kendinden geçmiş** gibi halsizdi,” (BD, s.58)

Kendine gelmek (DB 209, BD 144) : “1) Ayılmak. 2) Aklı başına gelmek. 3) Durumu düzelmek.”

“**Kendine gelsin** budun.” (DB, s.209)

Kesip biçmek (DB 246) : “1) Parçalamak, doğramak, ameliyat etmek. 2) Ağzına geleni söylemek, ileri geri konuşmak. 3) Zorbalıkla korkutmak.”

“Ne varsa, bozuk düzen, yıkıp **kesip biçmede**...” (DB, s.246)

Keyfi kaçmak (BD 122) : “Neşesi kalmamak.”

“Yamtar’ın **keyfi kaçtı**,” (BD, s.122)

Keyfine bakmak (DB 277) : “Dilediğince yaşamak, güzel vakit geçirmek.”

“**Keyfine bak**; dolaşma beste güfte içinde.” (DB, s.277)

Kılıç çalmak (DB 248, BD 193) : “Kılıçla savaşmak, kılıç ile öldürmek.”

“**Çal kılıcı!**.. Koçum!.. Kurdum. Yettim hey!” (DB, s.248)

Kılıç kuşanmak (takmak) (AD 91) : “*Kılıcı olmak ve onu taşıyacak güce ve yetkiye hak kazanmak.*”

“Fermanını duyup **kılıç kuşandım...**” (AD, s.91)

Kılıç şakırdatmak (BD 35) : “*Kılıç ile dövüşmek.*”

“**Kılıç şakırdatıp** gönül eğlerim!” (BD, s.35)

Kırıp geçirmek (BD 269) : “*1) Yakıp yıkarak, öldürerek, baskı veya etki yaparak büyük zarar vermek. 2) Çok sert davranarak darıltmak. 3) Tuhaf söz ve davranışlarla herkesi çok güldürmek. 4) Hayran etmek.*”

“Gök Börü iki gözü olanlardan da fazla **kırıp geçiriyordu!**” (BD, s.269)

Kıskıvrak yakalamak (bağlamak) (DB 34) : “*1) Kurtulamayacak veya çözülemeyecek biçimde tutmak, sınıksız tutmak. 2) Mec. Tamamen etkisi altında kalmak, bir şeyle sürekli meşgul olmak.*”

“Dört bir yanımızdan **kıskıvrak yakalayıp** tutmuş bizi..” (DB, s.34)

Kıyamete kadar (DB 136) : “*Dünya durdukça, uzun süre.*”

“Oğuz ervahına günde bin rahmet diler **kıyamete kadar** soyumuz...” (DB, s.136)

Kıyamet kopmak (AD 90, AD 159) : “*1) Kıyamet günü gelmek. 2) Mec. Bir yerde çok gürültü ve telaş olmak.*”

“**Koptu kıyametler** üfürüldü sur...” (AD, s.90)

Kıyametler koparmak (AD 89) : “*1) Bir şeye çok kızarak bağırıp çağırmak, feryat etmek. 2) Aşırı gürültülere, kargaşaya yol açmak.*”

“Öfkesinden şimşek çaktı gözleri **kıyamet kopardı**, Tanrı sakladı...” (AD, s.89)

Kızıl tamuyu boylamak (cehennemi boylamak) (BD 140) : “*Sevilmeyen birinin ölmesi.*”

“Biri, **kızıl tamuyu** çabuk **boyladı** lakin...” (BD, s.140)

Kin duymak (BD 146, BD 218) : “*Birine karşı öç alma duygusunu yaşatmak veya bu duyguyu hissetmek.*”

“Bir kez daha, karganmış Çinliye **kin duydu.**” (BD, s.146)

Kin gütmek (BD 186, AD 243) : “*Öcünü aluncaya kadar kininden vazgeçmemek.*”

“Zavallıya **kin gütmek**, bence çok gülünç olur.” (AD, s.243)

Kin kusmak (AD 240) : “*İçinde birikmiş kinini, öfkesini söyleyerek açığa vurmak.*”

“Bunaldım, **kinimi kusmak** isterim.” (AD, s.240)

Kolu kanadı kırılmak (BD 80) : “*Bir şey yapamayacak duruma gelmek, çaresiz kalmak.*”

“**Kırdım** atalarının **kanadını, kolunu...**” (BD, s.80)

Koluna girmek (BD 187, BD 227) : “*Kolunu birinin koltuğu altından geçirmek.*”

“Yürüdüler, **girerek** birbirinin **koluna...**” (BD, s.187)

Korku bilmemek (BD 298) : “*Korkusuz olmak, hiçbir şeyden korkmamak.*”

“Çuluk Kağan Kür Şad, **korku bilmiyordu!**” (BD, s.298)

Korku düşmek (BD 39, BD 137) : “*Endişelenmek, korkmak.*”

“Buşku ile karışık **korku düştü** erlere!” (BD, s.39)

Korku salmak (BD 279) : “*Korkutmak.*”

“Göktürk devi Yamtar, anlaşılmaz bir **korku salmıştı.**” (BD, s.279)

Korkuya kapılmak (BD 19) : “*İçine korku düşmek, korkmak.*”

“**Kapılmadan korkuya**, on er döküldü suya,” (BD, s.19)

Kök salmak (DB 147, AD 53) : “*1) İyice tutunmak, sağlamlaşmak, yayılmak, köklenmek. 2) Bir yere iyice yerleşmek.*”

“Ölünmedikçe **kök salnabilmez.**” (DB, s.147)

Kökünü kazımak (AD 224) : “*Bir daha üreyemez duruma getirmek, hiçbir kalıntısını bırakmamak, yok etmek.*”

“Karganmış kızılı kargı bulunca, **kökünü kazırız**, birkaç gerekmez.” (AD, s.224)

Kucak (kucağını) açmak (DB 250) : “*1) Korumak. 2) Sığınacak yer vermek.*”

“**Açtı** çağırma **kucak**; Üç aylı dokuz sancak,” (DB, s.250)

Kulağı (kulakları) çınlasın (DB 35) : “Konuşulan yerde bulunmayan, sevilen biri anıldığında söylenen bir söz.”

“**Kulakları çınlar** Alparslanların, Kılıç Arslanların, Osman Beylerin...” (DB, s.35)

Kulağına çalınmak (BD 70, BD 72) : “Başkasına söylenirken kendisi de duymuş olmak.”

“Baş elçinin gür sesi **kulaklara çalında**,” (BD, s.70)

Kulağına küpe olmak (etmek) (BD 101) : “Başa gelen bir durumdan alınan dersi unutmamak.”

“**Küpe olur kulağına**, ökse olur ayağına...” (BD, s.101)

Kulak asmamak (BD 214) : “Önem vermemek, dinlememek.”

“İki er, bu sözlere pek kulak asmıyordu,” (BD, s.214)

Kulakları doldurmak (BD 146) : “Söylenti yaymak.”

“**Kulakları**, bir çasıt sözüyle **doldurdular**,” (BD, s.146)

Kulak (tutmak) vermek (DB 201, BD 105, BD 189, AD 166, AD 181, AD 259) : “Değer vermek, önemsemek.”

“Derman olur ağrıya **kulak tut** bu çağrıya...” (DB, s.201)

Kul etmek (DB 168) : “Kendine aşırı derecede bağlamak, boyun eğdirmek.”

“Sensin beni **kul eden**...” (DB, s.168)

Kul olmak (AD 149) : “Aşırı derecede bağlanmak, boyun eğmek.”

“Kapusunda nice kâfir **kul olan**...” (AD, s.149)

Kurda kuşa yem olmak (AD 199) : “1) Herhangi bir hayvan tarafından yenilmek. 2) Mec. Birinin tuzağına düşmek.”

“**Kurda kuşa yem olurken** cana Hızır yetiştii!” (AD, s.199)

Kurşuna dizmek (DB 81) : “1) Verilen ölüm cezasını askerî bir kıtanın attığı kurşunlarla yerine getirmek. 2) Öldürmek.”

“Bir elim okşarken, öbürü neden her uyanışımı **kurşuna dizer?**” (DB, s.81)

Kusur işlemek (DB 75) : “*Yanlış davranışta bulunmak.*”

“Hatani silmedi hala asırlar... Hele **işlediğin** öbür **kusurlar**...” (DB, s.75)

Kuşku salmak (AD 121) : “*İçine kuşku düşürmek.*”

“Gördüğü düş **kuşku saldı** canına,” (AD, s.121)

Kuyruğuna basmak (BD 24) : “*Birini incitip saldırıda bulunmasına yol açmak, tahrik etmek.*”

“Ayaklar **basmamışken**, Çinlinin **kuyruğuna!**..” (BD, s.24)

Kuyusunu kazmak (BD 85) : “*Birinin yıkımına çalışmak, kötü duruma düşmesini istemek.*”

“Haberimiz olmadan **kazarlar kuyumuzu!**..” (BD, s.85)

Kül etmek (AD 72) : “*1) Yakmak, kavurmak. 2) Mec. Birinin varını yoğunu yok etmek.*”

“Yakan, kavuran, **kül eden**, dikenli ottan gül eden,” (AD, s.72)

Kül olmak (DB 157) : “*1) Bütünüyle yanmak. 2) Mec. Varını yoğunu yitirmek.*”

“Köhnedim, çürüdüm özde... Yanıp **kül olmadan** közde.” (DB, s.157)

Külünü savurmak (DB 170) : “*Bir şeyi bütünüyle bitirip yok etmek.*”

“Kaç ocağın **külünü savurdun**; yele verdin.” (DB, s.170)

Küplere binmek (BD 57) : “*Çok öfkelenmek.*”

“Katun **küplere bindi**, Şen King’in usu yitti.” (BD, s.57)

Lafi ağzına tıkamak (BD 44) : “*Birinin rahatça konuşmasını engelleyip susturmak, söylemesine imkân tanımamak.*”

“Fakat Kür Şad, **ağzına tıkadı sözlerini**...” (BD, s.44)

Mecali (mecal) kalmamak (DB 237) : “*Güç kalmamak, güçsüzleşmek.*”

“Konuşmaya **mecali kalmamıştı** birinin,” (DB, s.237)

Medet ummak (beklemek) (DB 196) : “*Yardım beklemek.*”

“**Medet ummayagör** kızıl surattan,” (DB, s.196)

Meydanı dar etmek (DB 197) : “Birini çok sıkıntıya sokmak, her yönden sıkıştırmak.”

“Yetişsin Asım’ın nesli **etsin** sana **dar meydanı!**” (DB, s.197)

Meydan okumak (DB 159, BD 58, BD 223, AD 220) : “Korkmadığını, çekinmediğini açıkça bildirmek, kavga veya yarışmaya çağırarak.”

“Zamana **meydan okuyan** toplar döküp gelen...” (DB, s.159)

Minnet etmemek (DB 29) : “Boyun eğmemek.”

“Gelirse komşuya cinnet, boşuna **eyleme minnet...**” (DB, s.29)

Mola vermek (BD 12, BD 116, BD 129, BD 150, BD 198, BD 208, BD 249, AD 203) :
“Uzun süren yolculuğa, yürüyüşe veya çalışmaya, dinlenmek amacıyla bir süre ara vermek, oturup dinlenmek.”

“Bu geniş çayırılıkta bir **mola vermek** için,” (BD, s.12)

Muradına ermek (AD 149) : “İsteğine kavuşmak, dileği gerçekleşmek, arzusu yerine gelmek.”

“Kara kafir **erişmesin muradına,**” (AD, s.149)

Müjde (muştı) vermek (götürmek) (DB 232, AD 38) : “Bir kimseye sevindirici, mutlu bir haberi ulaştırmak.”

“Bir tan vakti Kayseri’ye, **muştusunu saldım** arşın...” (AD, s.38)

Nabzı atmak (BD 121) : “1) Kalp vuruşu sürmek. 2) Mec. Ortaya çıkmak, görünmek, belli olmak.”

“**Nabzı hala atıyor!**” (BD, s.121)

Nazara gelmek (DB 76) : “Göz değmek.”

“Eğer **uğramazsak bir kem nazara** belki korlar bizi Ortak Pazar’a...” (DB, s.76)

Nefes almak (DB 279) : “1) Havayı ciğerlerine çekmek, soluk almak. 2) Dinlenmek. 3) Ferahlamak, rahatlamak. 4) Mutlu bir biçimde yaşamak.”

“Yanaşıp Tophane’ye biraz **nefes almalı.**” (DB, s.279)

Nefesi kesilmek (daralmak veya tutulmak) (BD 68) : “1) Güç soluk alacak duruma gelmek veya soluğu büsbütün durmak. 2) Mec. Bunalmak, sıkılmak. 3) Mec. Hayran kalmak, etkilenmek.”

“Hızlıca geldiğinden **kesilmişti nefesi.**” (BD, s.68)

Nur topu gibi (DB 87) : “Sağlıklı, çok güzel ve temiz (çocuk).”

“Bu rüya, hudutsuz hayallerimin **nur topu** çocuğudur,” (DB, s.87)

Ok gibi (yerinden) fırlamak (BD 171): “Çok hızlı gitmek.”

“Atına atlayınca, bir **ok gibi fırlardı.**” (BD, s.171)

Ok yaydan (yayından) çıkmak (DB 107) : “Geri dönülemeyecek bir iş yapmak.”

“**Ok** bir kez **çıktı yayından...**” (DB, s.107)

Oluk gibi akmak (BD 132, AD 144) : “Çok bol ve arası kesilmeden gelmek.”

“Yaralarından **oluk gibi kan akıyordu.**” (BD, s.132)

Omuz vermek (BD 192) : “1) Omzuyla dayanmak. 2) Mec. Destek olmak.”

“Yıkılan köprüye **omuz verdiler!**” (BD, s.192)

Oralı (bile) olmamak (BD 79, BD 228) : “Önemsememek, umursamamak, aldırmamak, ilgilenmemek.”

“Çinli karı sırttı, hiç **oralı değildi,**” (BD, s.79)

Ortak olmak (BD 120) : “Bir şeyi paylaşmak veya bir şeye katılmak.”

“Tavşan benimdir, diye **ortak oldu** ete!..” (BD, s.120)

Ortalık karışmak (BD 289) : “Toplumda veya devletler arasında düzensizlik baş göstermek.”

“**Ortalık karıştı** bir anda,” (BD, s.289)

Oyun etmek (DB 103, DB 166, BD 111) : “Kurnazlıkla birini aldatmak.”

“Kahpe felek bize **oyun etti** bil!...” (DB, s.103)

Öcünü yerde koymamak (BD 20) : “İntikamını almak.”

“Sağ kalırsam, ölenin **öcünü yerde komam!**...” (BD, s.20)

Öç (öcünü) almak (çıkarmak) (BD 32, BD 153, BD 154, BD 251, BD 255, BD 260, BD 263, BD 264, BD 273, AD 119, AD 135, AD 137, AD 139, AD 198, AD 218, AD 224, AD 225, AD 234, AD 240, AD 259, AD 287) : “Yapılan bir kötülüğün acısını kötülük yaparak çıkarmak, intikam almak.”

“İrkım **almadıkça** Çin’den **öcünü**, ölsem de yine bitmez savaşım!!!” (BD, s.251)

Ödü kopmak (patlamak) (DB 120, BD 85) : “Çok korkmak.”

“Gölgemizi gördükçe Çinlinin **ödü kopar!**” (BD, s.85)

Öfkeden deliye dönmek (AD 122) : “Fazla sinirlenmek.”

“Kara Çoban **öfkесinden delirdi..**” (AD, s.122)

Öfkesi kabarmak (DB 37) : “Çok kızmak, sakinleşmişken yeniden öfkelenmek, tekrar sinirlenmek.”

“**Öfkesi kabarmakta** Sütçü İmam’ın...” (DB, s.37)

Ölüm sessizliği çökmek (yayılmak) (BD 22, BD 85, BD 155) : “Yoğun ve derin bir sessizlik kaplamak.”

“Bir **ölüm sessizliği çöktü** erlerin üstüne!” (BD, s.22)

Ölümü göze almak (BD 79, BD 95) : “Elde etmek istediği sonuç uğruna ölüm de dâhil her türlü tehlikeye açık olmak.”

“**Ölümü göze alıp** boynuna sarılmışım!...” (BD, s.79)

Önüne çıkmak (AD 120) : “1) Rastlaşmak, karşılaşmak, karşısına çıkmak. 2) Mec. İlk defa görmek, yüz yüze gelmek. 3) yolunu kesmek için birdenbire karşı durmak.”

“Gelir iken biri **çıktı önüne.**” (AD, s.120)

Önüne dikilmek (BD 128, BD 130) : “1) Gelip karşısında durmak, karşısına dikilmek. 2) Karşısındakine engel olmak istediğini söz veya davranışıyla göstermek.”

“Bunlar da kim? der gibi, **dikildi önlerine!**” (BD, s.128)

Önüne düşmek (BD 66, BD 93, BD 161) : “1) Birinin önünden yürümek. 2) Birine kılavuzluk etmek.”

“Durma be, albız karı! haydi sen de **öne düş!**...” (BD, s.93)

Öpücük kondurmak (DB 249) : “*Hafifçe öpmek.*”

“Tekbir şimşekleri, karanlıklara, nurdan **öpücükler kondurdu** bugün.” (DB, s.249)

Ört ki ölem (DB 275) : “*Çok önemli şeyleri elde edemeyen kişilerce 'Nasıl yaşarım?' anlamında kullanılan bir söz.*”

“Ömür biter yol bitmez... **Ört ki ölem** arkadaşı...” (DB, s.275)

Özlemine duymak (BD 11) : “*Yürekten istemek, arzu etmek.*”

“**Duyacaksın** o büyük günlerin **özlemini!**” (BD, s.11)

Pay etmek (AD 238) : “*Paylaştırmak.*”

“Babamdan umduğum büyük mirası **pay etmeden** postu tahta seremem.” (AD, s.238)

Payidar kalmak (olmak) (DB 137, AD 56) : “*Kalmak, yok olmamak, yaşamak.*”

“Devleti **payidar olsun** Osman’ın,” (AD, s.56)

Pay vermek (AD 153) : “*1) Hisse vermek, bölüşmede bulunan parçalardan ayırmak. 2) Mec. Küçük büyüğe karşılık vermek, saygısızca davranmak.*”

“Ganimetten erlere **pay verildi,**” (AD, s.153)

Peşinden sürüklemek (DB 149, AD 63, AD 262) : “*Birinin veya birçoklarının arkasından gelmesini sağlamak.*”

“Aşkı meşk eyleyip halkı **peşlerinden sürüyenler...**” (DB, s.149)

Peşine takılmak (DB 37) : “*Ardından gitmek.*”

“**Peşlerine takıldı** üç Fransız askeri üç sarhoş kepaze...” (DB, s.37)

Peşine takmak (DB 158) : “*Yanında götürmek.*”

“Ümmet-i Muhammed’i **peşine takıp** gelen...” (DB, s.158)

Peşini bırakmamak (BD 44) : “*Bir kimseyi veya şeyi izlemekten vazgeçmemek.*”

“Yürüyor ve Kür Şad’ın **peşini bırakmıyor,**” (BD, s.44)

Pişmanlık duymak (getirmek) (BD 175) : “*Pişman olmak.*”

“Fakat bin kez **pişmanlık duydular** biraz sonra,” (BD, s.175)

Pişman olmak (DB 181) : “*Pişmanlık duymak.*”

“Bir Rum şarkısını işitince duy kardeş dediğine **pişman olduğunu**” (DB, s.181)

Postu sermek (AD 236, AD 238, AD 245) : “*Gittiği yerde uzun süre kalmak.*”

“Babamdan umduğum büyük mirası pay etmeden **postu tahta seremem.**” (AD, s.238)

Pusu kurmak (BD 220) : “*Saldıracağı kimseye görünmemek için bir yerde gizlenip beklemek.*”

“-Kağan! Çin elçisi, **kurmuştur bize pusu,**” (BD, s.220)

Rahatını kaçırmak (BD 116) : “*Rahatını bozmak, keyfini kaçırmak.*”

“Varıp gördüğü nesne, **kaçırdı rahatını!**” (BD, s.116)

Rahat yüzü görmemek (AD 125) : “*Hiç rahat etmemek.*”

“Dirliğince **rahat yüzü görmesin,**” (AD, s.125)

Razı olmak (gelmek) (BD 32, BD 87) : “*Uygun bulmak, beğenmek, benimsemek, istemek, kabul etmek.*”

“O da, Tatar ilinde, **razı olmuş** hanlığa!” (BD, s.32)

Reva görmek (DB 126) : “*Bir davranışı, bir olayı bir kimse için uygun görmek.*”

“Bana **reva gördüğün** zulümdür kandır.” (DB, 126)

Rezil olmak (DB 198) : “*Çok utanacak bir duruma gelmek.*”

“**Rezil oldu** pir meydanı!” (DB, s.198)

Rıza göstermek (DB 143, AD 61) : “*Razı olmak, onamak, uygun bulmak.*”

“Maksat, gönülleri İslam’a açıp, Hakk’tan bir güzelce **rıza eylemek.**” (DB, s.143)

Sabrı taşmak (tükenmek) (BD 41, BD 79) : “*Artık katlanamaz, dayanamaz duruma gelmek, sabrı kalmamak.*”

“**Sabrı kalmamıştı** yarım dakkalık.” (BD, s.41)

Saçına ak (kır) düşmek (AD 144) : “*Saçı ağarmaya başlamak, yaşlanmak.*”

“Süt beyazdı **aklar düştü saçına,**” (AD, s.144)

Saçını başını yolmak (DB 69, DB 118, DB 172, DB 180, AD 81, AD 180) : “Çok üzölmek, üzüntüsünden dövünmek.”

“Acım saç baş yoldurur,” (DB, s.69)

Sağ gösterip sol vurmak (DB 265) : “Şaşırtmak.”

“Kâfire karşı yumruğu, **sağ gösterip sol atmalı!**” (DB, s.265)

Sahip çıkmak (DB 207) : “1) Kendinin olduğunu ileri sürmek. 2) Korumak, koruyucu olmak, ilgilenip gözetmek.”

“Soyunun varlığına **sahip çıkan** nesiller...” (DB, s.207)

Sararıp solmak (DB 70, BD 181) : “Mec. Sağlığı bozulmak.”

“Solup, sararıp gönöl Türk Türk’e verip gönöl...” (DB, s.70)

Sarpa sarmak (çekmek) (DB 81, BD 75) : “Güçlükler ortaya çıkmak, çözölmesi çok güç bir duruma gelmek.”

“Beni sarpa saran yolu kim çizer?” (DB, s.81)

Saygı duymak (beslemek) (BD 30) : “Birine, bir şeye karşı saygı hissetmek.”

“Ona saygı duyardı, beyler ve bütün çeri.” (BD, s.30)

Secdeye varmak (kapanmak) (DB 239) : “Secde etmek.”

“Secdeye kapanıp doğruldu, Allah’a yükseldi elleri.” (DB, s.239)

Sefa sürmek (DB 23) : “Rahat, sakin ve eğlenceli yaşamak.”

“Binlerce gelse bin defa **sürdürmem** yurdumda sefa...” (DB, s.23)

Selam (selama) durmak (BD 73) : “Bir büyüğe, bir üste veya saygı duyulan bir şeye ayakta selam vermek.”

“Kara Kağan kalkınca, çeri **selama durdu...**” (BD, s.73)

Selam vermek (BD 141, BD 177, AD 123) : “1) Selamlamak. 2) Din b. Başını sağ ve sol omuzlarına çevirerek namazı bitirmek.”

“Yalnız eli böğründe **selam verdi** otacı,” (BD, s.141)

Sel gibi akmak (DB 36) : “İnsanlar kalabalık bir yığın hâlinde gitmek, yürümek.”

“Anadolu’da her ocağın son evlatları peşlerinden **sel olmuş akıyordu...**” (DB, s.36)

Serden geçmek (AD 253) : “*Bir şey uğruna ölümü göze almak.*”

“Ben bu yolda **serden geçtim.**” (AD, s.253)

Sessizliğe gömülmek (BD 51) : “*Sessiz duruma gelmek.*”

“Koca otağ, bir anda **sessizliğe büründü.**” (BD, s.51)

Ses vermek (DB 51, AD 110, AD 265) : “*Bir çağrıya karşılık vermek.*”

“**Ses vermez** Oğuz illeri niye susmuş bülbülleri?” (DB, s.51)

Sevinçten uçmak (BD 259) : “*Çok sevinmek.*”

“**Sevinçten uçuyor** gibiydiler.” (BD, s.259)

Seyre dalmak (AD 223) : “*Bir şeye kendini vererek bakmak.*”

“Bu tabloyu **seyre daldı** sonsuz semada yıldızlar...” (AD, s.223)

Sıraya dirmek (BD 41, AD 120) : “*1) Sıralamak. 2) Bir topluluk içinde herkese aynı biçimde davranmak.*”

“-**Dizmem** gerekir bunları bir **sıraya!**” (BD, s.41)

Sır olmak (AD 196) : “*Kaybolmak, arkada iz bırakmadan gitmek.*”

“Böyle demiş, boz atını mahmuzlayıp **sır olmuş,**” (AD, s.196)

Sinirleri bozulmak (BD 215) : “*Sinirlenip ne yapacağını şaşırarak.*”

“-Ulan Çinli, konuşma!... **Bozuluyor sinirim!**” (BD, s.215)

Sinirleri gevşemek (*yatışmak*) (AD 136) : “*Sinirliken ferahlamak, sakinleşmek.*”

“Hem tasası, hem **öfkesi yatıştı.**” (AD, s.136)

Sitem etmek (BD 124) : “*Sitemde bulunmak.*”

“Evdeşi **sitem etti,** dedi: -Dağda avladım!” (BD, s.124)

Soğuk ter dökmek (*basamak, boşanmak*) (BD 16) : “*Korkmak, heyecanlanmak, bunalmak, gerilmek.*”

“Sararan şakakları, **soğuk soğuk terledi.**” (BD, s.16)

Soluğu kesilmek (tutulmak) (DB 37, BD 230, BD 258) : “1) Soluk almaz duruma gelmek; 2) Mec. Aşırı heyecanlanmak; 3) Mec. Gücü tükenmek.”

“Yüreği sökülüyordu göğsünden sanki... **Kesilmişti soluğu...**” (DB, s.37)

Sona ermek (BD 108) : “Son bulmak.”

“-Onbaşı Karabudak! **Sona ermiştir** yargı.” (BD, s.108)

Sonu gelmek (DB 119, BD 186, BD 206) : “Bitmek, tükenmek, yok olmak, ölmek.”

“Elbet **sonu gelir** bir gün...” (DB, s.119)

Son vermek (BD 55, BD 123) : “Bitirmek, sona erdirmek.”

“Oklarla TÜRK yazarak **son verdi** bu yarışa!” (BD, s.55)

Sorguya çekmek (BD 195) : “Bir suçla ilgili olarak soru sorup cevap istemek.”

“Böğü Alp’ı orada **sorguya çekti** hemen.” (BD, s.195)

Soya çekmek (DB 199) : “Soyunun özelliklerini taşımak.”

“**Soya çeker** devşirdiğin...” (DB, s.199)

Söz almak (BD 74, BD 81, BD 82, BD 83, BD 119, BD 218, AD 115) : “1) Konuşmak için toplantı başkanından izin almak, konuşmaya başlamak. 2) birinin bir işi yapacağını kesin olarak bildirmesini sağlamak. 3) Erkek tarafı oğullarıyla evlendirmek üzere kızın ailesinden olumlu cevap almak.”

“Sonra, Kağan **söz alıp** söz etti Kurultaya,” (BD, s.81)

Söz dinlemek (tutmak) (BD 218) : “Söylenen bir sözü, verilen bir öğüdü benimsemek, davranışlarını bunlara uydurmak.”

“**Sözümü dinlerseniz**, vazgeçelim barıştan,” (BD, s.218)

Söze başlamak (BD 166) : “Konuşmaya başlamak, bir konuya girmek.”

“Kalktılar; Tunga Teğın **söze başladı** önce.” (BD, s.166)

Söze karışmak (BD 111, BD 131, BD 252) : “Başkaları konuşurken araya girip konuşmak.”

“**Söze karıştı** Sülemiş, işitelim ki ne demiş.” (BD, s.111)

(bir şeyden) Söz etmek (BD 78, BD 81, BD 82, BD 164, AD 181) : “O şey üzerinde konuşmak.”

“Bağır basıp, senin için bir iki **söz edelim.**” (AD, s.181)

Sözünde durmak (AD 287) : “Verdiği sözü yerine getirmek, verdiği sözden dönmemek, verdiği sözü tutmak.”

“Ereceğiz hedefe **durursak sözümüzde...**” (AD, s.287)

Sözünden dönmek (DB 46, DB 191) : “Verdiği sözü yerine getirmemek veya tutmamak.”

“**Döndüğü olmadı** Kaplan Hoca’nın bela meclisinde verdiği **sözden...**” (DB, s.46)

Sözünü geri almak (BD 112, BD 130) : “1) Üstüne aldığı bir işten vazgeçtiğini söylemek. 2) Söylemiş olduğu bir sözde haksız olduğunu kabul ederek onun söylenmemiş sayılmasını istemek.”

“- Beni korkak mı sandın? **Geriye al sözünü!**” (BD, s.112)

Sözünü kesmek (BD 92) : “Biri konuşurken söze karışıp onun konuşmasına fırsat vermemek.”

“- Beyimiz! dedi, Tarkan **kesti sözünü;**” (BD, s.92)

Söz vermek (BD 63, BD 76, AD 47) : “Bir işi yapacağını kesinlikle bildirmek.”

“Yunus Emrelere **söz verilmeli...**” (AD, s.47)

Suratını ekşitmek (buruşturmak) (BD 115) : “Yüzüne memnun olmadığını belirten bir anlam vermek.”

“Biraz ilerleyince, **ekşitti suratını...**” (BD, s.115)

Suya düşmek (BD 15) : “Gerçekleşme olasılığı kalmamak.”

“Alp’in binbaşılığı, böylece **suya düşmüş!**...” (BD, s.15)

Şafak sökmek (atmak) (DB 268, AD 43) : “Sabahleyin ortalık aydınlanmaya başlamak.”

“Bir velvele koptu **atarken şafak...**” (DB, s.268)

Şansa bırakmak (BD 209) : “Oluruna bırakmak.”

“Devletin geleceği, **talihe bırakılmaz!**...” (BD, s.209)

Şaşkına dönmek (DB 208, BD 228) : “Beklenmedik bir durum karşısında şaşkınlaşmak.”

“**Şaşkına dönerlerken** Çinliler bu arada,” (BD, s.228)

Şehadet etmek (DB 220) : “Tanıklık etmek.”

“Ben **şehadet ederim** ve ta yürekten derim...”

Şehadet şerbetini içmek (DB 25, DB 268, BD 187, AD 43) : “Şehit düşmek.”

“**Şehitlik şerbeti içti dediler...** İçti ve öteye uçtu dediler...” (DB, s.25)

Şehit düşmek (olmak) (DB 100, DB 142, DB 229, DB 269, BD 207, AD 60, AD 95, AD 215) : “Kutsal bir ülkü veya inanç uğrunda ölmek.”

“Henüz gonca iken dalında ercesine **şehit oldu**,” (DB, s.100)

Şehit edilmek (AD 223) : “Kutsal bir ülkü veya inanç uğrunda öldürülmek.”

“**Şehit etti** imansızlar...” (AD, s.223)

Tadı damağında kalmak (DB 154) : “1) Yenen bir şeyin tadını unutamamak. 2) Hoşa giden, zevk alınan bir şeyi unutamamak.”

“Bir de şol kanaat bereketinin **tadı silinmedi damağımızdan**.” (DB, s.154)

Tadı tuzu kalmamak (bozulmak) (BD 240) : “Eski zevki kalmamak, yavanlaşmak.”

“**Kalmamıştı** dirliğin **tadı, tuzu**.” (BD, s.240)

Tamuya (cehenneme) dönmek (BD 185, BD 240) : “Yaşanılmaz duruma gelmek.”

“**Tamuya dönmüştü** Türklerin yurdu.” (BD, s.185)

Tasa çekmek (AD 195) : “Kaygılanmak, üzüntü içinde olmak, üzülme.”

“Kaygılanıp **tasa çekmez**, bin belayı az görür!” (AD, s.195)

Taşı sıkısa suyunu çıkarır (AD 178) : “Birinin vücutça çok güçlü olduğunu belirtmek üzere söylenen söz.”

“Bir civan ki, **su çıkarır sıkısa çakmak taşı**.” (AD, s.178)

Tava gelmek (DB 186) : “1) Toprak sürülecek duruma gelmek. 2) Mec. Yumuşamak, kanmak, yola gelmek.”

“Bu yayla, bu dağ, bu ova... Kanımızla **geldi tava.**” (DB, s.186)

Tekbir getirmek (almak) (AD 78, AD 80, AD 81, AD 152) : “Müslümanlıkta Tanrı'nın büyüklüğünü, yüceliğini anmak için söylenen ve 'Allahuekber' sözü ile başlayan duayı okumak.”

“İlkin **tekbir almış** yüz elli bin er,” (AD, s.78)

Tepeden tırnağa süzmek (BD 288) : “Herhangi bir sebeple birine dikkatlice bakmak.”

“**Tepeden tırnağa süzdü** Ozan'ı süzdü iyice!” (BD, s.288)

Ters gütmek (BD 116) : “Bir iş doğru ve düzgün yürümemek, sorun çıkmak.”

“Bugün yine nedense, **ters gidiyordu** her şey,” (BD, s.116)

Tersine dönmek (BD 240) : “Beklenildiği, umulduğu gibi gerçekleşmemek, aksi olmak.”

“**Tersine dönmüştü** evrenin çarkı.” (BD, s.240)

Ters ters bakmak (BD 33) : “Düşmanca ve öfkeli bir biçimde bakmak.”

“Pars, inanmamış gibi, Yamtar'a **ters ters baktı.**” (BD, s.33)

Tetiğe basmak (dokunmak) (DB 166) : “Ateş etmek.”

“**Tetiğe basmadan** kurşun vınlamaz.” (DB, s.166)

Tezkere almak (AD 230) : “Ask. Askerlik görevini tamamlayarak bunu bildiren bir belge almak.”

“**Tezkereni alıp**, gelesin gayrı.” (AD, s.230)

Tıka basa yemek (BD 176) : “Mideye sıkıntı verecek kadar çok yemek.”

“Durmadan **tıka basa yiyordu** dokuz öğün!” (BD, s.176)

Tos vurmak (BD 190) : “Alın veya boynuzla vurmak, süsmek.”

“Dalga **tos vurdukça** sallanır durur,” (BD, s.190)

Treni kaçırmak (DB 78) : “Bir şeyi elde etme, bir işi gerçekleştirme fırsatını ve imkânını yitirmek.”

“Renkli uçurtmalar uçurduğunuz... Kaçınıcı **trendir kaçırdığımız?**” (DB, s.78)

Tuzak kurmak (BD 217, AD 224) : “1) Bir şeyi yakalamak için düzenek hazırlamak. 2) Mec. Birini güç ve tehlikeli bir duruma düşürmek için düzen hazırlamak, komplo kurmak.”

“Bir **tuzak kurulmazdı** Türklere bundan beter!...” (BD, s.217)

Türkü tutturmak (DB 168) : “Türkü söylemek.”

“Bir **türkü tutturdum** Kayabaşı’nda...” (DB, s.168)

Tüyleri ürpermek (DB 71) : “Kötü bir olay, soğuk, gıcıkalanma vb. sebeplerle korku veya tiksinti duymak.”

“**Tüylerim ürperdi** tekbir alırken...” (DB, s.71)

Uçmağa (cennet) varmak (BD 20, BD 22, BD 153, BD 154, BD 180, BD 190, BD 193, BD 226, BD 267, BD 268, BD 277, AD 58, AD 85, AD 97, AD 105) : “Ölmek.”

“Buğra **uçmağa vardı**, dün geceki sellerde!...” (BD, s.20)

Ulak çıkarmak (salmak) (BD 30, AD 99, AD 186) : “Haberci göndermek, posta çıkarmak.”

“Ülkenin dört bir yönüne **ulaklar salınmalı.**” (BD, s.30)

Umudu kırılmak (DB 202, BD 95) : “Bir şeyin artık gerçekleşmeyeceği inancına varmak.”

“**Kırılmasın umutlar** dirilecek Bozkurtlar.” (DB, s.202)

Umudunu kesmek (BD 221) : “Artık olacağını beklememek.”

“-Kara Kağan! **Kesildi umudumuz;**” (BD, s.221)

Umudu sönmek (BD 109, BD 196, BD 209) : “Umudu kalmamak.”

“Deyince, Kür Şad için bütün **umutlar söndü...**” (BD, s.109)

Uygun bulmak (BD 74) : “Yakıştır, yaraşır görmek.”

“Hemen soru sormayı Katun **uygun bulmadı**,” (BD, s.74)

Uz gelmek (AD 177) : “1) İyi gelmek. 2) Hoşuna gitmek.”

“Dirse Han’a **uz gelmişti** karısının öğüdü.” (AD, s.177)

Ün almak (kazanmak, salmak, yapmak) (DB 252) : “Ünü herkesçe bilinmek ve her yerden duyulmak.”

“Bu yürek attıkça Türk... Türk... **ün salmışlığımız** vardır.” (DB, s.252)

Üne kavuşmak (BD 219) : “Ün kazanmak, şöhret bulmak.”

“-Yeniden **kavuşuruz** kaybettiğimiz **üne!**” (BD, s.219)

Üstüne çöreklenmek (BD 239) : “Bir yerde, orada yaşayanları rahatsız etme pahasına sürekli kalmak, yerleşmek.”

“**Çöreklenmişti** Asya bozkırlarının **üstüne**, koyu bir Çin karanlığı...” (BD, s.239)

Üstüne yok (BD 252) : “'Bundan daha iyisi olamaz, hepsinden iyisi bu' anlamında kullanılan bir söz.”

“Kılıç sallamada, kargı sançmada **yoktu üstüne...**” (BD, s.252)

Vecde gelmek (DB 163, DB 172) : “Kendinden geçecek kadar coşmak, bir şey karşısında sonsuz heyecan duymak, esrimek.”

“**Vecde gelmiş** gibi çıktım çileden.” (DB, s.163)

Veda etmek (AD 46) : “1) Vedalaşmak, esenleşmek. 2) Mec. Sevilen bir şeyle olan ilgisini kesmek.”

“Dünya hayatına ulu Peygamber altmış üç yaşında **veda eyledi.**” (AD, s.46)

Velvele kopmak (DB 268, AD 43) : “Büyük gürültü çıkmak.”

“Bir **velvele koptu** atarken şafak,” (AD, s.43)

Vız gelmek (BD 261) : “Tkz. Pek önemsiz görünmek.”

“Omzuna saplanan ok, **vız geliyordu...**” (BD, s.261)

Yabana atmak (BD 29, BD 76) : “Önem vermemek, önemsiz görmek.”

“Bu genç, öyle **yabana atılır** er değildi.” (BD, s.29)

Yakasına asılmak (yapışmak) (AD 279) : “Hesap sormak veya bir şey istemek için tutup bırakmamak.”

“**Yakasına yapışarak** sokakta, kadıya götürmüştün.” (AD, s.279)

Yalanı basmak (BD 125) : “Yalan söylemek.”

“**Yalanı bastı** Çalık.” (BD, s.125)

Yan bakmak (BD 87) : “1) Beğenmeyerek veya düşmanca bakmak. 2) Kötü niyet beslemek.”

“**Yan bakmak** evli kadına, yakışır mı Türk adına?!!” (BD, s.87)

Yaptığı yanına (kâr) kalmamak (BD 25) : “Yaptığı kötülük karşılıksız kalmak, cezasını görememek.”

“Katun’un **ettiği yanına kalmaz**,” (BD, s.25)

Yara almak (BD 138, BD 183) : “1) Yaralanmak. 2) Mec. İtibar kaybetmek.”

“Çinli hafif bir **yara alarak** devrilmişti,” (BD, s.138)

Yaraya tuz biber ekmek (AD 120) : “Bir derdin acısını çoğaltmak.”

“**Tuz ekelim** açtığımız **yaraya**...” (AD, s.120)

Yâr olmak (DB 66, AD 150) : “Yardım etmek, yararlı olmak.”

“Dar gününde Kazan Beye **yar olan**...” (AD, s.150)

Yas tutmak (AD 264) : “1) Çok üzülmek, yasa bürünmek, matem tutmak. 2) Duyulan acı ve üzüntüyü bazı davranışlarla belli etmek.”

“Bozkurtlar diriliyor, **yas tutsun** uyuz itler.” (AD, s.264)

Yaya kalmak (BD 75) : “1) İsteddiği şeyi yapamaz duruma gelmek. 2) Binecek bir şeyi olmamak. 3) Yardımcısız kalmak.”

“Alışveriş yaparsak sonra **yaya kalırız!**” (BD, s.75)

Yaygara koparmak (BD 43) : “Bağırıp çağırmak.”

“Çinli, çirkin sesiyle **kopardı yaygarayı**,” (BD, s.43)

Yele vermek (DB 170) : “Savurmak, boşuna harcamak.”

“Kaç ocağın külünü savurdun; **yele verdin**.” (DB, s.170)

Yem olmak (BD 18) : “1) Herhangi bir hayvan tarafından yenilmek. 2) Mec. Birinin tuzağına düşmek.”

“- Kim **yem olmamak** isterse azgın suya,” (BD, s.18)

Yenik düşmek (BD 14) : “Yenilmek, mağlup olmak.”

“- Geçende **yenik düştü** kılıç oyunlarında,” (BD, s.14)

Yenik saymak (BD 38) : “Yenilmiş olarak kabul etmek.”

“Az daha gerilerse, **yenik sayılırdı** Alp,” (BD, s.38)

Yerde kalmak (AD 171) : “Saygı görmemek, yüzüne bakılmamak.”

“Han buyruğu **yerde kalsa**, dirlik olmaz, dediler.” (AD, s.171)

Yer dizlemek (AD 170) : “Yere diz vurup selamlamak.”

“Bağır basıp **yer dizleyip** sohbetinde durmalı.” (AD, s.170)

Yere çalmak (BD 123) : “Yere atmak, yere fırlatmak.”

“Çalık’ı kavrayarak belinden, **yere çaldı!**” (BD, s.123)

Yere sermek (DB 38, DB 101, BD 43, BD 199, BD 259) : “Vurup öldürmek.”

“Üç defa dokundu tetiğe, **yere serdi** üç gâvur askerini...” (DB, s.38)

Yere vurmak (BD 158) : “1) Kötü bir duruma sokmak. 2) Yenmek, alt etmek.”

“Bir tekmede ayıyı sırt üstü **yere vuran**...” (BD, s.158)

Yere yığılmak (BD 158) : “Yere düşmek.”

“**Yere yığıldı**, boş bir saman çuvalı gibi,” (BD, s.158)

Yeri boylamak (BD 173) : “Yere düşmek.”

“Omuzuna çarpınca, **boyladı yağız yeri**.” (BD, s.173)

Yeri göğü inletmek (BD 230) : “Yüksek sesle ve olanca güçle bağırarak.”

“Yine kahkahalarla **yeri göğü çınlattı**...” (BD, s.230)

Yerinde duramamak (BD 42) : “1) Sürekli kıpırdamak. 2) İçi içine sığmamak.”

“İçing Katun **yerinde** gayrı **duramıyordu...**” (BD, s.42)

Yerine gelmek (BD 205) : “1) Yapılmak, olmak. 2) Eski duruma dönmek.

“**Yerine gelsin** de verilen buyruk...” (BD, s.205)

Yerini almak (BD 28, BD 51) : “*Yerine geçmek.*”

“Otağımın önünde, herkes **yerini alsın!**...” (BD, s.28)

Yerini bulmak (BD 181) : “1) Uygun olan yerde olmak: Depremden sonra gönderilen battaniyeler yerini buldu. 2) kendine yakışan makamı, durumu bulmak.”

“Artık her attığı taş **yerini bulacaktı!**...” (BD, s.181)

Yeri öpmek (BD 42) : “*Yere düşmek, yere serilmek.*”

“Çinliler, her yumrukta, **öpüyorlardı yeri!**” (BD, s.42)

Yetki vermek (BD 218) : “*Yetkilendirmek.*”

“Üç gün önce burada **yetki vermiştin** bana;” (BD, s.218)

Yok olmak (DB 97, BD 69) : “1) Ortadan kalkmak, kaybolmak; 2) Mec. Varlığı sona ermek.”

“Biz tükenip **yok olmadan**, olmaz böyle şey oğul...” (DB, s.97)

(**yoktan**) **var etmek** (DB 239) : “*Yaratmak, ortaya çıkarmak.*”

“Ey Tanrım! Bir anda **var ettin.**” (DB, s.239)

Yola çıkmak (DB 233, BD 127, BD 143, BD 163, BD 207, BD 209, AD 128) : “1) Araca binmek üzere yol üstünde durmak 2) Bir yere varmak için bulunduğu yerden ayrılarak yolculuğa başlamak, harekete geçmek. 3) Herhangi bir şeyi esas almak, oradan başlamak.”

“Bütün atlılarını toplayıp **yola çıksın,**” (BD, s.209)

Yol açmak (AD 112) : “1) Yol yapmak. 2) Kapanmış olan yolu geçilir duruma getirmek. 3) Kalabalık bir yerde genellikle saygıdeğer bir kişinin geçmesi için insanları kenara çekip yol vermek. 4) Mec. Bir olayın sebebi olmak. 5) Mec. Davranışlarıyla başkalarına örnek olmak.”

“Karşılıyıp **yol açtılar** gelene...” (AD, s.112)

Yola (yollara) düşmek (DB 85, BD 63, BD 116) : “Yola çıkmak, yol almaya başlamak.”

“Ta Manş kıyılarından **yollara düşenler** kim?” (DB, s.85)

Yola koyulmak (AD 201, AD 206) : “Gidilecek yere doğru yola çıkmak.”

“Eli bağlı tutsak olup baban **yola koyuldu.**” (AD, s.201)

Yol almak (BD 24, BD 184) : “Yolda ilerlemek”

“Pars’la Almila belki bir günlük **yol almıştı!**” (BD, s.184)

Yol bulmak (BD 78, AD 29) : “Çare bulmak.”

“Ağzından söz almaya başka **yol bulmalıydı...**” (BD, s.78)

Yoldan çıkmak (BD 86) : “1) Belli bir yol izleyen taşıtlar herhangi bir sebeple yolundan ayrılmak, gitmez olmak. 2) Mec. Doğru yoldan ayrılmak.”

“**Yoldan çıkıp** azdığı var!” (BD, s.86)

Yol görünmek (BD 110) : “Gitmek gerekmek.”

“Yiğit Karabudak’a uçmak **yolu göründü...**” (BD, s.110)

Yol göstermek (DB 27, BD 66) : “1) Kılavuzluk etmek, yolu bilmeyene anlatmak, tarif etmek. 2) Mec. Ne yapılacağını, nasıl davranılacağını öğretmek.”

“**Yol gösterip** torunlara... Koman bu illeri harap,” (DB, s.27)

Yol tepmek (DB 231, AD 38) : “Çok uzun bir süre yürümek.”

“**Yol teperim** yazın, kışın...” (DB, s.231)

Yol tüketmek (BD 30) : “Yol almak, yol kat etmek.”

“Dokuz gün **yol tükettim.**” (BD, s.30)

Yoluna baş koymak (AD 228) : “Bir amaca, bir gayeye yönelmek, bütün varlığıyla kendini vermek.”

“**Yoluna baş koyduğun** bayraktasın...” (AD, s.228)

Yolunu beklemek (gözlemek) (AD 97, AD 105) : “Gelmesini beklemek.”

“Akşam, sabah, her an **yolumu gözler,**” (AD, s.97)

Yolunu bulmak (DB 279) “1) Gereken çareyi bulmak. 2) Argo. Yasal olmayan yollardan kazanç sağlamak.”

“Beleştten hem kafayı, hem **yolunu bulmalı.**” (DB, s.279)

Yolunu tutmak (BD 82, BD 223) : “Benimsemek, gereğini yerine getirmek.”

“- İyi bir **yol tuttunuz,**” (BD, s.82)

Yolu (yolunu) şaşırmaq (BD 78) : “Yanlış yola sapmak.”

“**Yolunu şaşırma** da Çinliye danışmazdı!..” (BD, s.78)

Yol vermek (DB 230, AD 46, AD 218, AD 244, AD 274) : “1) Geçmesine izin vermek. 2) Hızını artırmak. 3) İşten çıkarmak, işine son vermek.”

“**Yol verin** göçümüze...” (DB, s.230)

Yorgaya kalkmak (BD 152, BD 201) : “Hlk. Atları yürütmek.”

“ Sonra **yorgaya kalktı** tam yüz yirmi bin at!” (BD, s.152)

Yön vermek (DB 240) : “Yeni bir biçim, yeni bir düzen vermek.”

“Aleme bizimle **yön verdin!**” (DB, s.240)

Yüreği çarpmak (BD 227) : “1) Kalbi çarpmak veya çalışmak. 2) Coşku sebebiyle kalp hızlı hızlı çarpmak veya çalışmak. 3) Merak, kaygı, korku, heyecan vb. duygularla tedirgin olmak, huzursuz olmak.”

“**Yüreği çarpıyordu,** ölümcül vuruşlarla,” (BD, s.227)

Yüreği ferahlamak (hafiflemek) (BD 213) : “Kaygıdan kurtulmak.”

“**Yüreği ferahlamış,** gülmüştü asık yüzü...” (BD, s.213)

Yüreği kabarmak (DB 36) : “İçi sıkıntı ile dolup derin soluk alma gereğini duymak.”

“**Yürekler kabarıyordu** anbean bir yanardağ heybetiyle Maraş'ta...” (DB, s.36)

Yüreği kan ağlamak (BD 25) : “Derinden acı duymak, çok üzülme.”

“Dağlar ne bilsindi ki, **yürekler hep kan ağlar!**” (BD, s.25)

Yüreğine dokunmak (BD 81) : “Üzülme.”

“Yazılanlar beylerin **yüreğine dokundu!**...” (BD, s.81)

Yüreğine od (ates) düşmek (DB 251, BD 186, AD 125) : “Felakete uğramak, çok üzülmek.”

“**Od düşsün gönüllere!** Gönüllerden dillere,” (DB, s.251)

Yüreğine (gönlüne) sinmek (DB 41) : “İçine sinmek.”

“**Gönüllerimize sindiren** deha!..” (DB, s.41)

Yüreğini dağlamak (BD 26, BD 54, BD 203, AD 143) : “Acıyla ve özlemle içi yanmak, acıyla kıvranmak.”

“- Bre ozan! **Yürek dağlayan** yeter!...” (BD, s.26)

Yüreği parçalanmak (BD 26) : “Çok acılamak.”

“Korkak Çinli güldü mü, **parçalanır yürekler!**” (BD, s.26)

Yüreği yanmak (BD 25, BD 124, AD 89, AD 195) : “1) Çok acılamak. 2) Felakete uğramak.”

“Yoktu ordu içinde **yüreği yanmayan** Türk...” (BD, s.25)

Yüreği yerinden oynamak (DB 65) : “Birdenbire heyecanlanmak veya korkmak.”

“**Oynamaz mı yerinden** bu nice **yürek?** derler!” (DB, s.65)

Yürüyüşe çıkmak (BD 142): “Dolaşmaya, gezintiye çıkmak.”

“Sançar on çerisiyle **yürüyüşe çıkmıştı,**” (BD, s.142)

Yüz bulmak (BD 62, BD 84, AD 115) : “İlgi ve yakınlık görmek.”

“Demek şımartılmışlar, demek **yüz buluyorlar!**...” (BD, s.84)

Yüz çevirmek (döndürmek) (BD 23, AD 182) : “Gösterdiği ilgiyi kesmek.”

“Tanrı Kağanı alıp **yüz mü çevirdi** bizden?” (BD, s.23)

Yüz geri etmek (DB 241, BD 192) : “Geri döndürmek.”

“Cenkten **etmedik yüzgeri!**” (DB, s.241)

Yüz karası olmak (AD 220) : “Utanılacak bir durum ortaya çıkmak.”

“Ey, insanlık düşmanı, dünyanın **yüz karası!**” (AD, s.220)

Yüz sürmek (DB 43) : “Aşırı sevgi göstermek için yere eğilmek.”

“Kabrine **yüz sürmeye**, derman mı kaldı bende?” (DB, s.43)

(bir şey olmaya) Yüz tutmak (DB 158) : “1) Bir şey, olmak üzere bulunmak. 2) Giderek biçim ve renk değiştirmek.”

“İslam’ın sönmeye **yüz tutmuş** ocaklarını...” (DB, s.158)

Yüzü gülmek (BD 213, AD 125) : “1) Sevinci yüzünden belli olmak. 2) Feraha kavuşmak. 3) Temiz, tertipli duruma gelmek.”

“Yüreği ferahlamış, **gülmüştü** asık **yüzü**...” (BD, s.213)

Yüzüne bakamaz olmak (DB 76, BD 54) : “Utanç, yüreksizlik vb. sebeplerle bir kimsenin karşısına çıkamamak.”

“Yunan’ın **yüzüne bakamaz olduk.**” (DB, s.76)

Yüzüne uyku bakmamak (BD 161) : “Uyuyamamak.”

“Bugün **uyku** nedense **yüzüne bakmıyordu!**” (BD, s.161)

Yüzünü (alınını) ağartmak (DB 39) : “Beğenilir iş yapmak, iş ve davranışlarıyla yakınlarının övünmesine sebep olmak.”

“Sütçü İmam... **Alınlarımızı ağartan** gurur..” (DB, s.39)

(bir şeye) Yüzü olmamak (AD 172, AD 174) : “1) O şeye dayanamamak. 2) Cüret ve cesareti olmamak. 3) Utanmak.”

“Hak katında lanetlidir yanımızda **yüzü yok!**” (AD, s.172)

Yüzüstü kalmak (BD 14) : “1) Bir iş, zamanında yapılmayıp olduğu gibi bırakılmak. 2) Bir iş bitirilmeden bırakılmak.”

“Türkeli’nde Çin işi **yüzüstü kalacaktı!**...” (BD, s.14)

Yüzü yerde kalmak (AD 143) : “Utanmak, mahcup duruma düşmek.”

“Oğuzların **yüzü yerde kalmasın!**...” (AD, s.143)

Yüz vermek (BD 29) : “Şımartmak, tolerans tanımak.”

“Düşmana **yüz verirsen**, ağu korlar aşına!...” (BD, s.29)

Yüz vermemek (BD 120, BD 147, AD 217) : “1) İlgi, yakınlık göstermemek. 2) Önemsememek.”

“Elbet, ona et değil, **yüz** bile **vermediler..**” (BD, s.120)

Zaman kazanmak (BD 192, BD 276) : “*Vakit kazanmak.*”

“Biraz **zaman kazanmak** istedikleri belli.” (BD, s.192)

Zarar vermek (BD 76) : “1) *Kötülük etmek.* 2) *Birinin parasal kayba uğramasına sebep olmak.*”

“Onun yapacağı şu: Arkadan **zarar vermez,**” (BD, s.76)

Zincire vurmak (DB 170, AD 119) : “*Prangaya vurmak.*”

“Seni, yelelerinden, **zincire vuracağız!**” (DB, s.170)

Zindan olmak (BD 187) : “*Yaşanmaz, huzursuz, rahatsız, zevk alınmaz duruma gelmek.*”

“Evleri **zindan oldu** bu Gök Türk devlerine!...” (BD, s.187)

Zül saymak (addetmek) (AD 288) : “*Bir olay veya sözü küçültücü, alçaltıcı, aşağılayıcı olarak değerlendirmek.*”

“Susmak bize **zül olsun** haykırılım güür sesle!” (AD, s.288)

3.4. Atasözleri

Bu bölümde, Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu'nun şiir kitaplarında geçen atasözleri, başta Türk Dil Kurumunun internet sitesinde yer alan Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü olmak üzere diğer sözlüklerden yararlanılarak tespit edilmiş ve anlamlandırılmıştır. Atasözlerinin geçtiği cümleler kitap isimleri ve sayfa numaraları ile birlikte belirlenmiştir. Belirlenen atasözlerinin geçtiği cümleler, tanık cümle olarak yazılmıştır. Bazı atasözlerindeki kimi sözcüklerin daha eski halleri kullanılırken kimi atasözlerinde ise, sözcüklerin yerleriyle oynanmıştır. Bütün bu atasözleri, sözlüklerde yer alan halleriyle yazılmış; tanık cümlelerdeki halleri ise aynen verilmiştir. Son olarak kaynaklarda yer almayan atasözleri, kullanıldıkları cümleler dikkate alınarak anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Aça dokuz yorgan örtmüşler, yine uyuyamamış (BD 115) : “1) Aç olan kimse, kendisine ne kadar rahatlık sağlanırsa sağlansın, dinlendirilemez. 2) Bir şeye ihtiyaç duyan kimse, ancak onun giderilmesiyle rahata kavuşturulabilir.”

“**Aç kişinin üstüne dokuz yorgan örtse, yine uykusu gelmez.**” (BD, s.115)

Açın yüzü gülmez (BD 115) : “Aç olan kimse, hiçbir şeyden zevk alıp mutlu olamaz.”

“**Açın yüzü de gülmez.**” (BD, s.115)

Akacak kan damarda durmaz (AD 93, AD 102) : “Kişi, alın yazısında olanla kesinlikle karşılaşır.”

“Düşmandan cevap yok sessizdir her yan **damarda durur mu dökülecek kan?**” (AD, s.93)

Akıl (us) akıldan (ustan) üstündür (BD 81) : “Bir kimsenin aklına gelmeyen bir çare, başka birinin aklına gelebilir.”

“**Ünlü Gök Türk Beyleri!.. Us, ustan yüce olur.**” (BD, s.81)

Allahtan ümit kesilmez (DB 119) : “En umutsuz durumlarda bile insan kötümserliğe kapılmamalı, Allah'ın bir lütufta bulunabileceği, kulunu zordan kurtarabileceği düşünülmelidir.”

“**Kesilmez Allah'tan ümit...**” (DB, s.119)

Ana hakkı Tanrı hakkı iledir (AD 143) : “Kişinin annesine karşı yükümlülükleri onun Allah'a karşı yükümlülükleri kadar kutsaldır.”

“**Ana hakkı, Tanrı hakkı iledir,**” (AD, s.143)

Arslan kükremeden, dağlar çinlamaz. (DB 166) : “Cesur insanlar görevden kaçmamalıdır.”

“**Arslan kükremeden, dağlar çinlamaz.**” (DB, s.166)

Arslanların beşiği köpeklere yurt olmaz (DB 38) : “Hak layık olanı bulur. Hak eden, layık olan sonunda hakkını alır.”

“**Köpeklere yurt olmaz, arslanların beşiği,** diye düşündü...” (DB, s.38)

Beterin beteri var (BD 240) : “Çok kötü bir duruma düşen kimse, bundan daha kötü durumların da bulunduğunu düşünerek avunmalıdır.”

“**Beterin beteri varmış** meğer, Çin’e tutsak etmişti Tanrı, Türk’ü!...” (BD, s.240)

Bir çâşıt (casus) bir devlet yıkar (BD 84) : “Herhangi bir olayı, işi ya da kişiyi küçümsemek, önemle ele almak gerekir.”

“-Ne mi çıkar!.. **Bir çâşıt, koca bir devlet yıkar!**...” (BD, 84)

Durmak gözyaşı silmez (BD 115) : “Bir şeyleri düzeltmek için harekete geçmek gerekir. Bekleyerek bir sonuç alınmaz.”

“Düşününce, bir güzel söz daha buldu Çalık, **durmak gözyaşı silmez!**...” (BD, s.115)

Dert yiğidin kamçısıdır (AD 172) : “Dert kişiyi daha çok çalışmaya zorlar.”

“**Dert yiğidin kamçısıdır** yuvarlanın, yoğrulun...” (AD, s.172)

El ile gelen düğün bayram (BD 116) : “Herkes birden gelen sıkıntı ve felakete katlanmak, yalnızca bir kişiye gelene katlanmaktan daha kolaydır.”

“Dedi: -El ile gelen, toy, düğün sayılmalı” (BD, s.116)

Et tırnaktan ayrılmaz (DB 94, BD 82) : “Yakın hısımlar arasındaki bağ kolay kolay kopmaz.”

Bütün Türkler kardeştir! **Ayrılmaz tırnaktan et**, (BD s.83)

Gözden irak olan gönülden de irak olur (DB 63) : “Ayrı düşenlerin arasındaki sevgi de zamanla azalır.”

“Gözden yakın görünür, **gönülden irak derler...**” (DB, s.63)

Gün ola harman ola (DB 119) : “Bir gün onun da zamanı gelir.”

“**Gün ola harman ola...** Can!...” (DB, s.119)

Güzel söz gönül pasını siler (BD 36) : “Güzel söz, insanın kişinin gönlünü de güzelleştirir; yapacağı kötülüklerden alıkoyar.”

“Kan kılıcın, **güzel söz, gönül pasını siler!**” (BD, s.36)

Hak yerini bulur (yerde kalmaz) (BD 29) : “Haksızlık er geç ortaya çıkar.”

“-Uşakları vurmakla **hak yerini buldu** mu?” (BD, s.29)

Her şeyin vakti var, horoz bile vaktinde öter (DB 232) : “Her şey zamanında yapılmalıdır.”

“**Vakti vardır her bir işin**, dön geriye yiğit Afşın!” (DB, s.232)

Her yabancı bir çayıttır (casus) (BD 148) : “Yabancıya güven olmaz.”

“**Her yabancı bir çayıttır**: Bilmem, dersin bildirirler...” (BD, s.148)

Keçi esrik (sarhoş) olunca dövüşmeye kurt arar (BD 58) : “Sarhoş insan, içkinin verdiği cesaretle kendinden güçlülere kafa tutar. İçi boş öz güveni anlatır.”

“**Keçi esrik olunca, dövüşmeye kurt arar!**” (BD, s.58)

Kısa günün kârı az olur (BD 140) : “Kısa süre çalışılarak yapılan işten elde edilecek kazanç az olur.”

“Kür Şad dedi: **Kazancı az olur kısa günün...**” (BD, s.140)

Konan göçer, doğan gün batar (DB 40) : “1) Gezerken bir yerde konaklayan oradan kalkarak başka bir yere gider; doğan güneş, gün sonunda batar. Her şeyin bir sonu vardır.”

“Töredir, **konan göçer, doğan gün batar elbet...**” (DB, s.40)

Ölenle ölünmez (DB 136, AD 55) : “Çok sevilen birinin ölümünden sonra fazla yas tutulmamalıdır çünkü hayat devam eder.”

“**Ölenle ölünmez**, millet sağ olsun...” (DB, s.136)

Ölümden öte köy yoktur (BD 247) : “Her insan bir gün öleceğini bilmeli, sonu gelmez istekler peşinde koşmamalı, davranışlarını, işlerini bu bilinçle düzene koymalıdır.”

“Yürüdü kırk yiğit Çin sarayına, **ölümden öte ne vardı!!!**” (BD, s.247)

Ömür biter yol bitmez (DB 275) : “1) Her ömrün bir sonu vardır fakat insanın hayattaki uğraşı hiçbir zaman bitmeyecektir. 2) Ömür bile bir gün bitecektir ancak hayatta ilerlemenin, yol almanın sonu yoktur.”

“**Ömür biter yol bitmez...**Ört ki ölem arkadaş...” (DB, s.275)

Para ile imanın kimde olduğu bilinmez (AD 216) : “Kimin ne kadar parası bulunduğunu, kimin ne kadar Tanrı’ya yakın olduğunu kimse bilemez.”

“İman ile akçe kimde bilinmez!” (AD, s.216)

Rahmet yağmadan kara yer göğermes (DB 166) : “Bir şey uğruna emek ve çaba harcamadan sonuca ulaşılmaz.”

“Kara yer göğermes rahmet yağmadan, durmakla kurtulmaz vatan yağmadan,” (DB, 166)

Rüzgâra gem vurulmaz (AD 115) : “Olacak olanın önüne geçilemez.”

“Dedi: Beyler! Rüzgâra gem vurulmaz,” (AD, s.115)

Sabırla koruk helva olur, dut yaprağı atlas (DB 149, AD 63) : “Sabretmesini bilen kişi olmayacak gibi görünen işlerde bile başarı kazanır.”

“Tutulsun diye dağ doruk helva olsun diye koruk,” (DB, s.149)

Sayıllı günler (gün) tez (çabuk) geçer (AD 286) : “Bir işin yapılması veya gerçekleşmesi için konulmuş olan belli bir süre çabucak geçer.”

“Çaresiz katlanacağız buna da. Sayıllı gün değil mi? Gelir geçer...” (AD, s.286)

Yolcu yolunda gerek (DB 279) : “Vakit geçirmeden yola devam edilmeli.”

“Yolcu yolunda gerek deyip revan olmalı.” (DB, s.279)

3.5. Terimler

Terimleri günlük konuşma dilindeki kelimelerden kesin sınırlarla ayırmak güçtür. Bu bölümde, terim olabileceğini düşündüğümüz kelime ve kelime grupları kullanıldıkları cümleler de dikkate alınarak sınıflandırılmıştır. Alt başlıklar belirlenirken ise eserlerde yer alan terimlerin kullanım alanları esas alınmıştır.

3.5.1. Askerî terimler

Akıncı (DB 41) : “Düşman ülkesine akın yapan savaşçı.”

“Akıncı kollarının şehsüvarı, Süleymaniye’nin mana mimarı...” (DB, s.41)

Arpacık (DB 57) : “*Tüfek, tabanca vb. ateşli silahlarda namlunun en ileri bölümünde bulunan ve nişan alırken gezle birlikte göz ile hedef arasında aynı çizgi üzerine getirilen küçük çıkıntı.*”

“**Arpacığı** gümüşlü... Tetiğine dokunanda hey gidi...” (DB, s.57)

Başçavuş (AD 100) : “*Yeniçeri örgütünde 5. bölüğün komutanı, aynı zamanda tüm yeniçeri ocağının çavuşu.*”

“**Başçavuş**, Osman’ı aldı otağa,” (AD, s.100)

Binbaşı (BD 14, BD 45, BD 54, BD 72, BD 97, BD 112, BD 141, BD 144, BD 145, BD 146, BD 167, BD 175, BD 182, BD 183, BD 195, BD 196, BD 198, BD 202, BD 204, BD 212, BD 215, BD 267, BD 269) : “*Orduda rütbesi yüzbaşı ile yarbay arasında bulunan ve asıl görevi tabur komutanlığı olan subay.*”

“Yüzbaşı İşbara Alp **binbaşı** olacaktı,” (BD, s.14)

Börk (DB 153, DB 227, BD 53, BD 146, BD 209, BD 280, AD 67, AD 124, AD 125, AD 151, AD 212, AD 217, AD 225, AD 254, AD 264) : “*Yeniçerilerin giydikleri, ak çuha ya da keçeden yapılmış yuvarlak biçimde başlık.*”

“Allah ordusuna **börk** giydirildi,” (DB, s.153)

Burç (DB 66, DB 94, DB 134, DB 166, DB 230, DB 243, AD 81) : “*Kale duvarlarından daha yüksek, yuvarlak, dört köşe veya çok köşeli kale çıkıntısı.*”

“Ey Tanrım! **Burçlarım** ne gün bayrak asaram?” (DB, s.66)

Dipçik (DB 57) : “*Tüfek vb. silahların namlu gerisinde bulunan, atış sırasında silahın omza dayanmasını veya tabancanın elle kavranmasını sağlayan taban bölümü.*”

“**Dipçicine** adımı kabzasına Bismillah...” (DB, s.57)

Donanma (DB 18, DB 19, DB 20) : “*Bir devletin deniz kuvvetleri, armada.*”

“Bir **donanma** girer Karadeniz’den...” (DB, s.18)

Er (DB 149, DB 238, BD 18, BD 19, BD 20, BD 21, BD 34, BD 36, BD 38, BD 45, BD 50, BD 53, BD 54, BD 56, BD 79, BD 129, BD 138, BD 142, BD 154, BD 183, BD 188, BD 191, BD 205, BD 208, BD 211, BD 212, BD 214, BD 215, BD 220, BD 226, BD 227, BD 229, BD 252, AD 78, AD 153, AD 222) : “*Rütbesiz asker, nefer.*”

“Yedi bin **erle** geldiler...” (DB, s.149)

Filo (DB 79) : “*Bir arada ve bir komuta altında bulunan savaş gemilerinin veya uçaklarının bütünü.*”

“Kıbrıs’tan çık.. demiş AT’a karşılık... Bir **filo** istiyor yat’a karşılık..” (DB, s.79)

Ganimet (AD 153) : “*Savaşta düşmandan alınan mal, para, tutsak.*”

“**Ganimetten** erlere pay verildi,” (AD, s.153)

Gez (BD 51, BD 52) : “*Okun, kirişe geçen ucundaki kertik.*”

“Gözleriniz keskindir **gez** yerini görmede.” (BD, s.51)

Gülle (AD 94) : “*Eskiden som taş veya demirden, yuvarlak bir biçimde yapılırken, günümüzde çelikten silindir biçiminde, bir ucu sivri olarak yapılan top mermisi.*”

“Her **gülle** düşende küçülür surlar...” (AD 94)

Gürz (DB 153, DB 182, DB 245, DB 263, BD 35, BD 259, AD 42, AD 67, AD 93, AD 102) : “*Silah olarak kullanılan ağır topuz.*”

“Küfür burçlarına **gürz** değdirildi,” (DB, s.153)

Hançer (DB 99, DB 164, DB 209, BD 22, BD 147, BD 228, AD 119, AD 193) : “*Ucu eğri ve sivri, kamaya benzer, silah olarak kullanılan bir bıçak türü.*”

“Dokuz yerinden **hançer** üşürdüler...” (DB, s.99)

Kabza (DB 57, DB 238, DB 244, DB 246, DB 267, BD 43, BD 146, BD 169, BD 259, AD 42, AD 212) : “*Silah, kılıç vb. şeylerde tutulacak yer, tutak, sap.*”

“Dipçiğine adımı **kabzasına** Bismillah...” (DB, s.57)

Kadırğa (AD 229) : “*Hem yelken hem kürekle yol alan, özellikle Akdeniz’de kullanılmış bir savaş gemisi.*”

“**Kadırğalar** geçer bin bir dalgadan...” (AD, s.229)

Kale (DB 31, DB 39, DB 147, DB 163, DB 166, DB 167, DB 168, DB 177, DB 259, AD 53, AD 81) : “*Düşmanın gelmesi beklenen yollar üzerinde, askerî önem taşıyan şehirlerde, geçit ve dar boğazlarda güvenliği sağlamak için yapılan kalın duvarlı, burçlu, mazgallı yapı, kermen.*”

“İhtiyar **kalenin**, Ulu Camiin mazide pek şanlı eyyamı vardır.” (DB, s.31)

Kalkan (DB 245, DB 247, DB 263, BD 35, BD 37, BD 39, BD 170, BD 257, BD 271, BD 272, AD 81, AD 94, AD 99, AD 100, AD 103, AD 113, AD 182, AD 218) : “Ok, kılıç vb.nden korunmak için savaşçıların kullandığı korunmalık.”

“**Kalkanla**, kılıçla, gürz ile...” (DB, s.245)

Kalyon (DB 18, DB 206, AD 29) : “Yelkenle ve kürekle yol alan savaş gemilerinin en büyüğü.”

“**Kalyonlar**, kuğular gibi süzülür,” (DB, s.18)

Kama (DB 34) : “1) Silah olarak kullanılan, ucu sivri, iki ağzı da keskin uzun bıçak. 2) Topun gerisini kapayan kapak.”

“Toplarımızın **kamaları** sökülüp denize atılmış.” (DB, s.34)

Karakol (AD 253) : “1) Hükümetçe silahlı olarak dolaştırılan türlü güvenlik kuvvetleri. 2) Güvenlik kuvvetlerinin yerleşmiş buldukları konut.”

“Hudut boyu **karakollar** halimizden bilmez oldu.” (AD, s.253)

Karargâh (DB 235) : “Ordunun uzun bir süre veya geçici olarak konakladığı yer.”

“Elçiler karşılandı, Bizans **karargâhında!**” (DB, s.235)

Kargı (DB 257, DB 267, BD 35, BD 36, BD 170, BD 175, BD 222, BD 223, BD 229, BD 250, BD 252, BD 259, BD 262, BD 263, BD 265, BD 276, BD 284, BD 292, BD 293, BD 294, AD 40, AD 42, AD 93, AD 102, AD 224) : “Silah olarak kullanılan, ucu sivri ve demirli uzun mızrak.”

“**Kargılar**, oklar, kılıçlar...” (DB, s.257)

Kılıç (DB 28, DB 51, DB 113, DB 118, DB 134, DB 139, DB 143, DB 144, DB 146, DB 209, DB 234, DB 238, DB 240, DB 243, DB 244, DB 245, DB 247, DB 248, DB 249, DB 251, DB 254, DB 257, DB 261, DB 263, DB 265, DB 266, DB 271, DB 272, BD 13, BD 14, BD 17, BD 18, BD 22, BD 25, BD 34, BD 35, BD 36, BD 37, BD 38, BD 39, BD 40, BD 42, BD 43, BD 44, BD 45, BD 47, BD 56, BD 58, BD 59, BD 60, BD 64, BD 72, BD 77, BD 82, BD 85, BD 96, BD 97, BD 109, BD 110, BD 112, BD 119, BD 124, BD 138, BD 139, BD 158, BD 159, BD 167, BD 169, BD 170, BD 171, BD 175, BD 183, BD 186, BD 193, BD 197, BD 201, BD 204, BD 205, BD 220, BD

222, BD 223, BD 229, BD 231, BD 232, BD 239, BD 241, BD 243, BD 246, BD 248, BD 250, BD 252, BD 257, BD 261, BD 262, BD 265, BD 266, BD 267, BD 269, BD 270, BD 271, BD 272, BD 273, BD 277, BD 278, BD 279, BD 285, BD 286, BD 287, BD 288, BD 291, BD 292, BD 293, BD 295, AD 27, AD 28, AD 37, AD 40, AD 41, AD 42, AD 47, AD 51, AD 52, AD 53, AD 55, AD 58, AD 61, AD 81, AD 88, AD 91, AD 92, AD 93, AD 94, AD 95, AD 97, AD 101, AD 102, AD 103, AD 105, AD 110, AD 115, AD 124, AD 135, AD 146, AD 150, AD 151, AD 152, AD 154, AD 163, AD 175, AD 182, AD 183, AD 207, AD 218, AD 222, AD 229, AD 257, AD 259, AD 262, AD 265) : *“Uzun, düz veya eğri, ucu sivri, bir veya her iki yüzü keskin, kın içinde bele takılan, çelikten silah.”*

“Bayrağım, **kılıcım**, atım, dinim, tarihim, sanatım...” (DB, s.28)

Kın (DB 52, DB 143, DB 238, DB 244, DB 261, BD 60, BD 71, BD 104, BD 169, BD 246, BD 257, AD 41, AD 91, AD 93, AD 102, AD 111, AD 175, AD 183, AD 229) : *“Bıçak, kılıç vb. kesici araçların kabı.”*

“**Kına** girmeye palası...” (DB, s.52)

Kiriş (DB 255, BD 25, BD 51, BD 55, BD 112, BD 113, BD 139, BD 222, BD 248, AD 135) : *“Ok atılan yayın iki ucu arasındaki esnek bağ.”*

“Ok sürdükçe **kirişlere** korkusu girer düşlere...” (DB, s.255)

Kös (DB 22, DB 27, DB 157, DB 196, DB 210, DB 244, DB 245, DB 251, BD 165, BD 170, BD 232, AD 102, AD 113, AD 152) : *“Savaşlarda, alaylarda at, deve veya araba üzerinde taşınan ve işaret vermek için kullanılan büyük davul.”*

“Şu, Çaldıran seferini haber veren **kös** kapısı.” (DB, s.22)

Kuvayımillîye (DB 36) : *“Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Yunanların İzmir'i işgal etmeleri ve Anadolu'da ilerlemeleri üzerine kurulan ve onlara karşı savaşan millî teşkilat.”*

“**Kuvayımillîye** ruhuyla yanıyordu.” (DB, s.36)

Mahmuz (DB 176, DB 255, DB 266, BD 23, BD 36, BD 115, BD 121, BD 137, BD 143, BD 161, BD 192, BD 220, BD 223, AD 118, AD 120, AD 149, AD 196, AD 201, AD 212, AD 248) : *“Çizmenin, potinin arkasına takılan ve binek hayvanlarını dürtüp hızlandırmaya yarayan demir veya çelik parça.”*

“Batı Roma üstüne **mahmuzlanan** atlardan..” (DB, s.176)

Mancınık (AD 94, AD 104) : “*Topun bulunmasından önce, kaleleri dövmek için taş gülle fırlatmakta kullanılan bir tür büyük sapan.*”

“Toplar, **mancınıklar** durmadan işler...” (AD, s.94)

Mavzer (DB 57) : “*Atış hızı dakikada ortalama altı mermi olan ve orduda kullanılan bir tüfek tipi.*”

“Sesine vatan yazdığım cefalı **mavzer**..” (DB, s.57)

Mızrak (DB 251, BD 36, BD 175, AD 80, AD 89, AD 93, AD 102, AD 113, AD 124, AD 135, AD 150, AD 182, AD 207) : “*Uzun saplı, sivri demir uçlu silah.*”

“Gök temrenli **mızraklar**...” (DB, s.251)

Miğfer (DB 242, BD 77) : “*Savaşçıların veya itfaiyecilerin başlarına giydikleri demir başlık, tolga.*”

“Tunç **miğferler** kırılmalı!” (DB, s.242)

Namlu (DB 94, AD 80, AD 251) : “*Tüfek, tabanca, top vb. ateşli silahların ucunda bulunan boru biçimindeki parça.*”

“En kudurgan **namlulardan** boşaltılan ölümü...” (DB, s.94)

Ok (DB 182, DB 221, DB 231, DB 247, DB 251, DB 255, DB 257, DB 265, DB 267, DB 272, BD 12, BD 16, BD 25, BD 28, BD 36, BD 43, BD 46, BD 50, BD 51, BD 52, BD 53, BD 54, BD 55, BD 58, BD 59, BD 75, BD 77, BD 85, BD 109, BD 110, BD 112, BD 113, BD 114, BD 116, BD 117, BD 118, BD 119, BD 120, BD 127, BD 131, BD 132, BD 139, BD 151, BD 154, BD 168, BD 172, BD 175, BD 187, BD 192, BD 193, BD 197, BD 201, BD 202, BD 203, BD 204, BD 205, BD 222, BD 225, BD 226, BD 230, BD 231, BD 232, BD 241, BD 250, BD 259, BD 263, BD 265, BD 266, BD 268, BD 275, BD 276, BD 280, BD 281, BD 284, BD 285, BD 292, BD 295, AD 37, AD 40, AD 42, AD 58, AD 81, AD 86, AD 90, AD 93, AD 102, AD 125, AD 128, AD 146, AD 152, AD 163, AD 178, AD 188, AD 190, AD 218, AD 263) : “*Yayla atılan, ucunda sivri bir demir bulunan ince ve kısa tahta çubuk.*”

“**Ok** çekin, gürz atın, pala savurun!...” (DB, s.182)

Onbaşı (BD 15, BD 20, BD 21, BD 46, BD 48, BD 53, BD 68, BD 69, BD 77, BD 78, BD 79, BD 80, BD 90, BD 91, BD 94, BD 95, BD 99, BD 100, BD 102, BD 104, BD 105, BD 107, BD 109, BD 110, BD 111, BD 112, BD 114, BD 121, BD 122, BD 123, BD 128, BD 134, BD 135, BD 137, BD 139, BD 140, BD 141, BD 143, BD 144, BD 145, BD 146, BD 151, BD 152, BD 154, BD 173, BD 174, BD 175, BD 176, BD 177, BD 179, BD 180, BD 182, BD 183, BD 184, BD 193, BD 211, BD 212, BD 259, BD 266, BD 278, AD 221) : “*On ere kumanda eden asker, erin üstündeki ilk rütbe.*”

“Yamtar’inkinden çokmuş, **Onbaşı** Pars’ın usu!...” (BD, s.15)

Ordu-yı Hümayun (DB 158) : “*Padişah ordusu.*”

“**Ordu-yı Hümayun**... Edirne’den kalkıp gelen.” (DB, s.158)

Pala (DB 52, DB 182, DB 268, AD 43, AD 86, AD 90, AD 111) : “*Kavisli, kısa, uç bölümü geniş, kabzasına doğru daralan bir tür kılıç.*”

“Kına girmeye **palası**...” (DB, s.52)

Paşa (DB 36, AD 80, AD 89, AD 98) : “*Osmanlı Devleti zamanında yüksek sivil memurlara ve albaydan üstün rütbede bulunan askerlere verilen unvan.*”

“Trablus’un, Balkan Harbi’nin, Çanakkale’nin kahramanları, **Paşalar** başta..” (DB, s.36)

Sadak (BD 43, BD 46, BD 52, BD 64, BD 90, BD 110, BD 118, BD 124, BD 127, BD 131, BD 132, BD 158, BD 197, BD 230, BD 232, AD 117, AD 135, AD 190, AD 265) : “*İçine ok konulan torba veya kutu biçiminde kılıf, okluk.*”

“Omuzunda, yavaşça kııldadı **sadağı!**” (BD, s.43)

Sancak (DB 128, DB 180, DB 190, DB 205, DB 218, DB 250, AD 27, AD 28, AD 39, AD 58, AD 59, AD 73, AD 81, AD 87, AD 95, AD 96, AD 101, AD 103, AD 104, AD 105, AD 207, AD 214, AD 263) : “*Çoğunlukla askerî birliklere verilen yazı işlemeli, kenarları saçaklı ve gönderli bayrak.*”

“Kurt başlı **sancağını** kaldırıp tek başına,” (DB, s.128)

Sefer (DB 22, AD 87, AD 89, AD 98, AD 99) : “*Genellikle ülke dışına yapılan askerî harekât, savaşa gitme, savaş.*”

“Şu, Çaldıran **seferini** haber veren kös kapısı.” (DB, s.22)

Serdengeçti (AD 80) : “Osmanlı döneminde, savaşta düşman arasına dalmak için gönüllü yazılan asker.”

“Öncü, artçı, yancı... **Serdengeçtiler**,” (AD, s.80)

Sipahi (AD 98, AD 99) : “Osmanlılarda tımar sahibi bir sınıf atlı asker.”

“Yeniçerilerim... **Sipahilerim**...” (AD, s.98)

Siper (AD 221, AD 232, AD 247, AD 277) : “Askerlerin savaşta vurulmamaları ve rahat ateş edebilmeleri için kazılmış, üstü açık hendek.”

“**Siperler** dolu asker, subay, çavuş, onbaşı,” (AD, s.221)

Subay (BD 40, BD 41, BD 42, BD 44, BD 48, BD 64, BD 65, BD 136, BD 145, BD 174, BD 203, BD 213, BD 216, BD 222, BD 228, BD 229, BD 253, BD 262, BD 265, BD 287, BD 288, AD 221) : “Silahlı kuvvetlerde asteğmenden orgeneral veya oramirale kadar rütbedeki asker.”

“Çinli **subayı**, nedense beğenmiyor onları!..” (BD, s.40)

Sur (DB 198, DB 249, AD 78, AD 94, AD 95, AD 103, AD 104, AD 258) : “Kale duvarı.”

“Açıldı **surlarda** gedik...” (DB, s.198)

Süngü (AD 221, AD 226, AD 241, AD 251, AD 258, AD 259, AD 264) : “Tüfek namlusunun ucuna takılan küçük kılıç biçiminde delici silah.”

“Hasrettir çünkü onlar, çoktan **süngü** takmaya,” (AD, s.221)

Tabanca (DB 38) : “Kısa, hafif, cepte veya belde taşınan ateşli silah.”

“Kuşağının arasında ısındı **tabancası**...” (DB, s.38)

Tank (DB 58, DB 60, DB 129) : “Zırhlı ve silahlı, tekerlekleri paletli, motorlu savaş taşıtı.”

“**Tankım** sen, topum sen tayyarem sensin...” (DB, s.58)

Temren (DB 231, DB 251, AD 37) : “Ok ve kargı gibi silâhların ucuna takılan sivri maden parça.”

“Ok uçlarındaki **temren**,” (DB, s.231)

Tetik (DB 38, DB 57) : “Ateşli silahlarda ateşlemeyi sağlamak için çekilen küçük parça.”

“Üç defa dokundu **tetiğe**,” (DB, s.38)

Tolga (DB 218, DB 227, DB 234, DB 250, BD 37, BD 39, AD 124) : “Düşman silahından korunmak için demirden yapılmış, kimilerinde altın ve gümüş kakmalar bulunan başlık.”

“Bu alevler içinden ak **tolgalı**, al atlı...” (DB, s.218)

Top (DB 34, DB 41, DB 58, DB 159, AD 94, AD 104) : “Gülle veya şarapnel atan büyük, ateşli silah.”

“**Toplarımızın** kamaları sökülüp denize atılmış.” (DB, s.34)

Tuğ (DB 18, DB 180, DB 197, DB 200, DB 205, DB 227, DB 235, DB 236, DB 246, DB 252, DB 254, DB 256, DB 259, BD 32, BD 152, BD 161, BD 162, BD 172, BD 173, BD 175, BD 202, BD 203, BD 220, BD 222, BD 227, BD 250, BD 288, BD 300, AD 28, AD 39, AD 58, AD 73, AD 79, AD 92, AD 101, AD 113, AD 119, AD 127, AD 129, AD 154, AD 177, AD 179, AD 182, AD 183, AD 188, AD 207, AD 222, AD 257, AD 260, AD 265) : “1) Sorguç. 2) Padişahların ve vezirlerin başlarına taktıkları başlıkların ön tarafında bulunan tüy veya püskül biçimindeki süs.”

“**Tuğ** gibi dururlar güvertelerde...” (DB, s.18)

Tümen (DB 93, DB 257, BD 75, BD 76, BD 177, BD 189, BD 198, BD 199, BD 201, BD 203, BD 205, BD 208, BD 211, BD 212, BD 222, BD 226, BD 227, AD 40, AD 257) : “Tuğayla kolordu arasında yer alan birlik, fırka.”

“On bin gidip, bir dönmeyen **tümenlerde** kaldılar.” (DB, s.93)

Yasavul (BD 90, BD 91, BD 92, BD 93, BD 94, BD 95, BD 96, BD 98, BD 99, BD 104, BD 110, BD 112, BD 184) : “Eski Türklerde, bugün jandarma ya da polisin görevini yapan koruyucu muhafızlara verilen ad.”

“Kesin buyruk almıştı **yasavullar**, Kağan’dan.” (BD, s.90)

Yatağan (DB 18) : “Namlusu kavisli, iki yanı da kesici, bir tür uzun savaş bıçağı.”

“Hilâl **yatağanlı**, hilâl bıyıklı,” (DB, s.18)

Yay (DB 209, DB 221, DB 251, DB 267, BD 16, BD 28, BD 36, BD 43, BD 51, BD 52, BD 53, BD 64, BD 77, BD 113, BD 116, BD 117, BD 124, BD 132, BD 139, BD 165, BD 172, BD 201, BD 239, BD 241, BD 248, BD 259, BD 265, BD 266, BD 276, BD 280, AD 42, AD 55, AD 58, AD 81, AD 135, AD 146, AD 163, AD 182, AD 265) : *“Ok atmaya yarayan, iki ucu arasına giriş gerilmiş, eğri ağaç veya metal çubuk.”*

“Paslı kılıçlar, **yaylar**, dağınık, ıssız boylar,” (DB, s.209)

Yeniçeri (AD 98) : *“Yeniçeri ocağında sürekli görev yapan ücretli yaya askeri.”*

“**Yeniçerilerim**... Sipahilerim...” (AD, s.98)

Yüzbaşı (BD 12, BD 14, BD 16, BD 17, BD 20, BD 21, BD 23, BD 24, BD 28, BD 29, BD 34, BD 35, BD 36, BD 38, BD 39, BD 44, BD 45, BD 72, BD 159, BD 161, BD 163, BD 168, BD 204, BD 205, BD 208, BD 210, BD 211, BD 212, BD 219, BD 220, BD 221, BD 222, BD 223, BD 225, BD 228, BD 230, BD 270, BD 278, BD 281, BD 293, BD 294, BD 295) : *“Orduda rütbesi üsteğmenle binbaşı arasında olan subay.”*

“Az sonra, Duuur! buyruğu verince genç **yüzbaşı**,” (BD, s.12)

Zırh (DB 227, DB 242, DB 243, DB 267, BD 37, BD 46, BD 77, BD 262, AD 42) : *“Savaşlarda ok, kılıç, süngü vb. silahlardan korunmak için giyilen, demir ve tel levhalardan yapılmış giysi.”*

“Kükremiş dalgaların... **Zırhların**, tolgaların...” (DB, s.227)

3.5.2. Dinî terimler

Abdest (DB 112, DB 146, DB 190, AD 52, AD 162) : *“Müslümanların, belli ibadetleri yapabilmek için bir düzen içerisinde bazı organları yıkayıp bazılarını mesh etme yoluyla yaptıkları arınma.”*

“Sularında meleklerle **abdest** alıp yunduğumuz,” (DB, s.122)

Ahîret (AD 52, AD 167, AD 191) : *“Dinî inanışa göre, insanın öldükten sonra dirilip sonsuza dek kalacağı ve Tanrı'ya hesap vereceği yer, öbür dünya, öteki dünya.”*

“Dünya ve **ahîret**... Mana bilmezler...” (AD, s.52)

Alevî (DB 184, DB 185, DB 186, DB 187) : *“Hz. Ali'ye bağlı olan kimse.”*

“Bir temel, bir duvar, bir taş **Alevî**, Sünnî, Kızılbaş...” (DB, s.184)

Asr-ı Saadet (DB 71, DB 141, AD 60) : “Hazreti Muhammet’in yaşadığı zaman dilimi.”

“**Asr-ı Saadet**’te sandım kendimi...” (DB, s.71)

Ayet (DB 150, AD 64) : “Kur’an surelerini oluşturan kısımlardan her biri.”

“Hadislerle **ayetlerle** en kutsî rivayetlerle...” (DB, s.150)

Ayet el-Kürsi (DB 24) : “İçerisinde ‘ilahî hükümlerlik, ilahî ilim ve kudret’ anlamındaki ‘kürsi’ kelimesinin geçtiği

Bakara suresinin iki yüz elli beşinci ayeti, kürsü ayeti.”

“Yâdımda, oğlum o velveleye **Ayet el-Kürsi**’yle poturladığım.” (DB, s.24)

Bâtıl (DB 15, DB 144, DB 240, DB 253, AD 51) : “İnançlar bakımından gerçek olmayan.”

“Mekke sayıklarken **bâtıl** uykuda...” (DB, s.15)

Besmele (DB 21, DB 157, AD 136) : “‘Esirgeyen ve bağışlayan Allah’ın adı ile’ anlamına gelen ve bir işe başlarken söylenen bismillahirrahmanirrahim sözü, bismillah.”

“Bu **besmele**, bu kitap, bu şadırvan, bu kılıç...” (DB, s.21)

Cami (DB 31, DB 36, DB 75, DB 115, DB 166, DB 180, AD 145) : “Müslümanların ibadet etmek için toplandıkları yer.”

“Harput’ta bir **cami**.. dünden yadigâr...” (DB, s.31)

Cebrail (AD 166) : “Allah tarafından peygamberlere vahiy getirmekle görevlendirilen dört büyük melekten biri.”

“**Cebrail**’le gökten inen Tanrı ilmi Kuran güzel...” (AD, s.166)

Cehennem (DB 137, AD 56, AD 125) : “Dinî inanışlara göre, dünyada günah işleyenlerin öldükten sonra ceza görecekleri yer, tamu.”

“Nâr-ı **cehennemdir** ağız payımız.” (DB, s.137)

Cennet (DB 39, DB 86, DB 136, BD 65, AD 46, AD 55, AD 65, AD 81, AD 104, AD 269, AD 270) : *“Dinî inanışlara göre imanlı, dünyada iyi işler yapmış kimselerin öldükten sonra sonsuz bir mutluluğa kavuşacakları yer, uçmak, behişt.”*

“Bedr’in arslanlarıyla **cennet** bahçelerinde gezerken pervasız...” (DB, s.39)

Cin (AD 141) : *“Dinî inanışa göre duyularla kavranamayan, insanlar gibi irade ve anlama yeteneğine sahip, ilahi emirlere uymakla yükümlü tutulan yaratık.”*

“Eyvah!. Bunlar, albız mıdır, **cin** midir?” (AD, s.141)

Dergâh (AD 236) : *“Eskiden, tarikattan olanların toplandıkları yer.”*

“**Dergâha** post sermişim ben.” (AD, s.236)

Derviş (DB 152, AD 63, AD 235) : *“Bir tarikata girmiş, onun kurallarına ve törelerine bağlı kimse, alperen.”*

“Ede Balı der ki: **Dervişlerdeniz,**” (DB, s.152)

Eren (AD 69) : *“Ermiş.”*

“Gazi **Erenleri**, yirmi dört boyun,” (AD, s.69)

Ezan (DB 28, DB 60, DB 85, DB 96, DB 99, DB 115, DB 145, DB 147, DB 158, DB 166, DB 168, DB 180, DB 205, DB 258, AD 25, AD 28, AD 41, AD 51, AD 53, AD 166) : *“Müslümanlıkta namaz vaktini bildirmek için müezzinin yüksek sesle yaptığı çağrı.”*

“Kâbe damında ilk defa okunan **ezandaki** haz..” (DB, s.28)

Farz (DB 29, DB 150, DB 212, AD 64) : *“Müslümanlıkta, özür olmadıkça yapılması zorunlu, yapılmaması günah sayılan ibadet.”*

“Ya, Sakarya’daki sünnet, ya Dumlupınar’daki **farz!**..” (DB, s.29)

Fatiha (DB 17, DB 21, DB 39) : *“Kur'an'ın ilk suresi.”*

“Yeryüzü **Fatiha**, gökyüzü Yasin,” (DB, s.17)

Gayrimüslim (DB 142, AD 61) : *“Müslüman olmayan kimse.”*

“Müslim, **gayrimüslim** tebaamızı adaletle dizip hiza eylemek.” (DB, s.142)

Gaza (DB 142, AD 60, AD 89) : “İslam dinini korumak veya yaymak amacıyla Müslüman olmayanlara karşı yapılan kutsal savaş.”

“Mümkün mü, **gazayı** kaza eylemek.” (DB, s.142)

Gazi (DB 21, DB 35, DB 36, DB 41, DB 59, DB 92, DB 96, DB 139, DB 144, DB 145, DB 147, DB 151, DB 164, DB 180, DB 216, DB 243, DB 254, AD 24, AD 27, AD 39, AD 50, AD 51, AD 53, AD 58, AD 63, AD 70, AD 87, AD 258) : “Müslümanlıkta düşmanla savaşan veya savaş yapmış kimse.”

“Bilecik... eski, yeni **gazi** Alperenlerin, bin bir velinin burcu.” (DB, s.21)

Haç (DB 75, DB 80, DB 180, DB 238, DB 240, DB 258, DB 262, AD 41, AD 122) : “Hristiyanlığın sembolü sayılan ve birbirini dikey olarak kesen iki çizgiden oluşan biçim, istavroz, put (I), salip.”

“Kubbedeki **haçın** kıydın canına..” (DB, s.75)

Haçlı (DB 178, DB 233, DB 234) : “XI. yüzyıl ile XII. yüzyıl arasında batılı Hristiyanlarca kutsal yerleri Müslümanların elinden almayı amaçlayan seferlere katılanlara verilen ad, ehlihalip.”

“Hatta gerekirse yüz bin **Haçlıya** üç beş bin çeriyle yetebilendir.” (DB, s.178)

Hadis (DB 150, AD 64) : “Hz. Muhammed'in söz ve davranışları.”

“**Hadislerle** ayetlerle en kutsî rivayetlerle...” (DB, s.150)

Helal (DB 154, AD 60, AD 69, AD 102, AD 123, AD 245) : “Dinin kurallarına aykırı olmayan, dinî bakımdan yasaklanmamış olan, haram karşıtı.”

“**Helal**; kim yediyse yemeğimizden.” (DB, s.154)

Hicret (DB 15) : “İslam takviminde tarih başı sayılan Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göç etmesi.”

“Kuvveden fiile **hicret** vaktidir.” (DB, s.15)

Hristiyan (DB 85) : “Hz. İsa'nın dininden olan kimse, İsevi, Nasrani.”

“**Hristiyan** Batı'nın ruhundaki buzları...” (DB, s.85)

Huda (DB 29) : “Tanrı.”

“Bir gün izin verirse **Huda**, beş vakit olursa eda...” (DB, s.29)

İftar (DB 115) : “*Oruç açma, oruç bozma.*”

“Yüzlerde görmedim **iftar** sevinci...” (DB, s.115)

İhlâs (suresi) (DB 21, AD 138) : “*Kur'an surelerinden biri.*”

“Bu Fatiha, bu **İhlâs**... Tevhid yolunun burcu.” (DB, s.21)

İhvan (AD 235) : “*Aynı okul veya tarikattan olan kimseler.*”

“**İhvanlarla** çok atışmış, celâdet göstermişim ben.” (AD, s.235)

İncil (AD 148) : “*Hz. İsa'ya indirilen kutsal kitap, Ahd-i Cedit.*”

“Unutmuşsun **İncil** üzre andımı,” (AD, s.148)

İsrafil (DB 29, DB 203, AD 157) : “*İslam inancına göre kıyamet gününü, boru öttürerek bildirmekle görevli melek.*”

“Kıyamet günü **İsrafil** ve izâ zilziletül arz!...” (DB, s.29)

Kâbe (DB 28, DB 30) : “*Mekke'de bulunan, Müslümanlarca kible olarak kabul edilen ve hac ibadeti yapılırken tavaf edilen kutsal yer.*”

“**Kâbe** damında ilk defa okunan ezandaki haz..” (DB, s.28)

Kâfir (DB 25, DB 35, DB 129, DB 134, DB 158, DB 178, DB 265, AD 47, AD 91, AD 113, AD 114, AD 118, AD 120, AD 122, AD 123, AD 124, AD 125, AD 129, AD 134, AD 135, AD 137, AD 140, AD 141, AD 142, AD 143, AD 144, AD 145, AD 147, AD 149, AD 150, AD 152, AD 193, AD 201, AD 259, AD 262) : “*Tanrı'nın varlığını ve birliğini inkâr eden kimse.*”

“Doksanüç harbinde Aziziye'de Moskof **kâfirini** satırladığım?” (DB, s.25)

Kam (DB 228, BD 177, AD 158, AD 228) : “*Eski Türklerde din adamı, şaman.*”

“Beyler, **Kamlar**, Ozanlar..” (DB, s.228)

Kefen (DB 157, AD 124) : “*Ölünün gömülmeden önce sarıldığı beyaz bez, kefen bezi, yakasız gömlek, yakasız mintan.*”

“**Kefen** bezini dür de gel...” (DB, s.157)

Kevser (DB 47) : “Cennette bulunduğuna inanılan kutsal ırmak, havuz veya çeşme.”

“Ona her gün bade sunar **Kevser** Havzı’nın sakası.” (DB, s.47)

Kible (DB 154, DB 184, AD 68, AD 127) : “Bazı ibadetler yerine getirilirken dönülen Kâbe'nin bulunduğu yön.”

“Müminler **kiblesi** oldu gönlümüz...” (DB, s.154)

Kıyamet (DB 17, DB 29, DB 42, DB 92, DB 136, DB 158, BD 245, AD 55, AD 89, AD 90, AD 157, AD 159) : “Tek tanrılı dinlerin inancına göre dünyanın sonu ve bütün ölülerin dirilerek mahşerde toplanacağı zaman, hesap günü, kıyamet günü, mahşer günü.”

“Bu ne ki daha bu küçük **kıyamet**...” (DB, s.17)

Kızılbaş (DB 184, DB 185, DB 186, DB 187, DB 188, DB 189) : “Şii mezhebinin bir kolundan olan.”

“Bir temel, bir duvar, bir taş Alevi, Sünni, **Kızılbaş**...” (DB, s.184)

Kilise (AD 129) : “Hristiyanların ibadet etmek için toplandıkları yer.”

“Dedi: Kâfir! **Kiliseni**, putunu...” (AD, s.129)

Kul (BD 152, AD 68, AD 79, AD 97, AD 105, AD 160) : “Tanrı'ya göre insan.”

“Ve ulular ulusu, Tanrı'nın sonsuz gücü, şu anda bir **kuldadır!**...” (BD, s.152)

Kur'an (DB 40, DB 85, DB 145, DB 222, AD 51, AD 76, AD 166, AD 212) : “İslam dininin temel ilkelerini, Hz. Muhammed'e gönderilen Tanrı buyruklarını içeren, Müslümanlığın temel kitabı, Kur'an-ı Kerim, Kelam-ı Kadim, Mushaf, Mushaf-ı Şerif.”

“Tanrı zeval vermesin; devlet, din ve **Kur'an** var.” (DB, s.40)

Küffar (DB 137, DB 226, DB 267, AD 42, AD 56, AD 92) : “Müslüman olmayanlar, kâfirler.”

“Vardır **küffarla** çok heyheyimiz...” (DB, s.137)

Küfür (DB 139, DB 140, DB 144, DB 153, DB 182, DB 236, AD 50, AD 59, AD 67) : “Tanrı'nın varlığı ve birliği gibi dinin temellerinden sayılan inançları inkâr etme.”

“Hasetten sarsılıp **küfrün** gururu...” (DB, s.139)

Mahşer (BD 108, AD 257, AD 279) : “*Kıyamet günü dirilenlerin toplanacaklarına inanılan yer.*”

“-**Mahşere** dek kalmaya gelmedik ya acuna!...” (BD, s.108)

Melek (AD 158, AD 215) : “*Tanrı ile insan arasında aracılık yaptığına ve nurdan olduğuna inanılan manevi varlık, ferişte.*”

“Üç **melek** gördüm düşümde;” (AD, s.158)

Mescit (DB 21) : “*Genellikle minaresiz, küçük cami.*”

“**Mescit**, mihrap, minare, minber, kubbe, ince ay...” (DB, s.21)

Mihrap (DB 21, DB 150, AD 64) : “*Cami, mescit vb. yerlerde Kâbe yönünü gösteren, duvarda bulunan ve imama ayrılmış olan oyuk veya girintili yer.*”

“Mescit, **mihrap**, minare, minber, kubbe, ince ay...” (DB, s.21)

Milat (BD 240, BD 242, BD 243, BD 244, BD 282, BD 291, BD 292, BD 296) : “*Hz. İsa'nın doğduğu gün.*”

“Yıl, **miladın** altı yüz yirmi dördü...” (BD, s.240)

Minare (DB 21, DB 30, DB 36, DB 75, DB 76, DB 180, AD 166) : “*Camilerde müezzinin ezan okuduğu, sela verdiği, şerefesi olan, çoğunlukla taştan, yüksek ve ince yapı.*”

“Mescit, mihrap, **minare**, minber, kubbe, ince ay...” (DB, s.21)

Minber (DB 21, DB 150, AD 64) : “*Camilerde hutbe okunan merdivenli, yüksekçe yer.*”

“Mescit, mihrap, minare, **minber**, kubbe, ince ay...” (DB, s.21)

Mücahit (DB 59, DB 60) : “*Kutsal ülküler uğruna savaşan kimse, alperen.*”

“Muhammed ümmetinin saf kan **mücahitleri!**...” (DB, s.59)

Mümin (DB 154, AD 29, AD 68) : “*İnanan, inançlı, imanlı, mutekit.*”

“**Müminler** kiblesi oldu gönlümüz...” (DB, s.154)

Münafık (DB 185) : “*Dinî kurallara inanmadığı hâlde inanmış gibi görünen.*”

“Karavaştan olmaz vezir, olmaz **münafıkta** özür,” (DB, s.185)

Münker ve Nekir (DB 45) : “İslam'da kabirde insanı ilk sorguya çekecek olan meleklere verilen isim.”

“Kabrın eşiğinde **Münkir-Nekir**'e ariflerin sual soranlarından...” (DB, s.45)

Müslüman (DB 134, DB 142, DB 149, DB 158, DB 221, AD 47, AD 63, AD 73) :
“İslam dininden olan kimse, Muhammedî, Müslim, Müselman, mümin.”

“Halkı ayırmadan kâfir, **Müslüman**, açsa aş, açıkça bez verilmeli.” (DB, s.134)

Namaz (DB 29, DB 60, DB 71, DB 166, DB 168, DB 180, DB 190, DB 212, AD 170) :
“İslam'ın beş şartından biri olan ve Müslümanların günde beş vakit, dinî kurallara göre yapmak zorunda oldukları ibadet, salat.”

“Fatih'in Ayasofya'da ilk defa kıldığı **namaz!**...” (DB, s.29)

Nebi (DB 47, DB 212) : “Kendisine kitap indirilmemiş peygamber.”

“İdris **Nebi** hülle biçer...” (DB, s.47)

Nübüvvet (DB 15) : “Peygamberlik.”

“Şirkin **nübüvvete** savlet vaktidir.” (DB, s.15)

Papaz (BD 177, BD 178, BD 179, BD 180) : “Hristiyan din adamı, peder.”

“-Bunlar, Rum ülkesinden gezginci iki **papaz!**...” (BD, s.177)

Peygamber (DB 16, DB 53, DB 96, DB 97, DB 99, DB 133, DB 135, DB 158, DB 190, DB 196, DB 198, DB 225, DB 233, DB 251, DB 269, DB 270, AD 35, AD 46, AD 48, AD 51, AD 54, AD 78, AD 79, AD 92, AD 104, AD 112, AD 125, AD 151, AD 215) :
“İnsanlara Tanrı'nın buyruklarını bildiren, onları Tanrı yoluna, dine çağırın kimse, yalvaç, yalavaç, elçi.”

“Size gönderdiğim son **Peygamber'in!**...” (DB, s.16)

Pîr (DB 44, DB 135, DB 148, AD 45, AD 54, AD 62, AD 78, AD 218, AD 236) : “Bir tarikat veya sanatın kurucusu.”

“Mevlana yolunun bu ulu **pîri!**” (DB, s.44)

Put (DB 196, DB 201, DB 240, AD 129, AD 259) : “*Bazı ilkel toplumlarda doğaüstü güç ve etkisi olduğuna inanılan canlı veya cansız nesne, tapıncak, sanem, fetiş.*”

“Batıya **put** yaptı okumuşların,” (DB, s.196)

Rahîm (DB 46) : “*Kur'an'da geçen Allah'ın 99 adından biridir.*”

“**Rahîm** sıfatıyla yarlığa onu,” (DB, s.46)

Ramazan (DB 115) : “*Ay takviminin dokuzuncu ayı, üç ayların sonuncusu, oruç tutulan ay.*”

“Kaşgar'dayız... Bir **ramazan** vaktidir.” (DB, s.115)

Resul (DB 152, DB 269, AD 76) : “*Kendisine kitap indirilmiş peygamber.*”

“Kılavuz biliniş Hazret-i **Resul**...” (DB, s.152)

Rızık (DB 152, AD 65) : “*Tanrı'nın bütün yarattıklarına verdiği nimet.*”

“**Rızık** çeşmesinden altın oluklar...” (DB, s.152)

Risâlet (DB 15) : “*Peygamberlik.*”

“**Risâlet** deryasının med vaktidir.” (DB, s.15)

Sahabe (DB 60) : “*Hz. Muhammed'i görmüş ve onun sohbetinde bulunmuş Müslümanlar, ashap.*”

“Ak donlu yiğit! **Sahabi** meşrepli, saf kanlı mücahit!..” (DB, s.60)

Salavat (DB 87) : “*Hz. Muhammed'e saygı bildirmek için okunan dua.*”

“Rüyalar... **Salavat** üstünedir.” (DB, s.87)

Seccade (DB 200) : “*Bir kişinin üzerinde namaz kılabilceği büyüklükte, halı, kilim, post veya kumaştan yaygı, namazlık.*”

“Rüyasında denize **seccade** serdi dedem,” (DB, s.200)

Secde (DB 239) : “*Genellikle namaz kılarken alını, el ayalarını, dizleri ve ayak parmaklarını yere getirerek alınan durum.*”

“**Secdeye** kapanıp doğruldu,” (DB, s.239)

Sûr (DB 17, AD 90) : “Kıyametin kopmasını ve kıyamet koştuktan sonra yeniden dirilmeyi duyurmak için İsrâfîl adlı melek tarafından üflenilecek olan bir boru.”

“Bu en ki daha bu küçük kıyamet... Bu birinci **sûr!**” (DB, s.17)

Sure (DB 139, AD 58) : “Kur'an'ın yüz on dört bölümünden her biri.”

“Tilavet olunup Fetih **Suresi**...” (DB, s.139)

Sünnet (DB 29, DB 150, AD 64) : “Hz. Muhammed'in Müslümanlarca uyulması gerekli sayılan davranışları ve herhangi bir konuda söylemiş olduğu söz.”

“Ya, Sakarya'daki **sünnet**, ya Dumlupınar'daki farz!...” (DB, s.29)

Sünni (DB 184, DB 185, DB 186, DB 187, DB 188, DB 189) : “Sünnet ehlinde olan kimse.”

“Bir temel, bir duvar, bir taş Alevi, **Sünni**, Kızılbaş...” (DB, s.184)

Şadırvan (DB 21) : “Genellikle cami avlularında bulunan, çevresindeki musluklardan ve ortasındaki fıskiyeyle su akan, üzeri kubbeli veya açık havuz.”

“Bu besmele, bu kitap, bu **şadırvan**, bu kılıç...” (DB, s.21)

Şehit (DB 35, DB 36, DB 41, DB 92, DB 96, DB 100, DB 104, DB 114, DB 118, DB 135, DB 142, DB 144, DB 145, DB 147, DB 151, DB 164, DB 216, DB 229, DB 243, DB 254, DB 269, BD 154, BD 207, BD 224, BD 258, BD 261, BD 299, BD 300, AD 27, AD 39, AD 43, AD 50, AD 51, AD 53, AD 54, AD 60, AD 61, AD 70, AD 87, AD 96, AD 97, AD 104, AD 125, AD 126, AD 215, AD 223, AD 226, AD 228, AD 237, AD 252, AD 254, AD 258, AD 259, AD 265) : “Kutsal bir ülkü veya inanç uğrunda ölen kimse.”

“Yüzbinlerce **şehit**, binlerce gazi,” (DB, s.35)

Şeytan (DB 68) : “Hz. Âdem'e secde etmediği için cennetten kovulan, insanları Allah'ın emirlerine karşı kışkırtan, kötülüğe yönelten cin, iblis.”

“Bu, **şeytana** mukaddim **şeytan** danışmanlığı?” (DB, s.68)

Şirk (DB 15, DB 17, DB 59) : “Allah'a eş koşma.”

“**Şirkin** nübüvete savlet vaktidir.” (DB, s.15)

Tecvit (DB 171) : “*Kur'an'ın doğru okunmasını sağlayan bilim.*”

“Arslanım! **Tecvid** üzere tokmağı davula vur!” (DB, s.171)

Tekbir (DB 71, DB 139, DB 158, DB 204, DB 234, DB 249, DB 267, AD 27, AD 28, AD 42, AD 58, AD 78, AD 79, AD 80, AD 81, AD 95) : “*Müslümanlıkta Tanrı'nın büyüklüğünü, yüceliğini anmak için söylenen ve `Allahuekber` sözü ile başlayan dua.*”

“Tüylerim ürperdi **tekbir** alırken...” (DB, s.71)

Tespîh (DB 45, AD 235) : “*Belirli dinî sözleri tekrarlamak veya elde oylanmak için kullanılan, türlü maddelerden boncuk biçiminde yapılmış, genellikle otuz üç veya doksan dokuz taneden oluşmuş dizi.*”

“Eli **tespîhli** son yârenlerinden...” (DB, s.45)

Tevhit (DB 16, DB 21, DB 31, DB 47, DB 249) : “*1) Allah'ın birliğine inanma, bir sayma, bir olarak bakma. 2) Tek tanrıcılık.*”

“Belli ki, **tevhidin** kudret vaktidir.” (DB, s.16)

Tilavet (DB 139, AD 58) : “*Kur'an'ı güzel ve yüksek sesle, usulünce okuma.*”

“**Tilavet** olunup Fetih Suresi...” (DB, s.139)

Ümmet (DB 59, DB 143, DB 158, DB 196, AD 56, AD 61) : “*Hz. Muhammed'e inanarak, onun yaptıklarını ve söylediklerini uygulayarak çevresinde toplanan Müslümanların tümü.*”

“Muhammed **ümmetinin** saf kan mücahitleri!..” (DB, s.59)

Veli (DB 21, DB 152, AD 65, AD 96, AD 166) : “*Ermiş.*”

“Bilecik... eski, yeni gazi Alperenlerin, bin bir **velinin** burcu.” (DB, s.21)

Yalvaç (DB 218, BD 178, BD 179, BD 180, AD 166, AD 207) : “*Peygamber.*”

“Kalp gözünü aç buyurdu **Yalvaç!**” (DB, s.218)

Yasin (DB 17) : “*Kur'an surelerinden biri.*”

“Yeryüzü Fatıha, gökyüzü **Yasin,**” (DB, s.17)

3.5.3. Gök bilimi, coğrafya ve tarım ile ilgili terimler

Afyon (DB 123) : “*Olgunlaşmamış haşhaş kapsüllerine yapılan çiziklerden sızan, güçlü bir zehir olmakla birlikte içinde morfin, kodein vb. uyuşturucular bulunan madde.*”

“Esrar ve **afyon** kokan, iğrenç sarı keheleler...” (DB, s.123)

Başak (DB 87, BD 185) : “*Arpa, buğday, yulaf vb. ekinlerin tanelerini taşıyan kılçıklı başı.*”

“Harran ovasında dolu **başaklar** boyumdan yüce.” (DB, s.87)

Bel (BD 16, AD 176) : “*Dağ sırtlarında geçit veren çukur yer.*”

“Bir sessizlik kaplamış bozkırı, dağı, **beli**...” (BD, s.16)

Boran (DB 144, AD 25, AD 50) : “*Rüzgâr, şimşek ve gök gürültüsü ile ortaya çıkan sağanak yağışlı hava olayı.*”

“Kimi gün fırtına, kasırga, **boran**...” (DB, s.144)

Bozkır (BD 16, BD 25, BD 26, BD 149, BD 174, BD 291, BD 292, AD 76) : “*Kurakçıl otsu bitkilerden oluşan, sıcak ve ılıman iklimlerdeki ağaçsız doğal alan, step.*”

“Bir sessizlik kaplamış **bozkırı**, dağı, beli...” (BD, s.16)

Cemre (AD 167) : “*Şubat ayında birer hafta arayla havada, suda ve toprakta oluştuğu sanılan sıcaklık yükselişi.*”

“**Cemre** yeli alınlara ılgıt ılgıt gelende...” (AD, s.167)

Çay (DB 224, DB 256, AD 244) : “*Dereden büyük, ırmaktan küçük akarsu.*”

“Seller akmada **çayda**.” (DB, s.224)

Çiy (AD 280) : “*Su buğusunun açık ve durgun havalarda, sabaha karşı yoğunlaşarak otlar, yapraklar ya da açıkta kalmış nesnelere üzerinde oluşturduğu küçük su damlacıkları.*”

“Ilık bir seherde **çiy** düşmüş güle,” (AD, s.280)

Dağ (DB 37, DB 59, DB 86, DB 91, DB 119, DB 121, DB 126, DB 169, DB 186, DB 265, BD 16, BD 25, BD 154, BD 206, BD 207, BD 208, BD 220, AD 25, AD 40, AD

87, AD 92, AD 176) : “*Yer kabuğunun çıkıntılı, yüksek, eğimli yamaçlarıyla çevresine hâkim ve oldukça geniş bir alana yayılan bölümü.*”

“Toroslar ve Gâvur **dağları**...” (DB, s.37)

Ekvator (DB 72) : “*Yer yuvarlığının eksenine dik olarak geçtiği ve yer yuvarını iki eşit parçaya böldüğü varsayılan en büyük çember, eşlek, istiva hattı.*”

“Gövdem, **Ekvator** gibi sardı kürre-i arzı...” (DB, s.72)

Esrar (DB 123) : “*Hint kenevirinden çıkarılan ve kullanılacak miktara göre uyarıcı, sarhoş edici veya uyuşturucu etkileri olan bir madde.*”

“**Esrar** ve afyon kokan, iğrenç sarı kehleler...” (DB, s.123)

Fırtına (DB 144) : “*Rüzgâr çizelgesinde hızı 34-40 deniz mili olan ve kuvveti 8 ile gösterilen, yağmur ve kasırga getiren çok güçlü rüzgâr.*”

“Kimi gün **fırtına**, kasırga, boran...” (DB, s.144)

Göl (DB 119) : “*Oluşması genellikle tektonik, volkanik vb. olaylara bağlı olan, toprakla çevrili, derin ve geniş, tuzlu veya tuzsuz durgun su örtüsü.*”

“El ele tutup gidelim bir gün o Isık **Göl**'e... Can!..” (DB, s.119)

Granit (DB 169) : “*Kuvars, feldspat, ortoklaz ve mika minerallerinden birleşmiş türlü renkte, billursu, çok sert bir kayaç türü.*”

“Dağları **granit**, yalçın tepesi...” (DB, s.169)

İmbat (DB 87, AD 45) : “*Yazın, gündüz denizden karaya doğru esen mevsim rüzgârı, deniz yeli.*”

“Bundan böyle rüzgârlar **imbat** üstünedir.” (DB, s.87)

Kasırga (DB 144, AD 50, AD 81, AD 252, AD 263) : “*Rüzgâr çizelgesinde hızı 64 veya daha fazla deniz mili olan ve kuvveti 12 ile gösterilen rüzgâr.*”

“Kimi gün fırtına, **kasırga**, boran...” (DB, s.144)

Kırkikindi (DB 94) : “*Genellikle Orta Anadolu'da ikinci zamanı yağın sürekli yağmurlar.*”

“Yaz yağmuru sağnaklardan **kırk ikindi** gürleyip...” (DB, s.94)

Kışlak (DB 136, AD 56) : “Yaylacıların hayvanlarıyla birlikte kışı geçirdikleri, alçak, kuytu yerlerde kurulu ve genellikle kış mevsimi boyunca oturlan yerleşmelere verilen genel ad. Oba, cenik.”

“Söğüt **kışlağında** durdu Kayı’mız.” (DB, s.136)

Koyak (DB 27) : “Vadi.”

“Yaylaların **koyağında**, şah köprüler ayağında,” (DB, s.27)

Kürre-i arz (DB 30, DB 72, DB 235) : “Yerküre, dünya, yeryüzü.”

“**Kürre-i arza** beş nöbet Hayyâlelfelâh süzerler.” (DB, s.30)

Nehir (DB 20, DB 22, BD 191, BD 192) : “Irmak.”

“Tuna... ağırbaşlı, mübarek **nehir**...” (DB, s.20)

Ova (DB 87, DB 111, DB 165, DB 170, DB 186, BD 17, AD 87, AD 92, AD 176, AD 263) : “Çevrelerine göre çukurda kalmış, çoğunlukla alüvyonla örtülü, eğimi az, akarsuların derine gömülmediği, geniş veya dar düzlük, yazı.”

“Harran **ovasında** dolu başaklar boyumdan yüce.” (DB, s.87)

Poyraz (AD 286) : “Kuzeydoğudan esen, serin ya da soğuk ve kimi kez fırtına niteliğinde yerel rüzgâr.”

“Bir **poyraz** yeli kırbaç gibi vurdu yüzümüze...” (AD, s.286)

Sam yeli (DB 87, AD 104) : “Çölden esen sıcak rüzgâr, sam.”

“Esmek ne haddine **sam yellerinin**...” (DB, s.87)

Sıradağ (DB 21, AD 23) : “Ortak özellikler gösteren, aralarında uzunlamasına vadilerin bulunduğu dağlar dizisi.”

“Yanımda; karşı yatan **sıradağlar** misali birçok ulunun burcu.” (DB, s.21)

Sis (BD 81, AD 92, AD 102, AD 111) : “Atmosferin alt tabakalarındaki küçük su taneleri veya buhardan oluşan bulutların çok alçalarak yeryüzüne kadar inmesiyle oluşan duman.”

“Güz geldi, gümüş renkli bir **sis** bastı Altay’ı...” (BD, s.81)

Vadi (AD 27, AD 55, AD 87) : “İki dağ arasındaki çukurca arazi veya geçit, koyak.”

“İssız **vadilerde**, düzlerde kaldı...” (AD, s.27)

Yakamoz (DB 18) : “Denizde balıkların veya küreklerin kımıldanışıyla oluşan parıltı.”

“Sularda üç hilal **yakamozları**...” (DB, s.18)

Yayla (DB 27, DB 113, DB 128, DB 186, AD 87, AD 92, AD 176, AD 205) :
“Akarsularla derin bir biçimde yarılmış, parçalanmış, üzerinde düzlüklerin belirgin olarak bulunduğu, deniz yüzeyinden yüksek yeryüzü parçası, plato.”

“**Yaylaların** koyağında, şah köprüler ayağında;” (DB, s.27)

3.5.4. Denizcilik terimleri

Güverte (DB 18) : “Gemide ambar ve kamaraların üstü.”

“Tuğ gibi dururlar **güvertelerde**...” (DB, s.18)

Yelken (DB 18) : “Rüzgâr gücünden yararlanarak geniş bir yüzey oluşturacak biçimde yan yana dikilen ve teknenin direğine uygun bir biçimde takılarak onu hareket ettiren kumaş veya şeritlerin tümü.”

“Direkler som gümüş, **yelkenler** beyaz...” (DB, s.18)

3.5.5. Devlet yönetimi ile ilgili terimler

Çar (DB 164) : “Rus imparatorlarına ve Bulgar krallarına verilen unvan.”

“İngiliz kralından, Moskof **çarından** konuş.” (DB, s.164)

Elçi (DB 235, DB 236, DB 238, BD 66, BD 67, BD 69, BD 70, BD 71, BD 74, BD 82, BD 83, BD 163, BD 164, BD 165, BD 166, BD 167, BD 184, BD 189, BD 209, BD 212, BD 213, BD 215, BD 216, BD 217, BD 218, BD 219, BD 220) : “Bir devleti başka bir devlet katında temsil eden kimse, sefir.”

“**Elçiler** karşılandı, Bizans karargâhında!” (DB, s.235)

Ferman (AD 88, AD 89, AD 90, AD 91, AD 99) : “Osmanlı devletinde padişahın verdiği, uyulması gerekli hükümleri taşıyan yazılı buyruk.”

“-Bre çocuk!. Bilmez misin **fermanı**?” (AD, s.88)

Hakan (DB 235, DB 236, AD 92, AD 95) : “Türk, Moğol ve Tatar büyük-hanları için, hükümdarlar hükümdarı anlamında kullanılan bir san.”

“Buyruk **Hakanımındır**, diyerek döndü geri...” (DB, s.235)

Han (DB 22, DB 51, DB 52, DB 53, DB 195, DB 202, DB 208, DB 218, BD 30, BD 31, BD 33, BD 43, BD 44, BD 60, BD 61, BD 189, BD 192, BD 198, BD 199, BD 209, BD 210, BD 211, BD 212, AD 34, AD 35, AD 89, AD 93, AD 97, AD 98, AD 100, AD 102, AD 105, AD 115, AD 186, AD 187, AD 188, AD 189, AD 191, AD 192, AD 203, AD 207, AD 222, AD 228) : “1) Doğu ülkelerinde yerli beyler ve Kırım girayları için kullanılan unvan. 2) Osmanlı padişahlarının adlarının sonuna getirilen unvan.”

“Sultan Selim **Han** tuğralı Tebriz Kapı Fars kapısı.” (DB, s.22)

Hünkâr (AD 101, AD 103) : “Osmanlılarda yalnız padişahlar için kullanılan bir san.”

“Göster parmağınla ulu **hünkârım**,” (AD, s.101)

İmparator (DB 238) : “Bir imparatorluğu yöneten kimse, ilhan.”

“Türk elçisi Sav Tiğın dedi: Ey **İmparator!**” (DB, s.238)

Kadı (AD 279) : “Osmanlılarda şeriat mahkemelerinin başında bulunan, aynı zamanda görev yeri ve çevresindeki düzenle ilgili yönetim ve denetim yetkileri bulunan yargıç.”

“Yakasına yapışarak sokakta, **kadıya** götürmüştün.” (AD, s.279)

Kağan (DB 135, DB 195, DB 218, BD 22, BD 24, BD 26, BD 27, BD 28, BD 29, BD 30, BD 31, BD 32, BD 33, BD 34, BD 36, BD 37, BD 42, BD 44, BD 45, BD 48, BD 49, BD 51, BD 52, BD 53, BD 57, BD 60, BD 64, BD 67, BD 68, BD 69, BD 70, BD 71, BD 72, BD 73, BD 74, BD 75, BD 76, BD 80, BD 81, BD 83, BD 85, BD 86, BD 88, BD 90, BD 103, BD 108, BD 109, BD 149, BD 161, BD 162, BD 163, BD 164, BD 165, BD 166, BD 167, BD 172, BD 175, BD 178, BD 180, BD 182, BD 184, BD 185, BD 187, BD 188, BD 189, BD 194, BD 195, BD 198, BD 200, BD 202, BD 203, BD 206, BD 207, BD 208, BD 209, BD 210, BD 211, BD 212, BD 213, BD 217, BD 218, BD 219, BD 220, BD 221, BD 222, BD 223, BD 225, BD 231, BD 251, BD 275, BD 296, BD 298, AD 54, AD 222) : “Hanların bağlı olduğu devlet başkanı, hakan, imparator.”

“Mucize, Peygamber’den Oğuz **Kağan** nesline...” (DB, s.135)

Katun (BD 14, BD 15, BD 24, BD 25, BD 26, BD 27, BD 30, BD 32, BD 33, BD 35, BD 36, BD 37, BD 39, BD 42, BD 43, BD 47, BD 51, BD 53, BD 54, BD 57, BD 58,

BD 60, BD 65, BD 70, BD 74, BD 75, BD 166, BD 167, BD 179, BD 181, BD 182, BD 183, BD 184, BD 194, BD 195, BD 198) : “Kağan eşlerine verilen bir unvan.”

“-Yüzbaşmayı bunlu eden **Katundur**.” (BD, s.14)

Kazasker (AD 89) : “Osmanlı İmparatorluğunda kaduların başında bulunan, asker ile ilgili şeriat ve tüze sorunlarını çözüme bağlamakla yükümlü; belli bir aşamaya dek kaduları ve müderrisleri atamaya da yetkili, ilmiye rütbelerinin en yükseklerinden birini taşıyan ve padişah divanının üyesi olan görevli.”

“**Kazaskerler** okur fetih duası...” (AD, s.89)

Kral (DB 164, DB 183, DB 260, AD 56) : “En yüksek devlet otoritesini, bütün devlet başkanlığı yetkilerini kalıtım veya soylularca seçilme yoluyla elinde bulunduran kimse.”

“İngiliz **kralından**, Moskof çarından konuş.” (DB, s.164)

Komünizm (DB 127) : “Bütün malların ortaklaşa kullanıldığı ve özel mülkiyetin olmadığı toplum düzeni, komünistlik.”

“Mazlum, **komünizm** denen illetin,” (DB, s.127)

Kurultay (DB 220, DB 224, BD 32, BD 69, BD 74, BD 81, BD 82, BD 85, BD 87, BD 89, BD 162, AD 222, AD 224, AD 225) : “Eski Türklerde devlet işlerinin görüşülüp karara bağlandığı meclis.”

“Şenlensin güz ayında, her yıl **kurultayları!**...” (DB, s.220)

Padişah (AD 79, AD 90, AD 98) : “Osmanlı Devleti'nde devlet başkanına verilen unvan, hükümdar, sultan.”

“Peygamber müjdeli **padişah**tır o,” (AD, s.79)

Payitaht (DB 26) : “Başşehir, başkent.”

“Türklüğün batıda ağaran bahtı Osmanlı'nın ikinci **payitahtı**.” (DB, s.26)

Sadrazam (AD 86) : “Osmanlı devletinde padişahın tam yetkili vekili ve vezirlerin en büyüğü.”

“Fermanım şudur ki **sadrazama**: Gönüllü toplaya, soka nizama...” (AD, s.86)

Sultan (DB 22, AD 94, AD 96, AD 98, AD 100, AD 102, AD 103) : “*Müslüman, özellikle Sünni hükümdarların kullandıkları unvan, padişah.*”

“**Sultan** Selim Han tuğralı Tebriz Kapı Fars kapısı.” (DB, s.22)

Şad (BD 21, BD 23, BD 24, BD 26, BD 27, BD 28, BD 29, BD 30, BD 31, BD 32, BD 33, BD 51, BD 149) : “*Eski Türklerdeki yüksek rütbeli komutanları tanımlamak için kullanılan terimdir.*”

“-Yüce Bağatur **Şad**’ın at uşağı Yelce’yim!” (BD, s.21)

Şah (AD 86) : “*İran veya Afgan hükümdarı.*”

“Bağdat geçmiş Acem **Şahı** destine...” (AD, s.86)

Taht (BD 52, BD 70, BD 71, BD 84, BD 162, AD 184) : “*Hükümdarların oturduğu büyük, süslü koltuk.*”

“**Tahtın** sol açığına konuldu gez tahtası.” (BD, s.52)

Tekfur (DB 137) : “*Bizans İmparatorluğu zamanında vali düzeyinde olan yöneticilerle Anadolu ve Rumeli’deki Hristiyan beylerine verilen ad.*”

“Bizans **tekturundan** eksik neyimiz.” (DB, s.137)

Tuğra (DB 22, AD 99) : “*Osmanlı padişahlarının imza yerine kullandıkları, özel bir biçimi olan sembolleşmiş işaret.*”

“Sultan Selim Han **tuğralı** Tebriz Kapı Fars kapısı.” (DB, s.22)

Ulak (DB 202, DB 220, DB 222, DB 226, BD 30, BD 34, BD 45, BD 48, BD 50, BD 53, BD 98, BD 161, BD 163, BD 165, BD 195, BD 206, BD 207, BD 208, BD 209, BD 212, BD 218, AD 78, AD 99, AD 186) : “*Resmî kâğıtları ve haberleri ivedilikle götürüp getiren görevli.*”

“Geç zamandan öteye **ulak** sal üç kıtaya...” (DB, s.202)

Vezir (DB 185, AD 88, AD 89, AD 98, AD 100) : “*Osmanlılarda sivil ve askerî yetkileri olan ve paşa sanına erişmiş bulunan en yüksek aşamalı görevli.*”

“Karavaştan olmaz **vezir**, olmaz münafıkta özür,” (DB, s.185)

Yabgu (BD 26, BD 32, BD 71, BD 72, BD 73, BD 74, BD 76, BD 81, BD 164, BD 165, BD 166, BD 167, BD 169, BD 175) : “Orta Asya'da kurulan ilk Türk devletlerinde kağından sonra gelen en üst düzeydeki yöneticinin unvanı.”

“Ünlü Gök Türk Beyleri... **Yabgular**... Hepsi orda,” (BD, s.26)

3.5.6. Edebiyat terimleri

Abdal (DB 149, AD 63) : “Gezgin dervişlere verilen ad. Kimi halk ozanlarının adlarına eklenerek kullanılır.”

“Şöyle ki, Rum **abdalları** sazla ve sözle silahlı...” (DB, s.149)

Ağıt (BD 292, AD 54) : “Ölen bir kimsenin gençliğini, güzelliğini, iyiliklerini, değerlerini, arkada bıraktıklarının acılarını, büyük felaketlerin acılı etkilerini dile getiren söz veya okunan ezgi, yazılan yazı, sagu, mersiye.”

“Havada bir **ağıt** ezgisi vardı!...” (BD, s.292)

Cönk (AD 27) : “Saz ozanlarının, kendilerinin ya da başkalarının koşuklarını derledikleri, uzunlamasına açılan deri kaplı defter. Buna "sığır dili" ya da "dana dili" de denir.”

“Kalemler, kılıçlar, sancaklar, **cönkler**,” (AD, s.27)

Destan (DB 51, DB 93, DB 96, DB 114, DB 145, DB 155, DB 196, DB 229, BD 280, AD 28, AD 51, AD 85, AD 110, AD 166, AD 228, AD 229, AD 260) : “Tarih öncesi tanrı, tanrıça, yarı tanrı ve kahramanlarla ilgili olağanüstü olayları konu alan şiir, epope.”

“Kurtarırsan ben bir **destan** derim ağız tadı ile.” (DB 51, s.51)

Deyiş (DB 114, BD 25, BD 285, BD 286, AD 166) : “Halk şiiri, halk türküsü.”

“En güzel **deyişler** sana...” (DB, s.114)

Fıkra (DB 80) : “Kısa ve özlü anlatımı olan, nükteli, güldürücü hikâyecik.”

“Ne **fıkra**ya, ne makaleye benzer.” (DB, s.80)

Koşuk (DB 96) : “Hece ve durak bakımından denk ve kendi başına bir bütün olan uyaklı söz dizisi.”

“Ninnilere, destanlara, **koşuklara** bismillah..” (DB, s.96)

Makale (DB 80) : “*Bilim, fen konularıyla siyasal, ekonomik ve toplumsal konuları açıklayıcı veya yorumlayıcı niteliği olan gazete veya dergi yazısı.*”

“Ne fıkraya, ne **makaleye** benzer.” (DB, s.80)

Masal (DB 260, AD 271, AD 281) : “*Genellikle halkın yarattığı, hayale dayanan, sözlü gelenekte yaşayan, çoğunlukla insanlar, hayvanlar ile cadı, cin, dev, peri vb. varlıkların başından geçen olağanüstü olayları anlatan edebî tür.*”

“Ve **masallar** demedi Harput’un bir eşini...” (DB, s.260)

Mısra-ı berceste (DB 26) : “*Divan edebiyatında kolayca ezberlenen, söyleyiş güzelliği olan, derin bir anlam taşıyan, sanatsal yönden estetik bir değer taşıyan dizeler için kullanılan bir terimdir.*”

“Destanımın **mısra-ı bercestesi.**” (DB, s.26)

Naat (AD 30) : “*H.z. Muhammed’in niteliklerini övmek, ondan şefaahat dilemek amacıyla yazılan kaside.*”

“Türkülerle hicvettiler, **naatlarla** övdüler...” (AD, s.30)

Ozan (DB 134, DB 228, DB 229, DB 251, BD 25, BD 26, BD 56, BD 57, BD 58, BD 59, BD 285, BD 286, BD 287, BD 288, BD 289, AD 47, AD 112, AD 144, AD 159, AD 165, AD 166, AD 178, AD 200, AD 222, AD 228, AD 257) : “*1) Değişler yazarak, koşuklar dizerek duygu, imge, beğenilerimizi güzel, tatlı anlatışlarla dile getiren sanatçı. 2) (h.y.) Oğuz Türklerinin, saz ozanlarına verdikleri ad.*”

“Cümle **ozanlara** saz verilmeli.” (DB, s.134)

Roman (DB 93) : “*İnsanın veya çevrenin karakterlerini, geleneklerini inceleyen, serüvenlerini anlatan, duygu ve tutkularını çözümleyen, kurmaca veya gerçek olaylara dayanan uzun edebî tür.*”

“Ağızlarda, destanlarda, **romanlarda** kaldılar.” (DB, s.93)

Şiir (DB 45, DB 47, DB 80, AD 75) : “*Zengin sembollerle, ritimli sözlerle, seslerin uyumlu kullanımıyla ortaya çıkan, hece ve durak bakımından denk ve kendi başına bir bütün olan edebî anlatım biçimi, manzume, nazım, koşuk.*”

“Arif Nihat Asya ses verdi **şiiire**...” (DB, s.45)

Şive (DB 181) : “Bir dilin kültür düzeyine göre gösterdiği değişiklik.”

“Aşağılık, Rum **şiveli** Türkçeler...” (DB, s.181)

3.5.7. Müzik terimleri

Arabesk (DB 275) : “Arap müziğini andıran, genellikle karamsarlığı konu edinen bir müzik türü.”

“Sonuna kadar da aç... Aman **arabesk** olsun.” (DB, s.275)

Bar (DB 197, AD 272) : “Anadolu'nun doğu ve kuzey bölgesinde, en çok Artvin ve Erzurum yörelerinde el ele tutuşularak oynanan, ağır ritimli bir halk oyunu.”

“Elaziz’de Çaydaçıra, Erzurum’da **bar** meydanı...” (DB, s.197)

Beste (DB 275, DB 277, BD 170, AD 254, AD 280) : “Bir müzik eserini oluşturan ezgilerin bütünü.”

“Adı hususi **beste**, tadı narabesk olsun.” (DB, s.275)

Çaydaçıra (DB 43, DB 167, DB 171, DB 197) : “1) Elazığ ve çevresinde kına gecesi veya düğünlerde, ellerde yanan mum taşınarak oynanan türkülü bir halk oyunu. 2) Bu oyunun müziği.”

“Çayda çıra yakılsın, Meteris’e çıkılsın;” (DB, s.43)

Davul (DB 167, DB 171, DB 244, DB 246, DB 251, DB 255, BD 30, BD 34, BD 50, BD 98, BD 165, BD 169, BD 170, BD 173, AD 25, AD 58, AD 102, AD 271) : “Büyük ve enlice bir kasnağın iki yanına deri geçirilerek yapılan, tokmak ve değnekle çalınan çalgı.”

“İnsin davula **tokmak**, başlasın Çaydaçıra!” (DB, s.167)

Gitar (DB 279) : “Genellikle ahşap gövdeli, perdeli, altı teli olan, telleri parmakla çekilerek veya pena ile vurularak çalınan bir telli çalgı.”

“Ne hoştur **gitarla** Eğin türküsü çalmak...” (DB, s.279)

Güfte (DB 277) : “Müzik eserlerinin yazılı metni, söz.”

“Keyfine bak; dolaşma beste **güfte** içinde.” (DB, s.277)

Kaset (DB 275) : “İçinde, görüntü ve seslerin kaydedildiği, gerektiğinde yeniden kullanılmasını sağlayan bir manyetik şeridin bulunduğu küçük kutu.”

“Bir **kaset** koy pikaba öz repertuarından...” (DB, s.275)

Kopuz (DB 42, DB 118, DB 202, DB 223, DB 229, BD 25, BD 26, BD 56, BD 58, BD 285, BD 286, BD 287, BD 288, BD 289, AD 112, AD 158, AD 159, AD 165, AD 203, AD 222, AD 226, AD 234) : “Ozanların çaldığı telli Türk sazı.”

“Üç bin yıllık **kopuzdan** koşturdu bir tel... dediler.” (DB, s.42)

Mehter (DB 27, DB 180, DB 198, DB 205, DB 246, DB 251, DB 271, AD 28, AD 58, AD 78, AD 79, AD 93) : “Osmanlı Yeniçeri askeri bandosu.”

“Bir cuma günü **mehterin** ilk vurduğu yeri gördüm.” (DB, s.27)

Mehterbaşı (AD 89) : “Mehter takımının yetiştirilmesinden ve çalışmasından sorumlu kimse.”

“**Mehterbaşı** vurur sefer havası...” (AD, s.89)

Mızrap (BD 57, AD 226) : “Telli çalgıları çalmaya yarayan, kemik, maden, plastik veya özellikle kiraz ağacından yapılan alet, çalgıç, tezene, pena.”

“Kara Ozan öfke ile **mızrabını** vurdu tele.” (BD, s.57)

Perde (DB 42) : “Ses derecelerini sağlamak için çalgılarda bulunup parmaklarla basılan yer.”

“Veysel öptü kopuzu üç kez baş **perdesinden**...” (DB, s.42)

Pikap (DB 275) : “Elektrikle veya pille çalışan, plak dinlemekte kullanılan araç.”

“Bir kaset koy **pikaba** öz repertuarından...” (DB, s.275)

Repertuar (DB 275) : “Dağarcık.”

“Bir kaset koy pikaba öz **repertuarından**...” (DB, s.275)

Saz (DB 42, DB 118, DB 134, DB 146, DB 149, DB 188, AD 27, AD 30, AD 47, AD 53, AD 63, AD 226) : “1) Her tür müzik aracı, çalgı. 2) Türk halk müziğinde bağlama, cura, tar vb. mızraplı çalgıların genel adı. 3) Türk halk müziğinde kullanılan, gövdesi ağaçtan oyularak yapılmış, telli, uzun saplı çalgı, bağlama.”

“**Saz** ve söz erlerinden, öldü Veysel... dediler.” (DB, s.42)

Tokmak (DB 167, DB 171) : “*Davul vb. vurmali çalgıları çalmakta kullanılan ve çalgının bir parçası olan araç.*”

“İnsin davula **tokmak**, başlasın Çaydaçıra!” (DB, s.167)

Türkü (DB 168, DB 279, AD 236) : “*Hece ölçüsüyle yazılmış ve halk ezgileriyle bestelenmiş manzume.*”

“Bir **türkü** tutturdum Kayabaşı’nda,” (DB, s.168)

Zurna (DB 167, DB 246) : “*Ağaçtan yapılan, iki karış boyunda, ağız bölümü yayvan, keskin bir ses çıkaran ve çoğu zaman davulla veya dümbelekle birlikte çalınan nefesli çalgı.*”

“Bizim Çaydaçıra’ya başlayınca **zurnalar!**” (DB, s.167)

3.5.8. Ölçü birimleri ile ilgili terimler

Arşın (AD 163) : “*Yaklaşık 68 santimetreye eşit olan uzunluk ölçüsü.*”

“Doru ata kıymayınca üç **arşın** yol alabilmez.” (AD, s.163)

Kulaç (BD 132, BD 162, BD 170, BD 171, AD 138, AD 146) : “*Gerilerek açılmış iki kolun parmak uçları arasındaki uzaklık.*”

“Bu kudurmuş hayvanın dört **kulaç** vardı boyu!” (BD, s.132)

Okka (DB 47) : “*1,282 kilogram veya 400 dirhemlik ağırlık ölçüsü birimi, kıyye.*”

“Haraç-mezat on paraya satılmazken bin **okkası...**” (DB, s.47)

3.5.9. İktisat ile ilgili terimler

Ortak pazar (DB 76) : “*Gümrük birliğinin daha ileri bir aşaması olup üye ülkeler arasında emek ve sermaye gibi üretim faktörlerinin de serbestçe dolaşımının sağlandığı iktisadi bütünleşme aşamalarından biri. Gümrük birliği, iktisadi birlik, tercihli ticaret anlaşması, serbest ticaret bölgesi.*”

“Belki korlar bizi **Ortak Pazar’a!**..” (DB, s.76)

3.5.10. Tıp ile ilgili terimler

Fobi (DB 82) : “Belirli nesnelere veya durumlar karşısında duyulan olağan dışı güçlü korku, yığı.”

“Koklayınca, **fobiler** hobiye dönmüş meğer!” (DB, s.82)

Psikoz (DB 80) : “Türlü sebeplerle kişiliğin bütünlük ve uyum gücünü geniş ölçüde yıkan ruhsal bozukluk.”

“At şu aşâğılık **psikozunu**,” (DB, s.80)

3.5.11. Hayvanbilim terimleri

Bukağı (AD 116, AD 117) : “Kaçmaması için hayvanların ayağına takılan zincir, demir köstek.”

“Al aygırın **bukağısı** çözüldü,” (AD, s.116)

Dizgin (AD 118) : “Gemin uçlarına bağlanarak hayvanı yöneltmeye yarayan kayış.”

“Sevinerek toplardı **dizgini**,” (AD, s.118)

Eyer (AD 116, AD 128, AD 145) : “Binek hayvanlarının sırtına konulan, oturmaya yarayan nesne.”

“Çifte gemli, **eyeri** al şayaklı...” (AD, s.116)

Gem (AD 116) : “Atı yönlendirmek için ağzına takılan demir araç.”

“Çifte **gemli**, eyeri al şayaklı...” (AD, s.116)

Kımız (DB 128, DB 190, DB 221, BD 25, BD 31, BD 33, BD 34, BD 46, BD 56, BD 58, BD 62, BD 63, BD 65, BD 94, BD 102, BD 111, BD 114, BD 121, BD 128, BD 129, BD 132, BD 135, BD 141, BD 143, BD 176, BD 187, AD 112, AD 165, AD 177, AD 213, AD 224, AD 249) : “Kısırak sütünü mayalanmasıyla yapılan, az alkollü, ekşi bir Türk içkisi.”

“Kurşun gibi, içtiğim **kımızın** her damlası,” (DB, s.128)

Meşin (BD 65) : “İşlenmiş koyun derisi.”

“Bir kızıl boya vurmuş **meşin** çizmelerine.” (BD, s.65)

Nal (DB 111, DB 163, DB 205, DB 244, DB 245, DB 248, DB 251, DB 266, DB 267, DB 271, BD 12, BD 116, BD 174, BD 189, AD 28, AD 29, AD 39, AD 42, AD 116, AD 125, AD 152, AD 249, AD 261) : “*At, eşek, öküz vb. yük hayvanlarının tırnaklarına çakılan, ayağın şekline uygun demir parçası.*”

“Bir zaman ne günlerdi **nal** sesiyle inlerdi ufuklar... Issız ova...” (DB, s.111)

Pençe (BD 157) : “*Yırtıcı hayvanların ön ayaklarının parmaklarıyla tırnakları.*”

“**Pençeleri** yumulup sonra geriliyordu...” (BD, s.157)

Terki (AD 133, AD 145) : “*Eyerin arka bölümü.*”

“**Terkisinden** çıkarınca sopayı,” (AD, s.133)

Tımar (BD 25, AD 225) : “*Binek hayvanlarının kıllarını, derisini temizleme.*”

“Eller iş tutmaz olmuş, **tımarsız** bütün atlar!” (BD, s.25)

Toynak (AD 116) : “*At, eşek vb. tek tırnaklı hayvanların tırnağı.*”

“**Toynağında** kara demir çatlayan,” (AD, s.116)

3.5.12. Mimarî ile ilgili terimler

Cumba (AD 242) : “*Yapıların üst katlarında, ana duvarların dışına, sokağa doğru çıkıntı yapmış balkon.*”

“Kapadı yüzümüze bir el **cumbalarını.**” (AD, s.242)

Dehliz (AD 277) : “*Üstü kapalı, dar ve uzun geçit.*”

“Bir ışık sızdı çatlaktan **dehlize,**” (AD, s.277)

İç Avlu (BD 259) : “*Bir yapının ortasında, önünde ya da arkasında duvarlarla çevrili üstü açık alan, yer. Yapının ortasında bulunursa buna iç avlu denir.*”

“Girdiler sarayın **iç avlusuna...**” (BD, s.259)

Kubbe (DB 21, DB 75, DB 152, DB 212, AD 27, AD 65) : “*Yarım küre biçiminde olan ve yapıyı örten dam, kümbet.*”

“Mescit, mihrap, minare, minber, **kubbe,** ince ay...” (DB, s.21)

Kule (BD 150, BD 244) : “Çapı küçük bir temel üzerine oturan, çoğu silindir biçiminde yüksek yapılar. a. bk. külâh, minare, gözcü kulesi.”

“Çinliler, od yakarak taş **kulelerde**,” (BD, s.150)

Kümbet (DB 138, AD 27, AD 45, AD 57) : “Selçuk mimarlığında türbe üstlerine konan piramit biçimli çatı; bu türlü çatısı olan türbe.”

“Hadsiz et yığılıp ayran dögülüp **kümbetlerce** katmer dürülmekte..” (DB, s.138)

Saray (BD 160, BD 247, BD 259, BD 264, BD 280, BD 288, AD 239) : “Hükümdarların veya devlet başkanlarının oturduğu büyük yapı.”

“Kan gövdeyi götürür **saray** ve ahır içre!...” (BD, s.160)

Türbe (DB 168, AD 145, AD 279) : “İçinde din ve devlet büyüklerinin mezarları bulunan yapı.”

“Vecd içinde **türbeler**,” (DB, s.168)

3.5.13. Spor terimleri

Elense (BD 172) : “Güreşte, kolunu hasmın boynuna getirip başparmağı gırtlığa, dört parmağı da enseye geçirerek hasmı yıkmaya dayalı bir oyun.”

“Güreşler yapılmıştı. Künde, sarma, **elense**... Yağız yer tepilmişti.” (BD, s.172)

Künde (BD 172) : “Ayakta, diz üstünde ya da oturur durumdayken alttaki güreşçiyi belinden, tek bacağından ya da güreş donunun şakından tutarak başının üzerinden aşırıp atma.”

“Güreşler yapılmıştı. **Künde**, sarma, elense... Yağız yer tepilmişti.” (BD, s.172)

Sarma (BD 172) : “Üstteki güreşçinin, bir bacağını alttaki güreşçinin karnı altından bacakları arasına sokarak ayağını alttakinin baldırı üzerine koyup, ağırlığını onun beli üzerine yükledikten sonra alttakini dış tarafa doğru yayarak çevirme işlemi.”

“Güreşler yapılmıştı. Künde, **sarma**, elense... Yağız yer tepilmişti.” (BD, s.172)

3.6. Kalıplaşmış Sözler (Özdeyişler)

Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu'nun şiir kitaplarında yer alan kalıplaşmış sözler bağlamlarıyla birlikte verilmiştir.

Eline, beline, diline hâkim ol. (Hacı Bektaş-ı Veli)

“Eline, beline, diline... sahip. Yer, gök, derya deniz... İline sahip...” (DB, s.153)

Ya istiklâl ya ölüm! (Mustafa Kemal ATATÜRK)

“Ya istiklâl ya ölüm!.. der Gazi. Bozkurtlar ses verir ta... nerelerden...” (DB, s.36)

Yaradılanı hoş gör Yaradan'dan ötürü. (Yunus Emre)

“Her an hoş gördüler yaradılanı, yalnız Yaradan’ın kulu oldular.” (DB, s.145)

3.7. Tekrar Öbekleri (İkilemeler)

Bu bölümde Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu’nun şiir kitaplarında geçen ikilemeler, kuruluşuna göre sınıflandırılıp alfabetik sıraya göre kullanıldıkları cümleler ile birlikte verilmiştir.

3.7.1. Aynı sözcüğün tekrar edilmesi ile kurulan ikilemeler

acı acı (BD 124, AD 180, AD 259, AD 281)

“Çalık’a yönelerek **acı acı** yakındı.” (BD, s.124)

adım adım (BD 137)

“Şen King’le yoldaşını, **adım adım** izledi...” (BD, s.137)

ağır ağır (DB 42, BD 56, BD 98, BD 182, AD 80, AD 181)

“Aşık Veysel gezindi tellerde **ağır ağır**,” (DB, s.42)

al al (BD 130, AD 73)

“Gözleri çakın çakın... Yanakları **al aldı**...” (BD, s.130)

ala ala (AD 80)

“Dokuz tekbir **ala ala**... Yürüyen...” (AD, s.80)

alev alev (DB 36, AD 262)

“Küllenen ocaklar tutuşmuş **alev alev**...” (DB, s.36)

alık alık (BD 42, BD 55, BD 116)

“Söz etti **alık alık** bakışan Çinlilere.” (BD, s.42)

alim alim (AD 80)

“Hüsrevler, Lütfiler, Güranilerdir. **Alim alim**, molla molla yürüyen...” (AD, s.80)

Allah Allah (DB 49, AD 33, AD 94, AD 103, AD 160, AD 262, AD 264)

“**Allah Allah** demeyince...” (DB, s.49)

ayet ayet (AD 73)

“Hadis hadis, **ayet ayet.**” (AD, s.73)

ayrı ayrı (AD 141)

“Her bir kıza **ayrı ayrı** sunulsun,” (AD, s.141)

ayrıla ayrıla (AD 73)

“**Ayrıla ayrıla** geldik...” (AD, s.73)

bağrıla bağrıla (AD 73)

“Çağlar aşan bir ezgide **bağrıla bağrıla** geldik...” (AD, s.73)

bakıp bakıp (BD 231)

“Arada bir, geriye **bakıp bakıp**... Gittiler...” (BD, s.231)

biçe biçe (DB 19)

“Saz **biçe biçe** gider.” (DB, s.19)

bohça bohça (AD 270)

“Başlar **bohça bohça** yeşil götürür.” (AD, s.270)

bol bol (AD 230)

“Durma... Gel ki **bol bol** yiyenin gayri...” (AD, s.230)

bölük bölük (DB 94, DB 118, AD 170)

“Her birinden **bölük bölük** yumaklanan bulutlar,” (DB, s.94)

bön bön (BD 144)

“Çalık, **bön bön** bakarak, bir an sessizce durdu,” (BD, s.144)

bucak bucak (AD 87)

“Haber köy köy, **bucak bucak** dolaştı,” (AD, s.87)

bula bula (AD 80)

“Allah’a yol **bula bula** yürüyen...” (AD, s.80)

bura bura (DB 197)

“Kaytan bıyık **bura bura**” (DB, s.197)

buram buram (DB 74, AD 170)

“Bir anlamlı duygu gelişir **buram buram...**” (DB, s.74)

burcu burcu (AD 273)

“**Burcu burcu** kokar etekte, peşte.” (AD, s.273)

büklüm büklüm (AD 130)

“Su dedim hey! **Büklüm büklüm** akışlı,” (AD, s.130)

çadır çadır (BD 110, AD 23)

“Bir anda **çadır çadır** dolaştı kara haber...” (BD, s.110)

çağrıla çağrıla (AD 73)

“**Çağrıla çağrıla** geldik...” (AD, s.73)

çakın çakın (BD 130)

“Gözleri **çakın çakın...** Yanakları al aldı...” (BD, s.130)

çığlık çığlık (AD 201)

“Baykuşların **çığlık çığlık** öttüğünden habersiz...” (AD, s.201)

çisil çisil (DB 121, DB 269)

“Ağlar **çisil çisil** şimdi...” (DB, s.121)

çizik çizik (BD 44)

“Çinliler, **çizik çizik** etmişlerdi yüzünü!” (BD, s.44)

dağ dağ (AD 27, AD 73)

“Heybetleri **dağ dağ**, bizlerde kaldı...” (AD, s.27)

dalga dalga (BD 230, BD 232, AD 73, AD 95, AD 251, AD 273)

“**Dalga dalga** taşarak, bütün bozkırı sardı...” (BD, s.230)

dalgın dalgın (BD 118)

“**Dalgın dalgın** bakarken avın düştüğü yere,” (BD, s.118)

damar damar (AD 259)

“Vurduğun yerler oğlum çürüsün **damar damar**.” (AD, s.259)

damla damla (DB 157)

“İçir beni **damla damla** içir yeniden göğersin...” (DB, s.157)

derin derin (DB 27, DB 82, BD 23, BD 283, AD 252)

“Hissederek **derin derin**...” (DB, s.27)

dik dik (BD 118, BD 158)

“İki oku da çekip bakıverdiler **dik dik**..” (BD, s.118)

dilim dilim (DB 118)

“**Dilim dilim** dilip geçti.” (DB, s.118)

diri diri (BD 124, BD 125, AD 283)

“- Oğul! Baban, sığını **diri diri** tutardı.” (BD, s.124)

dizi dizi (AD 216)

“Gözlerde ümitler yaş **dizi dizi**,” (AD, s.216)

dola dola (BD 113, AD 80)

“İşbara Alp bunluydu, gözleri **dola dola**...” (BD, s.113)

doya doya (BD 255, AD 166)

“**Doya doya** kırışabileyim...” (BD, s.255)

döne döne (DB 226)

“**Döne döne** çark olacak!” (DB, s.226)

döve döve (AD 201)

“**Döve döve** ak etinden al kanını dökmeli,” (AD, s.201)

dudak dudak (AD 273)

“Bakır taslar, **dudak dudak** dolaşır.” (AD, s.273)

duman duman (AD 81)

“Ufuklar, **duman duman** paslandığında,” (AD, s.81)

dura dura (BD 213, AD 115)

“Çin elçisi, her sözün üstünde **dura dura**,” (BD, s.213)

durup durup (DB 79)

“Sonra **durup durup** tuz kavurmalar,” (DB, s.79)

er er (AD 92)

“**Er er**, hücre hücre iman dolusun.” (AD, s.92)

eşik eşik (AD 87)

“**Eşik eşik**, ocak ocak dolaştı,” (AD, s.87)

ezim ezim (AD 241, AD 273)

“Moskof başı **ezim ezim** ezilsin!” (AD, s.241)

fasıl fasıl (DB 269)

“Yorulanlar, **fasıl fasıl** ağlasın...” (DB, s.269)

Ferhat Ferhat (AD)

“**Ferhat Ferhat** sevdiler...” (AD, s.30)

garip garip (AD 237)

“Gün doğudan bir rüzgar, esiyor **garip garip**.” (AD, s.237)

gere gere (BD 127, AD 272)

“ Kanadını **gere gere** bir üveyik düştü yere!” (BD, s.127)

geri geri (BD 72, BD 158)

“**Geri geri** çekildi, son bulmuştu yumuşu...” (BD, s.72)

gerini gerini (BD 36)

“Yay gererim ben **gerini gerini**...” (BD, s.36)

gide gide (BD 64, BD 182)

“Böylece **gide gide** Orkun’a varmışlardı,” (BD, s.64)

gönül gönül (AD 87)

“**Gönül gönül**, kucak kucak dolaştı...” (AD, s.87)

göre göre (BD 80)

“Düz yoldan çıkılmazdı böyle göz **göre göre!**” (BD, s.80)

gümbür gümbür (AD 81)

“Meydanlar, **gümbür gümbür** seslendiğinde,” (AD, s.81)

hadis hadis (AD 73)

“**Hadis hadis**, ayet ayet.” (AD, s.73)

haydar haydar (AD 30)

“**Haydar haydar** kükrediler...” (AD, s.30)

hemen hemen (BD 199)

“Bu ordu **hemen hemen** vardır beş altı tümen!...” (BD, s.199)

hey hey (DB 95, AD 259)

“**Hey hey**... yakınlar, uzaklar!” (DB, s.95)

hızlı hızlı (BD 121)

“Soludu **hızlı hızlı**...” (BD, s.121)

hücre hücre (DB 123, AD 92)

“Anbean, **hücre hücre** gezdiler meni.” (DB, s.123)

ılgıt ılgıt (AD 167)

“Cemre yeli, alınlara **ılgıt ılgıt** gelende...” (AD, s.167)

ıçe ıçe (DB 18)

“Yuna yuna, su **ıçe ıçe** gider...” (DB, s.18)

ıçin ıçin (BD 66, BD 93, BD 94, BD 110, BD 124, BD 283)

“Şen King sustu. Kızdı... **ıçin ıçin** yerindi,” (BD, s.66)

ınath ınath (BD 117)

“Hem de **ınath ınath**.” (BD, s.117)

ince ince (BD 54, BD 91, BD 246)

“En ciddi beyler bile gülmüşken **ince ince**,” (BD, s.54)

iri iri (BD 125)

“Yamtar’a iki sığın vurmuştu **iri iri**,” (BD, s.125)

kana kana (BD 156, BD 255)

“**Kana kana** ıçti buz gibi sudan...” (BD, s.156)

kanlı kanlı (BD 286)

“**Kanlı kanlı** yaş olur...” (BD, s.286)

kara kara (BD 181)

“**Kara kara** düşünüp hayaller kuruyordu,” (BD, s.181)

karış karış (DB 226, AD 199)

“Koca dağı **karış karış** araştırıp buldular,” (AD, s.199)

katar katar (AD 119, AD 130, AD 149, AD 205)

“**Katar katar** develerle dönmüşüz,” (AD, s.119)

kat kat (DB 87, BD 86, BD 88)

“**Kat kat** üstünedir.” (DB, s.87)

kesik kesik (BD 231)

“**Kesik kesik** solurken yine katılıyordu.” (BD, s.231)

kesile kesile (AD 219)

“Vatan için baş **kesile kesile...**” (AD, s.219)

kıra kıra (BD 57)

“Söylüyor **kıra kıra:**” (BD, s.57)

kırım kırım (AD 218)

“Ordular **kırım kırım** kırıdır..” (AD, s.218)

kıvrım kıvrım (DB 93)

“**Kıvrım kıvrım** alevlerde, dumanlarda kaldılar.” (DB, s.93)

kolay kolay (BD 137)

“O, böyle **kolay kolay**, bir altın veremezdi,” (BD, s.137)

köy köy (AD 87)

“Haber **köy köy**, bucak bucak dolaştı,” (AD, s.87)

kubbe kubbe (AD 23)

“Otağ otağ, **kubbe kubbe**, çadır çadır oba dağlar...” (AD, s.23)

kucak kucak (AD 87)

“Gönül gönül, **kucak kucak** dolaştı...” (AD, s.87)

kurnaz kurnaz (BD 131)

“Çinli, bizim Çalık’a bakarak **kurnaz kurnaz**,” (BD, s.131)

kürüye kürüye (DB 232)

“Kelle **kürüye kürüye...**” (DB, s.232)

lala lala (AD 80)

“Ağır ağır, **lala lala**, yürüyen...” (AD, s.80)

lif lif (DB 123, DB 157)

“Devletsiz koyup, **lif lif** çözdüler meni.” (DB, s.123)

lime lime (BD 226, BD 288, AD 141, AD 143, AD 145, AD 282)

“Kumaş, deri... Ne varsa, **lime lime** ayrıldı!” (BD, s.226)

lüle lüle (DB 119)

“Saçları **lüle lüle** Can!!!” (DB, s.119)

meydan meydan (DB 107)

“Şimdi hep **meydan meydan** söylenecek söz menem!...” (DB, s.107)

mızrak mızrak (AD 80)

“**Mızrak mızrak**, pala pala yürüyen...” (AD, s.80)

mola mola (AD 80)

“Dere tepe, **mola mola**... Yürüyen...” (AD, s.80)

molla molla (AD 80)

“Hüsrevler, Lütfiler, Güranilerdir. Alim alim, **molla molla** yürüyen...” (AD, s.80)

neler neler (BD 91)

“Çinli öz karısına **neler neler** diyordu.” (BD, s.91)

nesil nesil (DB 269, AD 219)

“Türkmen soyu, **nesil nesil** ağlasın!!!” (DB, s.269)

nokta nokta (AD 278)

“**Nokta nokta** nur saçıyor tabiat.” (AD, s.278)

ocak ocak (AD 87)

“Eşik eşik, **ocak ocak** dolaştı,” (AD, s.87)

oluk oluk (BD 47)

“Kılıcımın ucundan kan gider **oluk oluk**...” (BD, s.47)

ordu ordu (BD 284)

“Dinledi... **Ordu ordu** yaklaşan Çinlileri...” (BD, s.284)

otağ otağ (AD 23)

“**Otağ otağ**, kubbe kubbe, çadır çadır oba dağlar...” (AD, s.23)

öbek öbek (DB 27, BD 19)

“Gök altında **öbek öbek**...” (DB, s.27)

pala pala (AD 80)

“Mızrak mızrak, **pala pala** yürüyen...” (AD, s.80)

parşel parşel (DB 277)

“Kimisi **parşel parşel**, kimi pafta içinde.” (DB, s.277)

pırl pırl (DB 158, BD 97)

“Bir ordu... Nisan sabahlarınca **pırl pırl**...” (DB, s.158)

sağanak sağanak (AD 103)

“Yere **sağanak sağanak** al kan dökülür,” (AD, s.103)

sağrak sağrak (AD 253)

“**Sağrak sağrak** hasret içtim.” (AD, s.253)

satır satır (DB 87)

“Okudum **satır satır**...” (DB, s.87)

sepet sepet (AD 273)

“Takmış kızlar **sepet sepet** kollara...” (AD, s.273)

serhad serhad (DB 258, AD 41)

“Doludizgin **serhad serhad**...” (DB, s.258)

serin serin (DB 77)

“Kuzeyden **serin serin**, güneyden ılık...” (DB, s.77)

sevine sevine (BD 127)

“Çalık **sevine sevine**, bu alışveriş evine...” (BD, s.127)

sıra sıra (DB 197)

“Gakkoş, Dadaş **sıra sıra**...” (DB, s.197)

sıyrıla sıyrıla (AD 73)

“**Sıyrıla sıyrıla** geldik...” (AD, s.73)

sızdıra sızdıra (BD 227)

“Kan **sızdıra sızdıra**, can sızlaya sızlaya!...” (BD, s.227)

sızlaya sızlaya (BD 227)

“Kan sızdıra sızdıra, can **sızlaya sızlaya!**...” (BD, s.227)

sinsi sinsi (BD 92)

“Bu idi, **sinsi sinsi** töreye karşı koyan!” (BD, s.92)

soğuk soğuk (BD 16, BD 92)

“Sararan şakakları, **soğuk soğuk** terledi,” (BD, s.16)

söve söve (BD 123)

“Talihine **söve söve**, elleri boş döndü eve!” (BD, s.123)

sürüne sürüne (BD 263)

“**Sürüne sürüne** vardı duvara..” (BD, s.263)

sütun sütun (AD 215, AD 262, AD 273)

“Yükseldi **sütun sütun** arşı donattı ruhun!” (AD, s.215)

süze süze (DB 232, AD 38)

“Yenimden kan **süze süze**,” (DB, s.232)

şakır şakır (BD 22)

“Kılıçlar **şakır şakır** sıyrıldı kınlarından,” (BD, s.22)

tas tas (AD 43)

“Şehitlik şerbetini **tas tas** içmeli...” (AD, s.43)

tatlı tatlı (BD 27, BD 119)

“Türlere söğەرlerken uşaklar, **tatlı tatlı,**” (BD, s.27)

tavla tavla (AD 118, AD 119, AD 149)

“**Tavla tavla** koç atlara bindiler.” (AD, s.118)

tek tek (BD 55, BD 112, BD 210, AD 89)

“Her birisini **tek tek** izlemek mümkün değil.” (BD, s.55)

tel tel (DB 24, BD 250)

“Saçlarımı **tel tel** ıtrıladığım.” (DB, s.24)

ters ters (BD 33)

“Pars, inanmamış gibi, Yamtar’a **ters ters** baktı:” (BD, s.33)

tıklım tıklım (DB 279)

“Dev transatlantikler **tıklım tıklım** dolmalı.” (DB, s.279)

tir tir (BD 92)

“Çinli **tir tir** titreyip soğuk soğuk terledi,” (BD, s.92)

tutsak tutsak (DB 122)

“Altaylar’dan bir öksüz yel **tutsak tutsak** estiğinde,” (DB, s.122)

tümen tümen (AD 257)

“**Tümen tümen** bulutlar çökmüş TANRIDAĞI’na!” (AD, s.257)

uslu uslu (BD 167)

“Şu, **uslu uslu** duran dokuz avcı doğanın...” (BD, s.167)

usul usul (DB 269, DB 276, BD 52, BD 106, BD 157)

“Ana, evdeş, **usul usul** ağlasın...” (DB, s.269)

uzun uzun (BD 78)

“Toprağa bir göz atıp **uzun uzun** gerindi...” (BD, s.78)

vuruşa vuruşa (BD 190)

“**Vuruşa vuruşa** çekiliyorlar.” (BD, s.190)

yalap yalap (BD 37)

“Tolgasında gümüştten bir ay var **yalap yalap**...” (BD, s.37)

yanık yanık (AD 170)

“Sakallı boz çayır kuşu **yanık yanık** ötende” (AD, s.170)

yata yata (AD 115)

“**Yata yata** yanlarımız çürüdü,” (AD, s.115)

yavaş yavaş (BD 16, BD 43, BD 45, BD 294, AD 147)

“Yürüdü **yavaş yavaş** karanlıklara doğru...” (BD, s.16)

yer yer (DB 249, AD 78)

“Ufku, **yer yer** yakıp yandırdı bugün.” (DB, s.249)

yoğrula yoğrula (AD 73)

“**Yoğrula yoğrula** geldik...” (AD, s.73)

yudum yudum (BD 110, AD 278)

“Onbaşının yasını **yudum yudum** içtiler!...” (BD, s.110)

yumak yumak (BD 16)

“Bulutlar **yumak yumak** uçuyor gibiydiler.” (BD, s.16)

yuna yuna (DB 18)

“**Yuna yuna**, su içe içe gider...” (DB, s.18)

yüksele yüksele (DB 153, AD 67)

“**Yüksele yüksele** dağlar olmuşuz...” (DB, s.153)

3.7.2. Eş veya yakın anlamlı sözcüklerle kurulan ikilemeler

aç açık (DB 53, AD 34)

“**Açı, açığı** kayırmak...” (DB, s.53)

akıl sır (BD 18)

“**Akıl sır** ermiyor Gök Tanrı’nın işine!” (BD, s.18)

akıllı uslu (DB 145, AD 51)

“Hazar günlerinde **akıllı uslu**...” (DB, s.145)

allı morlu (DB 165)

“Şöyle **allı morlu** turalanmalı!...” (DB, s.165)

arsız uğursuz (DB 165)

“Haddini bilmeli **arsız uğursuz**,” (DB, s.165)

ayrılık gayrılık (BD 69, BD 259)

“Türk elinde, **ayrılık gayrılık** olmaz demiş!” (BD, s.69)

bayır bacak (AD 120, AD 141)

“Dere tepe, **bayır bacak** düzlendi,” (AD, s.120)

bet beniz (BD 53, BD 91, BD 210)

“Çinli konuk, Şen King’in **beti benzi** kaçmıştı!” (BD, s.53)

bet bereket (DB 53, AD 35)

“Cömertliğe girse fesat **bet bereket** olur kesat..” (DB, s.53)

bölük pörsük (DB 93)

“Yelkenleri **bölük pörsük**, süvarisiz gemiler...” (DB, s.93)

canla başla (BD 270)

“Şimdi, **canla başla** bu utancı silmek için vuruşuyordu!” (BD, s.270)

çalı çırpı (BD 190)

“Çakıl, **çalı çırpı**... Söküp gitmede!...” (BD, s.190)

çarşı pazar (DB 279)

“**Çarşı pazar** dolaşım alışveriş neyine...” (DB, s.279)

çer çöp (DB 93)

“Devşirilip **çer çöp** saman, hastalıklı tohumlar...” (DB, s.93)

dağ taş (AD 152, AD 172)

“Sanki **dağ taş** karşı durdu kafire;” (AD, s.152)

dal budak (DB 83, DB 135, AD 54)

“**Dal budak** salıp köklenen...” (DB, s.83)

dana doluk (BD 185)

“Çoluk çocuk, **dana doluk** hep kırdı.” (BD, s.185)

davar doluk (BD 49, BD 186)

“Doğru söylüyorsun Pars, **davar doluk** azaldı.” (BD, s.49)

delik deşik (DB 169, BD 263)

“Cevher kaynağı hep **delik deşiği**,” (DB, s.169)

dere bayır (BD 95)

“Gezerim **dere bayır**...” (BD, s.95)

dere tepe (BD 208, AD 80, AD 120, AD 126, AD 128, AD 151, AD 195, AD 218)

“Hiç mola verilmeden, **dere tepe** aşıldı...” (BD, s.208)

derme çatma (AD 169, AD 173)

“Çokça otağ kurdurun **derme çatma** olmasınlar.” (AD, s.169)

derya deniz (DB 153, AD 142, AD 195)

“Yer, gök, **derya deniz**... iline sahip...” (DB, s.153)

dirlik düzen (DB 247, AD 144)

“**Dirlik düzen** kurmanın inancıyla uçmada...” (DB, s.247)

diş tırnak (DB 151)

“Oğuz’un **diş tırnak** güçleri...” (DB, s.151)

doğru dürüst (BD 209, AD 161)

“Bizimle **doğru dürüst** konuşurlarsa iyi...” (BD, s.209)

düğün dernek (AD 111)

“Vardır **düğün dernek**, davet...” (AD, s.111)

dünya ahiret (AD 167, AD 191)

“Dedem Korkut, **dünya ahiret** Oğuz’un çok bileni” (AD, s.167)

el avuç (DB 280)

“Ne sandın köşe bucak **el avuç** açanları..” (DB, s.280)

el ayak (DB 15)

“Ağızlar bir karış, **el ayak** titrer.” (DB, s.15)

el pençe (AD 89, AD 100)

“Paşalar **el pençe** iki yönünde...” (AD, s.89)

erkan usul (DB 152, AD 65)

“Çarşıda, pazarda **erkan ve usul**...” (DB, s.152)

ev bark (DB 225, BD 90, BD 240, AD 172, AD 174)

“Yiğitler **ev bark** olacak!” (DB, s.225)

fitne fesat (DB 185)

“**Fitne fesat**... Bir kör kuyu, ” (DB, s.185)

fitne fücür (AD 162)

“Halk içinde **fitne fücur**, kendini er sanabilmez.” (AD, s.162)

gezip durmak (DB 135)

“Dillerde, gönüllerde **gezip durdu** bir eyyam...” (DB, s.135)

gezip görmek (AD 89)

“İçlerinde **gezip görmek** dilerim,” (AD, s.89)

hak hukuk (DB 80, DB 143, AD 61)

“İnsanlık, **hak hukuk**, hepsi dilinde,” (DB, s.80)

haraç mezat (DB 47)

“**Haraç mezat** on paraya satılmazken bin okkası...” (DB, s.47)

hatır gönül (AD 187)

“**Hatır gönül** sual edip hoşbeş etsen gerektir.” (AD, s.187)

hazır ve nazır (AD 77)

“İstanbul cengine **hazır nazırdı**...” (AD, s.77)

ite kaka (AD 180)

“**İte kaka**, dıdım dırman sürdü meydan dışına!” (AD, s.180)

kader kısmet (AD 172)

“Değil ise, **kader kısmet** Hak katından olmalı!” (AD, s.172)

kanlı bıçaklı (DB 181)

“O olmuş her zaman **kanlı bıçaklı**” (DB, s.181)

kara yağız (DB 97)

“Gazi Battal ülkesinin **kara yağız** balası...” (DB, s.97)

karıp karıştırmak (DB 114)

“Şehit olup toprağına **karılıp karıştığımız**,” (DB, s.114)

kasıp kavurmak (BD 185)

“Bu yıl ortalığı **kasıp kavurdu.**” (BD, s.185)

kaş göz (BD 103)

“Oynuyordu **gözü kaşı...**” (BD, s.103)

kavim kardaş (DB 70, AD 144)

“**Kavim kardaş** susuptur.” (DB, s.70)

kesip biçmek (DB 246)

“Ne varsa, bozuk düzen, yıkıp **kesip biçmede...**” (DB, s.246)

kırık dökük (DB 78)

“Böyle **kırık dökük**, darmadağınık..” (DB, s.78)

kir pas (AD 110)

“Kılıcımı **kirden pastan** kurtarırsan...” (AD, s.110)

konu komşu (AD 129)

“**Konu komşu**, kuşum, kurdum... Ne olmuş?” (AD, s.129)

kör kütük (DB 37)

“**Kör kütük** sarhoş üç Fransız askeri,” (DB, s.37)

köşe bucak (DB 250, DB 280, BD 146)

“İl, ülke, **köşe bucak...** açtı çağırma kucak;” (DB, s.250)

kurt kuş (BD 91)

“Sançar bora gibidir! **Kurta kuşa** yol vermez.” (BD, s.91)

melül mahzun (AD 97)

“Bizi **melül mahzun** eder Osman’ım” (AD, s.97)

oymak otağ (AD 172)

“Bütün oba, **oymak otağ...** dinledi.” (AD, s.172)

para pul (DB 45, DB 187)

“Şöhrete, **paraya pula** rindane...” (DB, s.45)

sabi sübyan (DB 178)

“Şahbazım! Koç yiğit, **sabi sübyana**...” (DB, s.178)

saç baş (AD 81)

“Dar geçitlerde **saç baş** yolunan çağda,” (AD, s.81)

saç sakal (AD 77)

“**Saçı sakalı** ak insan yok değil,” (AD, s.77)

sazlı sözlü (DB 82)

“Yazılı **sazlı sözlü**... şu dostluk krizleri” (DB, s.82)

senli benli (BD 34, BD 230)

“Neşesiz... Hiç kimseyle olmuyor **senli benli**.” (BD, s.34)

sorup soruşturmak (DB 154, AD 68)

“Bilenlere **sorup soruştur** da gör...” (DB, s.154)

soy sop (DB 133, DB 184, DB 188, AD 48, AD 161, AD 183, AD 227)

“İnatla girmeyin **soy sop** faslına;” (DB, s.133)

şan şöret (AD 287)

“**Şan şöret** payımızı alacağız hayattan.” (AD, s.287)

şen şatır (AD 140)

“Gürcü Beyi Şökli Melik, **şen şatır**” (AD, s.140)

şöyle böyle (BD 158)

“Üç solukluk bir zaman geçmişti **şöyle böyle**...” (BD, s.158)

taşıp coşmak (BD 85)

“Sanmayın boşunadır benim **taşıp coştüğüm**..” (BD, s.85)

tka basa (BD 176)

“Durmadan **tıka basa** yiyordu dokuz öğün!” (BD, s.176)

toy düğün (DB 91, BD 31, BD 176)

“Şölenler eyleriz **toylu düğünlü**...” (DB, s.91)

toz duman (DB 79, DB 182, BD 220)

“Eşelenip **toz duman** savurmalar..” (DB, s.79)

töre tüzük (BD 102)

“Ne diye ilişirsin **töre tüzük** bilirken?” (BD, s.102)

yad yaban (DB 196, BD 72)

“Ey Türk! Kendine dön! **Yad yaban** nene?” (DB, s.196)

yanı yöresi (BD 127)

“Bir de baktı ne göresi... Doluydu **yanı yöresi!**” (BD, s.127)

yara bere (BD 220)

“**Yara bere** gam değil; çoktan bahtı karalı.” (BD, s.220)

yazı yaban (AD 136)

“Oğuz ili, **yazı yaban** vuruldu,” (AD, s.136)

yol yordam (DB 133, AD 48)

“Töre, nizam, **yol ve yordam** her kula,” (DB, s.133)

yunup yıkanmak (DB 230, BD 154, AD 50)

“Şehit nefesleriyle **yunup yıkanıyordu!**” (BD, s.154)

yüzü gözü (BD 106)

“Kızıl kandı **yüzü gözü**...” (BD, s.106)

3.7.3. Zıt anlamlı sözcükler ile kurulan ikilemeler

acı tatlı (DB 198)

“Bak neler var dünlerinde **acı tatlı** günlerinde...” (DB, s.198)

alt üst (AD 220)

“**Alt üst** oluyor dağlar, ölüm yağıyor gökten,” (AD, s.220)

bugün yarın (BD 181, AD 194, AD 200)

“İşbara Alp Batıdan dönünce **bugün yarın...**” (BD, s.181)

büyük küçük (BD 52)

“**Büyük küçük** herkesin ağzında diş sayıldı!” (BD, s.52)

dost düşman (BD 226)

“**Dost düşman** arasında sayılırdı hatırı!” (BD, s.226)

er geç (DB 120)

“**Er geç**, bu böyle Bala Can!” (DB, s.120)

ezel ebet (DB 30, DB 180, AD 87)

“Hiç şaşmadan **ezel ebet...**” (DB, s.30)

ezel evvel (DB 98)

“Türk’ün **ezel evvel** can düşmanları...” (DB, s.98)

gece gündüz (DB 113, DB 186, DB 248, BD 66, BD 94, BD 159, BD 181, BD 227, AD 96, AD 100, AD 130, AD 140, AD 187, AD 194)

“**Gece gündüz** andığımız,” (DB, s.113)

gelmiş geçmiş (DB 45, BD 224)

“**Gelip geçmiş** şiir evliyasının...” (DB, s.45)

genç yaşlı (BD 56, BD 169, AD 117)

“**Genç yaşlı**, kadın erkek... Hazırdı dinlemeye,” (BD, s.56)

herc ü merc (*allak bullak, altüst*) (DB 20)

“Söyleyin... Siz neyi biliyorsunuz cihanın o eşsiz **herc ü mercinden?**” (DB, s.20)

ister istemez (BD 214)

“Her Türk, **ister istemez** olurdu ona kinli!...” (BD, s.214)

kadın erkek (BD 56)

“Genç yaşlı, **kadın erkek**... Hazırdı dinlemeye,” (BD, s.56)

kona göçe (DB 27, BD 165)

“Yıllar yılı **kona göçe**, Ötüken’den Domaniç’e...” (DB, s.27)

ölüm kalım (DB 263)

“**Ölüm kalım** anında cevher varsa kanında...” (DB, s.263)

sabah akşam (DB 278, AD 105)

“**Sabah akşam** ayakta kalasılığımız yok.” (DB, s.278)

sağa sola (BD 63, BD 64, BD 127, BD 163, BD 186, BD 192, AD 80, AD 128)

“Şen King konuşuyordu bakmadan **sağa sola**.” (BD, s.63)

tadı tuzu (BD 240)

“Kalmamıştı dirliğin **tadı tuzu**.” (BD, s.240)

yaz kış (AD 38)

“Yol teperim **yazın kışın** adım Türkmenoğlu Afşın...” (AD, s.38)

yer gök (DB 35, DB 65, DB 153, BD 12, BD 17, BD 112, BD 174, BD 227, BD 230, BD 292, BD 299, AD 87, AD 138, AD 140, AD 172)

“Bugünlerde **yer gök** çınlamaktadır..” (DB, s.35)

zayıf toklu (AD 135)

“**Zayıf toklu**, semiz koyun vermedim!” (AD, s.135)

3.7.4. Yansıma sözcükler ile kurulan ikilemeler

bangır bangır (BD 92)

“**Bangır bangır** bağıriş...” (BD, s.92)

çağıl çağıl (AD 130)

“**Çağıl çağıl** kayalardan çıkan su!” (AD, s.130)

çatır çatır (AD 259, AD 262)

“Yıkılsın Moskofistan, yıkılsın **çatır çatır..!**” (AD, s.259)

fisil fisil (DB 121, DB 269)

“Yerde rüzgar **fisil fisil** ağlasın...” (DB, s.269)

gürleye gürleye (AD 240)

“**Gürleye... Gürleye** esmek isterim.” (AD, s.240)

gürül gürül (DB 158, AD 278)

“Bir millet... **Gürül gürül** rahmet bulutlarınca...” (DB, s.158)

hırıl hırıl (AD 219)

“**Hırıl hırıl** can çekişsin düşmanın,” (AD, s.219)

mışıl mışıl (BD 217)

“Az sonra **mışıl mışıl** uyurlarken ikisi,” (BD, s.217)

püfür püfür (AD 96, AD 104)

“Üzerinden **püfür püfür** estikçe” (AD, s.96)

sapır sapır (AD 229)

“Moskofları **sapır sapır** dökende.” (AD, s.229)

şırıl şırıl (BD 224)

“Gövdesinde sekiz yer kanarken **şırıl şırıl**,” (BD, s.224)

3.7.5. Sayılar ile kurulan ikilemeler

beş altı (BD 27, BD 145, BD 199)

“Ağası, ondan en az, **beş altı** yaş büyüktür!” (BD, s.27)

beş on (BD 18, BD 62)

“Böylece **beş on** çeri kurtarıyorum, diyordu” (BD, s.18)

bir bir (DB 64, DB 123, BD 11, BD 173, BD 261, BD 286)

“Atlılar **bir bir** gelip tuğları alıyorlar,” (BD, s.173)

birer birer (DB 85, BD 54, BD 146, BD 211, AD 199, AD 230)

“Müslüman ufuklara kaymakta **birer birer**...” (DB, s.85)

bir iki (BD 71, BD 184, AD 181)

“Türgiş Beyi çekildi **bir iki** adım geri,” (BD, s.71)

iki üç (BD 116, BD 195, BD 230)

“Tavşan tepe üstü **iki üç** takla attı!..” (BD, s.116)

kırk elli (BD 21, BD 131)

“**Kırk elli** adım kadar çerilere yaklaştı.” (BD, s.21)

sekiz on (BD 135)

“**Sekiz on** adım kala, dizgin kasıp durdular.” (BD, s.135)

üç beş (DB 178, BD 76, BD 132, BD 154, BD 228, AD 88)

“**Üç beş** bin çeriyle yetebilendir.” (DB, s.178)

3.7.6. Biri anlamlı diğeri anlamsız sözcüklerle oluşturulan ikilemeler

çoluk çocuk (BD 121, BD 185, BD 240, AD 124)

“**Çoluk çocukla** yiyip erkencene yatmalı.” (BD, s.121)

eğri büğrü (AD 161)

“**İğri büğrü** tüten ocak...” (AD, s.161)

kap kacak (AD 120)

“Altın, gümüş, halı, kilim, **kap kacak**...” (AD, s.120)

3.7.7. İki de anlamsız sözcüklerle oluşturulan ikilemeler

abuk sabuk (AD 149)

“**Abuk sabuk** söyleştiği sırada,” (AD, s.149)

dıdım dırman (AD 180)

“İte kaka, **dıdım dırman** sürdü meydan dışına!” (AD, s.180)

haşır neşir (AD 258)

“**Haşır neşir** olacak atisi mazisiyle...” (AD, s.258)

3.7.8. Farsça /be, â, ender/ ile yapılan ikilemeler

anbean (DB 36, DB 123)

“Yürekler kabarıyordu **anbean**...” (DB, s.36)

eba enced (babadan oğula, nesilden nesile) (DB 64, DB 187, DB 281, AD 91, AD 101)

“**Eba enced** Türkmenem.” (DB, s.64)

özbeöz (DB 281, AD 88)

“Var ya... Bunlar **özbeöz** yalabı zadelere...” (DB, s.281)

3.7.9. Ses veya hece ilavesi ile kurulan ikilemeler

baş başa (DB 17)

“**Baş başa**; karanlık dar sokaklarda...” (DB, s.17)

baştan başa (DB 167, DB 262)

“Şu dere **baştan başa**; ayva, nar, dut.. olaydı;” (DB, s.167)

boşu boşuna (BD 40)

“**Boşu boşuna** oluyoruz rahatsız.” (BD, s.40)

boydan boya (DB 224, AD 186)

“Asya’yı **boydan boya**,” (DB, s.224)

cenkten cenge (DB 261)

“**Cenkten cenge**, doludizgin koşan at hakkı için...” (DB, s.261)

daldan dala (AD 165)

“Ormanları **daldan dala** çüt gezen üveyik bilir.” (AD, s.165)

derinden derine (AD 234)

“**Derinden derine** yanmışım dostlar...” (AD, s.234)

dilden dile (AD 87, AD 89, AD 150)

“**Dilden dile** Murat Han’ın buyruğu” (AD, s.87)

diz dize (AD 178)

“Bir obada, bir otağda otururlar **diz dize**.” (AD, s.178)

el ele (DB 119, DB 123, BD 19, BD 207, AD 153)

“**El ele** tutup gidelim...” (DB, s.119)

gitgide (BD 19, BD 54)

“Bir de ne görsün kayış **gitgide** incelmede” (BD, s.19)

göz göze (BD 38, BD 229)

“İkisi de **göz göze** bakıştılar... Derinden...” (BD, s.38)

iç içe (BD 162)

“Böyle dokuz bölüme ayrılmıştır **iç içe**...” (BD, s.162)

kol kola (BD 19, BD 207, AD 80)

“El ele, **kol kola**, omuz omuza,” (BD, s.19)

koyun koyuna (AD 211)

“Fazilet güneşiyle **koyun koyuna** yattım;” (AD, s.211)

kucak kucağa (AD 211)

“Yıldızlarla seviştim, ayla **kucak kucağa**,” (AD, s.211)

nefes nefese (BD 274)

“On sekiz Göktürk, **nefes nefese** koşuyordu.” (BD, s.274)

omuz omuza (DB 170, BD 19, BD 207, BD 269, AD 80)

“El ele, kol kola, **omuz omuza**,” (BD, s.19)

peş peşe (DB 275, BD 18, BD 38, BD 53, BD 265)

“Zati’dan, İnceyay’dan... **Peş peşe**, kesmeden çal...” (DB, s.275)

soluk soluğa (BD 29, BD 68, BD 91, BD 123, BD 141, BD 220)

“Şu anda, Ötüken’den gelip **soluk soluğa**,” (BD, s.29)

tepeden tırnağa (BD 41, BD 248, BD 257, BD 277, BD 279, BD 280, BD 291, BD 297, AD 94, AD 103)

“**Tepeden tırnağa** böldü Çinliyi...” (BD, s.277)

uçtan uca (DB 218, BD 189)

“Bir andan **uçtan uca** dolaştı Türk ilini...” (DB, s.218)

ünden üne (DB 258)

“Bugün de bakarak düne, koşmadayız **ünden üne**...” (DB, s.258)

yan yana (DB 247, BD 48, BD 143, BD 262, BD 274, BD 277)

“**Yan yana** vuruşuyorlardı.” (BD, s.262)

yürekten yüreğe (DB 245)

“**Yürekten yüreğe** ses vurur,” (DB, s.245)

3.8. Argo ve Kaba Sözcükler

Şiir kitaplarında yer alan argo ve kaba sözcükler, kullanıldıkları cümleler ile birlikte sözlük sırasına göre verilmiştir.

Albız (şeytan) karı (BD 32, BD 93)

“-Fakat bu **albız karı**, Kağan’a ağı verdi,” (BD, s.32)

Alçak (BD 105, BD 139)

“-De **alçak** karı! Sana ben miyim gönül veren?” (BD, s.105)

Alık (BD 119, BD 120)

“-**Alık** mısınız be ulan;” (BD, s.119)

Apış (DB 251)

“Varılsın diye çabuk döşlere iner topuk! **Apışlardan** ak köpük, sağrılardan ter yürür!” (DB, s.251)

Apışıp kalmak (BD 83)

“Beyler **apışıp kaldı**” (BD, s.83)

Ar damarı çatlamış (DB 80)

“Tamir et, **çatlayan ar damarını..**” (DB, s.80)

Arsız (AD 187)

“Bey de olsa, **arsız** oğul bir babaya gerekmez,” (AD, s.187)

Aşağılık (DB 181)

“**Aşağılık**, Rum şiveli Türkçeler... Boğazlardan bahseder.” (DB, s.181)

At ağızlı (AD 115)

“**At ağızlı** Aruz Koca bu yanda,” (AD, s.115)

Ayartmak (BD 100)

“-Bu Onbaşıdan önce kaç kişiyi **ayarttın?**” (BD, s.100)

Azgın (AD 118)

“Gürcü Beyi Şökli Melik **azgını**,” (AD, s.118)

Azgın dinli (AD 194)

“**Azgın dinli** kara kâfir kaçırdıysa de bana.” (AD, s.194)

Azmak (BD 86)

“Nice erdemli gençlerin, yoldan çıkıp **azdığı** var!” (BD, s.86)

Beceriksiz karı (BD 91)

“-**Beceriksiz karısın!** Bir işe yaramazsın!” (BD, s.91)

Beleş (DB 279)

“**Beleşten** hem kafayı, hem yolunu bulmalı.” (DB, s.279)

Beleşe konmak (BD 122)

“Kim alırsa tavşanı **konacaktı beleşe..**” (BD, s.122)

Bet yüzlü (DB 97)

“**Bet yüzlüler**, kem gözlüler hor bakarmış vatana...” (DB, s.97)

Beyinsiz (AD 262)

“Ey! Kremlin vahşeti ey! **Beyinsiz** Stalin!” (AD, s.262)

Boş vermek (AD 169, AD 174)

“Yerse yesin, yemez ise kalkıp gitsin, **boş verin.**” (AD, s.169)

Bozulmak (BD 66)

“Fakat **bozulduğunu** belli etmemek için,” (BD, s.66)

Çemkirmek (DB 281)

“Arslanların ardından **çemkiren** toramanlar...” (DB, s.281)

Çıfit karı (BD 32)

“Kara Kağan, bu **çıfit karı** ile evlendi,” (BD, s.32)

Çıyan (DB 67)

“Şol dilimin yüzünden **çıyanlar** oyar meni.” (DB, s.67)

Darvin’in kuyruksuz maymuncukları (DB 78) : “*Evrin teorisini savunan ve bu teoriye inananları kastetmiştir.*”

“Hâlâ o uğursuz labirentlerde **Darvin’in kuyruksuz maymuncukları...**” (DB, s.78)

Delik (BD 101, BD 183) : “*Hapishane.*”

“Çinli karı alınıp **deliğe** götürüldü,” (BD, s.101)

Deşmek (BD 96, BD 183, BD 295)

“-**Deşerim** ha!.. Usunuz varsa, olmayın yakın!” (BD, s.96)

Döl atmak (DB 265)

“Çatlamalı yağız atlar, al kısraklar **döl atmalı!**” (DB, s.265)

Dönek dinli (BD 137)

“-Şimdi tutarım bu **dönek dinlileri!**” (BD, s.137)

Estetik kadavra (DB 281)

“Şu, ekranda parlayan **estetik kadavralar...**” (DB, s.281)

Gâvur (DB 38, DB 182, AD 258)

“Üç defa dokundu tetiğe, yere serdi üç **gâvur** askerini...” (DB, s.38)

Gebermek (BD 145, BD 262, AD 125, AD 258)

“-Boğuştuk, **geberdi** bir derede!...” (BD, s.145)

Gözü dönmüş dinsiz (AD 118)

“Ne beklenir **gözü dönmüş dinsizden?**” (AD, s.118)

Gözü dönmüş kızıl softa (DB 277)

“Asım’ın nesli yine parladı güneş gibi... Bu kadar **gözü dönmüş kızıl softa içinde.**” (DB, s.277)

Hafifmeşrep (DB 276)

“**Hafifmeşrep** bir şarkı söyler ki Barış Manço:” (DB, s.276)

Hain (DB 97)

“**Hain** eller, ak göğsüne kızıl kurşun sıktılar...” (DB, s.97)

Haramzade (DB 186)

“Soyunu inkâr edenler **haramzadedir** ey gardaş...” (DB, s.186)

Havlamak (BD 231)

“Kuduz köpekler gibi **havlayıp** duruyorlar!” (BD, s.231)

Herif (BD 84, BD 136)

“Bir de onun yoldaşı Van Zin Şan denen **herif...**” (BD, s.84)

Hıyar (DB 276)

“Musiki bostanında bunca **hıyarlık** olur.” (DB, s.276)

Hinoğluhin (AD 118)

“**Hinoğluhin**, kara kâfir kuzgunu...” (AD, s.118)

İğrenç kehleler (DB 123)

“Esrar ve afyon kokan, **ığrenç** sarı **kehleler** anbean, hücre hücre gezdiler meni.” (DB, s.123)

İmansız (DB 58)

“Rus, eskisi gibi yine **imansız**.” (DB, s.58)

İt (BD 146, BD 198, BD 261, AD 129, AD 261)

“Çaşıt başı, Van Şan denen **iti** buldular.” (BD, s.146)

Kafayı bulmak (DB 279)

“Beleşten hem **kafayı**, hem yolunu **bulmalı**.” (DB, s.279)

Kâfir (DB 35, AD 123, AD 124, AD 193)

“İngiliz, Fransız **kâfirlerinin** ayak seslerini dinlemektedir...” (DB, s.35)

Kahpe (DB 103, DB 175, BD 43, BD 44, BD 110, BD 139, BD 230, AD 217, AD 222, AD 232, AD 234, AD 240, AD 242, AD 278)

“**Kahpe** felek bize oyun etti bil!..” (DB, s.103)

Kancık dölü (BD 41, BD 151, BD 229, BD 272)

“-Ulan **kancık dölü**! Ne dedin söyle!” (BD, s.41)

Kanını emmek (DB 71)

“**Kanını emerken** beyaz canavar ihlâsın ne güzel ey siyah inci!” (DB, s.71)

Kara kâfir (AD 113, AD 118, AD 120, AD 134, AD 141, AD 144, AD 145, AD 149, AD 194)

“Yağız aygır kuduranda binici, **kara kâfir** kuduranda yenici,” (AD, s.113)

Karganmış (melun) (BD 146, BD 182, BD 282)

“Bir kez daha, **karganmış** Çinliye kin duyuldu.” (BD, s.146)

Karganmış (melun) karı (BD 25, BD 36, BD 103)

“-Bu **karganmış karı**, hemen ölmeli!” (BD, s.25)

Karı (BD 79, BD 80, BD 86, BD 88, BD 101, BD 103, BD 105, BD 106, BD 107, BD 109)

“Çinli **karı** sırttı, hiç oralı değildi,” (BD, s.79)

Karı gibi (AD 118)

“**Karı gibi** işvelenip bezenen,” (AD, s.118)

Karın ağrısı (BD 78)

“İşte, Fu’lin, böyle bir adamın karısıydı, hem göz diken idi, hem **karın ağrısıydı!**..” (BD, s.78)

Kavat (BD 179)

“-Bunlar hangi töreye uz düşer? Bre **kavat!**...” (BD, s.179)

Kem gözlü (DB 97)

“Bet yüzlüler, **kem gözlüler** hor bakarmış vatana...” (DB, s.97)

Kepaze (DB 37, DB 38)

“Peşlerine takıldı üç Fransız askeri üç sarhoş **kepaze!**...” (DB, s.37)

Kızıl kâfir (DB 129)

“Tanrı bilir, öcümü komam **kızıl kâfire!**...” (DB, s.129)

Kızıl köpek (AD 58)

“Vur MEHMET’im gebersin, gebersin **kızıl köpek!**” (AD, s.58)

Kızıl piç (AD 261)

“Ezeceğim başını binlerce **kızıl piçin!**” (AD, s.261)

Kodes (AD 227)

“Demek çıktın **kodesten?** Seni tebrik ederim!” (AD, s.227)

Köpek (DB 38, BD 75, BD 262, BD 277, AD 227, AD 260)

“**Köpeklere** yurt olmaz, arslanların beşiği diye düşündü...” (DB, s.38)

Kudurgan (DB 15)

“Küfrün en **kudurgan**, en bed vaktidir.” (DB, s.15)

Leş (BD 28, AD 129, AD 222) : “Ölen Çinli askerler için kullanılmıştır.”

“Gördüler **leşlerini**, ortalık ışığınca.” (BD, s.28)

Madrabaz (DB 71)

“Sahte tebessümlü **madrabaz** hancı.” (DB, s.71)

Mahallenin karısı (AD 186)

“Sanki erkek değil bunlar **mahallenin karısı...**” (AD, s.186)

Maskara (AD 220, AD 275)

“Ağzından kan damlayan Stalin **maskarası!**” (AD, s.220)

Maydanoz olmak (DB 277)

“Bu ısırganlık neden behey? Köhne muharrir! Hiç değilse **maydanoz ol** bir köfte içinde.” (DB, s.277)

Moskof dölü (AD 261)

“Ey Rus! Ey **Moskof dölü** ey! Kudurmuş kızıklar!” (AD, s.261)

Moskof kâfiri (DB 25)

“Doksanüç harbinde Aziziye’de **Moskof kâfirini** satırladığım?” (DB, s.25)

Murdar kâfir (AD 124)

“**Murdar kâfir**, övünmeyi seversin,” (AD, s.124)

Namert (DB 58, DB 127, AD 186, AD 200)

“**Namert** hep uyanık mert uyanmaz mı?” (DB, s.58)

Namussuz (BD 99)

“-Demek o da **namussuz!**” (BD, s.99)

Piç (BD 229)

“Savaşta neredeydin, ulan kancık dölü!... **Piç!**...” (BD, s.229)

Pis (DB 35, BD 88, AD 129, AD 143, AD 152)

“Manisa, İzmir, Antalya, Mersin... Düşmanın **pis** çizmeleri altında inlemektedir.” (DB, s.35)

Pis dinli (AD 118)

“**Pis dinliler** kudurmuşsa döndüler,” (AD, s.118)

Pis kâfir (AD 118, AD 123, AD 142, AD 143)

“Görür oldu **pis kâfirin** çaşdı,” (AD, s.118)

Pişkin (BD 79)

“Çok **pişkin** davranıyor, durumunu bozmuyor...” (BD, s.79)

Sağılmak (DB 34)

“Toplarımızın kamaları sökülüp denize atılmış. Kanımız son damlasına kadar **sağılmış**,” (DB, s.34)

Salak (BD 134, BD 135)

“-Bilsen ne **salak** kişiler var!” (BD, s.134)

Sarı sıçan (BD 145)

“O kılıksız, karganmış, o dişlek, **sarı sıçan**,” (BD, s.145)

Satılmış (DB 99)

“**Satılmış** katiller, tuzağa düşürdüler,” (DB, s.99)

Sırnaşmak (BD 103)

“-Karı **sırnaştı** bana!” (BD, s.103, BD 104)

Sıvışmak (BD 44, BD 133, BD 226)

“Dört Çinli hazırlandı oradan **sıvışmaya**..” (BD, s.44)

Soysuz (BD 139)

“Soylu at devrilirken, bir **soysuzun** okuyla...” (BD, s.139)

Sökmemek (AD 216)

“**Sökmez** ağam **sökmez** palavra bizde!..” (AD, s.216)

Suratsız herif (BD 48)

“Bu **suratsız herifler** hiç hoşuma gitmedi...” (BD, s.48)

Sütü bozuk (DB 185)

“Unutma ey **sütü bozuk!**” (DB, s.185)

Şakımak (AD 64)

“Kimi kitaptan okuyup, kimi ezberden **şakıyıp...**” (AD, s.64)

Şom ağızlı (DB 93, DB 94)

“**Şom ağızlar**, hayretlerde, gümanlarda kaldılar.” (DB, s.93)

Tava gelmek (DB 186)

“Bu yayla, bu dağ, bu ova... Kanımızla **geldi tava.**” (DB, s.186)

Tos vurmak (BD 190)

“Dalga **tos vurdukça** sallanır durur,” (BD, s.190)

Uyuz köpek (BD 228, AD 262, AD 264)

“Şu **uyuz köpekler** mi Bozkurtları yendi be!...” (BD, s.228)

Yamulmak (BD 133)

“Koca gövde bir anda yere düşüp **yamuldu.**” (BD, s.133)

Yeri öpmek (BD 42)

“Çinliler, her yumrukta, **öpüyorlardı yeri!**” (BD, s.42)

Yılışmak (DB 37, DB 38)

“Üç Fransız askeri, birbiriyle **yılışmaktadır** deminden beri...” (DB, s.37)

Yolmak (DB 195)

“Kanadını kırıp **yolmuşlar** seni... Kalk, doğrul yerinden! Yürü, geç öne!” (DB, s.195)

Yolunu bulmak (DB 279)

“Beleşten hem kafayı, hem **yolunu bulmalı.**” (DB, s.279)

Yunan dölü (DB 21)

“Hâlâ yanık kokusu şu bin harabe **Yunan dölünün** burcu...!” (DB, s.21)

Yüz karası (AD 200)

“Haber aldı o kırk namert Oğuz’un **yüz karası**...” (AD, s.200)

Ziflenmek (DB 79)

“Kızılderili ve zenci... demedin... Katledip, **ziftlendin** cümle varını...” (DB, s.79)

Zoka (DB 47)

“Gayrı ne soydaş sitemi, ne dindaşların **zokası**...” (DB, s.47)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARKAİZM

4.1. Arkaizmin Tanımı ve Kapsamı

Temelleri çok eski çağlarda atılmış, köklü bir medeniyet mirasıyla beslenip gelişmiş Türk dili, başlangıçtan günümüze gelen bu süreçte birtakım aşamalardan geçmiş; coğrafi, siyasi, ekonomik olay ve şartlara, karşılaştığı ve etkileşime girdiği farklı kültürlerle bağlı olarak muhtelif kaynaklardan beslenip günümüze ulaşmıştır. Çok geniş bir coğrafyada çeşitli kollara bölünerek varlığını sürdüren Türk dili, bu tarihi süreç içerisinde doğal olarak birtakım değişimlere uğramıştır. Bu değişimler sonucunda, Türk dilinin eski dönemlerinde sıkça kullanılan dil unsurlarının bir kısmı, sonraki dönemlerde kullanılmayarak zamanla kullanımdan düşmüştür. Artık kullanılmayan bu ögeler, dilbilimsel açıdan “arkaik” ya da “eskicil” terimleriyle ifade edilmektedir (Güneş, 2018: 130).

Arkaizmi sadece unutulmuş ögeler olarak sınırlandırmak mümkün değildir. Türk dili, tarihi süreçte uğradığı değişimlere rağmen geçmiş dönemlerde sahip olduğu özelliklerin bir kısmını da günümüze kadar korumayı başarmıştır. İşte eski biçimini muhafaza ettiği bu ögelere “arkaizm”, “eski söz”, “eskilik”, “eskicil öge”, “eskil biçim” gibi isimler verilmektedir (Güneş, 2013: 117).

Söz konusu terimlerden *arkaizm* Türkçe Sözlük’te (1998) şöyle tanımlanmıştır: “1. Konuşulan ve yazılan dilde, kullanımdan düşmüş olan eski söz ve deyim. 2. Kullanıldığı çağdan daha eski bir çağdan kalma bir biçimin, bir yapının özelliği.” (Türkçe Sözlük, 1998: 134).

Zeynep Korkmaz (2003), Gramer Terimleri Sözlüğü’nde *arkaizm* için, *eski kelime* ve *eskilik* başlıkları altında “Bugün artık kullanılıştan düşmüş bulunan veya eski biçimi ile kullanılan kelime; kalıntı kelime” (Korkmaz, 2003: 85) tanımını yapmıştır.

Günay Karaağaç (2013), *arkaizm* için *eski söz* ve *eskilik* terimlerini kullanır. Bunlardan *eskilik* terimini “Bugün kullanılmayan veya eski biçim ve anlamıyla kullanılan herhangi bir dil birimi” (Karaağaç, 2013: 372) şeklinde açıklar.

Berke Vardar (1998), Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü’nde *arkaizmi* *eskilik* ve *eskil biçim* olarak ifade etmiş; bunlardan *eskil biçimi* “kullanımdan düşmüş,

dilsel çevrimden çıkmış bulunan sözlüksel birim, sözdizimsel olgu, vb.” (Vardar, 1998: 96) olarak tanımlamıştır.

Mehmet Hengirmen (1999), *arkaizm* yerine kullandığı *eski biçim* için “*Dilin zamana bağlı kurallarına uymayarak eskiliğini muhafaza eden biçim*” (Hengirmen, 1999: 157-158) der.

Yusuf Çotuksöken (2012), arkaizme karşılık olarak belirttiği *eski sözcük* terimini şu şekilde tanımlamaktadır: “*Diliçi ve dildişi etmenler nedeniyle dilin çevriminden tümden çıkan (ölü sözcük), hemen hemen hiç kullanılmayan (eskimiş sözcük) ya da sınırlı olarak belirli çevrelerde kullanılan sözcüklere (eskimsi sözcük) verilen genel ad*” (Çotuksöken, 2012: 86).

TDK'nin yayımladığı Türkçe Sözlük'te ve Gramer Terimleri Sözlüğü'nde yer alan arkaizm tanımlarını yetersiz bulan Mehmet Ölmez (2003), Talat Tekin ve Doerfer'in tanımlarından yola çıkarak arkaizmi “*bir dilde Eski Türkçeye karşılaştırıldığında, öteki Türk dillerinde bulunmayan ses ve yapı özelliklerinin yanı sıra sözlüksel biçimlerin de Eski Türkçeye benzer biçimde yaşaması, kullanılmasıdır*” (Ölmez, 2003: 136) şeklinde ifade eder.

Görüldüğü gibi tanımlar; kullanımdan düşmüş, unutulmuş unsurlar ve eski biçimini muhafaza eden, eski haliyle yaşayan unsurlar olmak üzere iki temel eksen etrafında toplanmıştır.

Arkaik unsurlar, ait oldukları dönemin dil özelliklerine ışık tutmanın yanında, sözcüklerin ve eklerin kökenlerine ulaşılmasında ve geçen zaman içerisinde, bu dil birimlerinin uğradığı gerek yapısal gerekse anlamsal değişikliklerin ortaya konmasında önemli bir yere sahiptir (Güneş, 2018: 130).

Birçok dilbilimci, arkaizmin tanımını iki temel esasa oturtsa da dile ait bir yapının arkaik (eskicil) sayılabilmesi konusunda hangi ölçütlerin kullanılacağı tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Gürer Gülsevin (2015), arkaik (eskicil) unsurlar meselesini ele alırken “*Eski şekli devam ettirmek, korumak*” ile “*eskicil (arkaik) özellik olarak yaşamak*” durumlarının farklı şeyler olduğunu; yazı dilleri ile bunların lehçe ve ağızlarının, zaten var olan dillerin eski şekillerini büyük oranda devam ettirdiklerini ifade eder. Gürer'e göre arkaik unsurlardan bahsedilebilmesi için kesinlikle bir karşılaştırma yapılması gerekir. Bu karşılaştırmanın ya *eşzamanlı* olarak, o dönemdeki

başka bir lehçe ile ya da *artzamanlı* olarak mevcut lehçenin eski dönemi ile yapılabileceğini belirten Gülsevin, tek bir dil (veya lehçe ya da ağız) mevzu bahis olduğunda ise o lehçenin *artzamanlı* olarak kendisinin eski şekliyle karşılaştırılabileceğini; İstanbul ağız ile kendi tarihî dönemleri olan Osmanlıca, Eski Anadolu Türkçesi, Harezmi-Horasan Oğuzcası ve Eski Türkçeye karşılaştırarak açıklamaya çalışmıştır (Gülsevin, 2015: 3-4).

Elçin Yılmazkaya (2017) ise, yapılan çeşitli çalışmaların eskicilik (arkaizm) tanımlarında gördüğü iki temel soruna dikkat çeker. Bunlardan ilki, bir Türk dilinin Eski Türkçe ile mukayese edilerek, belirlenen ortak özelliklerin başka herhangi bir kıstas dikkate alınmadan eskicil olarak kabul edilmesidir. Hâlbuki Eski Türkçe ile ondan gelişen Türk dilleri arasında ortak unsurların bulunması gayet doğaldır ve zaten Türkologlar, bu ortak yapıları çok uzun zaman önce ortaya koymuştur. Türkologlar, bu çalışmayı yaparken üzerinde çalıştıkları dilin Türk dili olduğunu ispatlamayı amaçlamışlardır. Bu nedenle ortak yönlerin aranması normaldir. Fakat Türk dili olduğu ispat edilmiş bir dil ile Eski Türkçe arasındaki müşterek yapıların eskicil olarak değerlendirilmesi Yılmazkaya'ya göre yanlış bir tespittir.

Yılmazkaya'nın bahsettiği ikinci sorun ise Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait eserlerde belirlenen ve Eski Türkçedeki halleriyle benzerlik gösteren özellikler ve sözcüklerin, yine başka bir ölçüt göz önünde bulundurulmadan eskicil olarak adlandırılmalarıdır (Yılmazkaya, 2017: 149).

Yılmazkaya, eskiciliği; *söz konusu dil içerisinde eskicil olmak ve diğer bütün Türk dilleri içerisinde en eski biçimi muhafaza ediyor olmak* üzere iki şekilde ele almak gerektiğini ifade eder. Bir dilde genel duruma uymayan, bütün özellikleri yeni olan bir dilin içinde eskiye ait bir özelliği yansıtan öğeler, söz konusu dil içerisindeki eskicil unsurlara girmektedir. Örneğin Türkiye Türkçesinde pek kullanmadığımız fakat Türkçenin eski dönemlerine ait olan “*ne idüğü*” yapısı, sadece Türkiye Türkçesi için kendi içerisinde bir eskicil unsur sayılabilir. Genel anlamda eskicil olmak için ise diğer Türk dilleri içerisinde en eski biçimleri koruyan özellikler ortaya koymak gerekir. Yılmazkaya'ya göre bu özellikler, Eski Türkçeden daha da eskilere giden özellikler; ilk Türkçeye ait bulgular ya da o döneme ait yapıları yansıtan öğeler olmalıdır (Yılmazkaya, 2017: 151-152).

BEŞİNCİ BÖLÜM

NİYAZİ YILDIRIM GENÇOSMANOĞLU’NUN ESERLERİNDE ARKAİZM

5.1. Ses Düzeyinde

5.1.1. Sözcük Başı “y-” Düşmesi

Gençosmanoğlu’nun şiirlerinde karşımıza çıkan sözcük başı y- sesinin düşmesi, Eski Türkçeden itibaren rastlanan bir seslik özelliğidir. Ön seste y- bulunması yönünden Eski Türkçede y’li ve y’siz örnekler yan yana yer almıştır: *ém/yem* ‘ilaç’, *ır/yır* ‘şarkı’, *idiz/yitiz* ‘yüksek’ gibi. Yenisey ve Orhun Yazıtlarında *yılpagut* ‘bahadır, kahraman, yiğit’ örneği dışında y’siz kullanımların olduğu görülmektedir. Kaşgarlı Mahmud 11. asır Oğuzcası konusunda bir açıklama yaparak, Oğuzların sözcük başındaki y’leri attıklarını bildirmektedir. Ona göre Oğuzlar başında y- sesi bulunan sözcüklerin ilk harfini elife çevirirler. Nitekim Kaşgarlı Mahmud’un bu beyanı *ilan*, *in* (yin), *ılığ* (yılığ), *ılduz* gibi örneklerle Oğuzca metinlerde de ispat edilmektedir (Korkmaz, 1995: 210). Bu özelliğe Gençosmanoğlu’nun şiir kitaplarında sadece tek bir sözcükte rastlanmaktadır:

“Gün olur, ay-*ılduzum* cihana hâtem olur...” (DB, s.70)

5.1.2. k/h Değişimi

k-h değişikliği kelime içinde, kelime ve hece sonunda görülen bir değişikliktir. Batı Türkçesinde bu değişiklik Eski Anadolu Türkçesinde geniş ölçüde karşımıza çıkar: *ayak >ayah*, *çıkan >çıhan*, *yakın >yahın* gibi. Eski Anadolu Türkçesinden sonra Batı Türkçesinin Osmanlı sahası bu *h*’lerden ayrılarak tamamıyla *k* tarafında kalmış, Azeri sahası ise daha geniş ölçüde *h* tarafını tutmuş; öyle ki sözcük içi ve sonunda yer alan bütün *k* sesleri günümüzde Azeri sahasında tamamen *h* sesine dönmüştür.

Sözcük başında bulunan bazı *k*’lerin de Batı Türkçesinde *h* olduklarını görmekteyiz. Bunlardan bazıları Batı Türkçesinde ‘*han*’ örneğinde olduğu gibi *h*’li şekilde karşımıza çıkarken bazıları da Eski Anadolu Türkçesinde *k*’li şekillerde görülmektedir: ‘*kani*-(*hani*), *kangı*-(*hangi*), *katun*-(*hatun*)’ örneklerinde olduğu gibi (Ergin, 2005: 89). Bu her iki yönlü değişim Gençosmanoğlu’nun şiir kitaplarında birer örnekle karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan *uyhu* sözcüğü sadece bir dizede geçerken *katun* sözcüğüne onlarca dizede rastlanmaktadır:

“Oyar meni *uyhudan* oyar meni...” (DB, s.67)

“Türk Kağanına ağu içirmiş Çinli *Katun*...” (BD, s.24)

5.1.3. d- > t- Değişimi

Ön ses *d-* Eski Türkçede bulunmamaktadır. Eski Türkçede başında *d-* olan sözcükler, sıklıkla Soğdca ya da Sanskritçeden geçen sözcüklerdir (Karaağaç, 2012: 186). Batı Türkçesinde kelime başında rastlanan *d*'ler Eski Türkçede daima *t* şeklindedir. Eski Türkçede kelime başında bazı *t*'ler sonradan Batı Türkçesinde *d* olmuştur: ‘*til* > *dil*, *tolu* > *dolu*, *tüz* > *düz*’ örneklerinde olduğu gibi. Batı Türkçesinde *d* olan *t*'lerin neredeyse tamamı ise Eski Anadolu devresinde *d* olmuştur (Ergin, 2005: 91). Şairin şiirlerinde bu değişimi örnekleyen iki sözcüğe rastlanmıştır. Bunlardan *toğan* sözcüğü sadece bir dizede kullanılırken *taşra* (dışarıya) sözcüğüne sıklıkla yer verilmiştir:

“Ateş gözlü *toğanın* kırılmış kanatları.” (AD, s.263)

“Tamudan *taşra* çıkan alevler sardı bizi!...” (BD, s.228)

5.1.4. g-ğ/v Değişimi

g-v değişikliği aslında *ğ (y) – v* değişikliğidir. Yani *g*'ler doğrudan *v* olmamış, önce yumuşayıp *ğ (y)* halini aldıktan sonra *v* şekline dönüşmüştür (Ergin, 2005: 88). Bu değişim eski ve yeni bütün Türk dillerinde görülmektedir. İç ses *g* ünsüzünü *v* yarı ünlüsüne çeviren Kıpçak Türkçesi, bu değişimin en yoğun rastlanıldığı Türkçedir (Karaağaç, 2012: 195). Gençosmanoğlu da şiirlerinde bu değişime uğramış sözcükleri sıkça kullanmıştır:

“Hadsiz et yığılıp, ayran *döğülüp* kümbetlerce katmer dürülmekte..” (DB, s.138)

“*Dögedursun* göğsünü serin dağ rüzgârları...” (DB, s.164)

“Soysuza verirsen değer, döner ecdadına *söğ*er;” (DB, s.185)

“*Düğ*eler, boğalarla... kardaşlar, ağalarla...” (DB, s.228)

“Bu us almaz *döğüş*e bakarak İçing Katun,” (BD, s.37)

“-Ne iyisi? Yemişim sabahın *sovuğunu*!...” (BD, s.122)

5.1.5. Söz başı b- > m- Değişimi

Türkçede, sözcük başında görülen bu değişime genellikle uzak nazal benzeşmenin sebep olduğu anlaşılmaktadır: *ben > men* gibi. Lakin böyle bir benzeşme olmadan da değişimin gerçekleştiği görülmektedir: *bire > mire* gibi. Batı Türkçesinin Eski Anadolu evresinde bu değişimle karşılaşılmaktadır. Eski Anadolu evresinde birkaç sözcüğün başında *b* ve *m* seslerinin karışık olarak kullanıldığına rastlanmaktadır. Fakat daha sonraki dönemde Batı Türkçesinin Osmanlı sahası bu *m*'leri tamamıyla terk ederek *b*'yi kullanmaya başlamıştır (Ergin, 2005: 90) Kaşgarlı Mahmud da Divan-ü Lügati't Türk'te bu değişim ile ilgili olarak Oğuzcanın genellikle *b*'nin tarafında olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte *b- > -m* değişimine uğramış *m*'li sözleri de Oğuzca olarak göstermiştir (Karaağaç, 2012: 174). Gençosmanoğlu da şiirlerinde *b- > m-* değişimine uğramış sözcüklere sıkça yer vermiştir:

“**Men** derim, bir yudum su onlar, od verek derler.” (DB, s.63)

“Dilim Şirin'dir **menim**...” (DB, s.63)

“Kerkük, her civanına günde **min** şivan eyler!” (DB, s.70)

“Sen yelde savrulan kül... Yüreklerde köz **menem**!...” (DB, s.106)

5.1.6. e/i Değişimi

Türkçede sözcük başında ve ilk hecedeki *e*'lerin *i*, *i*'lerin *e* olma eğilimi vardır. Bu eğilim Eski Türkçenin başından beri görülen bir durumdur. Özellikle Batı Türkçesinde *i*'lerin *e* olması daha görülür. Bununla birlikte aynı dönemde bazı *e*'ler *i* olurken bazı *i*'ler de *e* olmuştur. Eski Anadolu Türkçesinde sözcük başındaki ve ilk hecedeki birçok *i*'ler Osmanlıcanın son dönemlerinde ve Türkiye Türkçesinde *e* olmuştur: *yir > yer*, *gice > gece*, *virmek > vermek* örneklerinde olduğu gibi. *e*'lerin *i* olmasına gelince bu değişimin çok fazla örneği olmamakla birlikte eskiden beri bunu görmekteyiz. Türkçedeki *er-* fiili böyle bir değişimle Batı Türkçesine *i-* şeklinde geçmiştir. Yine Eski Anadolu Türkçesinde *e*'li olan bazı sözcükler Osmanlı Türkçesinin sonlarında ve Türkiye Türkçesinde *i*'ye dönmüştür: *eyü > iyi*, *geymek > giymek* örnekleri gibi (Ergin, 2005: 79-80). Gençosmanoğlu, iki ayrı şiirinde aynı sözcükte bu kullanıma başvurmuştur:

“Doğru yolu bırakıp **ığriye** saptığını!...” (BD, s.96)

“*İğri* sokaklarda karanlık zifir gibiydi.” (BD, s.246)

5.2. Ek Düzeyinde

5.2.1. “+n” Belirtme Hali Eki

Eski Türkçede başlangıçta isimlerden sonra -g, -ğ; iyelik ekli kelimelerden sonra -n; zamirlerden sonra -ni, -ni olmak üzere üç türlü belirtme eki kullanılırdı. Bunlardan -n belirtme eki Batı Türkçesinde son zamanlara kadar yaşamış, Osmanlı Türkçesinde ve özellikle Eski Anadolu Türkçesinde yaygın olarak kullanılmıştır: *gözi-n (açdı)*, *saçı-n (çözdi)* örneklerinde olduğu gibi. Daha sonraki dönemde -ı, -i biçiminin yaygın hale gelmesiyle yok olmuştur (Ergin, 2005: 232). Eski Türkçede bir kurala bağlı olarak kullanılan bu ek, Eski Anadolu Türkçesi döneminden itibaren genelde veznin gerektirdiği yerlerde bir fazla heceden kurtulmak amacıyla başvurulan bir belirtme hali eki olarak kullanılmıştır. Bu durum bilhassa halk ağzında ve bu ağızlara dayanan halk şiirimizde belirgin olarak göze çarpılmaktadır (Nalbant ve Sarıtaş, 2014: 69). Gençosmanoğlu özellikle tarihi dönemleri anlattığı destansı şiirlerinde bu eki kullanmıştır. Bu durum dönemin havasının okuyucuya da geçmesine katkı sağlamıştır.

“Nağramızı duyan, *aklın* yitürür.” (DB, s.182)

“Öz babanın gözünü kan *bürüdüğün* ne bilsin?” (AD, s.190)

“Ağaçlar *gölgesin* göllere sermiş.” (AD, s.245)

“Güvey, *göğsün* gere gere oynuyor; kına gecesi.” (AD, s.272)

5.2.2. İstek Teklik 1.Şahıs Eki “-m”

Batı Türkçesinde kullanılan istek eki -A’dır. Bu ek esasen Eski ve Orta Türkçedeki gelecek zaman, geniş zaman, gereklilik-dilek kipleri için kullanılan -gA ekindeki g- ön sesinin 13. asırdan itibaren yok olmasıyla ortaya çıkmıştır. Zamanla gelecek zaman bildirme görevini kaybeden -A eki daha çok geniş zaman, gereklilik, istek ve emir bildirmede kullanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesine ait metinlerde -A ekinin istek göreviyle tekil birinci şahıs olarak kullanıldığı birçok örneğe rastlanmaktadır: *gel-e-m*, *çıkış-a-m*, *dön-e-m* örneklerinde olduğu gibi. Günümüzde Türkiye Türkçesinin yazı dilinde istek kipinin 1. şahıs teklik ve çokluk biçimleri yaygın olarak Eski Türkçede hem emir hem de istek bildiren -AyIn ekinden gelme -(y)-AyIm

ekiyle karşılanmaktadır (Korkmaz, 2003: 649-650). Gençosmanoğlu şiirlerinde zaman zaman Eski Anadolu Türkçesindeki kullanımına riayet ederek bu eki kullanmıştır.

“Kanasın yaram gayrı, kimlere *varam* gayrı?” (DB, s.43)

“Ağam gelmeze gitmiş; ben nice *duram* gayrı?” (DB, s.43)

“*Yoğuram* ana dilimi anamın ak sütü ile,” (DB, s.51)

“Komazlar murat *alam* körpe biçerler meni...” (DB, s.64)

5.2.3. Geniş Zaman Eki“-Ur”

Eski Türkçede *-ur/-ür*, *-ar/-er*, *-r* olmak üzere üç çeşit geniş zaman ekinin olduğu görülmektedir. Bunlardan en eskisi *-ur,-ür* ekidir. Diğerlerinin ise daha sonra ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Batı Türkçesine bu üç ekin de sirayet ettiği söylenebilir. Eski Anadolu Türkçesinde ise *vir-ür*, *kıl-ur*, *görin-ür*, *kükreş-ür* örneklerinde olduğu gibi *-ur,-ür* ekinin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Batı Türkçesi geniş zaman için *-r* ekini genelleştirmiştir. Fakat başlangıçta *-r* olarak yalnız vokalle biten fiillerde kullanılmış, Eski Anadolu Türkçesi ile Osmanlıcanın başlarında konsonantla biten fiillerin hep *-ur, -ür*'le çekilmesi ekin *-ur, -ür* mü yoksa yardımcı sesi yuvarlaklaşmış *-r* mi olduğunu açıkça belli etmeyen bir durum yaratmıştır. Batı Türkçesinin ilk devreleri *-ur, -ür*'den *-r*'ye geçişin karışıklığı içindedir. Konsonantla biten fiillerde *-ur, -ür*'ün izi ancak Osmanlıcanın sonlarında silinmiş ve önündeki yardımcı ses vokal uyumuna bağlanarak *-r* umumî geniş zaman eki durumuna gelmiştir. Batı Türkçesinin Azeri sahasında ise bütün fiillerin geniş zamanı sadece *-er, -ar* ile yapılmaktadır (Ergin, 2005: 292-293). Gençosmanoğlu da *Malazgirt* adlı şiirinde geniş zaman eki olarak *-ur/-ür*'ü tercih etmiştir.

“Nağramızı duyan, aklın *yitürür*.” (DB, s.182)

“Gürz indiği yerden haber *getürür*...” (DB, s.182)

“Geleceği ancak Tanrımız *bilür*.” (DB, s.183)

“Balak Gazi derler bir yiğit *gelür*.” (DB, s.183)

5.2.4. “-üben/-uban” Zarf-Fiil Eki

Bu ek *-p* zarf-fiilinden türemiştir. Fakat bu türeyiş oldukça eskidir. Eski Türkçenin başlarında *-pan/-pen* şeklinde gördüğümüz *-p* zarf-fiiline *-en/-an* unsurunun

eklenmesiyle ortaya çıkmıştır. Batı Türkçesinde başına vokal almış ve *p*'si de iki vokal arasında *b* olduğu için *-uban*, *-üben* biçimine geçmiştir. Eski Anadolu Türkçesinde sonradan *-ubanı/-übeni* ve *-ubanın/-übenin* şekilleri de doğmuş ve üç biçim yan yana kullanılmıştır (Ergin, 2005: 345). Şair bu eki yalnızca bir şiirinde geçen iki sözcükte kullanmıştır:

“Yoldaş *oluben* yellere, düzen *veruben* tellere...” (AD, s.73)

5.2.5. “-dUktA” Zarf-Fiil Eki

Çok işlek olmamakla birlikte Eski Türkçeden bu yana kullanılan bir zarf-fiil ekidir. Bu ek, fiilimsi + durum eki yapısından ortaya çıkmıştır. (ET *-dik+ta* > TT *-dikta*) Zarf-fiil eki olarak Türkiye Türkçesinde kullanılmayan bu ek günümüzde *-dığında* yapısıyla, zaman anlamı katmaktadır (Karaağaç, 2012: 384-385). Gençosmanoğlu'nun iki farklı şiirinde toplam üç sözcükte karşımıza çıkmaktadır:

“Altımızda bu yağız yer kün emriyle *olundukta*...” (DB, s.112)

“Orta Asya'nın ortası bize vatan *kılandıkta*...” (DB, s.112)

“Şol Bağdat önlerinde hazır *oldukta*,” (AD, s.81)

5.2.6. “-ra/-re” Yön Eki

Günümüzde yapım eki halini almış olan yön ekleri *-ra/-re* ve *-arı/-eri* olmak üzere iki çeşittir: *son-ra*, *taş-ra*, *dış-arı*, *iç-eri* örneklerinde olduğu gibi. Bunlardan *-ra/-re* eki eskiden beri değişmeden muhafaza edilmiştir. Eski Türkçede çok fazla kullanılmayan bu eki Eski Anadolu Türkçesinde *taş-ra* ‘dışarı’, *iç-re*, *depe-re* ‘tepeye doğru’ gibi örneklerde görmekteyiz. Özellikle *iç-re* kelimesi bugün bile şiir dilinde canlılığını korumaktadır (Ergin, 2005: 242). Gençosmanoğlu'nun şiirlerinde arkaik özellik olarak en çok rastlanan kullanımlardan biridir. Onlarca dizesinde bu kullanıma yer vermiştir:

“Tanrı katından gelen bir yüce buyruk *üzre*...” (DB, s.40)

“Burada tamu *içre* gönüllerde boran var.” (DB, s.40)

“Tamudan *taşra* çıkan alevler sardı bizi!...” (BD, s.228)

“Onlar ki at *üzre* ömürleri boyu Türk'ün Rum'a giden yolu oldular.” (AD, s.50)

5.2.7. “-cılayın/-cileyin” Eki

Eski Anadolu Türkçesinde sıkça kullanılan bu ekin Batı Türkçesinde kullanımı oldukça azalmıştır. Kullanılış alanı zamirler olup onlara *gibi* ve *kadar* anlamları yükleyerek onların benzetme şekillerini yapar. Eski Anadolu Türkçesinde ek ç’li şekliyle kullanılıyordu: *ben-çileyin*, *an-çılayın*, *biz-çileyin* örneklerinde olduğu gibi. Lakin sonradan bu ek c’li biçimiyle kullanılmaya başlanmıştır. Ekin *-layın/-leyin* ile ilişkisinin olduğu açıkça görülmektedir. Baştaki *-cı/-ci* ekinin Eski Türkçedeki ançulayı örneğinden hareketle *-çu/-çü* şeklinde kullanıldığı bilinmektedir (Ergin, 2005: 174). Gençosmanoğlu da birkaç dizesinde bu kullanımdan faydalanmıştır:

“*Sencileyin* alıklar hep gelir beni bulur!..” (BD, s.131)

“Böylesine aş yapan bulunmaz *bencileyin!*” (BD, s.214)

5.2.8. “-p tUr” Duyulan Geçmiş Zaman Eki

Harezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesinde kullanılan duyulan geçmiş zaman eklerinden bir tanesidir. Zarf-fiil eki olan *-p* ve onun üzerine *-dur*, *-tur*, *-durur*, *-turur* ek fiillerinden herhangi birini alarak yapılmıştır. Özellikle Kıpçak ve Çağatay sahasında, diğer duyulan geçmiş zaman eki olan *-miş/-miş’e* göre *-p*’li şekli daha yaygın kullanılmaktadır (Özdarendeli, 2005: 95-96). Gençosmanoğlu, *Destanlar Burcu* adlı kitabındaki *Şikâyet* ve *Sitem* adlı şiirlerinde toplam yedi defa bu kullanımdan yararlanmıştır:

“Bu el, hem bağrım oyup hem boynumu *kesiptir!*” (DB, s.69)

“Düşman meni sürüyüp meydanlarda *süsüptür!*” (DB, s.69)

“Devletli Evren Paşam yad sesimi *kısıptir!*” (DB, s.69)

“Göğü bayraksız ilin yeli zehir *esiptür!*” (DB, s.69)

“Arap Türk’ü *asıptir!*” (DB, s.69)

“Bilirsen, garip gönül umduğuna *küsüptür.*” (DB, s.70)

“Sıra mene gelende kavim kardaş *susuptur.*” (DB, s.70)

5.2.9. Teklik 1. Şahıs Eki “-am/-em” :

Eski Anadolu Türkçesinde en sık kullanılan birinci teklik şahıs ekidir. *-van/-ven* ekinden daha sonra ortaya çıkan bu ekin kullanımı, zamanla genişlemiş ve günümüzde kullanılan birinci teklik şahıs ekinin ilk hali olmuştur. Eski Anadolu Türkçesinin bu *-am/-em* eki, Osmanlı Türkçesinde bir süre kullanıldıktan sonra dar vokalli olmuştur. Daha sonra da *m* etkisi ile bir müddet *-um/-üm* şeklinde sadece yuvarlak şekilde kullanılmış, fakat Osmanlıcanın sonlarında vokal uyumuna bağlanarak son halini almıştır. Bugün Azeri sahasında tamamıyla *-am/-em* şekli hâkimdir (Ergin, 2005: 284-285). Gençosmanoğlu bazı şiirlerinde bu şahıs ekinin kullanımından yararlanmayı ihmal etmemiştir:

“Sözü horyat *söylerem*. Yani feryad *söylerem*...” (DB, s.63)

“Şol *Türkmenem* sözünü dilinden bırak derler!” (DB, s.64)

“Sen tek hür Türkiyemsin mense esir *Kerkükem*...” (DB, s.66)

“Yüreklerde köz *menem*!...” (DB, s.106)

5.3. Sözcük Düzeyinde

5.3.1. Manevi hayatla ilgili sözcükler

Albız : “Şeytan.”

“Katun bunu sezince, başına **albız** üşmüş,” (BD, s.15)

Tamu : “Cehennem.”

“Burada **tamu** içre gönüllerde boran var.” (DB, s.40)

Uçmağ : “Cennet.”

“**Uçmağ** içre bir menzile yetti bil!...” (DB, s.103)

Umay : “Türk mitolojisinde doğum ve bereketin sembolü olan en önemli kutsal varlıktır.”

“**Umay** yaşlı, gülmüyor gözleri Ayzıtların...” (DB, s.128)

Yalvaç : “Elçi, haberci, peygamber.”

“Kalp gözünü aç buyurdu **Yalvaç**!” (DB, s.218)

5.3.2. Akrabalıkla ilgili kavramları karşılayan sözcükler

Anda : “*Kan kardeş.*”

“İster istemez ölüme bırakılmış olan **andasına** baktı.” (BD, s.271)

Bibi : “*Babanın kız kardeşi.*”

“**Bibi**, teyze, bacı, kardeş...” (DB, s.185)

Eçe : “*Amca.*”

“Maksadı Kağanlığı **eçesine** vermektir,” (BD, s.30)

İni : “*Küçük erkek kardeş.*”

“Yan yana ağa **ini**...” (DB, s.247)

5.3.3. Askerlikle ilgili sözcükler

Börk : “*Eski zamanlarda giyilen, genellikle hayvan postundan yapılmış başlık.*”

“Allah ordusuna **börk** giydirildi.” (DB, s.153)

Çaşıtlı : “*Casus.*”

“Hain **çaşıtları** kayıranlar ey!” (DB, s.188)

Pusat : “*Silah, her türlü silahın ortak adı.*”

“**Pusatsız** kalınca, kargı misali...” (DB, s.178)

Temren : “*Kargı ya da ok gibi batıcı şeylerin ucundaki sivri demir.*”

“İlk okları **temrenleyip** ilk yayları gerdiğimiz,” (DB, s.113)

Üşürmek : “*1. Saldırmasını sağlamak ya da saldırmak. 2. Üst üste vurmak, batırıp batırıp çekmek.*”

“Dokuz yerinden hançer **üşürdüler**...” (DB, s.99)

Yabgu : “*Türklerde hükümdarlık unvanlarından.*”

“Ünlü Gök Türk Beyleri... **Yabgular**... Hepsi orda,” (BD, s.26)

Yağı : “*Düşman.*”

“Dilerim ki, usun da çıksın **yağıya** baskın...” (BD, s.14)

Yasavul : “Eski dönemlerde güvenlik görevlisi, bekçi.”

“Kesin buyruk almıştı **yasavullar**, Kağan’dan.” (BD, s.90)

Zağ : “Taş üzerinde bilenen bir kesici aracın keskin yüzüne yapışan ve aracın iyi kesebilmesi için, yağlanmış yumuşak bir taşla kaldırılması gereken çok ince çelik parçacıkları.”

“Çoraklarda gül açtıran kılıçlarda **zağdılar**.” (DB, s.204)

5.3.4. Nitelik bildiren sözcükler

Bay : “Zengin.”

“**Bay**, yoksul, atlı, yaya...” (DB, s.224)

Bunlu : “Dertli.”

“-Yüzbaşıyı **bunlu** eden Katundur.” (BD, s.14)

Buşku : “Öfke.”

“**Buşku** ile karışık korku düştü erlere!” (BD, s.39)

Esrik : “Sarhoş.”

“**Esrikliği** baş’olan ezeli dolu nerde?” (DB, s.230)

Eşkin : “Atın hızlı bir yürüyüş biçimi.”

“Rüzgâr kanatlı, **eşkin** atlarla sekip gelen...” (DB, s.158)

Görklü : “Gösterişli, güzel, görkemli.”

“Oğuz çınarının gün batısına uzanan, en **görklü** dalı oldular.” (DB, s.144)

Kannişlı : “Cilveli.”

“Bana işveli kadın, **kannişlı** kız olmalı...” (BD, s.63)

Karavaş : “Satın alınan ya da savaşta tutsak edilen ve üzerinde sahibinin tam bir kullanma hakkı bulunan kadın.”

“**Karavaştan** olmaz vezir,” (DB, s.185)

Karganmış : “Lanet, melun.”

“-Bu **karganmış** karı, hemen ölmeli!” (BD, s.25)

Sayrı : “Esenliği yerinde olmayan, sağlık durumu bozuk olan (canlı).”

“Yıkamaz beni **sayrılık**.” (DB, s.193)

Şad : “Neşeli, sevinçli, mutlu.”

“-Yüce Bağatur **Şad**’ın at uşağı Yelce’yim!” (BD, s.21)

Yağız : “Karaya çalan buğday rengi, esmer.”

“Kan tutunca **yağız** yeri...” (DB, s.203)

5.3.5. Gündelik yaşamla ilgili kavramları karşılayan sözcükler

Ağu : “Zehir.”

“Sunmuş **ağuyu** bize aş diye!” (DB, s.188)

Asığ : “1. Fayda, kazanç. 2. Hediye.”

“Katıma geldiğinde, **asığlarla** dönecek!” (BD, s.34)

Baç : “1. Osmanlı İmparatorluğu’nda gümrük vergisi. 2. Güç kullanarak, zorla alınan para.”

“Önümde baş eğip, ya **baç** vermeyen,” (DB, s.254)

Batman : “Eskiden genellikle Yakındoğu’da kullanılan, miktarı bölgelere ve tartılacak şeylere göre değişen bir ağırlık ölçüsü.”

“Yumruğum, on **batman** gürze bedeldir,” (BD, s.35)

Bitik : “1. Yazı, kitap, belge. 2.Mektup. 3. Vasiyetname.”

“Kağanım, bir de **bitik** yazdı Kara Kağan’a,” (BD, s.71)

Budun : “Aralarında dil, kültür ve töre birliği bulunan, soy ve boy yönünden de birbirine bağlı insan topluluğu.”

“Kara **budundan** yağız bir çeri... KARA OZAN!...” (BD, s.26)

Çiğit : “Çekirdek ve özellikle de pamuk çekirdeği, pamuk tohumu.”

“Rum’a ektiği kırk bin **çiğitte** filizlendi.” (DB, s.135)

Koyak: “İki dağ ya da tepe arasında kalan çukur yer ya da dere boyu.”

“Yaylaların **koyağında**, şah köprüler ayağında;” (DB, s.27)

Kögmen : “Göktürk Devleti döneminde adı geçen Orta Asya’daki bir dağ.”

“**Kögmen** göklerinin yıldızları kül olup döküldüler mi?” (DB, s.58)

Od : “Ateş.”

“Men derim bir yudum su onlar **od** vererek derler.” (DB, s.63)

Özge: “Başka.”

“Abestir **özge** mana” (DB, s.33)

Sücü : “İçki, şarap.”

“-Seni böyle söyleten kımız mıdır, **sücü** mü?” (BD, s.56)

Taşra : “1. Dışarı. 2. Bir ülkenin başşehri veya en önemli şehirleri dışındaki yerlerin hepsi, dışarılık.”

“Tamudan **taşra** çıkan alevler sardı bizi!...” (BD, s.228)

Toy : “Yemekli eğlence, şölen.”

“Şölenler eyleriz **toylu**, düğünlü...” (DB, s.91)

Us : “Akıl.”

“Senin el tutkusu almış **usunu**...” (DB, s.208)

Yaruk : “Işık.”

“Gönlümün **yarukları** yaktı karanlıkları...” (DB, s.224)

Yumuş : “1. Hizmet, iş, faaliyet. 2. Görev.”

“**Yumuşumuz**, son hızla, Bağatur Şad’a varmak!...” (BD, s.23)

5.3.6. Durum ve hareket bildiren sözcükler

Banlamak: “Yüksek sesle bağırarak.”

“Ya istiklâl ya ölüm **banlamaktadır**.” (DB, s.36)

Kineşmek : “İstişare etmek, danışmak.”

“-Çin beyi konuktur. Onun derdi **kineşmek...**” (BD, s.48)

Yunmak: “*Yıkanmak.*”

“**Yuna yuna**, su içe içe gider...” (DB, s.18)

5.3.7. Hayvan adı olarak kullanılan sözcükler

Börü : “*Kurt.*”

“Yürüdüler Gök **Börü’nün** peşinden...” (DB, s.206)

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Söz varlığı, bir dilde kullanılan söz ve söz gruplarını içerir. Fakat sınırlılıkları bundan ibaret değildir. Söz varlığı aynı zamanda o dili kullanan toplumların maddi ve manevi kültürünü yansıtan, dünya görüşünü ortaya koyan, yaşanan dönemin gerçeklerine ayna tutan bir hazinedir. Toplumların kültür hafızasının bir parçasıdır. Dil vasıtası ile gelecek nesillere aktarılan bir mirastır.

Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu, babasının ve öğretmenlerinin yönlendirmeleriyle çocukluğundan itibaren edebiyata gönül vermiş, dönemin önde gelen şairlerinden beslenerek ve ilham alarak şiirler yazmaya başlamış, edebiyatımızın önemli kalemlerinden bir tanesidir. Yüreği vatan aşkıyla yanıp tutuşan şair, Türk tarihinin efsaneleşmiş yiğitliklerini ve yiğitlerini yeni nesillere hatırlatmak için destansı şiirler yazmış, Mustafa Kemal Atatürk'ün "*Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur.*" sözünü adeta düstur edinerek gençlere, güç alacakları şanlı Türk tarihini bir nebze olsun göstermeye çalışmıştır.

Bu çalışmada, Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu'nun şiirleri söz varlığı ve arkaik ögeler bakımından incelenmiştir. Çalışma, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları tarafından yayımlanan ve şairin bütün şiirlerinin toplandığı Destanlar Burcu, Bozkurtların Destanı ve Alperenler Destanı olmak üzere üç şiir kitabından yararlanılarak yapılmıştır. Araştırma sürecinde öncelikle Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu'nun şiirlerindeki söz varlığı ögeleri (yabancı sözcükler, deyimler, atasözleri, terimler, kalıp sözler, özdeyişler, tekrar öbekleri, argo) saptanarak bunların sözlüksel alan çalışması yapılmıştır. Ardından şiirlerde geçen ses düzeyindeki, ek düzeyindeki ve sözcük düzeyindeki arkaik unsurlar tespit edilmiştir. Bütün bu veriler kendi içerisinde tasnif edilmiştir.

Yapılan inceleme sonucunda, şairin şiir kitaplarında 13 farklı dilden geçen toplam 1148 adet yabancı kökenli sözcük tespit edilmiştir. Bu yabancı kökenli sözcükler içerisinde birinci sırayı 739 sözcük ile Arapça almaktadır. Onu sırasıyla 302 sözcük ile Farsça, 44 sözcük ile Fransızca, 27 sözcük ile Rumca, 17 sözcük ile İtalyanca, 4 sözcük ile İngilizce, üçer sözcük ile Moğolca ve Ermenice, ikişer sözcük ile Rusça, Latince, Sırpça ve Soğdca, 1 sözcük ile Almanca takip etmektedir. Görüldüğü üzere Türkçeye giren yabancı sözcüklerin dillere göre dağılımı burada da kendini

göstermiş; Arapça birinci sırayı almıştır. Bunun en büyük sebebinin de İslamiyet olduğu bilinen bir gerçektir.

Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu'nun şiirlerinin söz varlığında 199 farklı kalıp söze rastlanmıştır. Bu sayı bize sosyal yaşamda, insani ilişkilerde kalıp ifadelerin önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Konuşma dilimize zenginlik katması ve ifade gücünü artırması açısından kalıp sözler önemli bir göreve sahiptir.

Şiir kitaplarında 656 farklı deyim, 32 farklı atasözü ve 3 adet özdeyiş belirlenmiştir. Bu deyim ve atasözlerinin birçoğu birden fazla yerde geçmektedir. Deyim ve atasözlerinin büyük kısmı günümüzdeki haliyle kullanılmakla birlikte bazıları, şiirlerde geçen dönemin ruhuna uygun olarak sözcüklerin eş anlamlılarının tercih edilmesi suretiyle yer almaktadır. Deyim ve atasözlerine bu denli yer verilmesi Türk dilinin ne kadar zengin bir dil olduğunun göstergesidir.

Eserlerde terim olabileceğini düşündüğümüz 274 sözcük ve sözcük grubuna yer verilmiştir. Bu terimler, kullanım alanlarına göre sınıflandırıldığında 92 terim ile dini terimlerin ilk sırada yer aldığını görmekteyiz. Ardından askeri alanda kullanılan 63 terim ve devlet yönetimiyle ilgili 26 terim gelmektedir. Destansı şiirler yazan Gençosmanoğlu'nun özellikle bu üç alanda kullanılan terimlere yer vermesi gayet doğaldır.

Şairin şiirlerinde birbirinden farklı 308 ikilemeye rastlanmıştır. Türkçenin söz varlığının zenginliklerinden bir tanesi de ikilemelerdir. Anlatımı güçlendirmek ve pekiştirmek amacıyla kullanılan ikilemeler Türkçenin en belirgin kullanım özelliklerindedir. Diğer dillerle kıyaslandığında Türkçedeki kullanımı oldukça fazladır. Şair de Türkçenin her evresinde yaygın olarak kullanılan ikilemelere, şiirlerinde sıklıkla yer vermiş; bu sayede ifadelerini daha güçlü kılmıştır.

Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu şiirlerinde argo veya kaba söz olabileceğini düşündüğümüz 102 adet sözcük ya da sözcük grubuna yer vermiştir.

Gençosmanoğlu'nun şiirlerinde ses düzeyinde 6, ek düzeyinde ise 9 arkaik özelliğe rastlanmıştır. Ayrıca kitaplarda 51 adet arkaik izler taşıyan sözcük belirlenmiştir. Şiirlerinde özellikle Türk tarihinin şanlı dönemlerine yer veren, Türk tarihinin kahramanlıklarını ve kahramanlarını anlatan Gençosmanoğlu, arkaik unsurlara sıkça başvurmuştur. Bu sayede dönemin ruhunu daha etkili yansıtip çağa ışık tuttuğu

gibi Türk dilinin söz varlığında olup da kullanılmaya kullanılmaya unutulmaya yüz tutmuş ses olayları, kurallar ve sözcüklerin gün yüzüne çıkarılmasına da katkı sağlamıştır.

Söz varlığı ve arkaik unsurlar üzerine yapılan bu çalışmayla, Türkçenin zengin ifade biçimlerini yansıtan atasözü, deyim, kalıp söz, özdeyiş, ikileme, terim ve argo gibi söz değerlerini ortaya çıkarmak; bir şairin üslubunu yansıtan söz varlığı öğelerini tespit ederek dönemin havası hakkında fikir sahibi olmak ve Türk dilinin tarihi seyri içerisinde kullandığı arkaik unsurları hatırlatmak amaçlanmıştır. Söz varlığı çalışmaları bir dilin geçmişten kalan mirasını ortaya çıkarıp gelecek kuşaklara aktarmak açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmanın sonraki çalışmalara da ışık tutması hedeflenmektedir.

Çok geniş bir coğrafyada konuşulan Türkçe, kadim bir dil olmanın yanı sıra yazılı ve sözlü kaynaklarıyla zengin bir söz varlığına sahiptir. Hem yerel hem evrensel kullanım özelliklerini bünyesinde barındırmaktadır. Bu tür söz varlığı çalışmalarıyla dilin zenginlikleri muhafaza edildiği gibi üstüne yeni bilgi ve belgeler eklenerek yeni nesillere aktarılacaktır. Bu sayede geçmişle bugün arasındaki bağ güçlenecektir.

Sonuç olarak, söz varlığı çalışmalarının arttırılması Türkçenin gizli kalmış değerlerini ortaya çıkarmak açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

- Ağakay, M. A. (1954). “Türkçede Kelime Koşmaları”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, s.97–104.
- Aksan, D. (1999). *Türkçenin Gücü*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Aksan, D. (2000). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 3. Cilt, TDK Yayınları, Ankara.
- Aksan, D. (2002). *Anadilimizin Söz Denizinde*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Aksan, D. (2007). *Türkiye Türkçesinin Dünü, Bugünü, Yarını*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Aksan, D. (2015). *Türkçenin Sözvarlığı*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Aksoy, Ö. A. (1997). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1. Cilt, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Aktunç, H. (2002). *Büyük Argo Sözlüğü*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Altınörs, A. (2003). *Dil Felsefesine Giriş*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul.
- Arslan, M. (2004). *Argo Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Banguoğlu, T. (1990). *Türkçenin Grameri*, TDK Yayınları, Ankara.
- Banarlı, N. S. (1996). *Türkçenin Sırları*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul.
- Bilgin, M. (2002). *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Bolulu, O. (1998). “Deyimler-Deyimleyemeyenler”, *Türk Dili Dergisi*, Sayı 64, s.16–18.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.
- Cebeci, D. (1992). “Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu’nun Ardından”, *Türk Edebiyatı Dergisi*, Sayı 228, s.12-13.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford At The Clarendon Press, England.
- Çiftçi, M. (2006). “Argonun Niteliği ve Argoya Bakış Açımız”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Sayı 6 (2), s. 297-301.
- Çobanoğlu, Ö. (2003). “Atasözleri”, *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, Atatürk Kültür Merkezi Yayını*, Sayı 287, s. 151-201.
- Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Çokum, S. (1992). “Kopuz Sustu”, *Türk Edebiyatı Dergisi*, Sayı 228, s. 6-7.
- Çotuksöken, Y. (1989). “Bir Dilin Sözvarlığı”, *Varlık*, Sayı 987, s. 11.
- Çotuksöken, Y. (2012). *Türkçe Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Papatya Yayınları, İstanbul.
- Delice, H. İ. (2003). *Türkçe Sözdizimi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Devellioğlu, F. (1990). *Türk Argosu*, Aydın Kitabevi, Ankara.

- Eker, S. (2009). *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Ercilasun, A. B. (2007). *Türk Dili ve Kompozisyon*, Ekin Yayınevi, Ankara,
- Ergin, M. (2005). *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul.
- Ergüzel, M. M. (1985). “Destan Şairi Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu ile Sohbet”, *Türk Edebiyatı Dergisi*, Sayı 175, s. 53-56.
- Ergüzel, M. M. (1992). “Evvel Giden Ahbaba Selam Olsun Erenler”, *Türk Edebiyatı Dergisi*, Sayı 228, s. 18-19.
- Ergüzel, M. (2007). *Dil ve Kültür Üzerine Yazılar*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Erol, Ç. (2007). *Türkiye Türkçesinde Kalıp Sözler Üzerine Bir İnceleme* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ersoy, H. (2006). “Türkçedeki Yabancı Sözcüklerin Kullanım Alanı Bilgileri ve Düşündürdükleri”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Sayı 2, s. 205-219.
- Ersoylu, H. (2010). *Türk Argosu Üzerine İncelemeler*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Gençosmanoğlu, N. Y. (2011). *Alperenler Destanı*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Gençosmanoğlu, N. Y. (2016). *Bozkurtların Destanı*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Gençosmanoğlu, N. Y. (2017). *Destanlar Burcu*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Gökdayı, H. (2008). “Türkçede Kalıp Sözler”, *Bilig / Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 44, s. 89-110.
- Gül, Z. (2008). *Fakir Baykurt'un Yılanların Öcü Romanındaki Söz Varlığı* (Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.
- Gülsevin, G. (2015). “Arkaik-Periferik Kavramı ve Bu Kavramın Tarihi Batı Rumeli Türkçesi Ağızlarının Tespitindeki Önemi”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Sayı 32, s. 1-12.
- Güneş, B. (2013). “Valeh Hacılar’ın Dilinde Arkaik Sözler”, *Teke Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı 2/4, s. 116-130.
- Güneş, İ. (2018). “Ahmed-i Dai Divanı’nda Eski Ögeler”, *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi*, Sayı 8, s. 129-143.
- Hassan, S. (2018). *Abbas Sayar’ın “Çelo” Romanının Söz Varlığı* (Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hatiboğlu, V. (1972). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.
- Hatiboğlu, V. (1981). *Türk Dilinde İkileme*, TDK Yayınları, Ankara.

- Hengirmen, M. (1999). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Engin Yayınevi, Ankara.
- İmer, K. (2001). *Türkiye’de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- İmer, K., Kocaman, A., Özsoy, A. S. (2013). *Dilbilim Sözlüğü*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Kabahasanoğlu, V. (1979). “Destanlarımızın Yeni Dede Korkutlarından Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu”, *Türk Edebiyatı Dergisi*, Sayı 67, s. 31-36.
- Kabaklı, A. (1991). “Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu” *Türk Edebiyatı Dergisi*, Sayı 211, s. 5-10.
- Kabaklı, A. (1992). “Destan İmanla Yazılır”, *Türk Edebiyatı Dergisi*, Sayı 228, s. 5.
- Kabaklı, A. (2004). “Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu”, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, Cilt 4, TDK Yayınları, Ankara.
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Karaağaç, G. (2013). *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.
- Karabay, M. (1992). “Bir Yıldırım Düştü Tanrı Dağına”, *Türk Edebiyatı Dergisi*, Sayı 228, s. 20-22.
- Karahan, L. (1994). *99 Soruda Türkçe Kültürü*, (Haz. İskender Pala), Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Korkmaz, Z. (1995). “Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, TDK Yayınları, Cilt:1, s. 205-217, Ankara.
- Korkmaz, Z. (2003). *Grammer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri*, TDK Yayınları, Ankara.
- Kukul, H. (1992). “Bir Alperen Şairdi O”, *Türk Edebiyatı Dergisi*, Sayı 228, s. 11.
- Malkoç, M. N. (1992). “Şimdi Destanlar Buruk: Gençosmanoğlu Sonsuza Yürüdü”, *Türk Edebiyatı Dergisi*, Sayı 228, s.16-17.
- Nalbant, M.V., Sarıtaş, M. (2014). “Arkaizm, Lehçe Ve Ağız Bilgisi Bakımından Dilaver Cebeci’nin Şiirlerine Bir Bakış”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 7(1), s. 65-79.
- Ölmez, M. (2003). “Çağataycadaki Eskicil Ögeler Üzerine”, *Dil Ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu, Mustafa Canpolat Armağanı*, s. 135-142, Ankara.
- Özdarendeli, N. (2005). “Türk Dilinde Geçmiş Zaman”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 7, s. 73-108.
- Özkan, N. (1992). “Bir Er Kişi Uçtu Dünyadan”, *Türk Edebiyatı Dergisi*, Sayı 228, s. 14-15.
- Pilav, S. (2008). *Üniversite Birinci Sınıf Öğrencilerinin Söz Varlığı Üzerine Bir Araştırma* (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Püsküllüoğlu, A. (2003). *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, Arkadaş Yayınevi, Ankara.

- Soyyigit, O. Z. (1992). "Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu'nun Ardından", *Türk Edebiyatı Dergisi*, Sayı 228, s. 12-13.
- Şahin, H. (2006). "Terimlerin Genel Dile Yansımasına Dair Bazı Gözlemler", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 20, s. 123-129.
- Toklu, O. (1995). "Türkçe ve Almandada Kalıp Sözler", *Batı Dil ve Edebiyatları Araştırma Dergisi*, Sayı 2, s. 113-140.
- Türk Dil Kurumu. (1998). *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri, TDK, www.sozluk.gov.tr.
- Uygun, Nermi. (2011). *Dilin Gücü: Denemeler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Üçok, N. (2004). *Genel Dilbilim*, Multilingual Yayınları, İstanbul.
- Vardar, B. (1998). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, ABC Kitabevi, İstanbul.
- Yahnici, Ş. B. (1973). "Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu", *Töre Dergisi*, Cilt 55, Sayı 22, s. 34-39.
- Yazıcı, O. (1984). "Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu ile Şiir Üzerine Bir Konuşma" *Türk Edebiyatı Dergisi*, Sayı 127, s. 6-7.
- Yılmaz, A. (1996). *Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu Hayatı, Şiir Sanatında Ahenk ve Tarih Şuuru* (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yılmazkaya, E. (2017). "Eskicil / Eskicillik Kavramları ve Çuvaşça Üzerine", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Sayı 55, s. 145-153.
- Zülfikar, H. (1991). *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, TDK Yayınları, Ankara.

ÖZ GEÇMİŞ

KİMLİK BİLGİLERİ

Adı Soyadı : Şenol DEMİRTAŞ

Doğum Yeri : Yalova

Doğum Tarihi : 20.01.1982

E-posta : happybeiron@gmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise : Yalova Lisesi

Lisans : Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği

Yüksek Lisans : Pamukkale Üniversitesi Çağdaş Türk lehçeleri ve Edebiyatları

Doktora :

Yabancı Dil ve Düzeyi: Orta seviye

İŞ DENEYİMİ : Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ortaokullarda 15 yıldır öğretmenlik yapmaktayım.

ARAŞTIRMA ALANLARI: Eski Türk Dili ve Çağdaş Türk Lehçeleri

TEZDEN ÜRETİLEN TEBLİĞ VE YAYINLAR: